

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

203 0739

Digitized by Google

Drukfouten.

Bladz. 6 regel 16 van bov. staat *overlezing*, lees *voorlezing*.

« 46	« 12	«	«	<i>het</i>	« <i>hen</i> .
« 57	« 6	«	«	<i>redelijke</i>	« <i>zedelijke</i> .
« 67	« 11	van ben.	«	<i>waarbij het</i>	« <i>waarbij</i> .
« 78	« 8	van bov.	«	<i>Noorwegers</i>	« <i>Nooren</i> .
« 160	« 17	«	«	<i>MARC</i>	« <i>MARCA</i> .
« 181	« 2	«	«	<i>marquees</i>	« <i>marquées</i> .
« 186	« 14	«	«	<i>vainqueurs</i>	« <i>vaincus</i> .
« 273	« 6	van ben.	«	<i>terugwijzing</i>	« <i>teregtwijzing</i> .

Voor de meerdere, niet alhier aangeteekende drukfouten, wordt des lezers toegeeflijkheid en eigen verbetering verzocht.

J. D. MEYER,
VERHANDELINGEN.

Letter-,
Oudheid- en *TAALKUNDE*.

1ste Bundel.

VERHANDELINGEN

IN

GELEERDE GENOOTSCHAPPEN.

GEDRUKT BIJ GEBROEDERS BELINFANTE.
TE 'S GRAVENHAGE.

VERHANDELINGEN

IN

1929
2

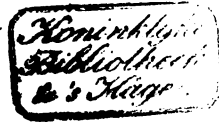
GELEERDE GENOOTSCHAPPEN,

VAN

Jonas Daniël Meyer.

Tweede en Laatste Bundel.

Letter-, Oudheid- en Geschiedkunde.

**'S GRAVENHAGE,
GEBROEDERS BELINFANTE.**

1846.

Digitized by Google

INHOUD

van dezen Bundel.

-
- Verhandeling over den regel: *dat iedereen voor eerlijk wordt gehouden, tot dat het tegendeel is bewezen.* bladz. 3 tot 32.
- Eenige denkbeelden over de *welsprekendheid der Nederlandsche Pleitzaal.* — 35 tot 58.
- Oordeelkundige beschouwing van den Oorlog van Keizer KAREL DEN GROOTEN tegen de Saksers, en van de bedoelingen en handelingen van dien Vorst. — 61 — 91.
- Verhandeling over den worstelstrijd tusschen *Franken en Vriezen*, en den val van het Huis der *Heeren van Amstel*, als eene der gewigtigste beschouwingen in de geschiedenis van het *Graafschap Holland.* — 95 — 122.
- Eenige bedenkingen over *Poorterijen* en de *vergunning dier regten aan Amsterdam*, bij gelegenheid van den *Tolbrief*, door Graaf FLORIS aan die stad bij vernieuwing gegeven, in den jare 1291. — 125 — 151.¹⁾

¹⁾ Bij deze verhandeling is, op bladz. 124, verkeerdelijk gewag gemaakt van de Gedenkschriften der *vierde* klasse des K. N. Instituuts. Lees: *tweede* klasse.

Verhandeling over de vraag: of de Graven van Holland aan de Staten verantwoording deden of lieten doen wegens het gebruik der <i>beden</i> , of <i>onderstandsgelden</i> , door die Staten toegestaan.	bladz. 155 — 225.
Verhandeling over het onderzoek en de herziening der <i>stedelijke en plaatse- lijke voorregten en keuren</i> door de <i>Regterlijke Magt</i> in de Nederlanden, en bijzonder door den Hoogen Raad.	— 229 — 256.
Over den <i>Raad van Beroerten</i> als in deszelfs strekking en regtspleging niet zoo vreemd van de begrippen en instellingen van den tijd. . . .	— 259 — 296.
Over JOAN VAN OLDENBARNEVELD, als den man aan wien de Staatkundige ver- ming van ons Land tot een <i>Gemeen- nebest</i> is toe te schrijven. . . .	— 299 — 332.
Verhandeling over het verband tusschen de <i>gesteldheid van den bodem</i> en den <i>regeringsvorm in Nederland</i> . . .	— 335 — 358.

VOORREDE.

Met dezen tweeden bundel wordt de aangekondigde Verzameling besloten der Verhandelingen door JONAS DANIEL MEIJER gedaan in geleerde Genootschappen, en meest alle in de Tweede Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen enz. Van de achttien stukken, de beide deelen uitmakende, zijn zeven uit nagelatene handschriften gedrukt, terwijl de overige, in gedenkschriften verspreid, bijeen zijn gebragt. Andere zijner kleinere werken, in die Genootschappen te zamen met medeleden bearbeid, zouden in de verzameling van zijne losse schriften niet gevoegd hebben, noch ook vertoogen, niet voor een Letterkundig Genootschap bestemd, doch voor de drukpers opgesteld en aan het publiek gerigt; het zij dat zoodanige opstellen met der daad uitgegeven zijn, of — toevallig of voorbedachtelijk ¹⁾ — niet aan de pers geleverd. De onderwerpelyke Verzameling bevat zijne redevoeringen, zijne voorlezingen, zoo als hij bij monde, naar gelang der gelegenheden, zich jegens zijne toehoorders heeft willen uitlaten. Deze toespraken nu hebben eene tweeledige betrekking. Op zich is ieder dier stukken eene meer of minder belangrijke beschouwing van de stof daarin behandeld,

1) Er zijn ook enkele, ofschoon tot voorlezingen in de klasse des Instituuts bestemde Verhandelingen, voorbedachtelijk door den steller niet gelezen geworden.

en terwijl veelal die beschouwingen gewigtige onderwerpen betreffen; in onderling verband, en met betrekking tot zijne grootere werken, — De Geest enz. der Regterlijke Instellingen, — zijn dezelve daarvan aanvullingen; en zoo geeft deze Verzameling een te beter verstand en overzigt van het geheel van dat, wat de steller heeft voortgebracht — behalve omtrent andere stoffen — omtrent Vaderlandsche Letter-, Oudheid- en Taalkunde, en omtrent VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS en STAATSGESTELDHEID.

Uit dit gezigtspunt zijn de stukken gerangschikt, zoo als die alhier te voorschijn komen. Met dat oogmerk wordt in de Voorrede van elken Bundel aangewezen de geest en de zamenhang waaruit het geheel voortvloeit en zichtbaar wordt. Meer onderneem ik niet dan de, daartoe dienstige keuze, verzameling en rangschikking dezer Verhandelingen, en de opmerking van den geest van eenheid, die regelregt naar een goed einde strekt. Zoo is er, ten aanzien van den eersten Bundel, bevattende letter-, oudheid- en taalkundige stukken, opgemerkt geworden zijne bedoelde volmaking der taal, ter veredeling van het volkskarakter, en aanwakkering van vaderlandsliefde, beoefening van oude taalkennis, tot opheldering der geschiedenis, zuivering van stijl en smaak, ter des te betere behandeling van letteren, als steunpunt van nationaliteit en aanzien bij vreemden. — Dezelfde geest van eenheid, op goede doeleinden regtstreeks nederkomende, kan ook thans worden opgemerkt, en wel — wat het gewigtigste deel van dezen Bundel aangaat, — geschiedkundige

waarheid, juistheid, volledigheid; — *daarvan de nuttige toepassing* — staat-regeerkundige grondslagen; en *tevens, als eene nuttige vrucht te meer*, voorschrift en voorbeeld van de kunst om geschiedenis te schrijven, te beoefenen, te onderwijzen.

Men heroemt zich dat ook hier te lande de Vaderlandsche Geschiedenis en het Nederlandsche Staatsregt groote vorderingen hebben gemaakt: welk aandeel de steller in die vorderingen heeft, en wat aan hem deswege is te danken, wordt door velen welligt niet ten volle begrepen. Om die reden is het juist dat de verzameling, de uitgave en verbrediging zijner kleinere schriften, bepaaldelijk van zijne vertoogen in het Instituut gehouden, en meer nadrukkelijk nog van zoodanige die Staatskunde betreffen, gevorderd wordt. Aan dat verlangen wordt alhier voldaan. De lezing van die Geschied- en Staatskundige opstellen may worden gelijk gesteld met het bijwoonen van eene geleidelijke volgreeks van voorlezingen over Vaderlandsche Geschiedenis, en Staatsgesteldheid, breedvoeriger en vollediger in het werk over de Regterlijke Instellingen behandeld.

Die lezing zal, bij allen die voor wetenschap ijver, of zelfs maar aanleg, hebben, zoo om den belangrijken inhoud, als door middel van de gemakkelijke, aangename en leerrijke voordragt, ligtelijk tot herlezing, tot beoefening van het geheel zijner geschiedkundige voortbrengselen, en van studie in het algemeen, opwekken. Ik schroom niet hiermede te veel te hebben gezegd; de getuigenissen zijn bij de hand van den diepen indruk door zijne schriften op

de bekwaamste mannen gemaakt, en van de lust en ijver door die werken aan de geoeffendste geleerden ingeboezemd. — Uit het aantal derzulken, die onbewimpeld daaraan de verdiende hulde bewijzen, moge ik te dezer plaatse twee achtbare namen herinneren. De Hoogleeraar VAN CAPELLE, die de Vaderlandsche Geschiedenis onderwees, plagt van de Institutions Judiciaires, als van een geschiedkundig werk zijne studie te maken. Bijkans dagelijks was daarover gesprek tusschen beide de geleerde vrienden: — beide te vroeg ten grave gedaald! — Er zal zelfs eene bijzondere overeenstemming bespeurd worden tusschen de beschouwing van den Heer VAN CAPELLE, en die van den steller, ten aanzien van een geschiedkundig strijdpunt, namelijk het juiste verstand omtrent den Raad van Beroerten, en over welk onderwerp de Heer v. G. in zijne Verhandeling dien aangaande, den steller tot nadere mededeelingen, ter uitbreiding onzer historische kennis, uitnoodigt.

Professor CRAS — en voorwaar, zoo iemand, behoefde een CRAS geene meerdere studie, geene nieuwe belering — kon zich niet met de enkele lezing vergenoegen van de werken van zijn' voormaligen leerling; hij herlas die tot in zijn 82ste levensjaar, en hield die nog op zijn sterfbed in de hand. Het zal den nog in leven zijnde kweekelingen en hoogschatters van dien voortreffelijken leeraar welligt niet ongewallig zijn 's mans eigen handschrift, alhier nagebootst, voor zich te zien liggen, waarin zijn gevoelen over die werken is uitgedrukt, en zijn wensch is vervat, dat de schrijver voor het Vaderland moge gespaard blijven.

U
in Wel Edelen zeer Geleerd
Heer, M. J. D. Meyer, voor hee
reger; thans verdedger voor
de Regobanken, en Ridder van
de Nederl. Leeuw Ord
Jese.

Printe gracht

pen

re

h

me

Die vrome wensch is, helaas! niet verhoord geworden. Noch heeft de steller dien heilwensch lang mogen overleven; noch ook heeft het Vaderland verstaan van zijne groote gaven, en niet mindere deugden, genoeg voordeel te genieten¹⁾.

De thans volgende Verhandelingen zijn dan gerangschikt, de twee eerste, als Letterkundig, de derde, als Oudheid en Algemeene Geschiedenis, en de zeven laatste, als Vaderlandsche Geschiedenis en Vaderlandsch Staatsregt, betreffende. Tot aanwijzing van de nuttige strekking van ieder en alle dier stukken, en tot het verklaren van mijne rangschikking, veroorloof ik mij eenige weinige aanmerkingen.

De eerste verhandeling beschouwt den regts-

1) Daarover is op eene edele wijze klagt geuit door een achtbaar Vaderlander, wijlen den Heer J. C. FORTUIN, en zulks in het stukje, als beoordeeling van de Lofrede van den toenmaligen Hoogleraar den Heere DE GREVE, in het maandwerk *de Gids* geplaatst. Dat de Heer FORTUIN daarvan de steller was, is toch van algemeene bekendheid.

Om mejr dan ééne reden is het voegzaam dat stukje in zijn geheel, als eene Bijlage, achter deze Verzameling, over te nemen. Het strekt ter eere van dien achtbaren steller: het is *zijn beroep* op de nationale regtvaardigheid en dankbaarheid: het is, eindelijk, de *oproeping* aan welke door deze uitgave voldaan wordt, en die *namens de wetenschap*, en in *het algemeene belang*, was gedaan.

regel, dat ieder voor eerlijk wordt gehouden, tot dat het tegendeel mogt zijn BEWEZEN. Dat onderwerp, zoude men welligt zeggen, is regts-, niet letterkundig. Ongetwijfeld! Zelfs diep regtsgeleerd. Zoo wijsgeerig en zedekundig, zoo eenvoudig en vloeiend. als die uitlegging daar gegeven wordt, gevoelt zich intusschen de niet-regtskundige ongemerkt in die, hem vreemde, wetenschap ingewijd; en, niet zonder aanleiding, niet zonder dadelijk doel, werd deze voorlezing gehouden in een bloot letterlievend gezelschap, — in het genootschap Tot Nut en Beschaving, — het was de tegenspraak en teregtwijzing van eene andere, kort te voren, gehoudene redevoering in eene insgelijks letterkundige maatschappij — het genootschap Felix Meritis, — bij welke andere voorlezing die regel van regten was ter bane gebragt, als het kenteeken en bewijs van het onzedelijke der Fransche wet. Het zedelooze der Fransche wet werd op dat tijdstip — in den jare 1816 — met meer geestdrift en vooroordeel, dan gezonde begrippen van wetgeving, over geheel het land gepredikt. Met toejuiching werd dan ook van de zijde der onkundige, en voor verguizing van die vreemde wetgeving ligt ontvlambare, toehoorders het bewijs toegestemd, dat eeniglijk die Fransche wet alle menschen voor oneerlijk houdt, terwijl ons oud-vaderlijk, en ook het Romeinsche regt, integendeel, zoo veel zedelijker, bij ieder eerlijkheid zoude vooronderstellen.

Deze gelegenheid kon de steller — die buitendien,

door middel der Briefwisseling over de toen aanstaande Nederlandsche wetgeving, *dienst bewees — niet laten voorbijgaan. Hij betoogde dat er geen verschil te dien opzigte bestaat, of met mogelijkheid bestaan kan, tusschen de Fransche en de Romeinsche wet, en waarvan ook de meeste beginselen voor Hollandsch regt golden. Gesticht en in kennis verrijkt, overtuigd, niet blootelijk overreed, gingen zijne toehoorders henen, en die overtuiging deelde zich verder mede, zelfs aan den eigen Hooggeleerden Redenaar, die te voren het tegendeel had bewezen. — Had nu de steller hij die gelegenheid de Fransche wet verdedigd, geprezen, verheven ten koste van onze oud-vaderlijke zeden? — Och neen! Hij was blootelijk aan de aanstaande Nederlandsche wetgeving, aan de opstellers van het aanstaande Nederlandsche Wetboek, ter hulpe gesneld.*

De tweede, als letterkundig geschikte, verhandeling is die over de welsprekendheid van de Nederlandsche pleitzaal. Ook van dat stukje is de nuttige strekking niet te miskennen, en wel wegens de vijf voorschriften daarin opgesteld: als daar zijn: overtuiging, geene overreding. — Daaromtrent zoude de zoo even aangevoerde bijzonderheid ten aanzien van het eerst vermelde stukje, als een voorbeeld kunnen ingeroepen worden, — vermijding van verkeerden smaak, eerbied jegens den regter, eerbied voor het publiek in de regtszaal tegenwoordig; — eindelijk besef van het hooge maatschappelijke standpunt des pleiters, mits hij ook het publiek

wete te eerbiedigen, bijkans onverschillig door welke bijstanders het algemeen vertegenwoordigd moge zijn.

Deze stof is door velen vóór en na hem behandeld geworden. Ik bedoel niet dit zijn gewrocht in alle opzigten boven de beschouwingen van andere uitmuntende redenaars te verheffen, en zie zelfs dat stuk niet aan voor het beste zijner voortbrengselen; namelijk in voortreffelijkheid en sierlijkheid van bearbeiding; op het hem eigenaardige, het nuttige daarvan wensch ik evenwel de aandacht te vestigen.

Ook de Heer SIEWERTSZ VAN REESEMA heeft, als Voorzitter der Hollandsche Maatschappij van Fruaije Kunsten en Wetenschappen, in den jare 1839, over deze stof gesproken met zoo veel kunde als kiescheheid, en die Heer merkt, heuschelijk, het een en ander aan op de alhier onderwerpelijke redevoering. Er was, in substantie, gezegd, dat tijdens de Hollandsche taal in Belgie in de pleitzaal stond ingevoerd te worden, de Zuid-Nederlanders niet weinig verwonderd, de Noord-Nederlanders niet weinig verlegen waren, dat er geene voorbeeldenkonden aangewezen worden van welsprekendheid der Hollandsche pleitzaal, uitgezonderd zekere pleitrede van den Advokaat SIMON VAN MIDDELGEEST voor PIETER DE GROOT; dan welk stuk, naar des stellers meening, meer getuigt van den slechten smaak van den tijd. Zoo omtrent den slechten smaak van den vroegeren tijd, als wegens het stilzwijgen ten aan-

zien van den beroemden, en zoo welsprekenden, HERMANUS NOORDKERK, sprak de Heer VAN REESEMA in zijne verhandeling.

Wat dien wansmaak, eigen aan den tijd, betreft, en waarheen NOORDKERK in zijne dagen verre verheven was, leverde de achtbare spreker zelve aan de Hollandsche Maatschappij onderscheidene en treffende voorbeelden; J. D. MEIJER had intusschen, ofschoon dan in eene andere der alhier volgende Verhandelingen, den oorsprong van dien verkeerden smaak aangewezen. Op de bladz. 158 en 159, zijnde de inleiding van dat stuk, en in welke eenige wenken worden gegeven over de wijze van geschiedenis te schrijven en te beoefenen, zal gelezen worden als volgt: «Na geruimen tijd in «een diepen slaap te hebben gerust, na de duisternis «die het menschelijke geslacht in de zoo genoemde «middeleeuwen had bedekt, begon op eenmaal de «menschelijke geest te herleven. De ontdekking van «de eerbiedwaardige overblijfselen der oudheid was «het eerste kenteeken waaraan men dat nieuwe leven «bespeurde. — Geleerdheid gold voor verstand en «oordeel, betzenuheid en geheugen voor wetenschap. «Niemand vermat zich zelf te denken. . . . Verworren «gen werden dikwerf uitdrukkingen der ouden, om «toch eenig gezag bij te zetten. . . . Lang duurde die «staat van eigen wantrouwen. . . . Het werk van «onzen beroemden landgenoot HUIG DE GROOT over «het regt van vrede en oorlog is welligt het spre- «kendste bewijs dier zwakheid.»

Het zoude inderdaad vreemd zijn geweest, indien

er spraak geweest ware van de uitstekende Pleitredenen die ons land bezeten heeft, den grooten NOORDKERK, en na dezen zoo vele anderen, niet te gedenken; er werd echter blootelijk gewag gemaakt van het gemis van Verzamelingen van openbaar en in druk uitgegevene Pleitredenen. Maar het is eene geheel andere vraag, of wel dat begrip van de welvoegelijkheid in des Pleitredenaars taak, waartoe de gedachte voorschriften strekken, in volle ruimte, bij de Nederlandsche Pleitzaal was opgevat.

Te regt heeft de Heer VAN REESEMA, en had ook de Heer M. C. VAN HALL (in deszelfs fraaije beschouwing van NOORDKERK als Redenaar en Letterkundige) dat meesterstuk van welsprekendheid herinnerd¹⁾, de verdediging, in hooger beroep, van iemand wegens godsdienstige gevoelens tot verbanning veroordeeld. Aan dat kunstgewrocht zelve, en van dien eigen voortreffelijken Redenaar, mogen intusschen de bedoelde voorschriften worden getoetst.

«Op deze Grafelijke kussens hebben voormaals de «zoodanige gezeten, die onze voorvaderen ten vure «doemden, om dat wat nu regtzinnig is. Weinige

1) De Hoogleraar VAN KAMPEN wees in zijne Verhandeling over het kenmerkende van de drie soorten van welsprekendheid, in 1829 door de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde bekroond, ook op deze plaats van NOORDKERK, met bijvoeging, «dat hij het te liever deed, daar wij «ons op zoo weinig voorbeelden van regterlijke welsprekendheid kunnen «beroemen.»

«schreden van hier is de plaats waar deze vonnissen
«over hen werden uitgevoerd. Ook dit geschiedde om
«God te dienen, maar de Almagt behoeft geene hulp
«van stervelingen tot handhaving harer eer. Voor
«de eerste maal mijns levens sprak ik over eene zaak
«als deze, mogt het de laatste zijn!» Tot zoo verre
is het toppunt bereikt van welsprekendheid der Pleit-
zaal. Ik herinner mij niet dat ik ooit mijn broeder —
welligt ook omdat zich nooit eene zoo gunstige gelegen-
heid hem had aangeboden — met gelijke kracht zich heb-
hooren uiten. Heeft echter NOORDKERK die volmaakte
welvoegelijkheid, door J. D. MEIJER nooit een oogen-
blik verzaakt, wel in 't oog gehouden? en zoo hij
de grenslijn van 'spleiters taak niet wilde over-
schrijden, zich altijd binnen die grens weten te
houden? Dit mag betwijfeld worden. Die pleitrede
ging toch aldus voort: «Dat de eisch ter vernietiging
«van het vonnis mij dan ook worde toegestaan! Zoo
«niet, ik zal mij dan troosten met de gedachte, dat,
«wanneer eens bij ommekeer van zaken (waarvoor
«de Hemel ons behoede) onze nakomelingen, op onze
«graven staande, zullen VERVLOEKEN degenen die
«allereerst den dwang des gewetens hier weder hebben
«ingevoerd, MIJN NAAM integendeel zal mogen ver-
«meld worden onder degenen die er zich met ijver
«TEGEN KANTTEN toen de vrijheid bij openbare sen-
«tentie ten lande werd uitgebannen.» Van de veron-
derstelde mogelijkheid af van eenen omkeer van zaken
is die taal nog steeds juist, krachtig, welsprekend,
en zoude die den Staatsredenaar betaamd hebben,

**

welsprekendheid der pleitzaal, welvoegelijk voor den Pleitredenaar *is dit niet*. Meer mag geprezen worden de vrijheid, om aldus te spreken, dien pleiter gelaten, dan de pleitredenaar, die den regter met VERVLOEKEN zijner nagedachtenis bedreigt, voor zoo verre hij zoude durven niet vrijspreken, die zich zelven tot den held zijner redevoering maakt, en het vragen van regt eene tegenkanting noemt.

Het zal welligt dezen en genen bevreemden, nevens het voorschrift van eerbied jegens den regter, ook eerbied voor het publiek, meesttijds op eene gansch niet achtbare wijze in de pleitzalen zaámgesteld, te zien begèren. Ik vermeene dat daarvan zin en meening is, dat, zoude de regter zich te buiten gaan, zoodat dezelve op dat oogenblik met geene mogelijkheid hoogachting inboezemen kan, de pleiter evenwel dien regter, als het ideaal der Gerechtigheid, te eerbiedigen heeft, even zoo de, ofschoon weinige en schamele bijstanders, die welligt persoonlijk niet zijn hoog te schatten, het zinnebeeld zijn van geheel de Natis, die op den regter, en op hem pleiter, toezigt houdt. De veronderstelling alleen van zekere volmaaktheid bij zijne toehoorders, kan den pleiter waardiglijk zijne plaats doen bekleeden: en deze, des stellers, beschouwing heeft hij in zijne eigene loopbaan voor de balie steeds opgevolgd. Van daar zijne, allerzijds geprezene, waardigheid en kalmte in zijne pleitredenen.

De Heer VAN REESEMA besluit deszelfs toespraak

tot de leden der Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten met de uitnoodiging, dat de hoogere standen in de pleitzaal in het belang der Kunst gelieven tegenwoordig te zijn: de steller eischt van den pleiter, dat hij altijd wete zich te gedragen, even als of de hoogste standen steeds aanwezig waren; en dit eischt hij, niet eeniglijk in het belang der welsprekendheid, maar ook ten einde niet van zijn eigen hoog maatschappelijk standpunt af te dalen.

Vóór de Vaderlandsche geschiedenis komt de derde verhandeling, de oordeelkundige beschouwing van den krijg van KAREL DEN GROOTEN met de Saksen, als zijnde van oudheid en algemeene historie. Dergelyk eene beschouwing is het eigenaardige van des stellers wijze van geschiedschrijven. Dat zelfde tafereel, in zoo vele andere stukken te voren komende, in deze verzameling te zaâm gevat, en waarin die tijd en die Vorst worden afgeschilderd, is niets minder dan de geschiedenis der beschaving, waarvan die Vorst de grondlegger was ¹⁾, terwijl van dat tijdstip af ook de oorsprong van het leenstelsel gerekend wordt, en uit welk stelsel zich zoo wel de zeden hebben

1) De Heer GUILLOT, die van desselfs voorlezingen, als Hoogleeraar gehouden, onderscheidene voortreffelijke boekwerken heeft gemaakt, en ook de geschiedenis der *Civilisatie* uitgegeven heeft, waarin die beroemde schrijver J. D. MEIJER's werk *aanhaalt*, heeft welligt meer vrucht getrokken uit het werk over de *Institutions Judiciaires*, dan die schrijver

gevormd, als de groote staatkundige gebeurtenissen zijn ontsproten. Het beeld van dien Vorst, Held, Bestuurder, Wetgever en Staatsman, en in iedere dier betrekkingen even groot en edel, staat den schrijver altijd voor het oog. In dit stuk schijnt — indien ik mij niet bedrieg, hoewel zeer bedekt, even als wil hij met opzet zinspeling vermijden op den gevallen Held van zijn' leeftijd — ter zijde van Keizer KAREL's groote bekwaamheid, ook de veelzins mislukte reusachtige loopbaan van NAPOLEON den steller voor den geest te zweven. Die wijze van geschiedschrijven zal ook aangetroffen worden in de opstellen ons land betreffende; ook daarin is, nevens de juiste schets der zaken en omstandigheden, het beeld van den Held onzer geschiedenis, WILLEM DEN EERSTE, altijd op den voorgrond, aan wiens privaaten staatkundige deugden uitsluitend en alleen alle godsdienstige en staatkundige vrijheid door den steller met zoo veel nadruk toegeschreven wordt.

De Vaderlandsch-Geschiedkundige stukken zijn

zich zelyen bewust was. — Verre van mij verdienste aan mijnen broeder toe te schrijven, ten koste van anderen; ééne aanmerking kan ik nogtans bij deze gelegenheid niet nalaten, en waardoor ter wereld geene zinspeling op eenig persoon bedoeld wordt. De aanmerking is zuiver zakelijk, en betreft de opschriften, de titels van werken. — De titel van *Histoire de la Civilisation* is zoo algemeen aantrekkelijk, als de *Institutions Judiciaires* het denkbeeld doet opvatten, dat enkel regsgeleerden daaruit nut kunnen trekken. Velen begrijpen niet dat dat werk als geschiedkundig op de eerste lijn verdient te worden gesteld.

gerangschikt naar de opvolging en ontwikkeling der gebeurtenissen, niet naar de tijdstippen der gehouden voorlezingen. Er wordt aangewezen het feitelijk ontstaan en de verheffing der gemeenten; een gevolg der beschaving; die ontluikende beschaving door de Vorsten begunstigd; en die aankweeking als het middel om deze gemeenten tegen over te stellen aan de, te magtig gewordenen, en voor der Vorsten gezag gevaarlijke, groote Leenmannen. — Want van het leenstelsel spruit, naar den schrijver, alle staatsgesteldheid, alle instelling, in één woord alles voort, wat geheel de maatschappij betref, en waarvan nog ten huidigen dage indrukken overgebleven zijn. — Er wordt voorgesteld hoe die gemeenten, met der daad reeds aanwezig, gewettigd zijn geworden, en aan dezelve eene plaats in het leenstelsel is aangewezen. Er wordt aangeduid hoe die gemeenten door hare rijkdommen, en tevens naar den geest en den aard van het leenstelsel, in en door de geldelijke aangelegenheden oppermagtig zijn geworden. Er wordt geleerd door welke maatregelen en middelen de Vorsten, nadat de, voorheen te magtige, Leenmannen waren ten onder gebracht, en de gemeenten zich op hare heurt het oppergezag toeëigenden, hier met beter, daar met minder goed gevolg die nieuwe, in het leenstelsel, opgestegen Staatsmagten aan het Koninklijk — of Grafelijk — gezag zochten te onderwerpen, om eenheid in het Rijk te vestigen, en de oorspronkelijke betrekking tusschen Vorst en onderdanen te herstellen.

*Aldus ontwikkelen zich de gebeurtenissen in de vier achtereenvolgende verhandelingen: 1. Over den vorstelstrijd tusschen de Franken en de Vriezen ¹⁾. 2. Over de Poorterijen. 3. Over de verantwoording der Beden. 4. Over de herziening der Keuren enz. Of-
 schoon alle die beschouwingen van meer algemeene toepassing zijn, en niet eeniglijk ons land betreffen, ofschoon zij gedaan zijn ter voorstelling van de opkomst, de bevestiging, de buitensporige magtsverheffing, en ten laatste de bestrijding, der gemeenten, is in die stukken intusschen vooruit gezien op de later opgerezene redenen tot de afschudding van het vroeger wettige Spaansche gezag, en op de groote gebeurtenissen der Vaderlandsche geschiedenis, waartoe de tweede opvolgende verhandelingen: 6. Over den Raad van Beroerten en 7. Over OLDENBARNEVELD, betrekking hebben.*

Het laatstgemelde stuk omvat twee onderscheidene grootetrekken: de — hoewel dan door 's Prinsen moord verstoorde — Verheffing van WILLEM DEN EERSTE tot

1) Ook als de overgang van letterkunde tot geschiedkunde, zoude aan deze Verhandeling (mede) *over den val van het Huis der Heeren van Amstel*, die eerste plaats toekomen, waarin de steller aan VONDEL, als den grooten geschiedkundigen Dichter, hulde toebrengt.

Het dubbel belangrijke van het aldaar beschrevene voorval, de onderwerping namelijk der Vriezen, die zich steeds vrij van leenroerige ondergeschiktheid hadden staande gehouden, en waarvan velen na hunne onderwerping zich bij de opkomende gemeenten voegden, en de daardoor des te grootere bloei dier nieuwe, en door den Graaf begunstigde, Staatsmagten, is de groote verandering in het leenroerig Staatsgestel ontstaan, waarvan de sporen nog alhier voorhanden zijn.

de Kroon, en de grondlegging tot eene aanstaande Republiek door OLDENBARNEVELD, ten tijde van Prins MAURITS.

In beide deze voorvallen ziet de steller de indrukken van het Leenstelsel. Er bestond — naar zijne meening — geen ander begrip, dan dat van het suserein monarchaal beginsel. De verheffing van WILLEM tot de Kroon was, ofschoon nog niet plechtig gevierd, feitelijk aanwezig. Eene Koninklijke oppermagt lag in die leenroerige gemeenten zelve opgesloten. Eerst later is er wijziging daarin gebragt, maar nog op dezen dag zijn van dat leenstelsel de sporen zichtbaar.

Zoo zal men zien op bladz. 121, als volgt:

*«Door dezen reeds vroeg gevestigden invloed der
«gemeenten in Holland, heeft zich die geest gevormd,
«die, zoo bij de afzwering van Koning PHILIPS,
«als naden dood van WILLEM DEN EERSTE — de magt
«der Gemeenten over de Alleenheersching heeft doen
«zegevieren, en onder leiding van een OLDENBAR-
«NEVELD en een DE WITT, dat zonderling Aristo-
«cratisch-federalistisch bestuur gevestigd, waaronder
«de Republiek der Vereenigde Nederlanden bestaan
«en gebloeid heeft.»*

*«Daardoor is het dat de beginselen van dat bestuur
«bij velen onzer landgenooten zulke diepe wortels
«hebben geschoten.»*

En voorts bladz. 188:

*«Diep was het leenstelsel ingeworteld..... het
«was geene gemakkelijke taak, de oorspronkelijke*

«*betrekking tusschen den Vorst en het Volk te herstellen het zoude geene moeite kosten zelfs in de Grondwet van het Rijk belangrijke punten aan te wijzen, welke zich alleen als gevolgen van het leenstelsel laten verklaren.*»

«*Ik reken hiertoe de wijze van verkiezing der leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal door de Provinciale Staten, en van deze door de Steden en Ridderschappen. De onmiddellijke verkiezingen in Frankrijk en Engeland zijn vrij van deze gevolgen van het leenstelsel.*»

Zoo leidt de steller zijne beschouwing tot op het eigen tegenwoordige tijdstip, en in deze volgorde gelezen zal, naar ik durf meenen, een kort, maar tevens helder overzicht, over eeuwen genomen, te voorschijn komen, dat veel licht over onze Staatsgesteldheid verspreidt.

De allerlaatst gerangschikte verhandeling: Over het Verband van den bodem tot de Staatsgesteldheid, is meer eene staatshuishoudkundige bespiegeling, immers behoort die beschouwing niet tot de voorgaande; zij komt intusschen, naar luid al reeds vanden titel, ook neder op Staats-,— en wel onze Nederlandsche,— Staatsgesteldheid.

Deze laatstgemelde voorlezing is tweeledig: te weten, wat er toen door den steller, in die openbare Vergadering op den eersten September 1830

gehouden, *verhandeld is geworden, en voorts de vermelding van het andere, en voor die zitting vroeger bedoelde, onderwerp, dat hij echter niet voorgedragen heeft, mitsgaders de medegedeelde reden die hem toen verbood zijne voorgenomene stof te behandelen.*

Hij bedoelde, en had gewenscht, in dat jaar 1830, — toen hij ten derden male de hem opgedragen taak om de spreekbeurt op zich te nemen, bereidwillig, ofschoon onder zeker beklag, had aanvaard, — te spreken over de eenheid, door de beoefening en het schrijven der Vaderlandsche geschiedenis te bewerken.

Eenheid en Vaderlandsliefde was bij hem eensbeteekenend. Dit had hij bewezen. Met dat doel had hij omtrent de Taal, als band en middel tot eenheid, gedaan en gepoogd dat, wat de eerste Bundel dezer verzameling aanwijst: met dat oogmerk had hij het bekende geschrift. «Over eenen Provisionelen Hoogen Raad» in den jare 1817 uitgegeven¹⁾: tot dat einde, wat de Geschiedenis aangaat, mede te werken, had hij zich door den Koning als lid eener Commissie opgeroepen gezien: en die eer, hem van de allerhoogste plaats te beurt gevallen, was verhoogd geworden door zijne verkiezing tot rapporteur in die

1) De bearbeiding van wat in dat kleine stukje onthouden is, was waard bij herdruk, en met eenige aanwijzingen daartoe dienstig, op nieuw te worden uitgegeven, als leerstellingen omtrent de regterlijke magt. Ook aan dien pligt heb ik gemeend te moeten voldoen.

Commissie zelve. Hij zoude gaarne die stof hebben behandeld en betreurt, in zijne toenmalige openbare toespraak, daarin te zijn belet geworden door den opstand, zes dagen te voren, te Brussel uitgebarsten.

Maar ook was het zijn doel niet, noch de verhandeling over den Raad van Beroerten, noch die over OLDENBARNEVELD, het zij in het openbaar, het zij zelfs maar in eene gewone en beslotene zamenkomst der Klasse voor te dragen, in die tijdsomstandigheden, namelijk na de werkdadige, en vóór de wettelijk aangenomene, afscheiding der Zuidelijke gewesten, en welke beide stukken, opgesteld naden jare 1830, en voor het jaar 1835, bestemd waren tot voorlezingen, — maar ter gepaster ure, — in de Klasse des Instituuts.

Na zijn' dood heeft de Klasse, in het jaar 1835, (zijnde de Openbare Vergadering van het jaar te voren uit aanmerking van zijne ziekte uitgesteld geworden) door de voorlezing van dis eene verhandeling, waarvan het aanzijn haar na zijn' dood was bekend geworden ¹⁾, eene hulde aan zijne nags-

1) Het stuk bevond zich in handen van den Hoogleeraar TYDEMAN, lid der Klasse, en aan welken geachten en vertrouwden vriend de steller hetzelfde ter inzage gegeven had. Op de vereerende aanvraag der Klasse heeft de familie niet anders kunnen, mogen of willen doen, dan de vrjē beschikking over dat stuk aan het Achtbare Genootschap te laten.

Na de Openbare Voorlezing had zich deze en geene er over bevreemd, dat niet vermeld geworden zijn de bestaande geschriften van OLDENBARNEVELD. Van herinneringen omtrent *zijne lotgevallen*, ook zelfe omtrent zijne *teregttelling* was het doel niet te spreken. — Er werd bedoeld aan te wijzen — en dit ook nog slechts aan de Klasse, niet in het open-

dachtenis gelieven te betoonen, weswege uit naam van alle zijne achtergeblevene betrekkingen, ook alhier beleefdelyk dank zij gezegd. Er is intusschen alzoo openbaar voorgelezen, en eene prijsvraag uitgeschreven geworden over dat, wat de steller niet voor die openbaarheid had bedoeld. Des schryvers overlijden, de openbare mededeeling van de meening en de verrigtingen van een overledene, gaf in het oog der Klasse, en te regt, daartoe aanleiding. — Voor zoo verre iemand mogt twijfelen aan het beweren dat de steller die verhandeling zelve niet zoude hebben voorgedragen, gelieve men, ten overvloeds, te weten dat voor deze Openbare Vergadering eene geheel andere stof ter verhandeling was gekozen. Het begin van zijn opstel, hoezeer dan slechts eene enkele bladzijde, is daarvan voorhanden, en waarin zoo wel de steller, tot zijne ontschuldiging, zich beroept op de lastgeving der Klasse (hem zelfs laat opgedragen), als hij zijn stof mededeelt, namelijk over de zoo genoemde Historische Romans en de Dichterlijke Tafereelen in Geschiedschrift: beide Waarheid, en beide Dichtkunst.

Dat opstel, OLDENBARNEVELD betreffende, had de

baar — dat de geschiedenis ontbrekt van OLDENBARNEVELD's Staatskundig leven — niet wat zijn wedervaren, maar wat den Staat, betroffen heeft, — de geschiedenis van zijn invloed en uitwerking op de Staatsgesteldheid. De Heer TYDEMAN heeft, ter opheldering, daarover breedvoerig en op eene waardige wijze, gehandeld in zijne Ophelderingen op BILDERDIJKS Geschiedenis des Vaderlands, Deel IX, blad. 305—315, en meer bepaald op blad. 315, en de Noot aldaar.

strekking om (ter gelegener tijd) de aandacht van de leden der klasse te vestigen op het onderwerp. Die Openbare Voorlezing, door de Klasse besloten, heeft, en ik durf meenen zoo wel ter eere van den overleden steller, als van het Koninklijke en Nationale Geleerde Genootschap, ter algemeene kennis gebragt, dat waarlijk doelmatige en nuttige ijver voor wetenschap de leden van het Instituut bezielt.

door N De voorrede voor den eersten bundel besluit met den wensch, dat de werken omtrent taal, stijl en smaak, kostbare zaden, maar ook niet meer dan zaden, mogen voortgekweekt worden; omtrent dezen tweeden bundel durf ik meenen, dat dezelve rijpe, nuttige, en zoete vruchten levert.

A. D. MEYER.

VERHANDELING

OVER DEN REGEL :

DAT IEDEREEN VOOR EERLIJK WORDT GE-
HOUDEN, TOTDAT HET TEGENDEEL IS
BEWEZEN.

VOORGELEZEN IN DE MAATSCHAPPIJ TOT NUT EN BESCHAVING,
DEN 29STEN JANUARIJ, 1818.

*Reeds vroeger in druk verschenen, in het 5de deel der
Mnemosyne.*

Onder alle wetgevingen, zoowel die ons uit ouden tijd zijn overgebleven, als die in lateren tijd zijn vervaardigd, is er geene rijker aan algemeene regelen en beginselen van regten, dan de Romeinsche. En geen wonder, daar de Regtsgeleerden van dien tijd zich steeds er op toegeden, om de uitspraak of de toepassing der wet met de voorschriften van het gezond verstand, en eene bijzonder voor het dagelijksche gebruik zeer vatbare wijsbegeerte, overeen te brengen; terwijl zij, die onder Keizer JUSTINIAAN, en op zijnen last, het thans nog bekende Romeinsche wetboek zamenstelden, niet gemeend hebben overal den Wetgever te doen spreken, maar in tegendeel al het bruikbare der bestaande wetten of regten, onveranderd of eenigzins gewijzigd, in derzelve vorigen vorm bij te behouden, en zij slechts, bij gebrek van voorziening, of verschil van gevoelens, eene beslissing van hooger hand in hunne verzameling hebben inge-

vlochten. Welligt is het daaraan te danken, dat deze wetgeving, die bij hare invoering voor niemand geheel nieuw was, zich gedurende zoo vele eeuwen zonder verandering heeft staande gehouden; evenzoo als het aan die innerlijke voortreffelijkheid en algemeene bruikbaarheid moet worden toegeschreven, dat zij overal heeft gegolden, en nog ten huidigen dage, in die plaatsen alwaar zij uitdrukkelijk afgeschafft en vervangen is, als eene verzameling van uitspraken der gezonde rede wordt beschouwd, bewonderd, geëerbiedigd en opgevolgd.

Wil men van deze regelen en grondbeginselen een nuttig gebruik en eene verstandige toepassing maken; wil men naar dezelve de Romeinsche wetten, of die van andere volken booordeelen, dan behoort men aandachtig derzelve aanleiding na te gaan, ten einde alzoo tot hare ware meening te geraken. Hij toch, die slechts de woorden van een' regel kent, zonder in deszelfs zin te zijn ingedrongen; die denzelfen niet volkomen en in zijne verstandige bedoelens opvat, kan niet alleen in de Romeinsche regtsgeleerdheid tot zeer verkeerde gevolgtrekkingen vervallen, maar hij stelt zich ook bloot andere wetgevingen, uit zijn kwalijk gekozen standpunt ziende, daarin óf de opvolging van het Romeinsche grondbeginsel te miskennen, óf hetzelfde ook daar te blijven aannemen, waar het bij eene andere wet verworpen is 1).

1) L. 17, D. de Leg. *Scire leges non hoc est, verba eorum tenere, sed vim ac potestatem.*

De wet, dit toch is het denkbeeld dat oude wijsgeeren en rechtsgeleerden zich van dezelve vormden 1), is een voorschrift, door de natuur zelve ingegeven, hetwelk, wat te doen is, gelast; wat gelaten moet worden, verbiedt. Zij behoort, zal zij waarlijk verbindende zijn, niet alleen wat den uiterlijken vorm aangaat, door de opperste magt in den Staat te zijn bekrachtigd, maar ook overeen te komen met hetgeen de stem der rede den mensch toeroept, met hetgeen de kennis zijner eigene hoedanigheden vordert.

Niets is er in de natuur zich zelven meer gelijk dan de mensch; overal en altijd heeft hij dezelfde eigenschappen, dezelfde neigingen en zwakheden, dezelfde deugden en gebreken; alle hebben dezelfde vermogens, dezelfde zintuigen, dezelfde rede, van de natuur ontvangen, bij ieder doet zich dezelfde prikkel gevoelen; voor allen moeten dus dezelfde voorschriften gelden. De bijzondere omstandigheden, waarin zich ieder bevindt, zijne opvoeding, zijne leefwijze, geven tot verschil aanleiding, en het is om deze verschillen binnen zekere palen te houden, en de nadeelige gevolgen, die daaruit zouden voortvloeijen, te beteugelen; om de verwaalden op het juiste pad te geleiden, om de zwakken te ondersteunen, om de moedwilligen te bedwingen, om de halsstarrigen te noodzaken, om de misdadigen te straffen; dat de wet noodig is. Het hooge doel der maatschappij, de algemeene rust, de veiligheid van ieders lijf, leven en vrijheid, de zekerheid zijner eer en bezit-

1) CICERO, *de Legibus*, Lib. 1, Cap. 6. L. 2, *D. de Legibus*.

tingen, waarvoor ieder een deel zijner onbepaalde vrijheid heeft afgestaan, worden door de wet ge-
waarborgd 1).

Wanneer men uit dit zoo verheven en der ouden zoo waardig oogpunt de wet in het algemeen beschouwt; wanneer men dezelve met 's menschen aangeleg in een naauw verband brengt, dan wordt de kennis der menschen de eerste, die voor eenen Wetgever noodig is. En zoo al hij die vroegere wetgevingen voor zich heeft, uit dezelve de ondervinding van vorige eeuwen kan ter hulpe nemen, mag hij echter niet afzijn, dit hoofdonderwerp zijner werkzaamheden met de meeste aandacht gade te slaan, al ware het slechts, om in den mensch zelven het juiste verstand op te sporen der regels, die de voor-
tijd heeft opgeteekend.

Eenige bijzonderheden afgerekend, die meer aan de menschelijke handelingen eene bepaalde wending geven, dan dezelve deugdzamer of ondeugender maken, mag men veilig stellen, dat het menschelijke geslacht bijna op denzelfden trap van zedelijkheid gebleven is, als hetzelfde in de vroegste tijden, waarvan ons eenige berigten overig zijn, geweest is. Wat toch de zwartgalligste hekeldichter er van zeggen moge; wat in ernst of boert over het verval van zeden in den tegenwoordigen tijd moge worden geklaagd, reeds vóór achttien eeuwen vinden wij die zelfde klagten bij de Romeinsche dichters, even als nog vele eeuwen vroeger NESTOR bij HOMERUS de-

1) CICERO, *de Legibus*, Lib. 1, Cap. 10 sqq.

zelfde taal voert 1). En dit gestadig en gelijk beklag geeft reeds aanleiding te denken, dat het meer eene zedekundige of dichterlijke figuur is, wanneer men ten koste van het tegenwoordige geslacht den voortijd verheft, om den tijdgenooten hunne gebreken te verwijten en hen tot beterschap aan te sporen, dan wel eene hulde, aan de geschiedkundige waarheid bewezen. Even gelijk men TACITUS heeft beschuldigd de zeden der Germanen, of QUINTUS CURTIUS die der Scythen, zoo hoog te hebben verheven, om onder dat voorwendzel hunne landgenooten door te strijken, zoo mag het welligt gelegen zijn met die aanprijzing der eenvoudige en min beschaafde zeden onzer voorvaderen.

Is men niet zelfs zoo verre gegaan, dat men deze figuur verzinnelijkt heeft, en gesteld, dat in ouden tijd de menschen grooter en ligchamelijk sterker waren dan thans, en dat hun leeftijd niet aan een zoo gering getal jaren gebonden was? Wanneer men echter de overblijfselen der oudheid nagaat, dan vindt men dezelfde evenredigheid tusschen de grootte van menschen, dieren en planten in de oudste beelden en schilderijen; den afstand tusschen bekende plaatsen, vóór eeuwen in schreden berekend, steeds onveranderd; hunne woningen niet grooter dan de onze. Bijaldien oefening hen zwaardere wapenrustingen konde doen torschen, of op verdere afstanden met hunne pijlen en werpspiesen treffen, was

1) Hetzelfde vindt men ook in SALOMO's *Prediker*, Kap. VII, vs. 10.

echter tot hetzelfde werk een gelijk aantal menschen noodig. Ook PLATO was reeds op zijn tachtigste jaar een oud man, en zonder eenigen regel van taal of uitlegkunde te kort te doen, kan men aannemen, dat de grijze NESTOR nog geene honderd jaren bereikt had.

Blijft nu de ligchamelijke mensch door alle eeuwen dezelfde, waarom zoude men aannemen, dat de natuur zich niet gelijk zoude zijn gebleven, en ook in de zedelijkheid niet denzelfden tred gevolgd hebben? Geheel anders toch dan de gang der kennis, die van den eenen op den anderen kan worden overgedragen, en éerst door overlevering, naderhand door schrift, eindelijk door de drukkunst, van het eene geslacht op het andere als versterft, en door verloop van tijd, door vergelijking van meerdere gevallen, in een grooter tijdvak voorkomende, zich uitbreidt, is de zedelijkheid van den mensch, als welke bij ieder van gronds op wordt gevormd of misvormd, waarin het vorige geslacht voor de nakomelingschap niets kan voorbereiden, waaromtrent de zoon van zijnen vader niet dan voorbeelden en lessen, tot wijziging van zijn gedrag, maar geene eigenlijke erfenis, overhoudt.

De geest des tijds geeft aan alle handelingen eene zekere bepaalde en gelijke rigting, en oefent daardoor eenen merkbaren invloed op alle daden der menschen, op hunne deugden en ondeugden; in gegebene tijdstippen, en naar gelang van derzelver omstandigheden, zijn nu eens deze, dan wederom gene deugden en ondeugden bij voorkeur aan te treffen, en, om mij van eene niet ongewone uit-

drukking te bedienen, aan de orde van den dag; maar iedere onbevooroordeelde vergelijking van twee tijdvakken, hoe men die ook kiezen moge, zal over het algemeen eene vrij gelijke som van deugd of ondeugd aanwijzen. Heeft in dit oogenblik eene bepaalde deugd meerdere gelegenheid gehad te schitteren, of aan den dag te komen, dan wordt dezelve veelal door eene meer algemeen gewordenen ondeugd ongewogen, en zoo ook omgekeerd. Ook bij onderscheidene volken bestaat alleen zoodanig verschil, hetwelk ieder door zijne voordeelen doet kennen, doch waaraan bijna even zoovele nadeelen verbonden zijn, waardoor de geheele maat van zedelijkheid onderling bijna gelijk is.

Gemakkelijk ware dit denkbeeld door het vergelijken van verschillende en zeer ongelijke tijdsgewrichten of landstrecken op te houden; dan alle dergelijke aanhalingen kunnen van partijdigheid worden verdacht gehouden, of geven tot onaangename aanmerkingen gelegenheid: genoeg zij het in het oog te houden, dat alle deugden door overspanning tot ondeugd worden; alle ondeugden, binnen behoorlijke palen beperkt, prijzenswaardig zijn. En ook hierin zijn wij het Opperwezen onzen innigsten dank schuldig, hetwelk geen kwaad toelaat, dat niet zijne voordeelige zijde heeft, en ten goede kan worden gewend.

Moge wij dan uit den tegenwoordigen toestand der zedelijkheid tot dien van alle landen en tijden redeneren, dan stellen wij ook als zeker, dat bij verre de grootste meerderheid het eigenbelang, en

wel het onberedeneerde en slechts oogenblikkelijk in het oog loopende belang, de eerste en voornaamste drijfveer der menschelijke handelingen is. Ware dit niet, en lieten de menschen zich door welverstaan belang, door algemeene beginselen, op aller nut grond, en aller voordeel ten doel hebbende, leiden, dan bestond er geene eigenlijke zedeleer, dan waren wetten, regters en straffen overtollig. Waren de meesten er niet op uit, om datgene, wat ten algemeenen nutte is ingevoerd, tot hun bijzonder gebruik te doen dienen, en om die middelen, welke men ter beperking van ieder genot heeft gebruikt, te ontduiden, dan zoude althans de wetgeving op zijn hoogst eenige algemeene bepalingen behoeven te bevatten. Het bestaan der wetten zelve, en hare zorgvuldige beschikkingen, bewijzen reeds genoeg, dat van de oudste tijden, die ons maar immer bekend zijn, de meerderheid zich door die zelfde gebreken heeft doen kennen; dat, zoo de tegenwoordige eeuw zich niet over onbaatzuchtigheid, beproefde eerlijkheid of trouw te beroemen heeft, de vorige tijden haar niets hebben te verwijten, en dat wanneer zich het eene volk tegen het andere te dien opzichte verhoovaardigt, voor zoodanige aanmatiging weinig grond te vinden is.

Indien de wetten moeten worden ingerigt naar hetgeen in de meeste gevallen plaats heeft, en meer moeten letten op de algemeenheid, dan op het bijzondere 1); indien de zedelijkheid des volks door alle tijden en plaatsen bijna op dezelfde hoogte staat,

1) L.3, 4, 5, D. de Legibus.

en grootere deugden door grootere ondeugden worden opgewogen; indien, eindelijk, eene droevige ondervinding leert, dat, waar eerlijkheid tegen oogenblikkelijk en verleidelijk eigenbelang wordt overgesteld, de schaal zelden naar dien kant overhelt, waar dezelve naar zedekundige schatting het zwaarst zoude moeten wegen, dan schijnt het vreemd, dat de Romeinsche Regtsgeleerden, die eenen zoo diepen blik in 's menschen hart en der wetgevers verpligting hadden geslagen, als eenen stelregel zouden hebben aangenomen, *dat ieder voor eerlijk en deugdzaam wordt gehouden, totdat het tegendeel bewezen is*. Het aannemen van dat grondbeginsel zoude, in den eersten opslag, óf een gunstig teeken van de zeden der Romeinen, óf een ongunstig voor hunne wetgeving, aanduiden, en het mag der moeite waardig beschouwd worden, deze spreuk aan een behoorlijk onderzoek te onderwerpen, ten einde eerst haren oorsprong en hare meening op te sporen, en naderhand daaruit eenige gevolgen voor de tegenwoordige wetgeving af te leiden.

Dat de zeden der Romeinen, bijzonder in die tijden waarin de Regtsgeleerden leefden, uit wier werken TRIBONIAAN zijne *Digesten* heeft zamengesteld, en alzoo onder de Keizers, zoo veel beter dan de onze zouden geweest zijn, laat zich niet wel denken. Niet alleen toch geldt hier de algemeene aanmerking, dat het menschelijke geslacht te dien opzichte bijna altijd op dezelfde hoogte is gebleven; maar de schrijvers van dien tijd leeren ons het Romeinsche volk uit geen zeer gunstig oogpunt beschou-

ven. Ik zwijge van de hekeldichten van HORATIUS, PERSIUS, JUVENALIS, en anderen, die het gedrag hunner land- en tijdgenooten met zulke zwarte verwen hebben afgemaald, om den toon hunner schriften goed te maken, ik zwijge van de eerste Christelijke Kerkvaders, die wel in latere tijden, doch ook tegelijk met eenige dier groote Regtsgeleerden geleefd hebben, en die tot bevordering van de Christelijke Godsdienst de zeden der Heidenen konden te kort doen, ik zwijge zelfs van die Geschiedschrijvers, welke, zoo als TACITUS en SÜETONIUS, en de gebreken hunner medeburgers welligt op eene overdrevene wijze ten toon stelden, en de deugden hunner voorvaderen en naburen verhieven, om daardoor de Romeinen tot beterschap aan te sporen; maar deze pogingen zelve, en derzelve noodzakelijkheid; de getuigenis van die Schrijvers, wier oogmerk het niet was, een tafereel der zeden te schetsen, doch die dezelve als bekend vooronderstelden, en ze ons door het verhaal der gebeurtenissen, of zinspeling op de gewone gebruiken, leeren kennen 1), laten weinig twijfel over, of, zoo er eenig verschil over het algemeen tusschen de toenmalige zeden der Romeinen en onze tegenwoordige geweest is, de vergelijking ten onzen voordeele moet uitvallen.

Al zouden ook alle geschiedenissen zwijgen; al zouden alle schrijvers uit die eeuwen verloren zijn

1) Bijzonder bedoel ik de puntdichten van MARTIALIS, ofschoon deze, onder eenen der twaalf eerste Keizers en hunne onmiddellijke opvolgers geschreven, niet eens tot het bedorvenste tijdstip van Rome behooren.

gegaan, dan waren de tot ons overgekome ne werken van de Romeinsche Regtsgeleerden genoegzaam, om ons te overtuigen, dat hunne zeden boven die van den tegenwoordigen tijd geen voorregt hadden; dat de pligt, met het eigenbelang in strijd gerakende, toen, even als nu, zeer dikwijls werd over het hoofd gezien. Is er toch wel eene enkele misdaad in onze hedendaagsche wetboeken op het strafregt voorzien, die niet reeds bij de Romeinen bekend was? Of zouden zij alleen uit hunne verbeeldingskracht het bestaan van zoodanige wederregtelijke handelingen hebben verzonnen, om daarop eene straf te bepalen, wanneer éénmaal het nageslacht zoo verre in verdorvenheid ware gevorderd? Men vergelijkte slechts de tegenwoordige wetboeken met het Romeinsche, en zoo er al, ten gevolge van de hedendaagsche staatsgesteldheid en de betrekkingen tusschen de onderscheidene volken, of van de meerdere uitgebreidheid van den handel, en het invoeren eeniger verdragen, die den Ouden onbekend waren, enkele misdaden sedert hunnen tijd mogelijk zijn geworden, die zij niet hadden, of andere meer zijn toegenomen, bedenke men daarentegen, dat al hetgeen met slavernij in verband staat, vervallen is 1), en dat die hooge graad van knevelarij, van kuiperij, en dergelijke, zoo als die bij de Romeinen bestonden, in onze staatsregelingen geheel onmogelijk geworden is.

1) Tit. D *Si is qui testam. liber esse jussus est.* Tit. D. *Si familia furtum fecisse dicatur.* Tit. D. *de Scto Sylaniano, etc.*

Zoo nu de Romeinen, even weinig als de tegenwoordige Wetgevers, grond hadden, bij de meerderheid der menschen eerlijkheid te vooronderstellen, waartoe hun algemeen beginsel? Gemakkelijk laat zich dit verklaren. Wanneer in een twijfelachtig geval niet te bepalen is, wat voor waar moet gehouden worden, dan is het de zaak des Wetgevers tusschenbeide te komen, en daaromtrent vast te stellen, welk *vermoeden* zal worden aangenomen. De Wetgever toch moet zoo veel doenlijk de geschilpunten zoeken uit den weg te ruimen, en daartoe is het somtijds dienstig, een' zekeren regel voor te schrijven, die, hetzij altijd en in allen gevalle verbindende wordt gerekend, zoodat zelfs het tegendeel niet aannemelijk gerekend en het bewijs daarvan uitgesloten wordt; hetzij ten minste dan geldt, wanneer op geene vaste wijze kan worden uitgemaakt, wat metterdaad hebbe plaats gehad. Het mag over het algemeen onverschillig worden gehouden, welk het vermoeden zij, dat in twijfelachtige gevallen wordt aangenomen; maar het is van belang, dat zelfs dan, wanneer geen onmiddellijk bewijs te vinden is, of wanneer de bewijzen tegen elkander strijden, men stellig wete, waaraan men zich te houden hebbe.

Zal de wet voor twijfelachtige gevallen een *vermoeden* bekrachtigen, ten einde daardoor de onzekerheid te doen ophouden, dan behoort dezelve van dien aard te zijn, dat er niet wederom over de uitlegging van den regel verschil kan ontstaan; en het eerste voreishte der wettelijke bepaling is derhalve, dat de grond, waarop het vermoeden gevestigd is, zeker

en in zijne gevolgen ontwijfelbaar zij. Waarom toch zoude in zoodanige gevallen, waarin de waarheid niet onmiddellijk kan worden aangetoond, de beslissing van eene andere even onzekere bepaling afhankelijk worden gemaakt? Waarin zoude de twijfeling, die uit den regel ontstaat, voorkeur verdienen boven die, welke in de zaak zelve gelegen is? Van zoo veel belang het is, dat de wet bepale, waaraan men zich te houden hebbe, zoo weinig reden is er, om de onzekerheid des regs in plaats van die der daad te stellen; zoodanige beschikking zoude de moeilijkheid vergrooten, in stede van tot afdoening van geschillen dienstig te zijn.

Even als het in de Wiskunde eene bewijsbare en algemeen bekende stelling is, dat tusschen twee stippen slechts ééne rechte lijn mogelijk is, die tevens den kortsten afstand aanwijst, terwijl het getal kromme lijnen tusschen die zelfde stippen oneindig is, zoo is het ook in de zedekunde gelegen, en in ieder voorkomend geval schrijft de pligt eenen eenigen bepaalden weg voor; doch de afwijkingen van den regel zijn oneindig, en aan beide zijden kan men van het regte spoor afdwalen 1). Hij, die minder doet, dan hetgeen hem opgelegd is, zondigt meestal evenzeer, als hij, die meer verrigt, dan van hem konde worden gevorderd; en het is onmogelijk vooraf in te zien, hoeveel men in zijnen pligt te kort schieten, hoeveel men

1) Dit wist de Romeinsche Dichter reeds zoo krachtig uit te drukken:

..... *Sunt certi denique fines,*
Quos intra citraque nequit consistere rectum.

overdrifven kan. De volmaaktheid alleen, even als de rechte lijn, is bepaald en kan als regelmaat worden aangenomen; die onvolmaaktheid stelt, moet, zal hĳ een zeker en kenbaar denkbeeld uitdrukken, tevens én de rigting én den graad der afwijking aanwijzen.

Wanneer derhalve de Wetgever noodig geoordeeld heeft, een vermoeden kracht te geven, naar hetwelk twijfelachtige gevallen, waarin de waarheid niet kan worden opgespoord, te beslissen zijn, dan moet zoodanig vermoeden worden afgeleid uit eene eigenschap, die geene nadere bepaling noodig heeft, en voor geene wijziging vatbaar is. Gelijk de afstand naar de rechte lijn wordt afgemeten, zoo moet de Wetgever ten grondslage van het door hem aangenomen vermoeden de volmaaktheid stellen. Het is noodzakelijk, dat de wet bepale, wat men voor waar houden zal, zoo het *bewijs* van het gebeurde ontbreekt, en dan laat de aard der zaak niet toe, dat men zich naar iets anders regele dan naar de voorschriften der zedelijkheid; en de regel volgt van zelve, *dat ieder voor eerlijk wordt gehouden, totdat het tegendeel worde aangetoond*. Wanneer toch de wet de menschen oneerlijk zoude vermoeden, dan ware dadelijk eene bepaling noodig, welke oneerlijkheid bedoeld wordt, en tot op welken graad; al de zwarigheden, die bij het niet erkennen van eenigen grond aanwezig zijn, zouden wederom te voorschijn komen, ja dezelve zouden veel vermeerderd zijn. Wat een eerlijk man in een bepaald geval zoude gedaan hebben, is voor ieder, die een weinig doorzigt, of gevoel van pligt heeft, ligt na te gaan; maar om te beoordeelen, wat

iemand, die zich aan de voorschriften der zedelijkheid niet gebonden rekent, zoude doen, behoort men zijne beweegredenen te kennen, en te weten hoe sterk die op hem werken.

Zoolang er geene bepaalde reden te geven is om van deze algemeene vooronderstelling af te gaan; zoolang vooral er geen grond is, naar welken men de rigting, zoowel als den graad der afwijking van de volmaaktheid, met eenige juistheid kan overzien, zoolang moet ieder voor volmaakt worden gehouden; maar dit *vermoeden* vervalt, zoodra men kan nagaan welke de handelwijze geweest is, of met waarschijnlijkheid zal geweest zijn. Niet alleen toch laat het Romeinsche regt het bewijs toe van het tegendeel; maar het vermoeden, uit de volmaaktheid van den leefregel afgeleid, wordt door ieder ander vermoeden uit den weg geruimd, hetgeen de min eerlijke denkwijze van hem, over wiens daden gehandeld wordt, doet kennen en waarderen. Het is dan ook alleen op gronden uit dat regt geput, dat door schrijvers, die de leer des vermoedens hebben nagegaan, als een regel wordt opgegeven, *dat hij, die éénmaal slecht gehandeld heeft, altijd wordt gerekend, zijnen pligt te hebben te kort gedaan, wanneer zich een gelijk geval opdoet* 1). Hier, namelijk, bestaat eene bepaalde aanleiding, om buiten de algemeene gronden, die alleen de volmaaktheid aan de hand geeft, met eenige waar-

1) *Semel malus, præsimitur semper malus in eodem genere malitiæ.* МНОГОКРУС *de præsumptionibus*, Lib. V, præsumpt. 32. Een voorbeeld daarvan geeft de L. 7, § 3, D. *de accusationibus*.

schijnlijkheid te beslissen, waarin en hoeverre van de rechte lijn is afgeweken; en, om de vergelijking, uit de Wiskunde genomen, te blijven volgen, de wet der kromme lijn tusschen twee stippen bekend zijnde, kan dezelve met evenveel zekerheid worden bepaald als de rechte lijn.

Dat nu waarlijk de Romeinen slechts dit bedoelden, en niet dwaas genoeg waren om het grootste gedeelte der menschen eerlijk te vooronderstellen, totdat het tegendeel bewezen was, toonen de angstvallige voorzorgen, in hunne wetten tegen het bedrog voorkomende. Wie toch, dan die den mensch van de zwartste zijde kent, zal de bepalingen van het Romeinsche regt omtrent de borgtogten van vrouwen 1), de geldleeningen van zoons, die onder de vaderlijke magt stonden 2), omtrent het verbod van vervreemden of verpanden van goederen der minderjarigen 3), en meer dergelijke, kunnen voorschrijven? Wie anders zoude de zoo vreemd schijnende als wel doordachte wet hebben kunnen geven, dat een man het vaste goed, hem door zijne huisvrouw ten huwelijk aangebragt, niet dan met hare toestemming mag verkoopen, maar ook zelfs met hare toestemming niet mag verpanden 4)? Wie vooral zoude als eene algemeen erkende waarheid,

1) Tit. D. et C. *ad Sctum Vellejanum*.

2) Tit. D. et C. *ad Sctum Macedonianum*.

3) Tit. D. *de rebus eorum qui sub tutela*. Tit. C. *de praediis et al. rebus minorum*.

4) Dit was de bepaling der *Lex Julia de fundo dotali pr. Inst. Quibus alienare licet vel non*. L. un., §. 15, C. *de rei usoriae act.*

als een beginsel, hetwelk in regten aangenomen en geldig is, durven opgeven, dat in iederen verkoop, in iedere overeenkomst, een zeker bedrog geoorloofd is, en altijd plaats heeft 1)? Ja, zoo weinig geloofden de Romeinen aan de algemeene goede trouw; zoo zeer waren zij overtuigd, dat, waar belang spreekt, alle voorschriften van wet bij de meeste menschen zwijgen; dat zij vooronderstelden, ieder, die eene schriftelijke erkentenis over eene geldleening in handen had, door bedrog daaraan te zijn gekomen, en hem dien ten gevolge, bij ontkenenis van den onderteekenaar, gedurende een ruim tijdsverloop, eerst van vijf, en naderhand van twee jaren, het bewijs oplegden, dat hij werkelijk het geld gegeven had 2).

Verre is het er af, dat de Romeinsche Regtsgeleerden zich in de zedelijkheid van het volk, voor hetwelk zij schreven, zouden vergist, en op deze dwaling een stelsel van wetgeving gebouwd hebben, hetwelk de proef der dagelijksche ondervinding niet zoude hebben kunnen doorstaan; veel verder nog, dat er voor het aannemen van een verschil in zedelijkheid grond zoude bestaan. In tegendeel kenden zij den mensch, toen, zoo als nu, voor alle verkeerdheden vatbaar; door belang beheerscht, door verleiding bedrogen, door slechte voorbeelden op den dwaalweg gebracht, in de meeste gevallen van het spoor, door wet en plicht voorgeschreven, afwijkende. Zij wisten, niet alleen, dat de menschen feilbaar zijn, maar ook, dat

1) L. 16, §. 4, D. *de minoribus*, L. 22, §. 3, D. *Locati*.

2) L. 14, C. *de non numerata pecunia*.

de meeste hunner meer op het belang van het oogenblik, dan op beginselen van zedekunde, acht slaan, en toen, even als thans, zeer zelden de eerlijkheid in het oog hielden; en op deze hunne wetenschap bouwden zij hunne wetgeving. Daarom bepaalden zij zorgvuldig hunne onderscheidene vormen; daarom voerden zij die middelen in, welke volgens hunne wetten den bedrogenen ter hulpe komen. Maar in zoodanige gevallen, waarin het wezenlijk gebeurde niet konde worden ontdekt, moest er een voorschrift zijn omtrent hetgeen geloofd zoude worden. Waar geene andere omstandigheid over den toestand der zaak opheldering konde geven, moest eene zekere bepaling worden vastgesteld, naar welke men zoude kunnen oordeelen, zonder aan nieuwe twijfeling te worden blootgesteld. Daaruit, en daaruit alleen, ontstond de regel, *dat ieder voor eerlijk wordt gehouden, totdat het tegendeel is bewezen*: een regel, die nogtans niet alleen voor iedere andere omstandigheid moet wijken, welke dieneu kan, om met eenige zekerheid, of ook met waarschijnlijkheid, evenwel bepaald en stellig, na te gaan, wat er metterdaad is voorgevallen; maar die ook geene andere toepassing hebben kan, dan waar het zaak is eene onzekerheid uit den weg te ruimen.

Niet aan het vertrouwen, door de wet aan 's menschen zedelijkheid geschonken, is deze zoo algemeene en te regt geroemde regel zijnen oorsprong verschuldigd; maar aan de noodzakelijkheid om vaste en zekere *vermoedens* te bekrachtigen, naar welke die gevallen moeten worden beoordeeld, waarin men uit geene bijzondere bewijzen of omstandigheden de waar-

heid kan opmaken. De regel kan dus ook niet verder worden uitgestrekt dan tot het *bewijs*. Nimmer hebben de Romeinen in het geven van wetten zich donzelveu anders voorgesteld; nimmer hebben zij die voorzorgen uit het oog verloren, welke tegen het bedrog noodig zijn; in tegendeel hebben zij zich bevligt onophoudelijk te waken tegen het misbruik, dat eene gedurige ondervinding hun leerde, bijna altijd van de zwakheid of behoefte te worden gemaakt; en hunne wetten zijn met dergelijke behoedmiddelen opgevuld, die de tijd en gelegenheid thans niet dulden in het breede te ontrowwen. Het grondbeginsel is geene hulde aan de zedelijkheid des volks toegebracht, geene erkentenis van algemeene eerlijkheid, maar slechts eene bepaling, die, zoude zij in de toepassing van eenig nut zijn, niet anders konde uitvallen, en die ook niet anders konde zijn, al zoude eene bende dieven onder zich een wetboek willen maken, en het vermoeden in twijfelachtige gevallen vaststellen.

Weinig doet het er dan ook toe, wanneer men voor eenig volk eene nieuwe wetgeving maken, of de bestaande beoordeelen wil, welke deszelfs zeden en gebruiken, welke zijne ondeugden zijn, om dit zelfde beginsel aan te nemen; en zoo het al eens eene waarheid zoude zijn, hetgeen moeilijk valt toe te geven, dat de som van deugd of ondeugd bij verschillende volken, of in onderscheidene tijden, anders zoude moeten worden berekend, zoo zoude daaruit omtrent het vermoeden, in die gevallen aan te nemen, waarin geen onmiddellijk bewijs te vinden is, geen het minste verschil ontstaan. Een ieder wordt

voor eerlijk gehouden , zegt de wet , niet omdat de meeste menschen eerlijk zijn , maar omdat men dan eenen zekeren grond van beoordeeling heeft , en er omtrent de handelwijze , met de voorschriften der zedelijkheid overeenstemmende , geen twijfel overblijft ; terwijl er zoo oneindig vele soorten van afwijkingen in oneerlijkheid , en in iedere soort zoo vele trappen bestaan , dat door het vooronderstellen van ondeugd niets voor de bepaaldheid van het denkbeeld gewonnen is ; ten zij men tevens zijn vermoeden naar eene gegevene wijziging en graad van ondeugd inrigte ; en deze opvatting van den regel zoo geheel miskend zijnde , kan ik denzelfen niet genoeg uiteenzetten.

Is het nu wel mogelijk , dat er eene eenige wetgeving besta , die dit vermoeden zoude hebben laten varen ? die , in tegendeel , den mensch in twijfelachtige gevallen slecht zoude hebben vermoed ? Deze vraag behoeft thans naauwelijks beantwoord te worden ; de ongerijmdheid eener zoodanige stelling wederlegt zich reeds bij de bloote voordragt . Het vermoeden toch is de bepaling der wet omtrent hetgeen men voor waar moet houden , wanneer het onmogelijk is de waarheid op te sporen ; er moet dus eene regelmaat zijn , naar welke men het gebeurde zal beoordeelen . Kan nu ondeugd als zoodanig eene regelmaat gelden ? Welke zal dan de ondeugd zijn , die de wet vooronderstelt , en als drijfveer van de handeling , die men niet kent , aanneemt ? Al konde men aan de meerderheid des volks ééne bepaalde neiging te laste leggen , en daaruit het vermoeden afleiden , dan zoude toch niet ieder evenzeer aan die begeerte overgegeven zijn , en

er ware eene nieuwe bepaling noodig, hoever in twijfelachtige gevallen deze neiging zoude gerekend worden zich uit te strekken. Wanneer de wet, wetende dat bij de meeste menschen de pligten der zedelijkheid niet tegen oogenblikkelijk eigenbelang bestand zijn, eens wilde aannemen, dat ieder uit dadelijk belang handelt, dan immers zoude de vraag ontstaan, welk belang gerekend wordt iemand tot verkeerde handelingen te nopen, welke pligten voor zoodanig belang wijken moeten? Moeijelijk kan men zich eene wet verbeelden, die geene vermoedens erkent; doch zij is denkbaar; maar een uit zich zelf onbepaald vermoeden, zoo als dat van ondeugd, houdt eene tegenstrijdigheid in.

Denken wij nog eens over de geschiedenis der wetgeving in het afgetrokkene, en wij zullen den zin en de meening van den regel, dien wij ons ter behandeling hebben voorgesteld, ook van eene andere zijde kunnen toelichten. Bij gering verkeer, bij weinige onderlinge betrekking, in den eersten staat der maatschappij, bestonden geene beschrevene wetten. De algemeene beginselen van regt en billijkheid, die de natuur in aller harten met onuitwischbare letteren heeft gegrift, waren genoegzaam, om te beoordeelen, wat ieder van zijnen naaste te vorderen had, wat hij aan denzelven verplicht was. De vader des gezins, en naderhand het kleine volkje zelf, wist al de omstandigheden, die tot een geschil aanleiding konden gegeven hebben; de twistende partijen behoefden hare gronden, die bij ieder even bekend waren, als bij haar, niet te ontvouwen. Eene uitspraak, bil-

lijk, omdat dezelve op volkomene kennis van zaak en recht berustte, maakte weldra een einde aan alle gedingen; geene wet was noodig, geene overtreding mogelijk, en het vonnis zelf had meer van een vergelijk tusschen lieden, die over hunne wederzijdse verplichtingen verschillende begrippen hebben, dan van eene regterlijke uitspraak.

Niet lang kon deze gelukkige tijd duren. De vermeerdering der onderlinge betrekkingen vermeerderde weldra de behoeften, en met dezelve de begeerte om zich aan zijne verplichtingen te onttrekken; de uitspraak, met welke te voren ieder strijd een einde nam, was daartoe niet meer genoegzaam; en hij die in het ongelijk was gesteld, begon zich tegen het vonnis te verzetten, of door gewelddadigheden in zijn bezit te handhaven; de uitbreiding van het maatschappelijk verband eischte, dat het bestuur door bepaalde personen moest worden gevoerd, die niet overal tegenwoordig konden zijn; er werden voorzieningen noodig. Ten einde te voorkomen, dat iemand de beslissing zoude verijdelen, of anders den algemeenen band der maatschappij verbreken, bepaalde men straffen tegen de overtreders; men zocht de algemeene belangen van den Staat, en de bijzondere belangen van deszelfs inwoneren; daardoor te beveiligen, dat men iedere aanranding derzelve met een nadeelig gevolg verbond, tot welks uitvoering de geheele maatschappij zich onderling vereenigde. De eerste wetboeken moesten dan ook niet anders dan bepalingen van straffen inhouden; en dit bevestigten ook al de oudste, bijzonder de oudste **Duitsche** wetboeken, de eenige

overblijfselen van den kindschen staat der maatschappij, die tot ons in derzelve geheel zijn overgekomen.

Hoe meer de maatschappijen zich ontwikkelden, des te grooter werd ook de omvang der burgerlijke betrekkingen, en des te meer begon men de bedoelingen te leeren kennen, die zich een Wetgever voorstellen konde. De meerdere verscheidenheid der voorwerpen, over welke zich geschillen konden opdoen; de grootere zwaarigheid, om al de nieuwe geschillen volgens de enkele uitspraak van de gezonde rede te beslissen; het ruimere veld, dat men zich konde openen, gaven der wetgeving eene geheel nieuwe wending. Men begon wettelijke bepalingen te maken, naar welke de regten der ingezetenen zouden worden beoordeeld; en zulks, zoowel om bij de voorkomende twisten tot rigtsnoer voor de uitspraak te dienen, als om een' ieder de gelegenheid te geven, naauwkeurig te weten wat hij vermogt te doen, of te laten had; men zocht naar middelen, om de overtreding der wet onmogelijk, althans moeilijk, te maken, en men viel op vormen, die bij sommige handelingen zouden moeten worden in acht genomen, en welke aan den eenen kant zouden dienen, om het gebeurde, en de opregte meening van hetgeen er bedoeld was, te doen kennen, en, aan den anderen kant, te beletten, dat niet tegen de waarheid aan, iets als gebeurd zoude kunnen worden opgegeven, met één woord, er ontstonden burgerlijke wetboeken.

Wat toch is een burgerlijk wetboek anders dan de verzameling van de voorschriften omtrent de regten der ingezetenen; van de voorzorgen tegen bedrog, mis-

leiding of misbruik van magt; van die vormen, welke de wet tot verzekering der regten heeft noodig geoordeeld; van de gevolgen, die men zich uit iedere handeling of verzuim voor te stellen heeft? Wat anders, dan die beschikkingen, welke men heeft ingevoerd, om, zoo lang mogelijk, zich buiten de noodzakelijkheid te houden, de strafwet toe te passen?

Voorbeelden zullen dit duidelijker verklaren, en ook voor hem, die zich nimmer op dergelijke onderwerpen heeft toegelegd, ophelderen. Alle wetten straffen valsheid en bedrog; maar om deze misdaden moeilijker of zeldzamer te maken, hebben de burgerlijke wetten die voorzorgen ingevoerd, waardoor sommige verdragen niet dan schriftelijk, andere wederom niet dan ten overstaan van eenen openbaren ambtenaar of van het gerecht, zouden kunnen worden aangegaan; en ten einde deze hare beschikkingenkracht bij te zetten, is aan dien voorgeschrevenen vorm het geheele verband gehecht. Wanneer de Romeinsche wet bepaalde, dat een uiterste wil in tegenwoordigheid van zeven getuigen zoude worden gemaakt, welke alle die vereischten zouden bezitten, welke tot hunne geloofbaarheid noodzakelijk zijn; dat deze getuigen den erflater zouden moeten zien en hooren; dat de naam van den erfgenaam in geschrevene uiterste willen met des erfletters hand zoude zijn gesteld, en dat, bij verzuim van dien vorm, het geheel des uitersten wils nietig zoude zijn — was haar oogmerk geenszins, de ingezetenen aan willekeurig lastige bepalingen te onderwerpen, maar alleen te voorkomen, dat geen bedrog zoo ligt zoude kunnen

worden gepleegd, en dus de toepassing der strafwet onnoodig te maken. De instelling van bijzondere ambtenaren, met het openbaar vertrouwen bekleed, eeniglijk met oogmerk, om hetgeen te hunnen overstaan is geschied, meer geloof te doen verdienen, en de bepaling, dat een aantal handelingen niet zouden gelden, ten zij dezelve in tegenwoordigheid van zoodanigen ambtenaar zouden zijn aangegaan, is bij de meeste nieuwe wetten als een behoedmiddel tegen het vervalschen der aangegane bedingen beschouwd geworden; terwijl almede het gebruik, dat de oorspronkelijke stukken onder die ambtenaren blijven berusten, en zij alleen afschriften door hen bevestigd, aan de belanghebbenden uitreiken, eeniglijk daaraan is toe te schrijven, dat de wet het misbruik heeft willen voorkomen, hetgeen van het verlies van een onderhandsch geschrift zoude kunnen worden gemaakt door hem, die zich aan zijne daarin vervatte verpligting zoude willen onttrekken.

Het is hier de plaats niet breed daarover uit te weiden, veelmin onderscheidene wetten te zamen te vergelijken. Er zijn in verschillende plaatsen en tijden ook zeer uiteenlopende bepalingen tot hetzelfde oogmerk gemaakt. Sommige zijn tot haar doel geheel ontoereikende; andere hebben welligt grootere nadeelen dan die, tegen welke dezelve ingevoerd zijn; verscheidene toonen eene kleingeestigheid, die den Wetgever onteert, en hem door een aantal geringe beschikkingen, buiten de mogelijkheid brengt, zijne groote oogmerken behoorlijk na te gaan; iedere wetgeving heeft daarin hare bijzondere voor- en nadee-

len, die thans niet behoeven onderzocht te worden; dit eenige mag als eene waarheid worden aangenomen, dat, bijaldien ieder wetboek van strafregt berust op het erkennen van de mogelijkheid der misdaden bij *sommige* ongelukkigen, een burgerlijk wetboek daarentegen, hoe het ook ingerigt zij, steeds vooronderstelt eene neiging tot overtreding van hunnen pligt bij het *grootste deel* der ingezetenen.

Indien toch slechts hier en ginds eene misdaad wordt bedreven, blijft de wet, die daarop eene straf stelt, niettemin noodig om dezelve te beteugelen; en gelukkig is de mensch niet tot dien graad van verdorvenheid gekomen, of verre de meeste strafbepalingen zijn zeldzaam toe te passen; maar bijaldien de algemeene geest des volks, die, welke bij de meerderheid mag worden voorondersteld, niet tot overtreding der wet en pligt neigde, dan ware het voor enkele gevallen onnoodig vormen te bepalen, die de mogelijkheid van misbruik óf geheel moeten uitsluiten, óf ten minste beperken; dan ware het onnoodig, bijzondere ambtenaren met een vertrouwen te vereeren, hetgeen iedereen, althans de meerderheid, zoude verdienen; dan ware het belagchelijk, dat de wet die voorzorgen invoerde, welke alleen ter wering van bedrog moeten verstrekken.

Of het zedelijk nuttiger is, die voorzorgen te vermenvuldigen, en daardoor wel de overtredingen moeilijker en zeldzamer te maken, doch ook tevens het algemeene vertrouwen te verminderen, dan aan dit vertrouwen toe te geven, en zich daardoor aan meer bedrog bloot te stellen? dit is eene vraag,

welke het hier op dit oogenblik niet te pas komt te onderzoeken; even weinig, of de Romeinsche wetgeving, die een aantal vormen op straffe van nietigheid voorschrijft; de Fransche wetgeving, die deze zorgvuldigheid nog verder gedreven heeft; of de oude Hollandsche, die zich minder daaraan bond, en de Engelsche, die er geene kent, den voorrang verdient? maar het is en blijft waar, dat iedere bepaling van vorm, ja ieder burgerlijk wetboek, welke ook deszelfs inhoud moge zijn, eene ontegenzeggelijke erkenning medebrengt, dat de wetgever zijne ingezetenen voor zedelijk slecht houdt. En het doet niet weinig ter bevestiging van hetgeen wij reeds te voren aanmerkten, dat van onheugelijke tijden af steeds burgerlijke wetten, hetzij dan geschrevene of ongeschrevene, hebben bestaan, en de oude Grieken en Romeinen ons daarin zoo weinig vooruit zijn, als wij het eenmaal onze naneven zijn zullen.

Ook deze beschouwing der wetgeving in het algemeen brengt ons van zelve tot het besluit, dat geen wetgever als eene regelmaat kan aannemen, *dat de menschen eerlijk zijn, totdat het tegendeel is bewezen*; en dat dit beginsel zich niet verder uitstrekken kan, dan tot de beoordeeling van *twijfelachtige* gevallen, waarin de waarheid niet kan worden ontdekt. Hoe zoude toch eene wet immer eenigen vorm kunnen voorschrijven; waartoe zoude zij eenige bepaling omtrent het regt inhouden, bijaldien zij niet vooronderstelde, dat de mensch in het algemeen, en zonder eenigen bepaalden persoon op het oog te hebben, tot

ondeugd geneigd was, al blijkt er niets te zijnen opzichte? Een wetboek van strafregt spreekt alleen tegen hen, die van misdaad overtuigd zijn, en kan dus alle anderen als eerlijk aannemen; maar een burgerlijk wetboek spreekt onbepaald, en zonder aanzien des persoons; het erkent dus oneerlijkheid bij iedereen, ten minste als mogelijk.

Is nu de opvatting van het grondbeginsel, zoo als hetzelfde thans ontwikkeld is, en deszelfs beperking tot het *bewijs* in *twijfelachtige* gevallen, juist; is dit uit den aard der wetgeving zelve, en zonder op deze of gene wet bijzonder acht te slaan, voortvloeiende, dan is het waarlijk te beklagen, dat men daarin óf eenen lof der Romeinsche wetten, óf eene misprijzing der thans nog geldende Fransche wetten, zoeken wil. Hij, die prijst of laakt, behoorde toch wel zich te wachten, van niet datgene te verheffen, hetgeen overal wordt aangetroffen, en niet anders kan worden gevonden; en daarentegen niet te verachten, hetgeen alleen in zijn brein is opgekomen, zonder aan het onderwerp zijner beoordeeling eigen te zijn. In alle wetten, zij mogen voor oude of hedendaagsche volken, voor Noordsche of Zuidelijke, voor beschaafde of onbeschaafde natiën, gegeven zijn, is hetzelfde beginsel der Romeinsche wetgeving, *dat ieder voor eerlijk wordt gehouden, totdat het tegendeel bewezen is*, gelijkelijk aangenomen; het is aangenomen, omdat het onmogelijk is, hetzelfde te missen, of een ander in de plaats te stellen; en de Romeinen verdienen daarom alleen geenen bijzonderen lof; maar ook evenzeer

kan geene wetgeving gelaakt worden, omdat dezelve dit grondbeginsel zoude missen, daar er geene zoodanige wet bestaat of denkbaar is.

Niemand eerbiedigt meer dan ik het Romeinsche regt, en dagelijks wordt deze mijn eerbied grooter; en juist daarom is het mij te hinderlijker, dit regt, dat zoo veel schoons en voortreffelijks heeft, te hooren prijzen van eene zijde, die daarin geene verdienste heeft, omdat het niet anders uitvallen konde. Ik ken ook de vele gebreken van het Fransche regt, en ofschoon ik niet gaarne mij zoude begeven onder den drom dier lieden, die hetzelfde alleen daarom laken, omdat de staatsgesteldheid veranderd is, zoude wel de tijd kunnen komen, dat ook ik tegen hetzelfde openlijk den strijd zoude voeren; maar dan zoude ik aan dit regt niet te laste leggen het gemis van een grondbeginsel, hetwelk bij hetzelfde volledig is erkend, en ook daardoor alleen reeds blijkt erkend te zijn, dat er eene Fransche wetgeving bestaat, en in de toepassing bestaan kan.

Wil men van al het gezegde een kort overzicht te zamentrekken, dan geldt de regel, *dat iedereen voor eerlijk wordt gehouden, totdat het tegendeel is bewezen*, overal als een *vermoeden* in twijfelachtige gevallen, en zulks eeniglijk, omdat men slechts kan na-gaan, wat een eerlijk man zoude hebben gedaan; terwijl de oneerlijkheid, oneindige wijzigingen en graden kun-nende hebben, daardoor niet als een grond tot be-slissing kan worden aangenomen; — geen Wetgever is er nu, of immer geweest, die den mensch voor

oerlijk zoude hebben gehouden , totdat het tegendeel is aangetoond ; en zoo hij dit aangenomen had , zoude hij geheel zijn wetboek bespaard hebben. Noch tijd , noch plaats , noch betrekkingen , noch deugd of ondeugd des volks , doen hiertoe iets ; en ofschoon daarin verschil mogte zijn , hetgeen niet ligt kan worden toegegeven , de beschikking der wet zoude niet anders kunnen zijn uitgevallen. Wie hierin eenig verschil tusschen de eene en andere wetgeving zoeken wil , bewijst alleen , dat hij den regel in deszelfs waren zin niet heeft opgevat , en geene gezonde begrippen van wetgeving heeft.

Met één woord : altijd en overal *vooronderstelt* de wet den mensch *oneerlijk* ; doch *vermoedt* hem *in twijfelachtige gevallen eerlijk* , totdat het tegendeel is aangetoond. —

EENIGE DENKBEELDEN

OVER DE

WELSPREKENDHEID

DER

NEDERLANDSCHE PLEITZAAL,

VOORGEDRAGEN IN DE ZITTING DER TWEEDE KLASSE VAN HET
KONINKLIJK INSTITUUT VAN WETENSCHAPPEN, ENZ.
OP DEN 29 AUGUSTUS 1826.

*Reeds in druk verschenen, in het verslag van de openbare
Vergadering der Tweede Klasse van het K. N. Instituut, enz.
van 29 Augustus 1826.*

Zoo er ooit eene waarheid algemeen erkend is geworden, bijzonder bij hen die in het openbaar het woord te voeren hebben, is het voorzeker, dat de keuze van een geschikt onderwerp eene der grootste zwarigheden, welligt de grootste van allen, inhoudt. Intusschen kunnen er omstandigheden te zamen loopen, welke niet alleen deze keuze leiden, maar zelfs zoodanig reeds vooraf vestigen, dat men onwillekeurig als gebonden wordt aan eene stof, minder bestemd somtijds tot het doel, doch welke men zich niet vrij rekent voorbij te gaan; dit is mijn toestand op dit oogenblik.

Door stand in de maatschappij, zoowel als door eene reeds vroeg gevestigde keuze, is de beoefening van de regtsgeleerdheid en hare dagelijksche toepassing het bijzonder onderwerp mijner beroepsbezigheden; door mijne benoeming als lid dezer koninklijke instelling ben ik gehouden tot den opbouw onzer taal, letterkunde en geschiedenis mede te werken; door de

plaats, van welke ik voor deze aanzienlijke Vergadering spreek, worde ik aangewezen tot eenig algemeen nuttig onderwerp, terwijl ik tevens in zeer nauwe palen ben ingesloten door den tijd, welken de overige werkzaamheden dezer Zitting vorderen, en door het natuurlijk verlangen mijner hoorders, de aangename taal te vernemen van hem, die mij op deze plaats staat te vervangen. Het zal echter misschien niet ongevallig zijn eenige denkbeelden over de welsprekendheid der Nederlandsche pleitzaal van mij te hooren.

Welke de letterroem van ons Vaderland, reeds sedert het begin van de herleving van dien in Europa tot op heden toe, in alle vakken moge geweest zijn, de Nederlanders kunnen op geene meesterstukken van welsprekendheid der balie aanspraak maken; en toen onlangs, op last van het hooge bestuur, in sommige Zuidelijke gewesten van dit rijk voorgeschreven werd, dat de Nederduitsche taal bij openbare pleidooijen en in de regtzaalen zoude worden gebruikt, waren de pleitbezorgers dier gewesten niet weinig verwonderd niets te kunnen vinden, die der Noordelijke provinciën niet weinig verlegen niets te kunnen aanwijzen, hetgeen ter navolging voor sprekers konde worden opgesteld. Met uitzondering van een belangrijk pleitgeding in den lateren tijd, waarvan de gehoudene redevoeringen gedeeltelijk zijn gedrukt, was er slechts één eenig pleidooi bekend, door eenen onzer medeleden aan het licht bevorderd, hetwelk echter meer den slechten smaak des tijds, dan de echte welsprekendheid doet kennen; ik bedoel dat van den Advocaat SIMON VAN MIDDELGEEST VOOR PIETER DE GROOT.

Dat noch Duitschland, noch Italië, noch Spanje, noch zelfs Vlaanderen en eenige andere gedeelten van ons tegenwoordig rijk op welsprekendheid der balie aanspraak konden maken, was het noodzakelijk gevolg hunner wetgeving, welke geene mondelinge, geene openlijke behandeling der regtszaken gedoogde; maar even als Engeland en Frankrijk hadden ook Holland, Zeeland en sommige andere Nederlandsche gewesten de openlijke voordragten behouden, die en Romeinen en Germanen kenden; deze landen hadden zich niet door den monnikengeest en den druk der kerkelijke regtbanken tot eene schriftelijke behandeling van alle geschillen laten verleiden; bij hen leefde en blaakte de ijver voor deze zoo belangrijke waarborg aller regten en vrijheden voort; Engeland had vele, bijzonder door vrijmoedigheid en rondborstigheid, vermaarde sprekers opgeleverd; Frankrijk toont sedert de zeventiende eeuw eene aaneenschakeling van sieraden der kunst in redevoeringen van eenen LE MAITRE, eenen PATRU, eenen DAGUESSEAU, eenen COCHIN, eenen LINGUET, eenen BELLART, en zoovele andere afgestorvenen of nog levenden, die de rijke verzameling van pleidooijen, onlangs uitgegeven, nader heeft bekend gemaakt; Nederland telt slechts één uitgegeven stuk, waarin niet anders te zien is, dan hoe de meest gunstige gelegenheid verzuimd, hoe enkele trekken van ware, van vurige welsprekendheid, onder eenen vuilen hoop van wansmaak kunnen worden bedolven.

Moeijelijk zou het niet vallen, de redenen van dit gemis op te sporen; de onzekerheid der wetgeving, de vermenigvuldiging der regtbanken, de vermindering

van de magt, van het gezag, van de achtbaarheid zelve der regterlijke magt in vergelijking met het eigenlijk bestuur, de grootere onverschilligheid omtrent al wat niet tot ieders onmiddellijk belang betrekking heeft, meerdere werkzaamheid en daardoor noodige tijdsbesparing, afkeer van uiterlijke vertooning, zijn alle zoovele redenen, die, hetzij men dezelve van hunne goede of kwade zijde beschouwe, op de welsprekendheid der balie eenen nadeeligen invloed moeten hebben; deze oorzaken behoorlijk te ontwikkelen, haar aanzijn te bewijzen, hare noodwendige gevolgen aan te toonen, gedooft noch de tijd, noch de plaats, noch de gelegenheid: een opzettelijk vertoog zoude daartoe worden vereischt, en vele stellingen als harde waarheden aangemerkt. Even weinig is het mijn oogmerk, of zoude het hier voegen, op de toekomst een blik te slaan en te onderzoeken wat in de tegenwoordige omstandigheden te wachten zij, wat er ter betering zoude kunnen of behooren gedaan te worden, hoe zoowel het hooge bestuur des rijks, de regterlijke ambtenaren, de pleiters en het algemeen te zamen kunnen werken, hoe hun belang medebrenkt die welsprekendheid te bevorderen, die wederom een der hechtste steunen is van de openbare vrijheid, van de deugdelijkheid der staatsinrigtingen, van het wederkeerig vertrouwen tusschen Vorst en Volk. Te meermalen hebben deze gewigtige onderwerpen mijne aandacht, waarschijnlijk ook die van onderscheidene mijner hoorders, bezig gehouden; hier en daar heb ik wel eens gelegenheid gevonden, van het een en ander eenen wenk te geven; waar het pas gaf heb ik die

gelegenheden zelfs gezocht, en ik heb het denkbeeld niet vaarwel gezegd, daaraan een opzettelijk onderzoek te wijden; doch in dit uur zal ik mij daarin niet verdiepen.

Wat ik mij thans voorstelle betreft eeniglijk hetgeen ieder redenaar, en meer bijzonder nog ieder pleitredenaar, uit zich-zelfen ter verbetering der kunst kan doen, hetgeen hij zijnen toeboorders, den regter en den belanghebbenden verschuldigd is, en hetgeen tevens, meer nog welligt dan bij anderen, de opletendheid van den Nederlandschen spreker, vordert. Meerdere ontwikkeling zal mijn denkbeeld nader doen kennen.

Het doel van elke rede is, den hoorder te brengen in die stemming, welke de redenaar hij hem zoekt op te wekken. Hij die van den kansel de gewigtigste en hoogste belangen van het redelijk wezen behandelt, die de voorschriften van Godsdienst en zedekunde verkondigt, die tot eerbied, tot onderwerping, tot pligt, tot deugd vermaant, kan daartoe zoowel op het hart en het gevoel als op de rede en het oordeel zijner toeboorders werken; die voor het volk of voor eene talrijke vergadering spreekt, om een besluit te doen nemen of verwerpen, wien het meer te doen is, om de beweging van het oogenblik, dan om de duurzaamheid van den indruk, zal trachten het gevoel gaande te maken, en zich meer wenden tot de driften, dan tot de bedaarde overdenking: de pleitredenaar, vooral waar de vonnissen niet dadelijk geveld en uitgesproken worden, zoekt te overtuigen, en zoo hij zich soms van de gelegenheid mag bedienen, om

het gevoel op te wekken, is dit eeniglijk met oogmerk om daardoor meerdere aandacht te vestigen, om zich daardoor eenen weg tot de rede te banen. Wanneer het voor iederen redenaar pligt is zoodanig te spreken, dat zijne redevoering den toets der bedaarde overweging kan doorstaan, is het dubbel die van den pleitredenaar, wiens voordragt uitsluitend bestemd is, aan die bedaarde overweging te worden onderworpen. Al wat slechts het gehoor streelt, al wat, als ware het, voorbijgaande is, al wat van omstandigheid, tijd en plaats afhangt, kan bij hem tot niets anders dienen, dan om den wezenlijken inhoud zijner rede beteren ingang te verschaffen, om dezelve door zulke toevallige versierselen, door eene meer aangename herinnering te beter-aan des regters beoordeeling te onderwerpen.

Past het dan den redenaar nimmer zich al te zeer met bloemen en andere sieraden op te houden; is het hem nimmer geoorloofd deze tot het hoofddoel zijner rede te maken; kan hij niet, zoo als het den dichter vrijstaat, zijne stof kiezen om de wijze van behandeling; behoort hij nooit uit het oog te verliezen, dat hij steeds bij zijn onderwerp blijven moet, meer dan eenig ander is de pleitredenaar aan de regelen van het koude verstand gebonden. Hem is zijne stof opgegeven, niet alleen in de groote trekken die haar kenschetsen, maar in ieder onderdeel, tot in de minste kleinigheden toe; eene vergelijking, een beeld, hetwelk niet in allen deele juist is, kan bij den gewonen spreker daardoor worden goedgeemaakt, dat hij alleen de punten van overeenstemming beschouwe, bij den pleiter is het meer dan eene redekunstige fout, en

wordt in de hand van eenen bekwamen tegenstander een gevaarlijk wapen. Het weelderig vernuft, hetwelk den dichter zijn onderwerp schept, en hem veroorlooft zelfs van de geschiedkundige waarheid af te wijken, hetwelk den schrijver of spreker ten dienste staat, om datgene te versieren of te verlevendigen, hetgeen anders te eentonig of dood zoude zijn, moet den pleiter vreemd blijven, en hem geene overgangen doen uitvinden, geene daden, ja geene denkbeelden verdenken, die niet in de waarheid bestaan en met de voorhandene bewijzen overeenstemmen. Elke onderstelling heeft hare gevaren, elke ook maar min naauwkeurige aanmerking geeft aan de wederpartij gelegenheid, het ontbrekende of falende te doen uitkomen, en alzoo den redenaar, hetgeen hij soms in aange naamheid van voordragt mogt hebben gewonnen, duur te doen betalen. Waarheid, en die niet slechts in de voorname en beslissende trekken, maar tot in de kleinste bijzonderheden, is des pleiters pligt; wordt hem daardoor die grootsche stoutheid belet, die men in de historie- of verbeeldingstukken der Italiaansche schilders bewondert, hij moet zich vergenoegen met die kalme, die rustige, die bedaarde volmaaktheid en naauwkeurigheid, die de meesterstukken onzer Nederduitsche kunstenaars zoo zeer kenmerkt.

Deze waarheid, deze juiste opvolging van hetgeen hem door den stand der zaak wordt aangewezen legt den pleiter eene andere verplichting op, waaraan hij niet minder is gehouden; het is die om de zaak, welke hij behandelt, grondig en van alle zijden te kennen. Niet alleen toch moet hij dezelve brengen ter beoor-

deeling van den regter (dit heeft hij gemeen met alle sprekers, die hetzij op het verstand of op het gevoel hunner toehoorders willen werken) maar hij heeft van zijne wederpartij tegenspraak te verwachten; hij mag wel de zwakke zijde van zijn onderwerp (en welk is er dat geene heeft?) met eenen lossen voet voorbijgaan, in den achtergrond verschuiven of door het meer doen uitkomen van andere punten als verduisteren; doch hij moet de zwakheden hebben doorgrond, en gereed zijn, die tegen iederen aanval te verdedigen; inzonderheid mag hij niet vertrouwen, dat zij zouden worden voorbijgezien. En de bijzonderheden van het geval, zoo als het zich naar waarheid heeft toegedragen; en de voorschriften van het regt, welke op hetzelfde van dadelijke toepassing zijn, of, hetzij door gevolgtrekking, door vergezochte afleiding, zelfs door onkunde of moedwillige verdraaijing, kunnen worden bijgebracht, behooren voor zijnen geest tegenwoordig te zijn, vooral wanneer de voordragten dadelijk op die der tegenpartij moettende volgen, de tijd ontbreekt, om alles met aandacht, met bedaardheid, met overleg na te gaan. Zoodanige bekendheid met het algemeene des regts, en met het ter zaak bijzondere, is het eenige middel, hetwelk den pleiter kan in staat stellen met hoop op eenen goeden uitslag de belangen zijner zorg toebetrouwd te verdedigen, en tevens dit te doen op eene wijze, welke den beschaafden en geleerden man voegt, voldoet aan het oogmerk, waartoe de pleitbezorging aan eenen bijzonderen stand in de maatschappij is opgedragen, en den redenaar zelven de gelegenheid geeft, den

regter, zoowel als den belanghebbenden en toehoorders, datgene te doen geworden, waarop zij billijkerwijze aanspraak mogen maken.

Zonder kennis der zaak zal de sierlijkste voordragt weldra hare waarde verliezen, wanneer men de schoon ingekleede denkbeelden van den spreker voor eene enkele aanhaling van zijne tegenpartij ziet wijken, wanneer hij zelve buiten staat geraakt, die te verdedigen, wanneer verlegenheid of verwarring verraadt dat hij zijne bijgebragte stellingen niet weet goed te maken. Een oogenblik mag het gehoor door eene vloeiende rede zijn gestreeld, doch ras verdwijnt dit aangenaam gevoel, ja het verandert in ontevredenheid, welke in eene omgekeerde evenredigheid met dat ongenoegen aangroeit, wanneer men ontdekt, dat die rede in zich zelve onvoldoende, of op het onderwerp niet toepasselijk, was. Dan hij, die in geene enkele bijzonderheid van de waarheid afwijkt, die steeds zijne zaken kent, die zijne gronden juist weet op te geven, die alle tegenwerpingen dadelijk en met kennis oplost, die met één woord al vereenigt, wat tot de behoorlijke behandeling van het geding wordt vereischt, moge zeker als een man van verdienste worden beschouwd; tot eenen welsprekenden pleiter, tot iemand, wiens twistredenen letterkundige waarde zullen hebben, behoort meer, en het is juist dit meerdere, waarbij de Nederlander bij anderen moet erkennen achter te staan.

Hoe de redenaar in het algemeen zijne voordragt kan verfraaijen en veraangenamen, behoeft niet meer bijzonder voor den pleiter te worden behandeld, dan

voor ieder ander, die in het openbaar spreken wil; alle dezelfde regelen zijn op hem toepasselijk, en bovenal moet hem goede smaak leiden; er bestaan echter eenige voorschriften, die hem meer van nabij betreffen, en reeds grootendeels in het tot nu toe gezegde zijn begrepen: werpen wij op deze eenen vluchtigen blik.

De pleiter heeft de voorafgaande kennissen noodig, en de regsgeleerdheid behoort tot de hoogere studiën, met welker overige takken zij in een naauw verband staat; niemand kan als regsbeoefenaar optreden zonder in de letterkunde, zonder in de geschiedenis en oudheden, zonder in taalkennis, zonder in de voornaamste bronnen der wetenschap te zijn ingeleid; hij is en moet zijn een beschaafd, een geletterd, een kundig man. De regter, tot wien de pleiter het woord voert, behoort tot denzelfden stand en bezit dezelfde voorbereidende kennis; die tegen den pleiter over staat, is, evenzeer als hij, in die wetenschappelijke kennissen ingewijd. Met grond onderstelt hij derhalve, dat hij niet noodig heeft de eerste beginselen te ontwikkelen; met grond bedient hij zich van alle kunst-uitdrukkingen, van alle grondtrekken der wetenschap, van de voornaamste bepalingen der wet, als geheel bekend; met grond beroept hij zich op oudere en latere voorbeelden, op schoone gezegden, op trefelijke voorschriften, en vertrouwt, dat zoowel de regter als zijne tegenpartij met eene bloote aanwijzing op het spoor van de geheele volgreeks zijner denkbeelden geraken. Zijne voordragt mag geleerd zijn; hij kan, meer dan een ander openbaar spreker, zich bedienen van aanhalingen uit werken van geleerdheid

en smaak, van zinspelingen op oude of nieuwe geschiedenis of letterkunde; hij behoeft niet te vreezen, dat hij misverstaan, of hem dit euvel zal opgenomen worden.

Verre zij het er echter van daan, dat een pleidooi een toonbeeld van geleerdheid of een bont zamenweefsel van aanhalingen zoude mogen zijn, gelijk dit in vroegere tijden in de schriften der geleerden, zelfs in andere voorbeelden van voordragten, maar al te zeer het geval pleeg te zijn; die wansmaak, welke in het uitbundig aanvoeren van schrijvers bestaat, wijkt hoe langs zoo meer, en de tijden zijn gelukkig voorbij, waarin het gezegde van eenen Griekschen Dichter of eenen Latijnschen Wijsgeer voor bewijs gold, waarin belezenheid en geheugen bijna uitsluitend voor kennis werd gehouden, waarin eigen denkvermogen als eene verbodene waar voor den geleerde werd aangezien; misschien hebben sommige kundigheden bij deze verandering verloren, het verstand, het oordeel, dat bij den mensch het hoogst behoort te worden gewaardeerd, heeft des te meer gewonnen.

Dan, niet eeniglijk omdat de goede smaak matigheid voorschrijft in aanhalingen, en strijdt met uiterlijk vertoon van geleerdheid (de Franschen bestempelen dit gebrek met het eigenaardig en onvertaalbaar woord van *pedanterie*) moet zich de pleiter daarvan onthouden, voor hem bestaat nog eene andere en meer bepaalde reden. De pleiter toch spreekt wel alleen tot den regter en met oogmerk om dezen te overtuigen, maar hij spreekt in het openbaar ten aanhoore van ieder uit den volke, en hij is aan de toehoorders verschuldigd, zich ook voor hen verstaanbaar te maken; zij zijn het,

die door hunne tegenwoordigheid veel toebrenge tot de handhaving, niet alleen van de uiterlijke waardigheid der regtsoefening, maar ook nog van de behoorlijke toepassing der wet en de juiste bedeeing des regts; zij zijn het, die, als het ware het geheele volk ver- tegenwoordigende, den regter zelve tot zijnen pligt houden; zij zijn het, die den pleiter ook dan gerechtigheid doen wedervaren, wanneer een regter, zijne eigene achtbaarheid vergetende, van zijne magt misbruik maakt, of wanneer mindere oplettendheid, verkeerde opvatting, ja soms vooringenomenheid of uitwendige bijredenen een verkeerd vonnis doen slaan. De pleiter moet de toehoorders achten en eerbiedigen, hoezeer hij zich niet moet vernederen om door spotternij of laffe boert het gemeen te verlustigen; hij moet dit doen op eene wijze, die zijnen stand en opvoeding, die den eerbied voor den regter, die het belang der zaak voegt; hij moet steeds voor het algemeen spreken, en in de wederkeerige achting, in het vertrouwen, in de blijken eener stille goedkeuring, zal hij zijne beste belooning vinden; hij zal medewerken, om een ieder te doen deel nemen in hetgeen hem welligt niet onmiddellijk aangaat, doch niettemin van het meest algemeen nut is; hij zal bijdragen tot het vestigen van ware burgerlijke vrijheid en echte vaderlandsliefde, die zich vooral doet kennen door het belang, hetwelk ieder in de algemeene zaak stelt, door het bijwonen van alle openbare gezagoefening, door het beoordeelen van alle daden van het bestuur.

Deze dubbele betrekking van den pleitredenaar, dat hij namelijk het woord voert tot den regter, dat is

tot eenen man of eene vergadering van mannen, wien hij eerbied verschuldigd is, bij wie hij kunde, geleerdheid, beschaving en oordeel mag onderstellen, en dat hij dit doet in tegenwoordigheid van toehoorders, die het belang, de nieuwsgierigheid, het toeval uit alle standen kan hebben bijeengebragt, die, misschien ieder op zich zelve onbeduidend, aldaar gerekend mogen worden het geheele volk te vertegenwoordigen, die op den regter, zoo wat den uiterlijken vorm betreft, als het regtvaardige en billijke zijner vonnissen, een naauw toezigt houden, die in de grootste belangen der maatschappij, en mitsdien ook in de oefening des regts, deel nemen, die derhalve geene mindere aanspraak op zijne achting hebben; deze dubbele betrekking is het, die den pleiter onderscheidene pligten oplegt, maar hem tevens tot een der hoogste standpunten in de maatschappij verheft. Waar ieder burger zijne waarde gevoelt; waar ieder beseft van hoeveel belang het voor hem is zich te overtuigen, dat de wetten in alle gevallen worden geëerbiedigd en geene willekeur boven regt gaat; waar alle ingezetenen inzien, dat algemeene maatregelen tot algemeene einden genomen en zonder onderscheid toegepast, op een ieder van onmiddellijken invloed zijn; waar ieder prijs stelt, zijne besturen te kennen en te beminnen, daar zijn en moeten de pleitzalen druk bezocht zijn, daar zullen de pleiters zich bevljtigen en in uiterlijken vorm en in wezenlijken inhoud te voldoen, daar vormen zich die voorbeelden, op welke tijdgenoot en nageslacht staarogt.

De taal des pleiters moet zuiver zijn: dit is eene hulde, die hij aan zijne geboorte, die hij aan zijn

Vaderland, die hij aan 't volk, in welks tegenwoordigheid hij spreekt, verschuldigd is; maar deze zuiverheid moet niet gezocht, niet gemaakt zijn. De regter, tot wien hij zijne rede wendt, kent alle de kunstuitdrukkingen, alle die welke de wet of het bijzonder gebruik der kunsttaal wettigen, en zoude met reden verstoord zijn, zoo men de gewone denkbeelden door vreemde woorden, door min juiste of onbekende uitdrukkingen, door omschrijvingen verduisterde. Aan het algemeen spraakgebruik, als den eenigen waren regel der taal, moet de pleiter zich onderwerpen, en even als een der voornaamste regtsgeleerden zich reeds eeuwen geleden liet hooren tegen regters, die zich wijzer wanen dan de wetgever, zoo verdient ook de spreker berisping, welke zich boven het gebruik verheven gelooft, en aan hetzelfde de wet stellen wil.

Klaarheid en duidelijkheid behooren tot de eerste verdiensten van ieder, die voor anderen spreekt of schrijft; zijn oogmerk toch is te worden verstaan, en hoe gemakkelijker hij dit doel kan bereiken, des te nader is hij aan de volmaaktheid. Verre van ons die in eene duisterheid van voorstelling eenen schijn van diepdenkendheid zoeken, die vermeenen dat geheimzinnigheid, mindere orde, raadselachtigheid van uitdrukking getuigen van verborgene denkbeelden, van diepere inzigten, van meerdere geleerdheid, van juister beoordeeling; verre van ons, die gelooven, hunne lezers of hoorders eer of genoeg aan te doen door hun eene inspanning van gedachten te vergen, welke bespaard had kunnen worden; integendeel

kenteekent de onduidelijke voordragt veelal gebrek aan kennis, praalzucht met kundigheden, die men niet bezit, diepzinnigheid, die alleen in schijn bestaat; zij is veelal de mom, waarachter onkunde, gebrek aan oordeel, schijngeleerdheid en pedanterie zich verbergen; en zoo zich al eens iemand, die zich klaarder uitdrukken kan, door eenen ongelukkigen geest van navolging heeft laten wegslepen, behoort hij geteld te worden onder de veelvuldige slagtoffers van den wansmaak.

Trouwens wat klaarheid op den duur vermag, heeft de ondervinding op de minst dubbelzinnige wijze aange-toond. Hoe aangenaam, hoe welluidend, hoe rijk, hoe buigzaam, althans in den ongebonden stijl; de Fransche taal ook zijn moge (want die haar deze eigenschappen bestrijdt kent dezelye niet), er is geene dezer voordeelen, waarin niet ook andere talen haar ter zijde staan; hoe groot de invloed van Frankrijk op de lotgevallen van dit werelddeel moge geweest zijn, Spanje, Oostenrijk, de Nederlanden, en boven allen Engeland, hebben evenzeer, ieder op hunne beurt, eene niet min gewigtige rol gespeeld; zoo Fransche legers, zoowel als enkele bijzondere personen, geheel Europa hebben overstroofd, is ditzelfde ook met Duitschers het geval geweest; hoe groot ook het getal der goede Fransche schrijvers zij, de overige landen van dit werelddeel kunnen daartegen hunne groote mannen aanwijken; en evenwel is de Fransche taal alleen de algemeene geworden; zij heeft het Latijn als zoodanig verdrongen; zij is overal eene eerste behoefte der beschaafde opvoeding. Niet alleen is de

Fransche taal veel meer verspreid dan eenige andere; niet alleen kan men met behulp daarvan bijna geheel Europa doorkruisen zonder eene andere te behoeven; niet alleen wordt zij in de hoogste kringen der maatschappij bijna overal gebruikt, het is in die taal dat sedert twee eeuwen de verschillende Mogendheden de onderlinge betrekkingen aanhouden en regelen. Alle verdragen worden sinds den Munsterschen vrede in het Fransch aangegaan, alle onderhandelingen in die taal gevoerd, zelfs het verdrag in den jare 1814 te Weenen gesloten, op eenen tijd en in omstandigheden, waarin men Frankrijk noch behoefde, noch verlangde te ontzien, is in het Fransch geteekend, en, ter bewaring van volkomene gelijkheid, de rangschikking der Mogendheden naar de alphabetische orde van hare namen in het Fransch bepaald. Van waar deze algemeenheid? van waar die overeenstemming van alle, op andere punten zoo zeer verschillende, volken? van waar de aanhoudendheid van dit gebruik? van waar eene eer, die noch der Spaansche, noch der Duitsche, noch der Engelsche taal ooit is toegedacht? Mijnes inziens eeniglijk, omdat de Franschen zich tot eenen regel hebben voorgesteld, aan welken alle goede schrijvers naauwgezet getrouw zijn gebleven, dat hetgeen niet klaar is geen Fransch zijn kan. Het is eene hulde, niet aan het Fransche volk, niet aan de magt of invloed van Frankrijk, niet aan de Fransche taal toegebracht, maar enkel aan hare klaarheid en duidelijkheid, aan de voordeelen, welke uit die klaarheid voor de heldere voorstelling, voor de juiste bevatting, voor de gemak-

kelijke beoordeeling van alle denkbeelden noodzakelijk moeten ontstaan.

Het nut der klaarheid bepaalt zich niet louter tot eene meer gemakkelijke bevassing van het voorgedragene, schoon deze eigenschap op zich zelve ter aanbeveling reeds genoegzaam zoude zijn, maar ook beknoptheid is daarvan onafscheidelijk. Om zich klaar uit te drukken is het niet genoeg, dat men een volledig denkbeeld geve van hetgeen men bedoelt, deze volledigheid moet ook in een kort bestek worden vervat; de langwijlige optelling van alle kleine omstandigheden of bijzondere trekken, hoezeer volkomen verstaanbaar, maakt niet duidelijker, maar strekt integendeel meer tot verbijstering en verwarring, en doet tevens eene ongenoegzame kennis van het onderwerp vermoeden. Eene grondige bekendheid met de zaak geeft het middel aan de hand om de bijzonderheden onder meer algemeene gezigtspunten op te vatten, alleen datgene op te nemen hetgeen dadelijk ter behandeling dienstig is, met weinige trekken het geheel, zoo ver het moet worden beoordeeld, te schetsen. Wat men niet volkomen doorziet laat zich niet klaar uitdrukken, doch heldere opvatting van hetgeen men wil voordragen, stelt in staat met orde, met juistheid, met klaarheid, met beknoptheid op te geven wat men bedoelt, en dit is de grootste verdienste van den spreker, vooral van den pleiter.

Niet alleen in het algemeene der behandeling van zijn onderwerp moet de pleitredenaar door behoorlijke kennis, zoeken orde, klaarheid en beknoptheid te brengen, maar ieder deel zijner rede behoort dit

zelfde doel te hebben. Het is niet genoeg dat een geheel pleidooi ordelijk en klaar zij, ook elke afdeeling, elke zinsnede behoort bevattelijk te zijn en tot die algemeene orde mede te werken; zóó alleen kunnen korthed en bondigheid worden vereenigd, zóó alleen de voordragt eene letterkundige waarde bekomen. Gelijk het pleidooi eene vooraf ontworpen schets ten gronde behoort te hebben, en de magerheid dier schets aan te vullen, zonder dat tusschenbeide komende denkbeelden de gestelde orde verbreken, zoo moet ook in elk deel, ja in elken volzin dezelfde vooraf gemaakte bepaling aan te treffen zijn, die door geene invallende gedachten, geene ingeschoven beelden of uitdrukkingen worden gestoord, door geene bijvoegsels verduistert. Ieder denkbeeld moet volledig en juist worden uitgedrukt, en zoo den pleiter aanmerkingen invallen, die hij den regter niet vermeent te mogen onthouden, is het zijn pligt, die afzonderlijk te ontwikkelen, en tevens zijne kunst, die zoodanig in te vlechten, dat zij de gestelde orde niet verbreken, maar veel eer uit die orde zelve schijnen voort te vloeijen, en alzoo den gang der gedachte niet storen, de kracht der redenen niet verminderen, en der hoorderen aandacht niet vermoeijen. Het is over het algemeen niet gemakkelijk lange zinsneden te volgen, ook dan wanneer zij door het schrift aan het oog zijn voorgesteld; hoe veel te moeilijker wordt het niet die, bij het uitspreken, door het gehoor op te vatten: en dit is nog te meer bezwaarlijk, wanneer niet een enkel denkbeeld wordt uitgedrukt, maar de spreker uit het eene als in het andere vervalt.

Het verlangen, zijne denkbeelden volledig te doen kennen, is dikwerf de oorzaak, dat men al de bijzonderheden opspoort en door eene verbinding derzelve, onverschillig op de eene of andere wijze, daarin eenheid zoekt te brengen, doch dit middel is daartoe het minst geschikt. Om een geheel juist te doen kennen, moet datgene te zamen worden opgenomen, hetwelk de eenheid wezenlijk uitmaakt: en daartoe zijn meestal weinige trekken genoegzaam; zijn er bijzonderheden, welke in dit bestek zich niet voegen, moeten zij even daarom afzonderlijk, hoezeer ieder wederom zoo kort doenlijk, worden opgegeven, ten einde de verscheidenheid te beter te doen kennen, en hiertoe is het bijzonder dienstig, die niet in dezelfde zinsnede zaam te vatten, maar integendeel de zinsnede ter meerdere duidelijkheid te splitsen. De korthed moet niet worden betracht ten koste der verstaanbaarheid, zoodat men achterwege late, hetgeen behoorde gezegd te worden; tot klaarheid wordt volledigheid en beknoptheid vereischt, en waar men die niet kan bereiken, daar is men zijn onderwerp niet genoeg meester, daar wordt men door omslagtigheid meer langwijdig dan duidelijk, daar kan men niet klaar zijn.

Meer dan men in den eersten opslag zoude denken, staat juistheid van oordeel in naauw verband met naauwkeurigheid van uitdrukking; beiden zijn wederkeerig oorzaak en gewrocht: even zoo zeer als men duidelijk voorstelt hetgeen men genoegzaam kent, zoo wordt men genoodzaakt grondige en volledige kennis te zoeken, wanneer men verlangt zich met naauwkeurigheid uit te drukken. Hij die het geheel eener

zaak doorgrondt, al de hoofdtrekken te gelijk voor oogen heeft, dezelve uit algemeene gezigtpunten beschouwt en daaronder de bijzonderheden met oordeel rangschikt, zal zich klaar en juist doen verstaan, omdat zijne denkbeelden helder en volledig zijn; en om diezelfde reden zal hij, die zich als doel de klaarheid voorstelt, zich op die behoorlijke kennis en bevattigheid toeleggen. De juistheid en klaarheid van voordragt maakt de denkbeelden meer bevattelijk en bevordert de beknoptheid; het te zamen vatten der hoofdpunten, het bijzonder behandelen van die bijkomende denkbeelden, die daaronder niet vallen, bekort de zinsnede en maakt den hoorder het volgen daarvan gemakkelijk, terwijl eene lange zinsnede, niet uit hetzelfde denkbeeld voortvloeiende, afgebroken door tusschenvoegsels, opgevuld met kleinigheden, voor spreker en hoorder moeilijk is. Korthed van volzinnen brengt een gemakkelijk overzicht van het geheel mede, en duldt geene verwarring, die dadelijk in het oog zoude loopen; lange zinsneden daarentegen, en tusscheninvallende gedachten, bedekken maar al te dikwerf het gebrekkige, het verkeerde of het nietige van het oorspronkelijke denkbeeld. Waar men zich de klaarheid als voornaamste eigenschap der rede voorstelt, worden geene lange zinsneden gedoogd, met een enkel of weinige woorden worden de fijnste onderscheidingen aangewezen. Dit gaat zelfs in den gewonen spreektant over. De taal wint daardoor in juistheid en bepaaldheid; in beschaafde kringen wordt zij met meer nauwkeurigheid gesproken; zij vordert meer duidelijke begrippen, meer juiste kennis van het

onderwerp, hetwelk men behandelt, meer bepaalde denkbeelden, die men wil uitbrengen; zij oefent ook hierop het verstand van ieder, die op wellevendheid prijs stelt.

En zoo dit in het algemeen den redenaar mag worden aanbevolen, meer bijzonder nog mag de Nederlander deze voorschriften behartigen. Opvolging van slechte voorbeelden heeft maar al te zeer het gebruik doen aannemen van lange volzinnen, van ingewikkelde voordragten, van niet behoorlijk uit elkander gezette denkbeelden; van onbepaalde uitdrukkingen, even als waren deze gebreken zoo vele voordeelen. Zonderling wordt men daardoor getroffen, wanneer men sommige Nederduitsche schrijvers van lateren tijd aan vreemdelingen wil doen kennen, het zij door vertaling, het zij door duidelijker ontleding van het gezegde; dikwerf ontdekt men dan, dat geheele zinsneden of valsche denkbeelden uitdrukken, of, wat welligt nog erger is, geen denkbeeld tot grondslag hebben, en dat alleen het verwringen der zamenvoeging, het invlechten van tusschendenkbeelden, de lengte, met een woord, der zinsnede den lezer of hoorder verbijsterd en het gebrekkige verborgen heeft.

Het ligt in den aard onzer taal, en dit is geen van hare minste voordeelen, dat door zamenvoeging in één enkel woord zeer zamengestelde begrippen kunnen worden uitgedrukt, en dat men evenzeer, bijzonder door deelwoorden, onderscheidene denkbeelden gemakkelijk kan verbinden. Zoo zeer deze eigenschap, met oordeel en smaak aangewend, van nut kan zijn, het zij in dicht of ondicht, is die niet minder geschikt,

om door een ongepast gebruik het aangewezen gebrek te bevorderen. Begeerte, veel met weinige woorden te zeggen, verleidt tot het vereenigen van vele begrippen in één woord door zamenvoeging, of in ééne zinsnede door veelvuldig gebruik van deelwoorden; niets intussehen is meer verderflijk voor de duidelijkheid, voor de juistheid, voor de verstaanbaarheid, en dus ook voor het doeltreffende van een geschrift, meer nog van eene redevoering, en bovenal van een pleidooi. Of waant men daardoor in klaarheid te winnen, wanneer men van den regter vordert, dat hij op de bloote voordragt dadelijk bij zich-zelfen uiteenzette en ontwikkelde die denkbeelden, die in het zamengestelde woord, in de moeilijk verbondene zinsnede meer aangewezen, dan uitgedrukt zijn? Meent men daardoor korthed te betrachten, dat men eenige woorden of lettergrepen bespaart, welke door den hoorder evenwel moeten worden aangevuld? Een kunstmatig zamengesteld woord moet eerst in deszelfs deelen worden opgelost, eer men het denkbeeld verstaat, voor zoo verre het dagelijksch gebruik het niet heeft verduidelijkt; een volzin in al deszelfs leden nagegaan, eer men het geheel bevat; een bijvoegelijk woord is doorgaans een reeds gemeenzaam geworden begrip, bij het deelwoord moet men veelal tot de werking teruggaan, om het duidelijk te bevatten, en hetgeen de spreker in tijd wint wordt bij den hoorder dubbel verloren.

Somtijds zoekt een spreker de onduidelijkheid der voordragt door bijzondere eigene middelen te hulp te komen; de uiterlijkheid van den redenaar, zijne houding, zijne gebaren, zijn meerdere of mindere klem op sommige woorden of denkbeelden, herhalingen,

opzettelijke langzaamheid of stilstand, andere dergelijke versieringen kunnen slechts in schijn het gebrek verhelpen; zoo zeer zij den redenaar mogen voegen, wien het slechts om oogenblikkelijken indruk te doen is, zoo weinig komen zij den pleiter te stude, wiens doel overtuiging is, en wiens rede bedaard wordt overwogen. Hoe veel ook door dit uiterlijke de rede in aangenaamheid, zelfs in bevattelijkheid moge winnen, ieder redenaar en bijzonder ieder pleiter behoorde vooral indachtig te zijn aan den indruk, dien zijne voordragt, door schrift of druk verzinlijkt, maken zal.

Vergeefs beroept men zich op hetgeen ons van de oudere Grieksche en Romeinsche redenaars bekend is, het zij uit die redevoeringen, die tot op onzen tijd zijn overgekomen, het zij uit hetgene betrekkelijk hunne voordragten bij anderen is te boek gesteld. Met eerbied ziet men op deze overblijfselen der grijze oudheid, met bewondering leest men hunne kunstgewrochten, met het grootste nut volgt men hun voetspoor, mits men niet uit het oog verlieze, dat onze talen niet de hunne zijn, dat onze zeden, onze gewoonten, onze regeringsvormen, onze onderlinge betrekkingen in alle opzigten verschillen. Wij kunnen met geene zekerheid bepalen, of de redevoeringen, bij ons bekend, wel in dienzelfden vorm zijn uitgesproken, als zij tot ons gekomen zijn; wij zijn niet in staat, zoo juist over de taal te oordeelen, als men destijds was; de regtspleging, die de ouden volgden, is ons vreemd: dit alleen weten wij stellig, dat de hedendaagsche talen veel van de hunne afwijken, dat in Athene zoowel als in Rome de deelneming der toehoorders veel grooter, hunne verbeelding

levendiger, hunne driften hartstogtelijker waren, dan bij ons; dat de onderwerpen, door de redenaars behandeld, of van grooter gewigt waren, of met erkende algemeene belangen in een naauwer verband stonden, en dat alzoo eene blindelingsche opvolging, zelfs der meest schitterende voorbeelden, gevaarlijk zijn moet.

Te lang reeds, geëerde toehoorders, heb ik uwe aandacht bezig gehouden met eene stof, die een geheel werk zoude vereischen, zoo ik die wilde uitputten; ik besluite dan deze aanmerkingen met den wensch, dat de Nederduitsche pleitredenen, behoorlijk aangemoedigd, zich meer en meer mogen toeleggen, dit gewigtig deel onzer letterkunde te doen bloeijen; dat hunne voordragten meer algemeen bekend en dier bekendheid waardig mogen worden; dat zij zich daartoe steeds voorstellen zuiverheid en ernst van taal, waar- digheid van voordragt, juistheid, naauwkeurigheid, bondigheid van uitdrukking; dat zij, zich niet verwijderende van het spraakgebruik en de taal der wetgeving, noch door het onmatig toelaten van vreemde woorden, hunne taal ontsieren, noch door opzettelijk voorbijgaan van het gewone en gebruikelijke zich gemaaktheid doen ten laste komen; dat zij zich vooral wachten te veel van der hoorderen aandacht te vergen, door invalende gedachten van het hoofddenkbeeld af te wijken, door zamengestelde wóordvorming, lengte van zinsneden, en misbruik van deelwoorden der klaarheid te kort te doen: dan zal ook eenmaal onze balie voorbeelden opleveren, die naast de grootste meesterstukken in de kunst, naast de sierlijkste der Fransche pleitredenen genoemd en aangevoerd zullen mogen worden.

OORDEELKUNDIGE BESCHOUWING

VAN DEN

**OORLOG VAN KEIZER KAREL DEN GROOTEN
TEGEN DE SAKSERS,**

EN VAN DE

BEDOELINGEN EN HANDELINGEN VAN DIEN VORST.

**VOORGELEZEN IN DE TWEDE KLASSE VAN HET KONINKLIJK
NEDERLANDSCH INSTITUUT VAN WETENSCHAPPEN ENZ.**

— *Uit het Handschrift alhier in druk verschijnende.* —

In eene onzer jongste zittingen hebt gij met belangstelling gehoord eene beschouwing van den Saksenkrijg, gevoerd door Keizer KAREL DEN GROOTEN, voorgesteld uit een eenigzins vreemd oogpunt; waarbij de steller was uitgegaan van het denkbeeld om het gedrag van dien Vorst te regtvaardigen van den blaam, hem te dier zake te meermalen, onder anderen door VOLTAIRE, aangewreven, en wel door dien geheelen blaam te werpen op de Saksers. Veel was er in die voorstelling hetgeen ik gaarne wil aannemen; andere stellingen, daarin voorkomende, waren met de bekende geschiedkundige gebeurtenissen, of met de overblijfselen der wetgeving, onvereinbaar: intusschen is de zaak van dat gewigt, dat dezelve ieder die de voordragt had gehoord tot eigen overdenking aanspoorde. Ik ben er verre van af den eersten der Roomsche Keizers van Duitsche afkomst in zijnen welverdienden roem te willen benadeelen; doch ik geloove niet dat men, om hem te verontschuldigen of te verheffen,

de ongelukkige Saksers, die in den langdurigen en bloedigen worstelstrijd het meest hebben geleden, buiten genoegzamen grond, het verwijt behoeft te maken, dat zij zelve aan alle hunne onheilen schuld zouden hebben gehad. Het is mijne bedoeling niet hier eene geschiedkundige ontwikkeling van dien krijg, deszelfs aanleiding, voortgang en noodlottig einde, te geven, of mij te verwickelen in een diep onderzoek van eene zoo duistere geschiedenis; ik zal mij bepalen Ul., MM. HH., een vlugtig overzicht te geven van mijne beschouwing van dien krijg, eene beschouwing die ik te meer vlugtig noemen mag, daar ik alleen eenige groote trekken voornemens ben te schetsen, en de bijzonderheden, waarop ik mij in geenen deele toelleggen wil, als ware het voorbij te zien.

Dat wij omtrent dien Saksenkrijg geene stellige geschiedkundige waarheid kunnen verwachten, zoude reeds uit deze eenige aanmerking volgen, dat alle de berigten, die tot ons zijn gekomen, van de eene partij afkomstig zijn. De Saksers waren een uiterst raw en onbeschaafd volk. Zoo ik mij al niet verbeelde dat zij, gelijk velen willen, volstrekt geene schrijfkunst bezaten, is het ten minste stellig, dat wij van hunne schriften niets weten; de taal der Duitschers zelve was niet geschikt om in geschriften te worden vervat, en; even als de talen der meeste wilde volken en van enkele minst beschaafde streken van den tegenwoordigen tijd, hadden zij wel woorden om de meeste hunner denkbeelden uit te drukken; doch die woorden waren niet genoeg gevormd en beschaafd, om tot het beschrijven eener opvolgende handeling te

worden gebezigd. EGINHARD, in zijne levensbeschrijving van, of liever lofrede op, den grooten Keizer, leert ons, dat hij het Duitsche letterschrift, en de eerste gronden der Duitsche taal en woordvoeging uitgevonden heeft, dat is met andere woorden, dat hij er zich op heeft toegelegd, om de taal bruikbaar en het letterschrift algemeen te maken. — Vóór hem hadden de Germanen in het algemeen, en meer bijzonder de minst beschaafde hunner, de Saksers, geen mogelijkheid of middel, hunne denkbeelden te zamenhangend uit te drukken, veel min die uitdrukkingen door schrift over te brengen. Er bestonden Duitsche woorden, en vele dier Duitsche woorden, welke in de oude Latijnsche schriften zijn opgenomen, kunnen nog in de onderscheidene taaltakken van Duitschen oorsprong worden aangewezen; er bestond ook wel waarschijnlijk eenig schrift, hetwelk, naar het tegenwoordig Duitsch schrift gelijkende, door de Romeinen aangezien werd als met Grieksche letters geschreven, maar eene eigenlijke taal, waarin men zich uitdrukken kon, een middel om die taal te schrijven, ontbrak geheel. Even gelijk de meeste wilden, de minder beschaafde standen der maatschappij, de neger-slaven in onze volksplantagiën, woorden hebben, die de voorwerpen, dagelijks onder hunne zinnen vallende, uitdrukken, doch de overgangen missen, welke, het meer wijsgeerig deel der taal uitmakende, tot haar gebruik in het overbrengen der denkbeelden dienstig zijn, zoo moet men zich de taal der Saksers voorstellen. Gaene boeken, geene geschiedkundige aantekeningen, geene opschriften, konden bij hen de

gebeurtenissen in het geheugen prenten; alleen de overlevering bragt, van het eene geslacht op het andere, eene ruwe schets ter kennis van hetgeen men had gezien; en eenige eigen-namen, eenige groote gebeurtenissen, konden alzoo der vergetelheid worden onttrokken; terwijl alle bijzonderheden weldra moesten verloren zijn. Geene schrijfkunst was bij eene zoo gebrekkige taal mogelijk of denkbaar, en bijaldien men aan eenige, b. v. Runische, opschriften eene zoodanige, of hoogere oudheid kan toekennen, is er slechts aan ééne dezer beide onderstellingen te denken: óf dat die opschriften aan een ander volk zijn toe te schrijven, waarvan eenige leden zich toevallig in het Noorden onthouden hebben, óf dat het ruwe pogingen zijn van afbeeldingen of teekeningen, waarvan de sleutel geheel is verloren gegaan, en waarin geene gelijkenis met bekende voorwerpen is aan te treffen. Dat ook op een' zoo lagen trap van beschaving eene maatschappij bestaan kan, bewijzen de wilde inwoners der Zuidzee-eilanden, en zij die, eene eeuw geleden, de streken en wouden bewoonden, waar thans de Vereenigde Staten van Amerika bloeijen.

Die Germanen, die door omgang met de Romeinen, het zij op de grenzen, het zij in de wingewesten, welke zij op het instortende Roomsche Rijk veroverd hadden, eenigzins waren beschaafd, kenden geene andere taal, dan het Latijn; hetwelk wel in hunne monden van deszelfs zuiverheid, en vooral van het wijsgeerige der taal verloor, doch niettemin de eenige taal was, waarin wetten uitgevaardigd, of geschiedkundige aanteeeningen gehouden konden worden. En dit Latijn was

de Saksers onbekend. Zij leerden die taal eerst, toen zij de bevelen van Keizer KAREL moesten opvolgen, toen zij zich aan zijne wetten moesten onderwerpen, toen zij zijne eeredienst moesten aannemen, toen zij zijne Graven, schepenen en ambtenaren, zijne Bisschoppen en geestelijken ontvangen moesten, toen zij de Kerk dienden, den Vorst belastingen betalen moesten, en in zijne legers te velde trekken.

De eenige berigten die wij van den Saksischen krijg hebben, of ooit bekomen kunnen, zijn alle van de Frankische zijde; 's Keizers verordeningen, en *bulletins*, hebben wij, hoezeer dan ook gebrekkig, vernomen; wat de Saksers in hun belang konden zeggen, welke verontschuldigungen zij hadden kunnen in het midden brengen, welke verordeningen zij zouden hebben kunnen opgeven, die de Frankische geschiedschrijvers verborgen hebben, in ons onbekend. Dat Keizer KAREL niet zonder groote opofferingen WITTEKIND tot gehoorzaamheid heeft bewogen, dat deze Sakser den Keizer langen tijd en herhaaldelijk de spits geboden, en na zijne onderwerping in hooge gunst heeft gestaan, is ons, ook uit de Frankische geschiedschrijvers, bekend; doch welke de redenen geweest zijn, die den magtigen en trotschen Keizer tot het verleenen dier gunsten bewogen hebben, en of hier niet een verdrag, tusschen onafhankelijke Vorsten, of omkoopning van de hoofden der Saksers heeft plaats gehad, daarvan melden die geschiedschrijvers niets, die alle in KAREL's dienst stonden, en tot zijn volk behoorden.

Wij hebben in onzen tijd genoeg geleerd, hoe weinig op officiële legerberigten en *bulletins* is te rekenen.

Niettegenstaande het gemak der mededeelingen door geschrift en drukpers, en de veelvuldige belangen, welke zoodanige mededeelingen bevorderen, ondervinden wij hoe moeilijk het is in het zekere te worden onderrigt omtrent hetgeen in onzen leeftijd, en als ware het onder onze oogen, voorvalt. Het eenige middel om daartoe met zekerheid te geraken, is het vergelijken der verschillende berigten, van hen die onderscheidene, of tegenovergestelde, belangen toegedaan zijn. Hoe zouden wij nu de zuivere waarheid kunnen kennen, waar enkel Frankische geschiedschrijvers lasterden, of konden lasteren; waar niet alleen geene Saksische berigten tot ons zijn gekomen; maar ook uit den aard der zaken zoodanige berigten niet konden bestaan.

Niet weinig wordt deze eenzijdigheid der berigten vermeerderd door den staat der Franken zelve. Zoo toch deze, in vergelijk der Saksers, een beschaafd volk waren, zoo zij, zich van het Latijn bedienende, aaneengeschakelde verhalen konden geven, was evenwel die gave ook onder hen niet algemeen; maar viel dit uitsluitend in die klasse van menschen, welke bijzonder in 's Keizers dienst waren, om zijne groote oogmerken, die ik straks met een enkel woord hoop te schetsen, te bevorderen; het waren namelijk geestelijken en geleerden. Noch te dier tijd, noch veel later, was de kennis algemeen; en diezelfde KAREL, wiens groote ontwerpen nog heden ten dage eerbied inboezemen, die zoo veel voor de beschaving van zijne eeuw heeft gedaan, had zich nooit de schrijfkunst eigen kunnen maken. Zijn lofredenaar, geschiedschrijver, en schoon-zoon EGINHARD, getuigt dit van hem met zoo vele

woorden. En het is werkelijk geene zijner geringste lofspraken, wanneer wij in den ruwen en onbeschaafden krijgsman, die alleen zijn zwaard wist te voeren, en zich noch met Godgeleerdheid, noch met kundigheden, noch met handwerken kon inlaten, als staatsman, én Godsdienst, én geleerdheid, én kunsten, én wetenschappen, én algemeene, zoowel als bijzondere, beschaving zien voorstaan en voortplanten, om daarmede zij eenig, grootsch denkbeeld te verwezenlijken, het stichten van eene nieuwe heerschappij, die der Franken, waaraan geheel de wereld gehoorzaam zoude zijn.

Reeds sedert eenige eeuwen vóór den tijd van **KAREL DEN GROOTEN**, hadden de Germanen aangevangen het Roomsche-Rijk te overwinnen; reeds lang was geheel het Westersche Rijk door hen vernietigd. Een oogenblik hadden de Keizers van Constantinopelen hunne heerschappij ten minste in Italië en Afrika trachten te herstellen, en **BELISARIUS**, zoowel als **NARSES**, waren daarin gelukkig geslaagd; doch de regering van dat Rijk was zoo innig bedorven, de woelingen der onderscheidene partijen ten hove waren te sterk, om die herovering lang te kunnen behouden. De Franken en Bourgondiërs zaten rustig in Gallië, de Gothen en Longobarden in Italië, de Visi-Gothen zouden zich in Spanje hebben staande gehouden, waren zij niet door de Saracenen overrompeld geworden; alle deze woeste volken begonnen zich allengs in hunne nieuwe gewesten te wennen; zij verbroederden zich met de inwoners, namen derzelver taal, zeden en gebruiken, even als de Christelijke Godsdienst, aan; en de zaken in Europa schenen eene meer rustige wending te krijgen, toen een nieuwe inval

van Franken het middelste deel van Europa wederom kwam overheeren, de reeds vredige bezitters verstoorde en verdreef, of ten onderbragt. Door dezen nieuw-aangekomen, en alzoo woesteren, stam van Franken, of *vrijen*, tot de heerschappij opgevoerd, had het huis van PIPPIJN VAN HERSTAL, na den eersten Vorst, twee magtige krijgslieden opgeleverd, KAREL MARTEL en PIPPIJN DEN KORTEN, die de zege der Frankische wapenen hadden verzekerd, en aan alle zijden de vijanden hadden doen terugdeinzen; zelfs de Saracenen, die reeds een gedeelte van Gallië hadden veroverd, moesten voor de wapenen van PIPPIJN bukken. KAREL DE GROOTE volgde op aan deze dappere krijgshelden, en nadat hij, ook de deelen, welke zijne broeders in de heerschappij waren te beurt gevallen, had vermeersterd, vatte hij het grootsch ontwerp op eener nieuwe Monarchie. Erfelijk eene opvolging van Vorsten, een stamhuis, eene dynastie, te vestigen, was niet overeenkomstig met de denkbeelden van dien tijd, en hij zelve verdeelde zijne Staten onder zijne kinderen; maar hij bedoelde de algemeene heerschappij der Franken, en wel dier nieuwere Franken, die zich nog niet met de inwoners der Romeinsche wingewesten hadden vereenigd, en die niet door Romeinsche taal, zeden en gebruiken besmet waren; hij bedoelde, onder deze Franken, aan zijn geslacht den voorrang te verzekeren, en alzoo aan zich zelve en aan een' zijner afkomelingen de opperheerschappij te waarborgen.

Onderscheiden waren de beletselen die KAREL, om dat doel te bereiken, had te overwinnen, en zoowel zijne binnenlandsche als buitenlandsche staatkunde moest daarbij worden te baat genomen. Het Westersch

Rijk was in zoodanig verval, da hij van die zijde niets had te vreezen; en met volkomene gerustheid kon **KAREL**, hoezeer hij den hoogmoed der Constantinopolitaansche Keizers op eene verregaande wijze had beleedigd, door met verwerping van den titel van *Patricius*, dien hij gevoerd had, en die zekere onderwerping aan Rome te keunen gaf, zich de Keizerlijke kroon op te zetten, op de vredelievende geaardheid des Griekschen Keizers verlaten; hij kon zelfs te Osnabrug eene Grieksehe school stichten, en de Grieken zelve doen medewerken tot dat gewichtig doel zijner inwendige staatkunde, die zijn nieuw gebouw op ware beschaving moest grondvesten.

Minder veilig was het Rijk van de zijde der Saraceenen in Spanje. **KAREL MARTEL** had wel den overmoed der in Frankrijk aanrukkende Arabieren gestuit; de verdeeldheden der Kalifen en Emirs in Spanje gaven wel voor het oogenblik geene reden van vrees; maar in de Mahomedaansche eeredienst vonden de Spaansche Saracenen niet alleen zeker punt van vereeniging, maar ook een middel om uit Azië en Afrika hulpbenden te doen aanrukken, welke den eersten Vorst, die in Spanje vijandelijke gevoelens tegen het nieuwe Duitsche Rijk koesterde, zekere middelen beloofden, om Frankrijk te bestoken. **KAREL** zocht zich dan door de wapenen aan die zijde te beveiligen, en van de verdeeldheden der Emirs gebruik te maken. Toen eenige Saraceensche opperhoofden den Keizer tot in Westfalen opgezocht en aldaar zijne hulp ingeroepen hadden, viel **KAREL** met een magtig leger in Spanje. Reeds in die tijden was zoodanige inval

niet zonder groot gevaar, en ofschoon men van de krijgsverrigtingen der Franken in dat land geene berigten heeft — ten minste de Frankische geschiedschrijvers zwijgen, en de Carlovingische zijn op dat punt nog niet genoeg bekend — bewees de uitslag, dat de wapenen van KAREL DEN GROOTEN daar niet gelukkiger geweest zijn, dan die van NAPOLEON in onzen tijd. Even onkundig van hetgeen in de achtste en negende eeuw, als hetgeen in onzen leeftijd in Spanje is voorgevallen, zag men alleen het Frankische leger uit Spanje met verlies terugkomen, en de achterhoede van Keizer KAREL moet daarbij niet weinig hebben geleden. De slag bij Roncevalles in het Pyreneeſche gebergte, waarbij 's Keizers neef ROLAND sneuvelde, en omtrent welken slag wij wel geene legerberigten hebben, die echter in de overleveringen en gedichten der middeleeuwen eene zoo luisterrijke plaats bekleedt, besloot dien veldtocht op eene voor de Franken niet voordeelijker wijze, dan later de slag van Toulouse voor de Franschen. Gelukkig was het voor het Frankische Rijk, dat de Saracenen onderling niet waren vereenigd, en, hunne krachten jegens elkander verspillende, zich niet toen even als in 1814 met de Noordsche volken konden verstaan: ook toen ware de Frankische heerschappij bezweken, en de Carlovingiërs hadden geene dynastie uitgemaakt, even weinig als de Napoleoniden.

Ten opzichte van het Westersche Rijk, had KAREL eene zeer gemakkelijke taak; tegen de Saracenen was hij niet anders dan krijgsman, die nog wel, het zij dan dat hij tegen den vijand niet gewassen was,

het zij om andere redenen, min gelukkig gestreden had — en dit zoude hem naauwlijks der vergetelheid hebben onttrokken — maar als een groot en bewonderenswaardig Vorst doet hij zich kennen in de wijze, hoe hij de kern van zijn Rijk, Duitschland, Italië en Frankrijk, zocht te vormen, en daarin de heerschappij zijner Franken, en van zijn gezin te vestigen. Twee zwarigheden had hij daarin te overkomen; hij moest in de eerste plaats aan de nieuw aangekomen Franken, die zijn volk waren, doch in beschaving achterstonden hij die Germanen, die reeds vroeger de Romeinsche gewesten hadden ingenomen, de heerschappij verzekeren; hij moest ten andere die Franken dekken voor de overstromingen, welke van wilde en min beschaafde volken te duchten waren. Hij had aan de eene zijde de beschaving voor de barbaarsheid van de Noormannen, Slaven, Saksers en Friezen te behoeden, en aan de andere zijde zijne barbaarsche Franken verheven te houden boven de reeds meer zachtmoedig geworden, de meer verwijfde en beschaafde eerdere Franken, Bourgondiërs, Allemannen, Lombarden en Beijeren. Dit was de groote, de dubbele kunst des Keizers, die ik voor een oogeblik in haar geheel wil voorstellen, om naderhand meer bepaaldelijk tot den Saksischen krijg terug te komen.

Tusschen deze twee uitersten benepen, en aan de eene zijde de Romeinsche beschaving willende weren, die de nieuw aangekomene Franken beneden de vroeger aangekomene Barbaren zoude hebben geplaatst, en aan den anderen kant de woestheid der Saksers, der Friezen en de nog woestere Noormannen, Slaven;

Hunnen of Hongaren willende bedaren en beteugelen, vatte Keizer KAREL DE GROOTE het reusachtig ontwerp op, eene nieuwe beschaving in te voeren, een geheel nieuw volk te vormen, hetwelk ten Zuiden de Romeinsche beschaving, ten Noorden de Noordsche woestheid zou kunnen weêrstaan; hij besloot eene nieuwe natie te vormen, een volk zamen te stellen dat met een deel der Romeinsche kennis de oude Germaansche fierheid zoude paren, en evenzeer aan Romeinen als aan Barbaren wederstand zoude kunnen bieden. De kern van dit volk moesten zijne Franken, zijn volk zijn, hetwelk op deze wijze over allen gebieden moest; onder dat volk moest zijn geslacht het aanzienlijkste, hij zelf of zijn opvolger het algemeen opperhoofd, de Keizer, zijn. Behalve den krijg en openbaar geweld moesten uiterlijke vertooning, voortplanting van de Christelijke godsdienst, beschaving en uitbreiding van kunsten en wetenschappen, alsmede eenvormigheid en vastheid van bestuur tot de vestiging van dat Rijk dienen.

Door geweld van wapenen onderwierp zich KAREL DE GROOTE achtervolgens alle de Germaansche stammen die reeds in de Romeinsche provinciën gevestigd waren. Alle de onderscheidene Franken in het zoogenoemde Frankenrijk; het overschot der Visi-Gothen in het Zuiden van dat land, de Beijeren onder TASSILO, de Longobarden onder DIEDERIK, moesten voor KAREL's wapenen bukken, en werden hem of geheel onderworpen, of gelijk TASSILO cijnsbaar. Ook Saksen werd tot onderwerping gedrongen, en daardoor geheel Duitschland, Frankrijk en Italië aan zijne heerschappij gehecht. De Keizerlijke kroon door hem aanvaard, waartoe hij zich

van den Bisschop van Rome, dien hij met aanzienlijke landerijen begiftigde, wien hij de hoogste kerkelijke magt over zijn gebied toekende, en die zich daardoor weldra tot Paus verheven vond, de behulpzame hand geboden zag, zette aan zijne heerschappij eenen luister bij, die tot nu toe onder de Germanen geheel onbekend was geweest, en niet weinig toebragt om den nieuwen Keizer en zijn volk in algemeene achting, en daardoor ook in magt, te doen rijzen.

Ik zal mij niet vermeten over godsdienstige gevoelens en begrippen een oordeel te vellen van hem, die in de Roomsche kerk sedert als een Heilige is erkend, en aan die Godsdienst openlijk veel voordeel heeft gedaan; ik mag echter niet afzijn op te merken, dat de groote godsdienstijver van KAREL veel aan zijne Staatskunde schijnt te moeten worden toegeschreven, wanneer men nagaat dat diezelfde Keizer, die bij de Saksers de minste afgodendienst, het geringste overblijfsel van gebruiken zoo scherp vervolgde, evenwel hier en daar min scherp was; en in een artikel der Vriesche wet nog lang na zijnen tijd (het behoort toch tot de gewijsden; *Additiones Sapientum* die daar de wet aanvullen) de veelgoderij en menschen-offers toeliet, alsmede in Spanje de door hem begunstigde en beschermde Emirs de Mahomedaansche Godsdienst liet belijden, welke eeredienst hij, niettegenstaande zijne oorlogen tegen de Saracenen en vele punten van aanraking met dezelve in Zuid-Frankrijk, wel geheel ongemoeid liet. KAREL had integendeel met den Kalif der Saracenen zeer vriendschappelijke betrekkingen aangeknoopt, en zoo in zijne Saksische wetten eene reeks van Heidensche

gebruiken voorkomen (*indiculus superstitionum*) die vermeden moesten worden, blijkt uit zijne inschikkelijkheid jegens de Mahomedanen, dat die groote ijver in het Noorden eene geheel andere bedoeling had.

KAREL gevoelde dat zonder kunsten, zonder wetenschappen, zonder beschaving, geen Rijk bestaan konde, en hij legde zich bijzonder toe op derzelver bevordering. Hij wilde een nieuw Rijk stichten, en daartoe behoefde hij eene eene nieuwe beschaving; hij zocht die in eene niet Romeinsche, maar oorspronkelijk Duitsche wetenschappelijke vorming. Hij beminde de Romeinsche zeden, gebruiken en taal niet; zoo hij die volgde en gebruikte, was het eeniglijk omdat hem geene andere te dienste stonden. Men vindt integendeel van hem te boek gesteld, dat, toen hij op zekeren tijd onderscheidene jongelingen ontmoette, die tot zijn Hof en tot zijn eigen nieuw Frankisch volk behoorden en die geheel als Romeinen, dat is, als inwoners der Romeinsche gewesten, als Germanen zelfs die door langere inwoning zich met die oorspronkelijke bewoners hadden verbroederd, gekleed waren, en de Romeinsche manieren onderling opvolgden, hen daarover zijn ongenoegen te kennen gaf, en uitdrukkelijk verlangde dat zij hunne voorvaderlijke kleeding en zeden zouden behouden. Maar deze zeden en gebruiken zocht hij te beschaven; hij deed de Duitsche taal in meer wijsgeerigen vorm inkleeden, haar voor meerdere buiging vatbaar maken, en alzoo dienen tot uitdrukking van denkbeelden waarvoor zij vroeger niet geschikt was: hij deed de vroeger reeds bestaande Duitsche letter (die de eerdere Romeinen ten tijde van CAESAR reeds voor

Grieksche letters hadden aangezien) tot algemeen gebruik dienen; hij voerde bij de Franken eene geschrevene taal in, waarin zij met de hun eigene woorden hunne gedachten konden uitdrukken en mededeelen, en, ofschoon hij zelve niet mogt beleven dat de Duitsche taal bruikbaar was, weshalve ook alle zijne wetten in het Latijn gegeven zijn, mag hij als grondlegger der Duitsche taal worden aangezien. In dien geest is het dat **EGINHARD** van hem verhaalt, dat hij eene spraakkunst der Duitsche taal, dat hij de Duitsche schrijfkunst, dat hij de namen der maanden heeft uitgevonden.

Niet alleen voor deze vorming eener nationale taal, maar ook voor alle nuttige kunsten en wetenschappen, voor de bevordering van hetgeen het binnenlandsche vertier dienstig zijn kon, en de eenheid in zijn Rijk doen ontstaan, waakte de Keizer. Algemeene maten en gewigten werden door hem ingevoerd, waarvan nog heden ten dage in onderscheidene deelen van Europa de sporen overgebleven zijn. Eenheid van wetgeving behoorde ook in dien geest tot 's Keizers oogmerken; de wetten der onderscheidene volken aan zijn gebied onderworpen werden te zamen gebragt en in het Latijn ten papiere gesteld; bij deze wetten voegde hij niet alleen Capitularia die voor alle zijne Staten verbindende waren, maar ook zoodanige bijzondere bepalingen bij de eene of andere wet, zoo als bij die der Salische Franken, der Longobarden, en anderen, die bestemd waren om dezelve alle te vereenigen en tot een geheel te brengen.

Bij dit alles voegde hij eenzelvigheid en klem in het bestuur. Overal werden aan het hoofd van het wereldlijk

bestuur , zoowel wat het inwendig beheer , als de regtszaken en het krijgswezen (welke drie takken toen nog niet onderscheiden waren) Graven geplaatst, terwijl in ieder Graafschap het beheer over de kerkelijke zaken aan eenen Bisschop werd toevertrouwd. Beide, zoo de Graaf als de Bisschop, waren Keizerlijke ambtenaren, en hadden weder andere mindere ambtenaren onder zich; beide stonden onder het toezigt van Keizerlijke afgevaardigden (*missi dominici*) die over het geheele Rijk reisden en trokken met eene groote, somtijds onbepaalde magt om alle misbruiken te herstellen, en den Keizer verslag te doen. De geringe belastingen werden overal op gelijke wijze geheven, de krijgslieden op gelijke wijze opgeroepen en naar het leger geleid, de Godsdienst op gelijke wijze gepredikt en gehandhaafd, het onderlinge verkeer der deelen van het Rijk en de posterijen verzekerd: met één woord er was een standvastig, gelijk en regelmatig beheer over het geheele Rijk en alle deszelfs deelen.

Intusschen zoo de Keizer dit alles op eenen geheel nieuwen, noch Romeinschen, noch Germaanschen, maar op eenen eigenen Duitschen voet had ingevoerd, bleef hij niettemin ook op de beoefening van die wetenschappen en kundigheden bedacht, welke noodig waren om de betrekkingen met andere landen aan te houden, en in Westfalen werd eene school gesticht, waarin jonge lieden tot de diplomatie werden opgeleid en in de kennis der Grieksche taal onderwezen. Waarschijnlijk werd ook het Arabisch onderwezen, hoezeer de schrijvers van dien tijd, alle monniken of geestelijken, uit afkeer van de Mahomedaansche eeredienst, welke

met die taal in naauw verband stond, dit niet even als omtrent het Grieksch hebben opgegeven. De groote beschaving der Overheden van dien tijd, de vriendschappelijke betrekkingen die KAREL met den grooten en wijzen AARON AL RASCHID verbonden, en die wel zoo naauw waren als die, welke hij met het Constantinopolitaansche Hof had aangeknoopt, laten daarover geenen twijfel. En deze beide Hoven waren de eenige met welke eenige doorgaande betrekking noodig, en tot bevordering van kennis en beschaving nuttig zijn kon.

Keizer KAREL zelve, hoezeer ongeletterd, omgeven van een stoet van geestelijken en geleerden, aan wier hoofd ALGUIN stond, woonde in persoon het onderwijs zijner jongelingschap, de oefeningen der meer gevorderden, de vergaderingen zijner geleerden bij; door aanmoediging aan vlijtigen, belooningen aan hen die zich kundigheden hadden verworven, door verwijt aan diegenen die achterlijk waren, bevorderde hij de studiën. Terwijl hij de middelen van algemeene beschaving tot zijn' persoon betrok, zelve zijne Frankische taal sprak en deed gebruiken, zijn eigen ligchaam tot grondslag der eenheid van maten nam, zelve, aan het hoofd der geestelijken en zoogenoemde conventen de kerkelijke magt en het geestelijk bestuur, even als met zijne grooten in bijeenkomsten de wereldlijke zaken, regelde, verbond hij alle zijne hovelingen aan die maatregelen, welke met 's Vorsten persoon in onmiddellijke aanraking waren. *Zijn* Bisschop van Rome had hij tot het hoofd der Kerk verheven, en door begiftiging in land, in staat gesteld den voorrang boven alle andere

geestelijken te behouden; *zijne* Graven en Schepenen, *zijne* Bisschoppen, Abten en Pastoors beheerden alle de gewesten, zoo in het wereldlijke als in het geestelijke naar zijnen zin; *zijne* afgezanten of inspecteurs-generaal (*missi dominici*) overzagen het geheel, en zorgden dat 's Keizers bevelen overal op gelijke wijze wierden nagekomen. Zij konden Bisschoppen en Graven, Abten en Schepenen afzetten of verwijderen. De legers trokken te velde onder de Graven of mindere ambtenaren door den Keizer benoemd; hij zelve, zijne zonen of Hertogen voerden overal het opperbevel, en zoo vereenigde KARL in zijn persoon alleen beschaving en bestuur, verbreiding van de Christelijke godsdienst, van kennis en wetenschappen, van nuttige kunsten, van eenheid, tucht, en orde, zelfs van binnenlandsch vertier en onderlinge gemeenschap tusschen de deelen des Rijks.

Voor zich zelve en zijn geslacht zorgde KARL door een zorgvuldig beheer over zijne bijzondere eigendommen, waaruit naar de begrippen van dien tijd de Vorst niet alleen moest bestaan, maar ook de gelegenheid vinden zijne trouwste aanhangers te beloonen. Zijn *Capitulare de villis* bewijst, dat de grootste zorgen van den Staat, dat de oorlogen die hij aan alle zijden had te voeren, dat de binnenlandsche onlusten die hij van tijd tot tijd had te dempen, de Godsdienst die hij moest beveiligen en uitbreiden, de beschaving die hij had te bezorgen, de eenheid van bestuur, hetwelk hij had te bevestigen, hem niet deden voorbijzien het beheer zijner bijzondere landerijen, met die zorg en aandacht, die in onzen tijd

naauwlijks een pachter aan zijne hoeve besteedt.

Jammer dat KAREL niet lang genoeg leefde om zijn denkbeeld te verwezenlijken, en geen opvolger had, die dat geheel kon overzien en volgen, die den scepter zwaaijen kon, dien KAREL in zijne ijzeren vuist klemde. Niet de verdeeling des Rijks tusschen zijne kinderen, verijdelde zijne voornemens: dit was onder de Franken het algemeen gebruik, en KAREL zelve had bewezen, dat die verdeeling weinig afdeed, zoo een der deelgenooten geestkracht genoeg bezat; maar de vereeniging des Rijks was niet genoeg bevestigd; de oogmerken van KAREL hadden geene diepe wortels genoeg geschoten, om de eenheid des Rijks te bewaren; en het verschil van taal bij de Rijks verdeeling te Marsan in de negende eeuw, door de Vorsten en volken gebezigd, toont reeds aan, dat de scheuring van het Rijk bestond, en de verdeeling tusschen de twee Vorsten niet de oorzaak, maar het gevolg was van het verschil, hetwelk zich toen reeds openbaarde, en tot hiertoe bestaat tusschen Franschen en Duitschers. Had KAREL's regering langer geduurd, of had zijn stelsel langer kunnen worden volgehouden en alzoo tot het geheele volk doordringen, hadden de beide deelende Vorsten en hunne legers dezelfde taal gebruikt, dan ware de deeling slechts voorbijgaande geweest, en zoodra in een der Rijken een man van uitstekende begaafdheden het roer van den Staat had in handen bekomen, het Rijk van KAREL ware in al deszelfs grootheid hersteld geworden.

Heb ik mij, MM. HH., in die ruwe trekken, omtrent KAREL's regering en bedoelingen niet vergist;

heb ik het doel zijner regering naar waarheid, hoezeer uiterst oppervlakkig, mogen schetsen, dan zal het mij gemakkelijk vallen 's Keizers gedrag bij en omtrent den Saksischen krijg te regtvaardigen, ten minste te verontschuldigen, zonder de Saksers zelve te kort te doen, als op welke in mijn oog geen andere blaam rust, dan dat zij in den grooten worstelstrijd te kort geschoten zijn.

Wie tot den Saksischen krijg de eerste aanleiding gegeven hebbe, is, en zal wel altijd blijven, een diep geheim, doch komt mij ook onverschillig voor. Saksers, zoowel als Franken, waren in hooge mate, hoezeer niet gelijkelijk, ruw en onbeschaafd; beide behoorden nog tot die volken, die het zich tot eer en veiligheid rekenden dat zij door verwoeste landstrecken omringd waren; beide wisten niet beter of de grenslanden, dat is, de *marken* (gelijk zij die noemden) waren onbewoonbaar, en konden niet worden bebouwd, daar dezelve voor de verwoestingen van beide zijden openstonden; moord, brand, plundering was het ongelukkig lot dergenen, die zich op de marken durfden vestigen. — Dat deze volken zich niet aan de *speciale* bepaling der marken hielden, maar dat zij gedurig over en weder stroopten, tot waar zij door dadelijken wederstand of door vrees werden teruggehouden, behoeft bij mij geen betoog; en welk der volken eenen werkelijken en meer geregelden krijg begon, het kon geen gebrek hebben aan wezenlijke bezwaren en aan voorwendfels, die zoodanigen krijg als verdedigend konden doen beschouwen. Wij hebben alleen berigten van de Frankische zijde,

en het is dus geen wonder dat de schuld alleen op de Saksers wordt geworpen; doch ik zoude mij in den aard van beide volken zeer moeten bedriegen, zoo ik niet overtuigd ware, dat beide even gegronde redenen tot klagen over hunne naburen hadden.

Zoo deze grond mij niet voldoende voorkomt, om den krijg van KAREL tegen de Saksers te billijken, zoo beschouw ik dien, uit een ander oogpunt, als een verdedigings-oorlog, niet zozeer van het Frankische Rijk tegen strooperijen van eenige Saksische horden, maar als den aanvang der beschaving tegen de ruwheid en barbaarschheid. KAREL wilde — en tot dat einde gaf hij zich zoo vele moeite, zijne Franken tot eenen beteren staat brengen — hij wilde in zijn Frankisch Rijk rust en orde, eenstemmigheid en vrede, Godsdienst, kennis, wetenschap en vertier doen bloeijen; hij wilde zijn Rijk vestigen op die gronden die het geluk der maatschappij uitmaken; hij wilde het waar belang zijner onderdanen op de meest hechte gronden bouwen. Van uit het Noorden werd hij niet alleen door het ruwe en onbeschaafde Saksische volk ontrust, dat zijne grenzen aantastte, met plundering en moord bedreigde, en tevens zijn eigen volk, hetwelk nog maar al te zeer aan diezelfde ruwheid gewoon was, tot zijne vroegere barbaarschheid konde terugbrengen. Achter die Saksers stonden nog woester volken, de Slaven, de Noormannen, de Hongaren of Hunnen, die reeds vroeger tot in het hart van het Frankische Rijk waren doorgedrongen, en later gedurende eeuwen niet opgehouden hebben naar het Westelijk Europa eenen doortogt te zoeken. Er bleef voor den Keizer dus

niets anders over, dan of zijn stelsel van beschaving geheel op te geven, en zijne Franken terug te laten keeren tot dien stand, uit welken zij allengs begonnen op te komen, en waaruit hij ze geheel wilde verlossen, of de aannaderende wilde barbaarschheid paal en perk te stellen. Wie zal hem, den magtigen Vorst, den overwinnenden krijgsheld ten kwade duiden, dat hij die partij heeft gekozen, welke met zijne eer en roem overeenstemde, en tevens voor zijne onderdanen, voor geheel de menschheid, ja, in de gevolgen, voor de Saksers zelve hoogst nuttig moest zijn. De Keizer moest niet alleen zijne Graven bevestigen; hij moest zijn geheel Rijk en de door hem ondernomene en aangeroepene beschaving in veiligheid stellen; hij moest de Saksers onderwerpen, en zijn Rijk uitbreiden tot waar de Elbe aan hetzelfde eenen natuurlijken eindpaal en eene veilige grensbescherming aanbod. De verdedigings-krijg, niet zoo zeer tegen de Saksers, als wel tegen de Noordsche barbaarschheid, vorderde dat het Frankische Rijk zich tot de Elbe uitstrekke, en dat de Saksers of Vriezen, die aan den linkeroever der Elbe woonden, met het Frankische Rijk in alle opzichten vereenigd werden. De boorden van den Weizer konden toen, evenmin als in lateren tijd, een veilig bolwerk opleveren, en het werd noodig zich tot de Elbe uit te breiden, wilde men niet het geheele Rijk openlaten voor de verwoestingen die de Saksische strooptogten konden medebrengen, en meer nog voor het verderven der middelen van beschaving, welke de Keizer had ingevoerd.

Uitbreiding van de Christelijke Godsdienst, hoezeer

met die wijzigingen die de onbeschaafde staat des volks; en de gehechtheid aan oude gebruiken noodzakelijk maakten; uitroeiing van alle bijgeloof en afgodsdienst, die in een onmiddellijk verband stond met den ouden Regeringsvorm; uitbreiding der Frankische en Latijnsche talen en van al wat met kunst en wetenschap in verband stond; gelijkvormigheid in wetgeving en beheer met de overige deelen des Rijks; onderwerping aan Frankische Bisschoppen, abten en monniken in het geestelijke, aan Frankische Graven, schepenen en ambtenaren in wereldsche belangen van bestuur, van regtsbedeeling, van krijgsmagt; algemeen toezigt van de Keizerlijke afgevaardigden op de Godsdienst, en de beschaving, op het bestuur, op de regtspleging, op het krijgswezen; op de belastingen; dit alles behoorde in het ééne denkbeeld: de grenzen van het Frankische Rijk uit te strekken tot de Elbe.

De aanleiding tot den Saksischen krijg en deszelfs voortzetting tot dat Saksen een werkelijk bestanddeel van het Frankische Rijk was geworden, laat zich dus als verdedigings-middel regtvaardigen, en veel meer nog pleit voor dien oorlog het algemeen en welverstaan belang niet alleen der Franken, maar van geheel Europa en Saksen zelve. De wijze waarop die krijg is gevoerd en geëindigd, is zeker niet verheven boven allen blaam, doch wanneer men in het oog houdt de zeden en gebruiken van dien tijd, welke men bij de beoordeeling eener handeling niet moet voorbij zien, dan zal het verwijt, den Keizer deswege gedaan, veel van deszelfs gewigt verliezen. Het klinkt in onze ooren

onmenselijk, dat **KARL** aan den Wezer bijna vijf duizend Saksers heeft doen over den kling springen (te regt toch is opgemerkt, dat hier aan geene onthaling is te denken), doch men bedenke tevens den tijd waarin dat is gebeurd. Bij alle oude en wilde volkeren brengt het kriegsregt mede, dat de overwonnenen ter dood gebragt werden. De Zuidzee-eilander voedt zich met het ligchaam van hen die in den krijg het onderspit delven, de wilden in Noord-Amerika bragten hen onder de grootste folteringen ter dood, de oude bewoners van Griekenland en Italië offerden de overwonnenen aan hunne wraak op; en het was reeds een eerste stap van beschaving bij de Grieken en bij de Romeinen, toen zij, even als de tegenwoordige Negervolken, den overwonnen vijand het leven lieten, doch hem van zijne vrijheid beroofden en als slaaf verkochten. Dit gebruik was zoo algemeen erkend, dat de benaming *servus*, in het Latijn aan eenen slaaf gegeven, met het behoud van deszelfs leven in verband staat. Tegenwoordig doet meerdere beschaving de gevangenen in den oorlog bijna met den vrijen krijgsman gelijk stellen, en men klaagt over iedere mishandeling of vernedering dier gevangenen; doch ook thans is de behandeling van deze ongelijk; en ik geloof in evenredigheid tot den tijd en de wreedheid der Franken en Saksers te mogen beweren, dat het gebod van Keizer **KARL** om den gevangen Saksers geen kwartier te geven en ze neder te houwen voor die eeuw niet hooger mag worden opgenomen, dan wanneer in onzen leeftijd het Engelsch bestuur, of dat van Dom **MIGUEL** in Portugal de gevangenen, in pontons deed opsluiten;

wanneer NAPOLEON de Spanjaarden te Antwerpen of aan den Helder aan werken van algemeen nut deed arbeiden, wanneer ALEXANDER de in Polen gemaakte gevangenen naar Siberië en Tartarijë zond. Scherp en noodlottig was de maatregel, doch in den geest des tijds niet ongewoon.

Evenzeer verschoonlijk zijn de bepalingen des Keizers omtrent het beheer van Saksen. Om eenheid te bevorderen moesten wel Frankische Bisschoppen de Christelijke Godsdienst, Frankische Graven de meerdere beschaving en de gelijkheid van bestuur, van kriegsrecht, van regtsbedeeling leiden, en de Saksers die tot eenige waardigheid verheven werden, aan die ambtenaren worden ondergeschikt. De gestrengheid der straffen, de verwarring van uiterlijke plegtigheden met het wezen van de Godsdienst zelve, zoo als het stellen der doodstraf tegen het verbreken der *vasten*, waren zeker grove feilen, doch zij waren aan de zeden en gebruiken des tijds eigen, en getuigen van geene bijzondere wreedheid jegens de Saksers; de Keizer kende geene andere wijzen om zich te doen gehoorzamen, en de verlichting was niet genoeg gevorderd om tusschen het verbod gedurende de vasten spijs te genieten, en dat van overtreding der eerste gronden van zedekunde, verschil te zien. De ongehoorzaamheid aan de wet, onverschillig omtrent welk voorschrift, werd gestraft; en daarin ligt de verschooning der toenmalige wetgeving, die ook in de andere deelen des Rijks noch zachter noch verstandiger was, of zijn kon.

Was nu de geheele Saksische krijg uit deze groote en overwegende gronden te verontschuldigen, waren

die feilen en gebreken der wetten die Keizer KAREL aan Saksen gaf, meer aan den tijd dan aan hem zelven te wijten; was de moord der Saksers, en de gedwongene verplaatsing van vele inwoners verschoonbaar, als een maatregel mede in dien tijd, en bij de geringe betrekking die ieder tot zijne verblijfplaats had, minder hard dan tegenwoordig; mag men Keizer KAREL dit alles niet als eene onuitwischbare vlek toeschrijven; de Saksers zelve verdienen waarlijk minder, dat op hen eenige schuld gewarpen worde. Hunne strooperijen in het Frankische Rijk, aan welke wezenlijkheid ik geen oogenblik twijfel, waren zeker door gelijke verontrustingen van de zijden der Franken geëvenaard, zoo niet overtroffen; en indien wij daarvan niets vinden te boek gesteld, mag dit hoofdzakelijk daaraan worden toegeschreven, dat het manifest van WIRTEKIND, en de Saksische berigten niet tot ons gekomen zijn. De krijg kon voor het Frankische Rijk een middel zijn, zich tegen de ruwheid en barbaarschheid te bewaren, de Saksers konden daarin niets anders zien dan eene aanranding hunner vrijheid en onafhankelijkheid, die zij het volkomenste regt hadden met geweld te keer te gaan.

De Saksers waren tegen KAREL's magt niet bestand, hunne legers werden op de vlugt gedreven, sterkten in hun land geslecht, en ambtenaren in hetzelfde benoemd; er werd een verdrag gesloten, waarvan de inhoud ons onbekend is, en waaromtrent wij dus slecht kunnen nagaan of het Saksische volk daarin gestemd hebbe, dan wel of eenige opperhoofden alleen zich hebben onderworpen. Zelfs laat de nader niet verbor-

gene omstandigheid van de hooge gunst waarin WITTEKIND en anderen bij den Keizer stonden, een ruim veld over te vermoeden, dat zij, terwijl zij hun eigen belang bij den magtigen Vorst bejaagden, bedingen hebben aangenomen of verworven, die wel voor hen voordelig waren, doch die het volk aan de willekeur des overwinnaars overlieten. De Saksers door geweld bedwongen, konden en moesten zich het regt voorbehouden om, nadat de dadelijke drang van het geweld opgehouden had, zich weder in hunnen vorigen stand te plaatsen. Dit regt toch zal en mag het tegenwoordig Europa, vooral ons land, niet wraken.

En wie zal beslissen hoe veel aanleiding de Saksers tot hunne gedurige opstanden hebben gehad? Zal ik U, MM. HH., herinneren wat het te zeggen is door vreemde ambtenaren naar vreemde wetten en gebruiken bestierd, en tot vreemde bedoelingen gedrongen te worden? Waarom zouden de Saksers, die met hunne oude vrijheid ook hunne Eeredienst, hunne zeden en gebruiken, hunne onkunde, hun eigen beheer, hun aloude bestuur verloren hadden, die niet mogen terug wenschen? En is niet de Saksische krijg met een verschillend uiteinde, hetgeen wij in onzen leeftijd in het Noordelijke Duitschland en hier te lande tegen de Franschen hebben gezien? Waarlijk, MM. HH., wij zouden moeten verzaken hetgeen wij zelve gezien en bijgewoond, waarin wij zelve deel genomen hebben, om de Saksers in het ongelijk te stellen.

Ik houde het er dus voor, dat de Saksers even weinig blaam verdienen als Keizer KAREL, en dat er welligt geene verdragen bestonden die zij hebben

verbroken, dat die verdragen althans als niet verbindend waren beschouwd, en dat de opstanden veelal door den overmoed van Frankische ambtenaren, door te ver getrokken ijver of willekeurige onderdrukking waren veroorzaakt. IJver voor verbreiding van Godsdienst mag wel eens Bisschoppen of monniken te ver gedreven hebben, en wat was trouwens niet te verwachten van bijzondere geestdrijvers, waar de wet het overtreden der *vasten* met den dood straft; andere Frankische ambtenaren mogen zich te buiten zijn gegaan; de invordering van de verpligting tot de krijgslid—de conscriptie of landmilitie van den tijd—voor oorlogen in Spanje, de heffing van geestelijke belastingen of tienden, en van de wereldlijke opbrengsten, de nieuwe regtspleging: dit alles mag den ongelukkigen Sakser ondragelijk geweest of geschenen zijn: wij mogen hem niet in het ongelijk stellen. Maar ik ga nog verder en beweere, dat, ook wanneer de Saksers plegtig aangegane en bezworene verbonden, zonder dadelijke of genoegzame reden of aanleiding, geschonden hadden, dit meer aan den tijd en de gebruiken behoort te worden toegeschreven, dan het eenen wezenlijken grond ter veroordeeling hunner handelingen oplevert.

Vergeten wij daartoe niet, MM. HH., dat wij tegenwoordige Europeanen nog steeds leven en grootgebracht worden onder den invloed van eenen geest, die niet, immers niet algemeen, is gewaardeerd; dien namelijk van den Riddertijd. Het was een zonderling en belangrijk verschijnsel in de middeneeuwen, de instelling van den Ridderstand. Een mengsel van Germaansche fierheid

en Saraceensche galanterie bragt nieuwe denkbeelden van eer voort, die de meest zonderlinge uitwerking hadden, en in alle onze Europesche zeden en gebruiken zijn overgegaan. Een donker gevoel van Godsdienstigheid en de vreemdste dweeperijen, zoo bij de Christen-Ridders als bij de Saracenen, deed denkbeelden veld winnen, die in den staat van regeringloosheid der barbaarsche middeleeuwen schitterende deugd ontwikkelden, en dikwerf de eenige beveiliging der zwakken tegen euvelmoed van magtigeren uitmaakten, doch die daarentegen nog heden ten dage, ten spijt van rede en wetten, het tweegevecht als het eenig middel doen beschouwen, gekwetste eer te herstellen.

Geheel onafhankelijk van moed en van de bedoeling te overwinnen, veroorloofde het Ridderlijk gevoel niet dat men zich van toevallige voordeelen bediende, en ook hij die zijne gewisse nederlaag voorzag moest die trotseren. Ook de Grieken en Romeinen kenden moed, doch hadden daarvan andere denkbeelden, en men behoeft slechts de beschrijving te lezen, van het gevecht van HECTOR en ACHILLES, om zich daarvan te overtuigen. Wie die met den geest der Riddertijden bekend is, zoude ACHILLES hebben voorgesteld als geheel onwondbaar, en van die eigenschap bewust? wie zoude HECTOR hebben afgeschilderd als zich op het gezigt van zijnen tegenstander spoedende de vlugt te nemen? Nog heden ten dage zoude een knaap uit den geringsten stand vreezen zich als bloodaard te hooren uitkrijten, indien hij zich gedroeg zoo als de Trojaansche held

bij HOMERUS voorkomt. Zoo zeer hangt alles af van algemeen aangenomen denkbeelden en gebruiken.

De heiligheid van het gegeven woord is grootendeels aan dienzelfden Ridderlijken geest toe te schrijven; en zoo weinig men in het Latijn, in het Grieksch of in eenige oude taal kan uitdrukken wat de Europeaan door Ridderlijk verstaat, wat in het Fransch door *praux*, door *loyal*, door *cousteis* wordt verstaan, wat *galanterie* in de veel omvattende beduidenis van het woord omvat, even weinig die oude volken een *point d'honneur* kenden, of droomden dat een belediging door een tweegevecht kon worden hersteld of geboet; evenmin waren die ouden zoo zeer aan hun woord gebonden. De zedekunde zoowel als de wet legde aan iedereen de verplichting op, zijn gegeven woord te houden, maar men begreep zelve, dat een verdrag ten gevolge eener overwinning gesloten niet vrijwillig was; en zoo men al het verbreken van een verdrag niet als eerlijk beschouwde, men gevoelde daartegen niet die terugstooting die onze tegenwoordige zeden aan de gebruiken der Ridderlyken verschuldigd zijn. Waarom zouden dan de Saxers aan hunne verdragen met Keizer KARL DEN GROOTEN gesloten, trouwer hebben moeten zijn, dan de Romeinen aan het verdrag te Caudium aangegaan? Al zoude men hun ook zonder aanleidende wettelijke oorzaak kunnen ten laste leggen, dat zij een behoorlijk en wettig aangegaan verbond geschonden hadden, was dit met reden de schuld van tijden en gebruiken.

Zoo heb ik mijne beschouwing van den Saksischen krijg ten einde gebracht, en ik mag als de slotsom

daarvan opgeven, dat die krijg, noch Keizer KAREL DEN GROOTEN noch den Saksers tot schande kan worden toegerekend; en dat zoo van eene, welligt van beide zijden daden hebben plaats gehad, die men thans met grond zoude laken en zelfs verfoeijen, diezelfde daden, in aanmerking nemende tijden, gewoonten en gebruiken, veel van het afgrijsselijke verliezen, en zelfs zeer verschoonbaar worden.

1. The first part of the text discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions, including sales, purchases, and expenses. It emphasizes that proper record-keeping is essential for determining the correct amount of tax liability and for providing evidence in the event of an audit.

2. The second part of the text addresses the issue of deductions. It explains that taxpayers are allowed to deduct certain expenses from their taxable income, but these deductions must be properly substantiated with receipts and other documentation. It also notes that there are limitations on the amount of certain deductions that can be claimed.

3. The third part of the text discusses the timing of payments. It explains that taxpayers must make estimated tax payments throughout the year to avoid penalties for underpayment. It also discusses the rules regarding the deductibility of interest on loans and the treatment of capital gains and losses.

4. The final part of the text provides a summary of the key points and offers some general advice for taxpayers. It emphasizes the importance of consulting with a tax professional for more detailed guidance and to ensure that all applicable rules and regulations are followed.

VERHANDELING

OVER DEN

WORSTELSTRIJD TUSSEN

FRANKEN EN VRIEZEN,

EN DEN VAL VAN HET HUIS DER HEEREN

VAN AMSTEL,

ALS EEN DER GEWIGTIGSTE BESCHOUWINGEN IN DE
GESCHIEDENIS VAN HET GRAAFSCHAP HOLLAND.

VOORGEDRAGEN IN DE ZITTING DER TWEEDE KLASSE VAN HET
KONINKLIJK INSTITUUT VAN WETENSCHAPPEN, ENZ.
OP DEN 13 NOVEMBER 1828.

WETENSCHAAPLIJK

VERZAMELINGS

WETENSCHAAPLIJK

GENEESKUNDE

Gedrukt in Antwerpen van de openbare Vergadering der Tweede Klasse van het K. N. Instituut, enz. van 13 November 1828.

DE WETENSCHAAPLIJK

DE WETENSCHAAPLIJK

DE WETENSCHAAPLIJK

Hebben de meeste Wetenschappen in lateren tijd onmeetbare vorderingen gemaakt; geens is er welligt, die zoo geheel van aard is veranderd als de Geschiedkunde, bijzonder voor zooverre betreft de kennis van dat duistere tijdvak, hetwelk den val van het Roomsche rijk afscheidt van de tegenwoordige gesteldheid van Europa; van dat tijdvak hetwelk onder de benaming der midden-eeuwen, in den ruimsten zin des woords, wordt begrepen. Meerdere bekendheid met de bronnen dier geschiedenis, meer zuivere begrippen omtrent Geschiedenis in het algemeen, de erkenning, dat men zich minder om de opvolging der Vorsten en derzelver persoonlijke betrekking te bekommeren heeft, dan wel om de lotgevallen der Volken, hunne zeden, gebruiken, gewoonten en voor- of nadeelige ontwikkeling, heeft aan die kennis eene geheel andere wending gegeven. Ook op de geschiedenis van ons Vaderland kunnen dezelfde beginselen, die ons de nieuwere beschouwing der voorvallen in andere landen

zoo aangenaam en belangrijk maken, worden toegepast. Eene proeve daarvan te geven, zal ik mij in dit oogenblik voorstellen, en ik kieze daartoe de beschouwing eener gebeurtenis, voor het graafschap *Holland*, en voor deze stad in het bijzonder, hoogst belangrijk; daarenboven door de behandeling van den Vorst der Nederlandsche dichters ook bij hen meer bekend, die van de geschiedenis der oude tijden hun werk niet hebben gemaakt. De gebeurtenis, welke mij derhalve voor deze openbare bijeenkomst niet ongeschikt is toegeschenen, is het noodlottig einde van het huis der Heeren van Amstel in den persoon van **GIJSBRECHT DEN DERDE**, den held van het geschiedkundig treurspel van onzen grooten **VONDEL**, die daarin, behalve zijne dichterlijke verdiensten, geene geringe kennis der geschiedenis heeft aan den dag gelegd ¹⁾.

Het is thans; na de nieuwe bewerking der geschiedenis van den inval der woeste volken, die het Romeinsche rijk als overstroemd hebben, genoegzaam bekend, dat men, om over die tijden met eenige juistheid te oordeelen, zich geheel andere denkbeelden moet voorstellen, dan die met den tegenwoordigen staat van zaken overeenkomen: eene vermeerstering

¹⁾ Ik behoeve wel niet te zeggen, dat het eigenlijk onderwerp (de *catastrophe*) van dat treurspel een verduitsel is, zoo als ook de loop van hetzelfde eene kennelijke navolging van het verhaal der inneming van *Troje*, in het tweede boek der *Aeneis* van Virgilius. Ik beschouw *Gijsbrecht van Amstel* als een geschiedkundigen Roman (naar de wijze van den tijd als Treurspel voorgedragen); de waarheid bestaat daár in overeenkomst der zeden en gebruiken, en ik houde **VONDEL** als een waardig voorganger van den beroemden Sir **WALTER SCOTT**.

eener landstreek heeft tegenwoordig eene verandering in het bestuur ten gevolge; de bijzondere eigendommen, die betrekkingen, die met het algemeen landsbeheer in geene onmiddellijke aanraking staan, mogen lijden, zij worden niet dadelijk aan eene geheele verandering blootgesteld: maar toen het overwinnende volk zich in de overhéeerde landstreken kwam nederzetten, toen de aanvallers door opperhoofden werden aangevoerd, die geene andere magt bezaten, dan welke hun, dikwerf slechts voor één veldtogt, was toebetrouwd, moest niet alleen de heerschappij en het vorstelijk gezag op den aanvoerder der overwinnaars vervallen, maar ook ieder krijgsman bekwam zijn deel in den gemaakten buit, ieder vestigde zich met de zijnen ten koste der vorige eigenaren. De volken, die het eerst uit *Germanië* of verder afgelegene streken van het Noorden of Noordoostelijk gedeelte van Europa op het Romeinsche rijk aanvielen, die in de landen tot dit Rijk behoorende niet aantroffen dan de Romeinen, en diegenen der vorige bewoners, die zich onder het Romeinsche juk hadden geschikt, verdeelden niet alleen het goud, zilver en andere buitgemaakte have, maar ook de landen en gebouwen onder zich, welke zij hoogstens dáárom met de vorige eigenaren wel wilden deelen, omdat zij, in den akkerbouw onkundig en dien tak van nijverheid verachtende, daarvan geen gebruik wisten te maken, en het voor zich-zelve, én voordeeliger, én gemakkelijker, én, in hunne oogen, meer eervol vonden, de Romeinen en inwoners met den arbeid te belasten, terwijl zij hun aandeel namen in de vruchten, bij het zweet

der verwonnenen ingeogst. De Gothen, de Bourgon-
diërs namen voor zich een derde gedeelte van den
landeigendom en van de vruchten, die de vorige
eigenaren daarvan trokken; bij sommige volken en in
de landstreken door hen bezet, werd ieder bij eenen
Romein of vorigen eigenaar ingelegerd, die hem
dit derde der vruchten moest leveren, terwijl hij de
twee overige derden voor zijne moeite en zorgen mogt
behouden: eene schikking voorwaar, die in onze
oogen niterst hard voorkomt, doch die niet zoo ver-
schrikkelijk is in tijden, toen de overwonnenen met
alle hunne eigendommen geheel aan de willekeur
van overwinnaars stonden, toen zelfs de meer beschaafde
Grieken en Romeinen de gevangenen oordeelden te
mogen ombrengen, en diegenen, die van hunne vrij-
heid beroofd, tot slaven werden gemaakt, als behou-
den aanzagen. Meer drukkende was welligt deze
maatregel in zijne toepassing, daar die woestelingen,
die geene andere deugd dan moed en onversaagd-
heid kenden, de Romeinen, die zich over het alge-
meen slecht hadden verdedigd, diep moesten verachten,
en in deze onmiddellijke aanraking telken oogenblikke
de gelegenheid vonden, hen te vernederen. De alge-
meene wetten hadden reeds de Romeinen veel terug-
gesteld; van de meeste ambten en waardigheden
uitgesloten, werden de beledigingen hun aangedaan
ligter gestraft, terwijl op hunne overtredingen zwaar-
dere straffen waren bepaald; en welke daarvan de
gevolgen moeten geweest zijn bij den overmoed van
ruwe en onbeschaafde wilden, die zich in eene, bij
hen te voren onbekende en ondenkbare, overmaat

van genoegens bevonden, laat zich beter denken dan beschrijven. Trouwens de klagten, die in de weinige geschriften, welke tot ons gekomen zijn uit de pen van overwonnen Romeinen, in de overheerde gewesten verbleven, gaan de levendigste verbeelding te boven.

Hoe ongelukkig echter de eerste beginselen der overheersching waren, behielden niettemin de overwonnenden een groot voordeel boven de verwinnaars zelve: zij waren namelijk in eenen meer gevorderden staat van beschaving, en dit gewichtig voorregt deed hen op hunne beurt over de woeste overwinnaars zegevieren, waardoor hun toestand weldra dragelijker werd. De Oost-Gothen vooral, die zich in het Noordelijk *Italië* vestigden, en de West-Gothen die het Zuiden van *Frankrijk* en *Spanje* bezaten, namen de taal, de zeden, de gebruiken, de wetten, en de Godsdienst der vorige inwoners aan; zij vermengden zich allengs met deze, en had hun Rijk langer kunnen duren, er zoude eene geheele ineensmelting dier volken hebben plaats gehad, waardoor de Noord-sche inwoners in beschaving, de Zuidelijke in vastheid van karakter, in moed, in vrijheidsgeest zouden hebben gewonnen: maar de tijd was daartoe niet gekomen, en het ongelukkig Europa moest nog langer den geessel der landverhuizingen van de woeste volken verduren. In *Italië* werden de Gothen door de Longobarden verwonnen, in *Spanje* en het Zuidelijke *Frankrijk* door de Saracenen, terwijl de gedurige aankomst van nieuwe overwinnaars, althans uit het Noorden en Noordoosten, nog niet ophield, en elk

naauwlijks gevestigd Rijk weldra voor het geweld van nieuwe en steeds woestere horden bukken moest. De Hunnen werden wel in *Frankrijk* door THEODORIC EN THORISMOND gestuit, de Saracenen mede in *Frankrijk* door KAREL MARTEL, maar de aandrang bleef voortduren. Nieuwe benden Franken, of zoogenoemde Oost-Franken, overmeesterden de vroeger aangekomene Franken, de Bourgondiërs met al de volken, die het Zuidelijk *Duitschland* ingenomen hadden, en vestigden het Rijk van KAREL DEN GROOTEN, die naderhand de Longobarden en Saksers overwon. Later nog kwam ROLLO met zijne Noormannen op de westkust van *Frankrijk* aan, en uit hunne nakomelingen maakte zich WILLEM DE BASTAARD, meer bekend onder den naam van DEN VEROVERAAR, meester van *Engeland*, terwijl de zonen van TANGREDE DE HAUTEVILLE zich in *Napels* en *Sicilië* vestigden. Ook de kruistogten en de kortstondige verheffing van BOUDEWIJN VAN *Vlaanderen* op den zetel van het Oostersche Rijk, kunnen welligt mede gerekend worden tot dien geest van verhuizing, waarvan tot op dit oogenblik geene genoegzame verklaring heeft kunnen gegeven worden.

Er bestond echter een hemelsbreed onderscheid tusschen de gevolgen der overwinningen op de Romeinen, en de eerste vestiging der Germaansche volken, in de landstreken die de Romeinen hadden bezeten, en die van latere overheerschingen, wanneer de nader aangekomene Germanen, in de door hen bezette landen, niet alleen Romeinen, maar ook Germanen aantroffen. Het was namelijk in die tijden een algemeen gebruik, dat, althans zoo lang niet door eene

meer duurzame zamenwoning eene grootere overeenstemming in gebruiken was geboren, elk volk op zichzelf bleef, en in hetzelfde land verschillende volken als nevens elkander woonden, waarvan ieder zijne eigene taal, zijne eigene wetten en gebruiken, dikwerf ook zijne eigene Godsdienst, behield. De Romeinen zelve hadden daarvan het voorbeeld gegeven, en ook in de magtigste tijden van *Rome*, waren er onder de inwoners der hoofdstad, die andere wetten volgden; nevens den Romeinschen burger zag men er, die het regt hadden aan de Latijnen gegund, andere wederom waren en bleven als vreemdelingen van eene menigte burgerlijke voorregten uitgesloten, en vermogten noch een plechtig huwelijk aan te gaan, noch de volle ouderlijke magt over hunne kinderen te oefenen, noch bij uitersten wil over hunne na te laten goederen te beschikken. Ditzelfde had met de Germanen plaats, voor zoo verre niet enkele volken, voornamelijk die, in de Zuidelijker streken gevestigd, zich meer aan weelde overgaven en de voordeelen der beschaving genoten, zoo als de Ostro-Gothen en West-Gothen te dien opzichte allengs meer tot de Romeinen toenaderden: Waar deze reden niet bestond, of waar de kortstondige vestiging der overwinnaars nog geene vermenging had te weeg gebragt, was de bevolking uit geheel afgescheidene deelen zamengesteld; de Germanen die hunne oude gebruiken volgden, hunne eigene wetten hadden, en dikwerf hunne afgoden bleven dienen, en de Romeinen, onder welke ook de voormalige inwoners werden gerangschikt, die de Latijnsche taal, hoezeer ook wel verbasterd, bleven

spreken, de Romeinsche wetten volgden en de Christelijke Godsdienst beleden; beide woonden nevens elkander in hetzelfde land, en bleven niettemin geheel verschillende volken.

Gewigtig waren de gevolgen dezer afscheiding voor die landen, welke eene tweede overheersching moesten ondervinden. De eerste Germaansche volken, die den Romeinschen bodem betraden, vonden slechts geringen wederstand; de Romeinen zoowel als de oude landzaten waren door lange rust en weelde voor den wapenhandel ongeschikt geworden; door geene liefde voor een vaderland, hetwelk door zwakke en wreede Vorsten willekeurig bestierd werd, gedreven, door binnenlandsche verdeeldheden ontmoedigd, hadden deze inwoners geenen, immers geenen noemenswaardigen tegenstand geboden. Zoo al eens iemand werd aangetroffen, die de Romeinsche legers met eenig goed gevolg kon aanvoeren, stond hij aanstonds naar de Keizerlijke waardigheid, en liet de verder afgelegene streken ten prooi aan de Barbaren, om te *Rome* of te *Constantinopel* den Keizerlijken troon te bestijgen. De woeste Germanen, die niets dan ligchamelijke kracht, moed en dapperheid eerden, moesten de Romeinen diep verachten, en een der geschiedschrijvers van dien noodlottigen tijd getuigt, dat zij den naam van Romein voor den grootsten schendnaam rekenden, als waarin alle gebreken en ondeugden bevat waren. Deze verachting voor de Romeinen, waaronder ook werden begrepen de oorspronkelijke inwoners, die zich onder het juk der Romeinen geschikt hadden, straalt in alle hunne gebruiken door. Maar nadat eenmaal

Germaansche volken de Romeinsche wingewesten hadden vermeesterd, troffen de nieuw aankomende benden in dese landen een deel der bevolking aan, dat hun eenen dapperen, en dikwerf gelukkigen wederstand bood, dezelfde gewoonten en zeden had, eene taal sprak met de hunne gelijk of overeenkomstig, en gelijksoortige instellingen bezat; zij moesten voor die bevolking meer ontzag hebben, en konden deze niet zoo geheel onderdrukken, als de eerst aangekomene de Romeinen. Overal waren de Romeinen ontwapend, en de beleedigingen hun aangedaan op minderen prijs gesteld dan die, welke de Germaansche overwinnaars troffen. Maar toen de Longobarden in het Noorden van *Italië* de Gothen overwonnen hadden, toen de Franken in het zuidelijke *Frankrijk* de West-Gothen, in het Noordoostelijk deel de Bourgondiërs hadden overheerd, vindt men niet, dat hun dergelijke smaad zij te beurt gevallen. Zelfs later, toen Keizer KAREL DE GROOTE de Saksers had ten onder gebracht, en de herhaalde opstanden van dat volk hem niet alleen tot onderscheidene heertogten in het Noordelijk *Duitschland* hadden genoodzaakt, maar hij ook *Saksen* te vuur en te zwaard verwoestte, de gevangenen bij duizenden deed onthalzen, anderen naar verafgelegene oorden verplaatste, toen hij hunne zucht tot vrijheid en onafhankelijkheid, bij de Frankische schrijvers met den naam van halsstarrigheid en onbandigheid bestempeld, op de wreedste en bloeddorstigste wijze betuugde, zelfs toen kwam het hem niet in de gedachte, of hij onderstond zich niet, de overwonnenen te ontwapenen en hun het zwaard te ontnemen, hetwelk

bij de Germanen het teeken van vrijheid en van eere was. In de wet, die deze Keizer in het jaar 797 over de Saksers uitvaardigde, en die waarlijk de kenmerken draagt, afkomstig te zijn van een magtig en verholgen overwinnaar, wordt de straf voor beleediging aan de edelen onder de Saksers aangedaan gelijk gesteld met die wegens beleediging aan Franken. Geen wonder dan ook, dat de Germaansche bevolking niet alleen hare eigendommen bleef behouden, maar ook daaromtrent dezelfde voorregten genoot, die de nieuwe overwinnaars voor zich bepaalden, terwijl het aandeel in den buit, hetwelk deze overwinnaars genoten; eeniglijk viel ten laste van de Romeinen en oorspronkelijke landbewoners. En deze verdeeling werd niet alleen uit de overeenstemming in velerlei opzigten geboren, zij was niet alleen een gevolg der achting, die zich de reeds gevestigde Germanen door hunnen meerderen moed hadden verworven, maar zij werd beschouwd als een maatregel van veiligheid en als een middel van verbroedering tusschen de verschillende overwinnaars, die, hetzelfde land bewonende, spoedig leerden inzien, dat hunne onderlinge verdeeldheid alleen ten voordeele der Romeinen konde uitloopen, zoe deze eenmaal eenen opstand wilden beproeven.

Op deze wijze kwam eene nieuwe verdeeling des lands tot stand. De eerste aangekomene, zoowel als de naderhand gevolgde Germanen bekwamen ieder een gedeelte, en wel allen als burgers van den Staat, als gewapende krijgslieden, die ter lands verdediging moesten optreden met alle de voorregten den burgers toekomende, met de volle eer die het burgerregt en

de verpligting tot de landweer medebragten; de Romeinen hadden mede een gedeelte van den eigendom, doch zonder verpligting of vermogen om de wapenen te dragen, zonder burgerregt of de eer daarmede verbonden, zonder alzoo een werkelijk deel der burgermaatschappij uit te maken.

De nieuwe Vorsten hadden tot die krijgslieden, die tot hunne verheffing en overwinning hadden medegewerkt, de naauwste betrekking; zij waren hun dank verschuldigd; zij hadden belang, zich van hunne voortdurende toegenegenheid te verzekeren, voor het mogelijk geval, dat, of de Romeinen, of de vroegere Germaansche overheerschers, of ook wel deze beide deelen der bevolking, te zamen vereenigd, eenen opstand mogten beproeven: het waren daarenboven huane eigene landslieden, op wie zij het meeste konden rekenen, en wien zij hun volste vertrouwen schenken konden. Geen wonder dus ook, dat alle de eereambten en waardigheden, vooral die een aanzienlijk gezag of groote magt en invloed medebragten, voor het laatst zegevierend volk bewaard bleven, en alle blijken van welwillendheid, van gunst, van milddadigheid des Vorsten, aan zijne land- en togtgenooten werden besteed. De Vorsten hadden voor zich-zelve vele goederen voorbehouden; de opbrengsten dezer goederen strekten hun tot verzorging van het onderhoud, zoo voor hen-zelve als voor hunnen hofstoet; de volken kenden geene belasting tot dat einde bestemd, en de Vorst, hoe hoog ook in gezag verheven, Keizer KAREL DE GROOTE zelf, liet zijne hoven bestieren even als elk bijzonder ingezeten, en leefde

van derzelve opbrengst; het reglement van inwendig bestuur, omstreeks het jaar 800 uitgevaardigd, over deze hoeven, waarbij het toezigt bepaald is op de springhengsten en veulens, op de hoenders en eendvogels, op de kuikens en eijeren, op het spek en de boter, op de appelen, mispelen en pruimen, is tot op heden toe bewaard gebleven. Uit die goederen waren zij gewoon, aan hunne getrouwste dienaren geschenken, het zij in vollen eigendom, het zij in leen, te geven: en het was in den natuurlijke loop der zaken, dat zij, welke tot de onmiddellijke volgelingen van den Vorst behoorden, of uitsluitend met die voordeelen werden begunstigd, of althans in ruimer mate in dezelve deelden. Uit deze voorkeur, die niet wel anders kon uitvallen, moest tevens eene verwijdering ontstaan tusschen den Vorst en de vroegere overwinnaren, die, ja, in het bezit van hunne vorige eigendommen waren gebleven, als eene erkenning van hunne Germaansche afkomst en betoonde dapperheid, doch die evenwel bij de nieuwere overwinnaars ver achteruit stonden; er moesten zich in den Staat twee partijen vormen, terwijl de Romeinen en vorige landsbewoners wel als een deel der bevolking bleven bestaan, doch bij den Staat in geene aanmerking kwamen, als daartoe in vele opzichten niet behoorende.

Het is niet alleen natuurlijk, dat zoodanige afscheiding moest ontstaan, maar de ondervinding leert ook, dat waarlijk dergelijke gevolgen overal hebben plaats gehad. Eene der laatste overheerschingen, die van *Engeland* door de Noormannen onder WILLEM DEN VEROVERAAR, omtrent welke meerdere omstandigheden

bekend zijn, heeft dit vooral bewezen, zoo als uit de oorspronkelijke bronnen onlangs door een jeugdig Fransch schrijver ¹⁾, met zoo veel juistheid als diepzinnigheid, is aangetoond. En ofschoon ons bij mindere overblijfselen van de gebeurtenissen in de negende en tiende eeuw niet even veel dadelijke bewijzen zijn toegekomen, dat hetzelfde ook toen hebbe plaats gehad, laat dit zich evenwel met den meesten grond vermoeden, en enkele bekende omstandigheden maken deze waarschijnlijkheid tot eene volkomene zekerheid.

Keizer KAREL DE GROOTE was het opperhoofd van het nieuwe Frankische Rijk, hetwelk door later aangekomene Franken gesticht was, die de vroegere Franken, de Bourgondiërs, de Beijeren, de Longobarden en gedeeltelijk ook de West-Gothen hadden overwonnen; onder zijne regering en die van zijne opvolgers waren die later aangekomene Franken overal begunstigd, terwijl de vroegere overwinnaars wel de burgerlijke eer en voorregten, den wapenhandel en de bezitting hunner bevoens verkregene eigendommen behielden, doch van 's Vorsten weldaden, en vervolgens van de leenen, van de hooge ambten en waardigheden, die later mede erfelijk werden, bijna geheel waren uitgesloten. De Beijeren alleen, die zich beter hadden weten staande te houden, bleven onder hunne eigene Vorsten, die onder den titel van Hertogen dezelve bleven besturen. Keizer KAREL had zeer vele groote inzigten, en was zijner eeuw veel vooruit;

¹⁾ A. TRIERRY, *Histoire de la conquête de l'Angleterre par les Normands*, Paris 1825, 3 vol., 8°.

hij bragt zijn Rijk op eenen veel meer geregelden voet, dan vóór hem ooit had plaats gehad; hij deed de wetten van de Germaansche volken, die onder zijn gebied leefden, of liever hunne gebruiken, waarvan sommige welligt reeds vroeger ten papiere waren gebragt, met naauwkeurigheid bijeen verzamelen en in de Latijnsche taal beschrijven, als zijnde de talen der Germanen tot een werk van dat gewigt te zeer onbepaald en onbeschaafd; hij gaf die wetten door zijne Keizerlijke bekrachtiging nieuwen klem en voegde aan vele derzelve bijzondere verordeningen toe, om groote gapingen aan te vullen; hij stelde overal nieuwe ambtenaren aan, die, onder de benaming van Graven, het opperbestuur hadden, zoowel over de krijgsmagt als de burgerlijke betrekkingen, en die tevens het beleid der regtspleging oefenden; hij bepaalde derzelve regtsgebied naar de oude verdeeling, welke onder het bestuur der Romeinen had plaats gevonden, terwijl in die landen, die nooit onder de Romeinsche heerschappij hadden gestaan, of waarin alle de sporen der Romeinsche regering waren uitgewischt, de grenzen van het gebied der Graven niet zoo naauwkeurig waren opgegeven, of alleen naar de zijde van andere Graafschappen bepaald. Deze Graven waren ambtenaren, die verplaatst konden worden, en de groote duisterheid omtrent het juiste begin der Grafelijke regering in *Holland* en omtrent de eerste Graven is hoofdzakelijk daaraan toe te schrijven, dat de latere geschiedschrijvers, naar hunne gewoonte, Graven *van Holland* zochten, terwijl er alleen Graven *in Holland* waren, wier regtsgebied, door de Zuidelijke Graaf-

schappen bepaald, aan de Noordzijde geene andere grenzen kenden, dan de eindpalen van 's Keizers magt, en terwijl de giftbrieven aan die Graven niet anders vermelden, dan giften van 's Keizers domeinen, persoonlijk aan dezen of genen Graaf geschonken of ter leen gegeven. Het Graafschap *van Holland* kon eerst ontstaan, toen de Grafelijke waardigheid in het algemeen erfelijk geworden, de tijdelijke Graaf *in Holland* zich over zijn regtsgebied een erfelijk gezag aanmatigde.

Zeer staatkundig verbond overal en altijd Keizer KAREL met zijne overwinningen de invoering van de Christelijke Godsdienst daar, waar bevorens afgodendienst bestond. Hij won daardoor, onder anderen, een nieuw middel van bedwang over zijne onderdanen, en nevens den Graaf kon in ieder regtsgebied een nieuw ambtenaar worden aangesteld, insgelijks aan den Keizer verbonden, die over de geestelijke belangen het opperbestuur had; en evenzeer als in ieder regtsgebied een Graaf was, werd er ook, en wel te dier tijd door den Keizer alleen, een Bisschop benoemd, die nu eens een meer, dan eens een minder bepaald gebied had, doch wiens magt zich gewoonlijk even ver uitstreckte als dat van den Graaf. Ook deze Bisschop werd met Keizerlijke domeinen begiftigd, en toen in het Duitsche Rijk de Graven erfelijk en de Bisschoppen tevens wereldlijke Vorsten of leenheeren werden, kon het niet anders, of zij moesten zich op dezelfde landen regten aanmatigen, zoo als ook werkelijk de Graven van *Holland* met de Bisschoppen van *Utrecht* het gemeenschappelijk bestuur

in *Overijssel* en *Vriesland* lang hebben gehad.

Keizer KAREL DE GROOTE, zijn Rijk in het tegenwoordig *Frankrijk*, in het Zuidelijke *Duitschland* en het Noordelijk *Italië* hebbende gevestigd, werd ook bedacht, deszelfs grenzen naar de Noordzijde uit te breiden, en de Saksen en Vriezen, die dit Noorden of oorspronkelijk bewoonden, of reeds vroeger hadden overheerd, moesten voor zijne overmagt bukken; lang en hardnekkig was hun wederstand, en niet dan na herhaalde veldtogten en oorlogen gelukte het den magtigen Keizer, deze dappere volken ten onder te brengen, en tot onderdanen van zijn Rijk en van de Kerk te maken. Telkens wanneer hij meende volkomen te hebben gezegevierd waren naauwelijks zijne benden verwijderd, of kerken en altaren werden verwoest, Graven en Bisschoppen verdreven, en de Saksen en Vriezen keerden tot hun vorig bijgeloof en hunne vroegere onafhankelijkheid terug. Hoe weerspannig zij waren om zich onder het wereldlijk en kerkelijk juk te buigen, leert de algemeene geschiedenis der Saksische oorlogen, terwijl de overlevering omtrent het gebeurde met den Vrieschen Koning RADBOUD niet anders schijnt, dan een dergelijk voorval door de onkunde der kronijkschrijvers verbasterd.

Met de verovering van *Saksen* en *Vriesland* viel ook die streek lands, die naderhand het Graafschap *Holland* heeft uitgemaakt, in de magt der Franken, of, zoo men deze tot onderscheiding van de Franken, die vroeger afgekomen waren, noemde, der Oost-Franken. De Graven, die in de nieuwe gewesten benoorden den *Rijn* en de *Maas* werden aangesteld,

waren Franken, en moesten Franken zijn; de Vriezen, hier te lande gezeten, bleven in het bezit hunner eigendommen; zij waren vrije burgers van den Staat; zij voerden wapenen onder Frankische leiding, zij genoten dezelfde bescherming der wetten als de Franken zelve; dit bragt de staatkunde van den tijd, dit bragt de aard der zaak alstoen mede. De vroegere landbewoners, het zij Romeinen, of het nakroost der Batavieren en Caninefaten, waren ganschelijk vergeten en in slavernij geraakt, of ten minste van alle aanspraak op eer en burgerlijke voorregten uitgesloten; zij waren door de wet bijna niet beveiligd, en zij mogten geene wapenen voeren om zich-zelve te verdedigen; hun naam, ja hun geheugen is in de geschiedenis als geheel verloren. Het volk bestond uit Franken en Vriezen. Beide waren werkelijke burgers en gewapend; beide hadden eigendommen en bezittingen; doch alle gunsten en voordeelen, die van den Vorst afhankelijk waren en waarover deze kon beschikken, waren voor de Franken, en zij waren naauwer aan den Vorst verbonden; de Vriezen, van die voordeelen uitgesloten, waren tegen den Vorst en zijne Ambtenaren, de Graven en Bisschoppen, gestemd. Natuurlijk waren er enkele Vriezen, die, door aanhankelijkheid en trouw aan de overigheid zich onderscheidende, ook beloond werden en dus tot de Frankische partij overgingen, terwijl de Franken, die teruggesteld en in hunne regten verkort werden; of zich beleedigd waanden, tot de Vriezen overhielden. De afscheiding der Franken en Vriezen in *Holland* was zoo sterk en duurzaam dat nog slechts twintig jaren geleden in *Holland* tweederlei

versterft gold, het een onder den naam van Aasdoms-regt van de Vriezen afkomstig, het ander of Schependoms-regt van Frankischen oorsprong.

Zoo stonden de zaken in *Holland* geschapen, toen het meer algemeen worden van het leenstelsel een nieuw gewigt aan deze afscheiding hechte. Alle de leenen namelijk, welke afkomstig waren van de gunst des Graven, — die, ofschoon zelf in naam leenman des Keizers, bijna geheel onafankelijk was — werden aan Franken uitgegeven, terwijl ook de meeste Franken de goederen door hen in vrijen eigendom en als onleen bezeten aan den Graaf overgaven, om ze wederom van hem ter leen te ontvangen. De Vriezen daarentegen, die met geene leenen werden begunstigd, en te vreezen hadden dat, zoo zij zich oenmaal van hun eigen goed ontdaan hadden, de Graaf daarover ten behoeve van anderen en te hunnen nadeele mogt beschikken, behielden de eigendommen, die zij bezaten, als onleen en op hun aloud regt. Zoo deze handelwijze hen minder in 's Graven gunst deed staan, waarop zij reeds buitendien weinig hadden te rekenen, zij verloren daardoor noch in aanzien, noch in vermogen, noch in regt. Zij bleven onderdanen zonder bijzonderen leenplicht, tot de dienst niet anders verbonden, dan waar het 's Lands verdediging gold of, zoo als men het noemde, ter landweer, met het volle regt, waarvan zij ook gebruik maakten, wapenen te voeren: zij waren wel geene Edelen, maar ook geene slaven, geene boeren, geene minder vrije mannen;

zij waren vrij en welgeboren ¹⁾, zij konden zich met de Edelen bij alle gelegenheden meten, en waren door hunne geboorte gerechtigd om, nevens de Edelen, tot den Ridderlijken stand te worden verheven; zij waren, niet door de wet, maar alleen door de daad, van gunsten en waardigheden uitgesloten, doch hunne regten waren dezelfde.

Hadden de West-Vriezen en de Vriezen over de Zuiderzee, ofschoon allen door Keizer KAREL overheerd, onder zijne zwakkere opvolgers en onder de Graven, die zich onafhankelijk hadden gemaakt, en alleen in schijn den Keizer huldigden, zich geheel vrijgemaakt, hadden zelfs de Vriezen over de Zuidzee een bestuur ingesteld, in die tijden bijna zonder voorbeeld, en hetgeen meerdere bekendheid en nadere nasporingen overwaardig is, de Vriezen, die in het Graafschap *Holland* woonden, hadden eene vrijheid weten te handhaven, welke in die woeste tijden slechts zeltzaam wordt aangetroffen; hunne onafhankelijkheid als bezitters van onleen en eigene goederen, in evenredigheid tot de geringe magt der eerste Graven zóo aanzienlijk, gaf hun in het Staatsbestuur van *Holland* eenen grooten invloed. Onder degenen, die hun goed als onleen bezaten, bekleedden wel de voornaamste plaats de Heeren VAN AMSTEL, weshalve ook VONDEL GIJSBRECHT laat spreken van zijn *oud en wettig erf* en van de *errefheerschappije*, die hem over de Heer-

¹⁾ Onder die welgeborenen behoorden ook de Heeren VAN VELSEN: weshalve VONDEL BADELOCH, in het verhaal van haren droom, MACHTELT VAN VELSEN laat opgeven als *een vrouw, zóo kuisch, zóo welgeboren, Gijsbrecht van Amstel*, 3de bedrijf, 1ste tooneel.

lijkheid van *Amstel* toekwam, welke uitdrukkingen min juist zouden geweest zijn, zoo hij die van den Graaf te leen had gehouden. GIJSBRECHT, de tweede van dien naam onder de Heeren van *Amstel*, en de vader van hem, die door VONDEL's geschiedkundig treurspel zoo veel vermaardheid bekomen heeft, had zich met de Waterlanders verstaan, en van deze zijne betrekkingen tot vergrooting zijner magt gebruik willen maken; hij had zich aan het hoofd gesteld van den opstand der West-Vriezen, ofschoon hij, om eene verantwoording bij den Graaf open te houden, zich voor de leus daartoe had laten dwingen; hij had werkelijk het Graafschap *Holland* en het Sticht van *Utrecht* afgeloopen, doch zijn togt was meer eene strooperij dan eene werkelijke overwinning, en bepaalde zich tot het vervolgen der Edelen of Franken, het vernielen en plunderen hunner sloten. Sedert was de Staatkunde der Heeren van AMSTEL weifelende, en daar *Amstelland* als de sleutel, zoo van *Holland* als van *Utrecht* voor de West-Vriezen, en wederkeerig van *West-Vriesland* voor de Hollanders en Utrechtschen, was, schijnen zij voordeel te hebben gevonden, zich dan eens met de eene, dan weder met de andere partij te verbinden, om van beide iets te bedingen, tot dat eindelijk deze verstandhouding met twee vijanden het uiteinde had, hetwelk gewoonlijk eener dubbelzinnige houding te beurt valt, dat beide partijen zich tegen den trouwelozen middelman vereenigen, zoo als dit GIJSBRECHT *den derden* VAN AMSTEL trof. Reeds eenmaal was de Heer VAN AMSTEL in handen van die van 't Sticht en den Grave van *Holland* gevallen,

en op geene zachte voorwaarden ontslagen: weshalve
VONDEL hem doet zeggen:

'k Heb 'sgraeven vangenis wel zeven jaren lang
Bezuurt, en Zwaenenburgh nog afgestaan door dwang.

Hij had zelfs zijne onafhankelijkheid moeten opofferen:

Mijn erf in leen verkeert, en manschap moeten zweeren;
Daer ik eerst God alleen en anders geene heeren
Oit kende in mijn gebied noch rekeninge gaf.

Doch, ook na dit verlies had hij zich zoo ver hersteld,
dat de Graaf andermaal het zwaard tegen hem moest
aangorden, en nu met behulp van Zeeuwen en Vrie-
zen te velde trok.

Eene omstandigheid, die waarschijnlijk GIJSBRECHT
meerderen moed of eerezucht dan zijnen voorzaten
schijnt te hebben gegeven, die ook welligt den Graaf
van *Holland* meerdere vrees aanjoeg of meer verbit-
terde, liep op dat tijdstip met de andere te zamen,
om de magt der Heeren VAN AMSTEL te vergrooten.
Ook voor die inwoners, die niet behoorden tot het
meest bevoorregte deel des volks, had zich namelijk
cene hoop op bevordering opgedaan, de geestelijk-
heid had zich meer en meer aan het wereldlijk bestuur
onttrokken, en de onderdrukte of overwonnenen konden
zich tot de hoogste geestelijke waardigheden verheffen,
zoo zij zich door persoonlijke begaafdheden onder-
scheidten, of zich anders voor hen gunstige gelegen-
heden aanboden. Deze kans was door de Heeren VAN
AMSTEL beproefd, en omstreeks den tijd van GIJSBRECHT
met eenen goeden uitslag. Niet alleen was WILLEM
VAN AMSTEL Proost van St. Jan te *Utrecht*, maar
GOZEWIJN VAN AMSTEL was kort te voren reeds tot

den Bisschoppelijken stoel verheven, en is bekend als de 37ste Bisschop van *Utrecht*; eene verheffing, die den Graaf van *Holland* te meer hinderlijk moest zijn, daar hij in het Bisdome was opgevolgd aan *otto*, die tot het Grafelijk Hollandsch geslacht behoorde. Het was nog niet lang geleden, dat in het naburig *Engeland* voor de eerstemaal na de overwinning van dat Rijk door de Normandiërs, een afstammeling der voormalige bezitters van het land, de Saksers, tot de aartsbisschoppelijke waardigheid, den zetel van *Canterbury* en het Primaatschap van *Engeland* was opgeklimmen; en het moest nog versch in het geheugen der Vorsten zijn, hoe vele moeilijkheden en vernederingen *THOMAS BECKETT* den Koning had veroorzaakt, en hoe, na zijnen moord heilig verklaard, Koning *HENDRIK DE TWEEDE* in het openbaar op het graf van *St. THOMAS BECKETT* had geboet: geen wonder, dat de toenmalige Graaf van *Holland*, die de Roomsche Koningskroon had opgezet, de geheele magt van het Rijk bezigde, en de eerezucht van den Aartsbisschop van *Keulen* te baat nam, om *GOZEWIJN* te ontzetten en den neef des Aartsbisschops in zijne plaats te doen verkiezen, dien hij zelf met het Sticht beleende, en met staf en rang versierde.

Men wou (zegt *VONDEL*) zijn loflijk bloed in 't bisdome niet
 (gedoogen.
 d'Aartsbisschop aan den Rijn, kon met zijn nijdige oogen
 Niet aenzien ons geluck, gaf *Gozewijn* de schop,
 En zette zijnen neef den hoogen mijter op.

De magt van het bisdome was daardoor wel den Heeren van *AMSTEL* ontvallen, doch hunne eerezucht

niet verminderd, en de Graaf van *Holland* had hen meer te ontzien dan te voren.

De welgeboren mannen, de Vriezen, die bij hunne oorspronkelijke eigendommen volkomene vrijheid paarden, en die, zoo wij zagen, bijzonder in *Holland* eenen afzonderlijken stand uitmaakten, hadden reeds niet weinig toegebracht om eenen algemeenen vrijheidsgeest te verspreiden, en de magt zoo van den Graaf als van den Frankischen Adel te fnuiken; zij hadden zich, uit ambten en waardigheden verstoten, meer op nijverheid moeten toelagen en die niet alleen in de steden voorgestaan, maar ook op het land in den akkerbouw zoo zeer bevorderd, dat de bekende *PHILIPPUS à Leydis* ons deswege een merkwaardig gezegde van Graaf *WILLEM DEN ZESDEN* heeft bewaard *). Het stond te vreezen, dat de magtigste dier welgeboren mannen, door den invloed zijner magen in hooge geestelijke waardigheden geruggesteund, de geheele heerschappij van den Graaf zouden omverwerpen. Ofschoon dan *GIJSBRECHT* zich met den Graaf had verzoend, lid van zijnen raad geworden was, door hem met eeretitels was beschonken, en hem de gewigtigste diensten had bewezen, moest de eerste gelegenheid worden te baat genomen, om hem geheel ten onder te brengen.

Ik heb (zegt hij bij *VONDEL*) graaf *FLORIS* trouw gehanthaaft
bij zijn' staf,

Zoo lang hij zat verwooght en niet een woort kon spreken,
'k Heb hem zijn vaders doot regtvaerdigh helpen wreken:
Het konincklijck gebeente ontdeekt, den Vries getemt,

*) *De Curae Resp.*, Casu 59.

En, als geheimen raet, in al zijn heil gestemt,
 Met Brero voor de vuist het Vlaemsche heir geslagen,
 En in Kazant met kracht den standert wechgedraegen;
 Toen Guido nijldigh was, dat FLORIS, al 't uitheemsch
 Gezint, zijn' erfgenaem wou huwen aen den Teems,
 En Vlaendren Walchren zocht te trappen met zijn rotten.
 Oock voer ick over zee, om hem de kroon der Schotten
 Te zetten op het hooft, hoewel het anders viel.
 Ik stont den graef en 't volck ten dienst met lijf en ziel.

Nooit had de Graaf eene betere kans gehad; hij vereenigde onder zijne banieren de Hollanders en de Zeeuwen; de West-Vriezen, Kennemers en Waterlanders, die GYSBRECHT's zoo even vermelden togt ter herovering van het lijk van Koning WILLEM tegen hem had opgebracht, voegden zich bij hem. Bisschop HENDRIK VAN VIANEN, aan GOZEWIJN in den Utrechtschen zetel opgevolgd, vreesde in GYSBRECHT eenen magtigen en gevaarlijken buurman; de Stichtsche Edelen en steden waren de strooperijen van GYSBRECHT's vader niet vergeten, en het blokhuis te *Vreeland*, ter beveiliging van *Utrecht* gesticht, was dikwerf door de Heeren VAN AMSTEL bezet, zoodat ook de geheele Utrechtsche magt aan den Graaf te hulpe kwam. De Heeren VAN WOERDEN, VAN VELSEN, GYSBRECHT's magen en vrienden, en de voornaamste welgeboren mannen waren, zoo veel doenlijk, uit den weg geruimd. Tegen deze vereende magt was GYSBRECHT niet bestand, en het kon niet anders, of de Graaf moest zegevieren; het oude huis van AMSTEL viel, *Amsterdam* geraakte in 's Graven magt, en werd door hem, ter meerdere vestiging van zijn gezag, aan den dapperen ridder JAN VAN PERSYN te leen uitgegeven.

De val van het huis van AMSTEL, reeds door deszelfs leenroerigheid aan *Holland* voorbereid, was niet alleen voor de Graven van *Holland*, de Bisschoppen van *Utrecht* en de Heeren VAN AMSTEL eene hoogst-belangrijke gebeurtenis, maar ook in de geschiedenis van *Holland*, zoo binnen- als buitenlands, een der gewichtigste tijdstippen: de gevolgen daarvan strekken zich zeer verre uit, en ik aarzel niet te beweren, dat men die zelfs nog ten huidigen dage gevoelt. Met het huis der Heeren VAN AMSTEL viel ook de onafhankelijkheid en de magt der West-Vriezen, die deze Heeren en hunne magen, de Heeren VAN WOERDEN EN VELSSEN, zoo dikwerf ondersteunden en bevestigden. Slechts eene enkele maal toog daarna Graaf JAN DE EERSTE tegen de West-Vriezen, en zij waren geheel ten onder gebracht, en *West-Vriesland* met geheel *Noord-Holland* duurzaam aan het Graafschap *Holland* verbonden; een werk, waaraan Koning WILLEM reeds vergeefs zijne vermogens had besteed, en dat hem zijn leven had gekost. Alle de latere oorlogen na dien tijd met de Vriezen gevoerd, met uitzondering van dezen éénen veldtogt, zijn aan gene zijde der *Zuiderzee*. En hetgeen deze vereeniging te moeilijker scheen te maken, *Holland* was in het huis van *Henegouwen* overgegaan, de Graven daardoor dikwijls afwezig en ingewikkeld in nieuwe betrekkingen en oorlogen, die onder het eigenlijk huis van *Holland* vreemd waren; de Graven waren meer van hunne ingezetenen gescheiden: alle omstandigheden, die eenen opstand der Vriezen zouden hebben begunstigd, zoo zij zich niet geheel onderworpen en hulpeloos hadden gevoeld.

Gewigtiger nog waren de gevolgen dierzelfde gebeurtenis naar binnen en voor het inwendig bestuur. Van AMSTEL's steun en bescherming verstoken, bleef den vrijen Vriezen in *Holland* weinig keus over. Sommige werden leenmannen van den Graaf en verloren zich allengs onder de Franken; de overige namen hunne toevlugt in de steden, waar zij door hunne vermogens, vrijheidszin en nijverheid de ontluikende onafhankelijkheid der gemeenten schraagden, of bleven als welgeboren mannen op hunne eigendommen zitten, waar zij, hoezeer aan 's Graven oppermagtigen wil onderdanig, eenen stand bleven uitmaken, die den Edelen de spits durfde bieden, vooral wanneer die welgeborenen zich door onderlinge toenadering zelve weder in gemeenten vereenigden, zoodat ook de Edelen gedwongen werden, zich onderling nauwer te vereenigen en Ridderschappen te vormen. Graaf FLORIS DE VIJFDE gevoelde levendig het gewigt dezer verandering; hij voorzag, dat de Edelen weldra tegen den Graaf zouden handelen, en, even als de leenmannen van het Roomsche Rijk dit den Keizer hadden gedaan, hem den blooten titel en naam van Opperheer latende, zich-zelve alle magt zouden toeëigenen. Langen tijd was om den Keizerlijken troon gestreden, waaraan de keus van Graaf WILLEM tot Roomsche Koning reeds was te danken geweest: de Rijksvorsten hadden zich vereenigd, om de kroon aan te bieden aan eenen onbeduidenden Graaf van *Habsburg*, waarin men toen den Stamvader van eender magtigste Vorstenhuizen van het tegenwoordig Europa niet kon voorzien; en de Graaf van *Holland* mogt met reden hetzelfde voor zich duchten. Hij kon niet beter, dan

de steden en de welgeborenen nauwer aan zich verbinden, de steden met vrijheden begifigen, de welgeborenen tegen de Edelen overstellen, en, ofschoon dan ook deze gezindheid van den Graaf den Edelen misviel en hun aanslag ten gevolge had, die den Graaf vrijheid en leven kostte, is het niettemin daardoor grootendeels, dat de regering van Graaf FLORIS DEN VIJFDE een zoo gewichtig tijdstip voor *Holland* geworden is.

Door dezen reeds vroeg gevestigden en grooten invloed der steden, der welgeborenen, der gemeenten, met één woord, van den zoogenoemden Derden Staat ¹⁾ in *Holland*, heeft zich die geest gevormd, die naderhand, zoo bij de afzwering van Koning PHILIPS als den ontijdigen en gewelddadigen dood van WILLEM DEN EERSTE — aan wien het Vorstelijk gezag zoude zijn opgedragen geworden — de magt der gemeenten over de alleenheersching heeft doen zegevieren, en, onder leiding van een OLDENBARNEVELD en een JOHANN DE WITT, dat zonderling Aristocratisch-federalistisch bestuur gevestigd, waaronder de Republiek der *Vereenigde Nederlanden* bestaan en gebloeid heeft. Daardoor is het, dat de beginselen van dat bestuur bij velen onzer landgenooten zulke diepe wortelen hebben geschoten, dat, niettegenstaande de veelvuldige veranderingen in het Staatsbestuur, zij zich nog heden ten dage niet kunnen gewennen aan hetgeen de onderdanen van eenen Vorst betaamt. Alleen aan de zachtere gemoedsgesteldheid der

¹⁾ Zie de Verhandeling van ons geleerd medelid DE JONGE, over den invloed des Derden Staats. Nieuwe werken der Maatschappij van Nederl. Letterkunde te *Leiden*, 1e Deel, 1e Stuk.

Nederlanders kan het worden toegeschreven, zoo deze denk wijze geene meer nadeelige gevolgen gehad heeft en nog heeft, terwijl niet dan de tijd, gepaard met de wijsheid en standvastigheid van eenen anderen EERSTEN WILLEM, onder wicns regering wij thans leven, dezelve geheel zal kunnen doen ophouden.

Zoo is, naar mijne wijze van zien, de beschouwing van den val der Heeren VAN AMSTEL, en van de oordeelkundige beschrijving dier gebeurtenis in het treurspel van onzen VONDEL, ook heden ten dage der aandacht van ieder Hollander, en bijzonder van iederen Amsterdammer, overwaardig; en dit is hetgeen ik mij ter ontwikkeling had voorgesteld, terwijl de tijd en plaats minder geschikt zijn, dit in alle deszelfs deelen uiteen te zetten en met geschiedkundige bewijzen te staven, waardoor het ligt nog duidelijker en meer in het oog loopende zoude kunnen worden.

EENIGE BEDENKINGEN

OVER

P O O R T E R I J E N

EN DE

VERGUNNING DIER REGTEN AAN AMSTERDAM,

**BIJ GELEGENHEID VAN DEN TOLBRIEF, DOOR GRAAF
FLORIS AAN DIE STAD BIJ VERNIEUWING
GEGEVEN, IN DEN JARE 1291.**

**VOORGEDRAGEN IN DE TWEEDE KLASSE VAN HET KONINKLIJK
NEDERLANDSCH INSTITUUT, IN DEN JARE 1820.**

*Gedrukt in het IVde Deel der Gedenkschriften van de Vierde
Klasse des K. N. Instituuts.*

Onder de meest duistere punten der geschiedenis van de zoogenoemde middeleeuwen, behoort voorzeker de eerste bevrijding der steden, die tot den ondergang van het leenstelsel en de vestiging, het zij van eene gematigde volksvrijheid, het zij van eene onbeperkte alleenheerschappij, in alle landen en rijken van Europa heeft geleid. Niet alleen deze gewigtige gebeurtenis verdient in haar geheel de aandachtigste beschouwing van iederen wijsgeerigen beoefenaar der geschiedkunde, maar ook elke bijdrage tot de kennis van bijzondere *keuren*, waarbij de oprigting van *poorten*, of de bevrijding van steden is bepaald, is van aanbelang; voornamelijk zoo die bijdrage eene stad geldt, die zich naderhand tot eene aanmerkelijke grootte heeft uitgebreid, die zich in zoo vele opzichten heeft onderscheiden, en waartoe ons Vaderland zulke gewigtige betrekkingen heeft. Geen wonder dan dat deze Klasse zich het eerste begin der stad Amsterdam als een belangrijk punt van onderzoek heeft

voorgesteld, en zoowel in het Eerste Deel harer Werken aan de doorwrochte Verhandeling van den Heer VAN WIJN, over de keur van GUY VAN HENEGOUWEN, eene plaats heeft vergund, als bij het Rapport, over de oorspronkelijke stukken, in de IJzeren Kapel bewaard, bijzonder hare aandacht heeft gevestigd op de beide tolbrieven door Graaf FLORIS aan Amsterdams ingezetenen vergund, in de jaren 1275 en 1291. Ook mij heeft dit punt van onderzoek getroffen, en ik neem de vrijheid eenige losse gedachten te dier gelegenheid aan de Klasse te onderwerpen, die misschien mede kunnen dienen, om den tijd van de eerste vrijheid van Amsterdam nauwer te bepalen.

Voor ons, die in beschaafde landen wonen,— die onder alle regeringsvormen, en, welke ook de ongestadigheid der voorvallen van onzen leeftijd zij geweest, steeds bij het bestuur eenigen klem hebben gekend, — die niet bij ondervinding weten wat het in heeft blootelijk naar het regt des sterksten te worden geregeerd, valt het moeilijk eenig denkbeeld te vatten van de verwarring en onderdrukking die in geheel Europa algemeen was, bijzonder nadat de afstammelingen van Keizer KARL DEN GROOTEN hadden opgehouden de landen, door hunnen Stamvader bezeten, te besturen. Deze zwakke opvolgers van een bewonderenswaardig Vorst, waren vóór en na uit alle hunne bezittingen verdreven; de troonen waren door anderen bezet, die van de Vorstelijke waardigheid niet veel meer dan den naam hadden, en wier bevelen niet verder werden gehoorzaamd dan zij ze door kracht van wapenen konden ondersteunen. Die bevorens als dienstlui den des Konings

waren beloond met giften, welke, tot wederopzeggens toe vergund, hen aan de zaak des gevers verbonden, of die insgelijks voor eenen korten, het zij bepaalden, het zij onbepaalden tijd in ambten waren geplaatst, hadden zich die voorregten eerst voor hun leven verzekerd, en ze naderhand erfelijk weten te verkrijgen; zij waren daardoor leenmannen geworden, van hunnen Heer niet verder afhankelijk dan zoo verre zij zich aan hunnen eed van hulde en manschap hielden, of voor straf bij overtreding daarvan vreesden; en waar de leenman magtig was, daar was ook die band niet genoegzaam om eene ondergeschiktheid te onderhouden, welke des leenmans eergierigheid kon kwetsen.

Met de diepste onkunde was de verstgaande losbandigheid gepaard; niemand kende zijne regten en verplichtingen; weinigen eerbiedigden ze; en, indien, al eens een Vorst, magtiger, verstandiger, regtvaardiger dan zijne naburen, eenige wetten mogt geven, of de bestaande doen opvolgen, ook zijn dood maakte een einde aan het geluk zijner onderdanen, die naderhand de ketenen dubbel gevoelden, welke hen knelden, terwijl de zwakken dikwerf door eene vermeerderde onderdrukking voor de oogenblikkelijke verademing boeten moesten. De geestelijkheid, even hoogmoedig en verdorven als de adel, bood geene hulp; zij droeg integendeel het hare bij om, door ontijdige aanmatiging, door listige voorgevans, door slinksche bedrijven, de algemeene regeringloosheid te vermeerderen, ten einde in troebel water te visschen, en bij hare waardigheden ook wereldlijke magt en bezittingen te voegen. Zoo het niet geheel heeft ontbroken aan voorbeelden van goede Vorsten,

van deugdzaame Geestelijken, van welgezinde Edelen, mag men echter, zonder vreeze van overdrijving, tot de ongelukkigste tijdvakken der geschiedenis van het mensdóm de tiende en drie volgende eeuwen der tegenwoordige tijdrekening brengen.

Reeds lang was alle vrijheid verloren; de afstammelingen der oude Germanen, die, op hunne onafhankelijkheid fier, voor de Romeinen niet hadden willen bukken, waren zoo ver gekomen, dat ieder, om zijne geringe eigendommen en regten te beveiligen, die aan eenen Heer opdroeg en zich gelukkig rekende, door het weder ter leen ontvangen van dezelfde goederen, eenige aanspraak op zijne bescherming te erlangen. Ieder leenman was van zijnen leenheer afhankelijk, die in sommige gevallen niet zijne eigene grilligheid kon of mogt opvolgen, maar volgens het oordeel zijner mannen — waartoe hij diegenen riep, die hij meende te moeten raadplegen — zijne vonnissen inrigten of zijne gedragingen wijzigen moest: dan ook deze geringe waarborg ontbrak den gemeenen luiden geheel, en de Heer konde met zijne lijfeigenen handelen naar willekeur; hun leven, vrijheid en goed was in zijne hand; alleen zijn geweten stelde palen aan zijne magt.

Allengs echter begonnen deze nevels eenigzins op te helderen; de gemeenen, een zoo drukkend juk moede, begonnen hunne hoofden op te steken; alléén tegen eenen dwingeland niet bestand, vingen zij aan zich te verbroederen en onderlinge verbindtenissen aan te gaan, om zich tegen dadelijk geweld te verzetten; die zaden van verdeeldheid werden kennelijk, waaruit naderhand de bloedigste burgeroorlogen zijn ontstaan,

welke bijzonder in Frankrijk onder den naam van *la Jacquerie* bekend zijn. De grooten , het zij geestelijke , het zij wereldlijke , begrepen weldra hoe nadeelig voor hunne overmagt deze vereenigingen konden zijn , en zij spanden alle krachten in , om die tegen te gaan.

Niet alleen dat de verbroederingen van de gemeenen te vuur en te zwaard werden vervolgd , dat zij , die daartoe behoorden , wanneer zij in handen der Heeren geraakten , als misdadige oproerlingen werden gestraft , maar ook de geestelijke wapenen werden tegen hen in het werk gesteld , banbliksems uitgesproken , en van alle kansels de gruwelijkste vervolging tegen hen gepredikt. Een treffend voorbeeld levert ons daarvan de Monnik GUIBERT , die , onder den titel *de vitá suá* in de twaalfde eeuw eene kronijk heeft geschreven , welke afzonderlijk is uitgegeven en bij deelen herdrukt in de keurige verzameling van onbekende schrijvers over de Fransche geschiedenis , door Benedictijner Monniken aangevangen en thans op 's Rijks kosten vervolgd door eene Commissie uit het Instituut te Parijs : deze schrijver geeft namelijk eene omstandige opgave van hetgeen in de stad Laon nabij Parijs , in het eerste gedeelte der twaalfde eeuw , is voorgevallen.

De Vorsten , door hunne leenmannen bespot en aan banden gelegd , hunne eigene zwakheid gevoelende , voorzagen weldra dat zij door het begunstigen der verbindtenissen tusschen de minderen de magt der meerderen zouden verzwakken , en zij konden deze niet dan met genoeg het ijzeren juk zien afwerpen , hetwelk zij tot dien tijd toe hadden getorscht ; dan zich buiten staat kennende aan de onderzaten

eenige dadelijke hulp te bieden, verleenden zij hun vrijbrieven om zich onderling ter wederzijdsche bescherming te vereenigen. Zoo deze brieven al geene onmiddellijke vrijheid verschafden, zij gaven ten minste dit voordeel, dat men de vereeniging niet meer als oproerig konde beschouwen; deze voordeelen werden zoo hoog geschat, dat dergelijke gunstbrief met, naar dien tijd, aanzienlijke sommen gelds werd betaald, en dit was voor Vorsten die gedurig gebrek aan geldmiddelen hadden, daar hunne inkomsten bijna geheel van den goeden wil der leenmannen afhankelijk waren, een nieuwe spoorslag om de onderlinge verbindtenissen bevorderlijk te zijn. Gelukkig, indien men zich toen reeds van alle begrippen des leenstelsels hadde kunnen ontdoen, en niet de steden zelve tot eene nieuwe soort van leenmannen gemaakt, en aldus den Vorst van zijne onderzaten vervreemd had, doch waarover het hier de plaats niet is te spreken.

Dat de bevrijding van deze onderlinge verbindtenissen eeniglijk in de zwakheid der Vorsten is gelegen, die gaarne de magt hunner leenmannen wilden beteugelen, doch daarvoor niet openlijk konden uitkomen, en hierom door andere middelen tot dit doel zochten te geraken en den opstand der gemeenen op alle wijzen begunstigten, behoeft naauwelijks eenig betoog. Van hier dat de oudste vrijbrieven alleen raken de hoofdsteden, waar de Vorst de meeste magt had, of de bisschoppelijke steden, waar de leenman zich niet altijd evenzeer tegen 's Vorsten gezag konde verzetten. Van hier al verder, dat zwakke Vorsten, of zij, die oogenblikkelijk hunne leenmannen noodig hadden,

zich niet voor de vrijheid der steden durfden verklaren. Keizer FREDERIK DE II. was in Duitschland een zwak Vorst, en behoefde de hulp der Duitsche Vorsten in Italië; ook vindt men van hem eenen brief van 1245, waarin de volgende woorden voorkomen: «In solenni curia nostra Ravenne cum principibus « celebrata ad multas et supplices Archiepiscoporum « et Episcoporum Germaniae instantias, cassanda et in « irritum revocanda duximus in omni civitate... Ale- « mannie communia consilia, magistros civium, seu « rectores vel quodlibet alios officiales qui ab univer- « sitate civium sine Archiepiscoporum vel Episcoporum « consensu vel bene placito fuerunt constituti.» GEMEINER, *über den Ursprung der stadt Regensburg*, Not. 84. Vergelijk ook EICHHORN, *über den Ursprung der Städtischen Verfassung in Deutschland*, Not. 170.

Het eerste voorbeeld dat mij voorgekomen is van eene uitdrukkelijke bevestiging eener stad als afzonderlijk ligchaam, is omtrent de stad Londen in Engeland. In een charter van Koning HENDRIK DEN II. van het jaar der aanvaarding zijner regering, 1154, te vinden bij SPELMAN, *in Codice vett. Statutorum Regni Angliae*, op dat jaar, en bij HOUARD, *Anciennes lois des Français*, Tom. II, pag. 263, wordt reeds gesproken van de *lex civitatis, quam habuerunt tempore Henrici avi mei*; de vrijbrief zelve is waarschijnlijk van het jaar 1100, en door Koning HENDRIK DEN I. bij het beklimmen van den troon gegeven, die (welligt echter niet naar het oorspronkelijk handschrift, waarom ik dit ook niet stellig durve opgeven) te vinden is bij GANCIANI, *Leges*

Barbarorum antiquae, Tom. IV, pag. 364. De oudste vrijbrief die uit Frankrijk overig is, schijnt die der stad Laon, gegeven door **LODEWIJK DEN DIKKEN**, in het jaar 1128, te vinden in het *Recueil des Ordonnances des Rois de France*, Tom. XI, pag. 185; ofschoon uit de Geschiedenis en bijzonder uit het verhaal van **GUIBERT** blijkt, dat dit de oorspronkelijke vrijbrief niet was, daar er vroeger eene koninklijke vergunning bestond, die ten jare 1112 reeds was ingetrokken, toen de stedelingen hunnen Bisschop hadden omgebracht; zie het *Recueil des Ord. des Rois de France*, Tom. XI, préface, pag. 8. *Recueil des historiens de France*, Tom. XII, pag. 235. De Heeren **DE BAST** en **RAEPSAET** hebben onlangs de dagteekeningen opgegeven van onderscheidene vrijbrieven der Nederlandsche steden, de eerste in zijn Werk *l'Institution des Communes dans la Belgique*, de andere in zijne *Histoire des États Généraux et Provinciaux*, §. 148, waarvan de oudste is van den jare 1160, aan de gemeente van Berkin in Vlaanderen vergund, door Graaf **PHILIP** van Vlaanderen en Vermandois, bekend onder den naam van **PHILIP** van den Elsas, die reeds bij het leven en onder de regering van zijn Vader **DIEDERIK**, gedurende deszelfs reizen naar Palestina, het bestuur in handen had. Dan wij missen daarbij onderscheidene vrijbrieven, daar het bij voorbeeld zeker schijnt, dat de stad Utrecht, zoo als wij straks zullen zien, vóór den jare 1148 haren vrijbrief heeft gehad, en dat de stad Doornik welligt de oudste der Nederlandsche vrije steden geweest is.

Het zijn deze vergunningen, die eener verbroedering,

bevorens als oproerig beschouwd, eene wettelijke gestalte gaven, waarna zij in het Fransch eene *Commune*, in het Nederduitsch eene *poorte* werd genoemd. Door die vergunning werden de ingezetenen, die tot zoodanige gemeenschap behoorden, *gevriet* of bevrijd; en het is met reden dat VAN DE WALL, *Handv. van Dordrecht*, Deel I, p. 191. not. 6., tegen het gevoelen van WAGENAAR, *Beschr. v. Amst. D. I*, p. 114, beweert, dat eene *vrije stad* niet van eene *bemuurde stad* wordt gezegd, die door hare muren wordt bevrijd voor aanvallen, maar alleen van die steden, die door Handvesten en Giftbrieven waren vrijgesteld. Bijzonder wordt dit gevoelen bevestigd door de brieven van Fransche Koningen, gegeven aan die plaatsen (vooral in het zuidelijk gedeelte van dat Rijk, waar de *Langue d'Oc* werd gesproken) en welke onder den naam van *bastides* vermeld zijn. *Bastide* toch, een woord nog heden ten dage in Provence voor een buitenverblijf of landhuis gebezigd, beduidt in het Latijn der Middeneeuwen, eene vesting, slot of kasteel (*DU GANGE* in voce *Bastie*), en het is niet zeldzaam in zoodanige koninklijke brieven, bij de bevrijding der plaats, bepalingen te vinden, of aldaar al, dan niet, een slot zal worden opgerigt, *Recueil des Ord. des Rois de France*, Tom. XII, p. 382; zoodat de vrijheid der poort niet van hare bevestiging afhankelijk was.

Gedurende de knellendste onderdrukking van het leenstelsel was evenwel niet overal op eene gelijke wijze de vrijheid der bijzondere inwoners verloren gegaan; in sommige plaatsen waren eenige overblijfselen van die regten behouden, welke de stedelingen onder

de Romeinen hadden genoten , en daartoe behoorde bijzonder de keuze van hunne eigene overheden. In Rome zelve was het aandenken der vroegere vrijheid en opperheerschappij niet verdoofd, en gedurende eeuwen had noch de magt der Koningen en Keizers , noch die der Pausen de stedelijke regering geheel van hunnen wil kunnen afhanklijk maken : de overige voornaamste steden van Italië hadden grootendeels mede hare oude wijze van bestuur behouden, en de zachtere regering van THEODORIC, Koning der Ostro-Gothen, en van zijne opvolgers had daartoe bijgedragen. Ook treft men in de geschiedenis van Italië reeds zeer vroeg steden aan, die niet door Koningen en Vorsten waren bevrijd, maar die hare oorspronkelijke regten nooit hadden verloren; en dit is eene der voorname redenen van den alouden bloei der kleine Republieken in Italië, zoo meesterlijk door SISMONDE DE SISMONDI beschreven.

Maar ook buiten Italië hadden de Romeinen aan onderscheidene steden groote voorregten geschonken, en sommige hadden zich in het geheel of gedeeltelijk bezit daarvan weten te handhaven. De stad Lyon, in Frankrijk, werd bij eene uitspraak van het Parlement te Parijs, in den jare 1273, verklaard eene vrije stad; ofschoon *apud Lugdunum non esset nec communia, nec universitas, nec unquam fuisset*. *Recueil des Ord. des Rois de France*, Tom. XI., préface, pag. 4. Ook Reims, in Champagne. *Recueil des Ord.* Tom. XI., préf., p. 5. SAVIGNY, *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*, Tom. I., p. 275. In het Zuidelijk gedeelte van Frankrijk, dat langer en nauwer met Rome was verbonden geweest, en naderhand tot het rijk der Gothen

had behoord, was dit nog veel meer het geval. D. VAISSETTE, *Histoire de Languedoc*, Tom. II., p. 515. *Recueil des Ord. des Rois de Fr.* Tom. XII., préf., p. 5. In Duitschland, voornamelijk langs den Rijn en Donau, hadden de Romeinen volkplantingen gesticht of steden met groote voorregten begiftigd, en ook daâr treft men dergelijke voorbeelden: zoo was Regensburg eene vrije stad van onheuchelijke tijden; GEMEINER, *über den Ursprung der Stadt Regensburg*: alsmede Keulen; EICHORN, *über den Ursprung der Städtischen Verfassung in Deutschland*: welligt ook Bazel, Straasburg, Mentz, Spiers en Worms. In de Nederlanden is wel geen dadelijk bewijs van zoodanigen oorsprong eeniger stad, doch wanneer men in aanmerking neemt dat Doornik eene Romeinsche volkplanting was, en uit den vrijbrief dier stad, gegeven door PHILIPPUS AUGUSTUS, Koning van Frankrijk, ten jare 1187, te vinden in het *Recueil des Ord. des Rois de Fr.* T. XI, p. 248, blijkt, hoe die stad hare regten en gewoonten vòòr de bevrijding reeds had: «*usus et consuetudines quas dicti burgenses tenuerant ante institutionem communie;*» dan wordt het waarschijnlijk, dat ook Doornik tot die steden behoort, wier vrijheid van de Romeinsche tijden afkomstig is.

Zoo sommige, en deze nog zeer weinige, vrije steden uit den Romeinschen tijd hare regten kunnen afleiden, mag ik echter niet aannemen het gevoelen van EICHORN, *über den Ursprung der Städtischen Verfassung in Deutschland*, dat uit de Romeinsche Stadsregten die der tegenwoordige steden zouden afkomstig zijn. Vooreerst toch is deze afleiding strijdig

met alle geschiedkundige gedenkstukken. De naam, zoowel als de zaak, was omstreeks de 12de en 13de eeuw geheel nieuw. *Communiaee novum ac pessimum nomen*, zeide GUIBERTUS; *de vitâ suâ*, Lib. 3, cap. 7, in het *Recueil des Historiens de France*, Tom. XII, p. 235. Yvo, Bisschop van Chartres, Ep. 77, noemde dezelve *conjuaratio turbulenta factae communionis*. In Duitschland sprak Keizer FREDERIK ROODBAART, in eenen brief van 1161, van *quaedam jura insolita cujusdam communionis*, en dergelijke uitdrukkingen komen dikwerf voor; EICHHORN, *über den Urspr. der Städt. Verfass. in Deutschland*, not. 170 en 172: hoezeer dan ook een andere brief van denzelfden Keizer, drie en twintig jaren later gegeven, te vinden bij v. MIERIS, Charterboek, 1ste D., p. 170, de *cives Trajectini* erkent; en alzoo bewijst, dat de vrije steden toen in Duitschland bekend, althans in het opkomen waren.

In de tweede plaats was de hoofdtrek der *poorteterijen* of *communes* geheel verschillende van hetgeen bij de Romeinsche steden plaats had. De Romeinen kenden in hunne *municipia* een huishoudelijk bestuur, eenigzins naar dat der hoofdstad ingerigt, maar de *Curia* zoowel als de *Duumviri* hadden geene magt naar buiten; zij waren met alle de inwendige belangen der stad belast, maar de bevelen der Keizers werden onmiddellijk aan de burgers gerigt, en behoeften niet eerst door het Stedelijk Bestuur te gaan; zij waren niet meer dan ondergeschikte ambtenaren. Geheel anders was de stedelijke inrigting der nieuwe poorten; de denkbeelden uit het leenstelsel afkomstig,

erkenden geen verband tusschen Vorst en onderdaan, maar alleen dat tusschen leenheer en leenman, of tusschen eigenaar en hoorigen; en het was niet denkbaar, hetgeen alleen in Engeland ingevoerd was, dat ieder bijzonder onderdaan onmiddellijk van den Koning zoude leenroerig zijn; de poorte of gemeente als zedelijk ligchaam, door deszelfs overheden vertegenwoordigd, werd als een leenman des Vorsten beschouwd, en de bijzondere burgers waren des Vorsten achterleenmannen of mansmannen, die alleen door middel der poorte zelve tot hem in eenig verband stonden. Het noodzakelijk gevolg dier nieuwe betrekking was, dat de Vorst aan de stad, deze aan hare burgers eenen last konde opleggen, die de Romeinsche Keizers, even als de tegenwoordige Vorsten, dadelijk en onmiddellijk vorderen.

Dit onderscheid, waarop door de meeste oudheidkundigen en geschiedschrijvers niet genoeg gelet is, moet als van het grootste gewigt worden aangezien, en mijns oordeels is aan deze wijziging van de gemeenten, voor zoo verre die niet, gelijk reeds vroeg in Engeland geschiedde, geheel is veranderd geworden, toe te schrijven het grootste gedeelte der gebreken, die in de latere regeringsvormen zijn aan te treffen, ja, die nog heden ten dage zulke diepe sporen hebben nagelaten. Zoo had, bij voorbeeld, een Romeinsch Keizer eene belasting uitgeschreven, en alle de onderdanen des Rijks waren daaraan onderworpen; doch wanneer een Keizer van Duitschland, een Koning van Frankrijk, een Graaf van Holland geld benoodigd, en daartoe de inwilliging zijner leen-

mannen en gemeenten bekomen had, dan regelde elke gemeente, onafhankelijk van den Vorst, hoe haar aandeel zou worden gevonden. Iedere wet van Keizer JUSTINIAAN verbond alle zijne ingezetenen; eene verordening van eenen Vorst uit de middeleeuwen werd door zijne leenmannen en gemeenten niet altijd aangenomen, en de Heilige LODEWIJK, de negende van dien naam onder de Frankische Koningen, gaf zijne *Etablissemens* alleen voor de landen die hem gehoorzaamden: *pays l'obéissance le Roi*. Van hier de oorlogen tusschen de leenmannen en gemeenten, zowel onderling als tegen hunnen leenheer gevoerd, die ook de zwakste toestand van het Romeinsche Rijk niet kende; van hier de leenen bezeten en heerlijke regten uitgeoefend door steden; van hier hare belofte van manschap aan hare heeren, die van schut en scherm aan hare mannen, waarvan een zonderling voorbeeld van den jare 1256, in het *Recueil des Ord. des Rois de France*, Tom. XII, préface, p. 15, not. 9, wordt aangetroffen, bij hetwelk iemand aan de stad Beauvais hulde en manschap belooft, en op zich neemt als kampvechter voor die stad op te treden, zoo zij een bewijs door tweegevecht noodig heeft.

In de derde plaats, en dit is een gevolg der vorige aanmerkingen, vermits de steden van Romeinschen oorsprong en op den Romeinschen voet ingerigt veel minder onafhankelijkheid hadden, dan die uit handvesten afkomstig waren, zochten zij dikwerf dergelijke handvesten tot vermeerdering van hare regten. Dit vinden wij omtrent Reims in het *Recueil des Ordonn. des Rois de France*, Tom. XI, préface, p. 5; omtrent

de steden van Languedoc in hetzelfde werk, Tom. XII, préf., p. 5; en omtrent Duitse steden overal; terwijl hierin waarschijnlijk de reden te zoeken is, waarom Doornik zich, in den jare 1187, eenen nieuwen vrijbrief van den Koning van Frankrijk verwierf.

In de vierde plaats was het inwendig bestuur der poorten geheel verschillende van dat der Romeinsche *municipia*. Bij de nieuwe gemeenten had de Heer eenen ambtenaar, de Schout of Regter geheeten, die het hoofd van het bestuur uitmaakte, terwijl de wezenlijke magt bij het geheele ligchaam der burgers bestond, of zoo als men wel eens genoemd heeft in *den buyck der burgerij*. Hier van daan dat het kleppen der klok tot oproeping der burgers, en ook het houden van eene zoodanige klok, in het Fransch *beffroy* genoemd, als het kenteeken eener vrije stad gold; dat bij het wegnemen der vrijheden ook de klok werd verbeurd; en dat over het kleppen daarvan zoo vele bepalingen voorkomen. Zie het Handvest van Haarlem van 1245, bij MIERIS, I D., p. 219; Handvest van Alkmaar van 1254, bij MIERIS, I D., p. 288; Handvest van Middelburg van 1253 ald., p. 275. *Recueil des Ordonn. des Rois de Fr.* Tom. XI, préface, pag. 42 en 43. DE BAST, *sur l'institution des communes en Belgique*, *Introd.* p. 15 en volg. Ook in Duitschland had hetzelfde plaats, en STERO, in zijne Annales op het jaar 1298, betuigt omtrent de stad Passau: «Volebant cives habere magistrum civium, «consules et rectores civitatis a se electos et sigillum «speciale et *campanas jam erezerant* ad convocandum «eorum consilium, et sic volebant more regalium «civitatum,» etc.

Wilde ik alle de verschillen oprekenen, welke tusschen de Oud-Romeinsche stedelijke inrigting en die der poorten of poortertijen, zoo als die in de 12de en volgende eeuwen, in de meeste landen van Europa, bij vrijbrieven en handvesten van Vorsten en Heeren zijn ingesteld, ik zoude een geheel werk kunnen schrijven; deze weinige zullen genoeg zijn om aan te wijzen, dat de vrijheid aan sommige steden en plaatsen gegeven, om eigene overheden aan te stellen, onderlinge verbindtenis te houden en te bezweren, bijzondere wetten te hebben, zelve keuren te maken, accijnsen te heffen, zegel te gebruiken, klok te kleppen, en wat al meer tot de regten eener *poorte* behoorde, niet afgeleid kan worden uit de Romeinsche gebruiken en daarmede niets gemeen heeft: even weinig als daarmede kan worden overeengebragt het voorregt om, wanneer eigene lieden of slaven in eene poorte waren opgenomen, of zich gedurende eenigen bepaalden tijd *onbecroond* daar hadden opgehouden, ze als van hunne dienst ontslagen te rekenen: een regt in zeer vele gemeenten, zoo in Frankrijk en Duitschland als hier te lande, bekend, en waarvan de voorbeelden al te menigvuldig zijn om die hier op te tellen.

Het regt om steden te bevrijden kon uit den aard der zaak alleen den Heer toekomen; dan toen men den regel had aangenomen, dat geen leenman zijn leen kon verminderen (*apeticer son fief*) buiten toestemming van zijnen leenheer, volgde van zelve, dat hij die toestemming ook tot het geven van vrijheden noodig had. De stedelingen zelve stelden er belang in hunne vrijheid van den Vorst te hebben, en deze, die hoofdzakelijk

in de steden het tegenwigt tegen de magt zijner leenmannen zocht , stelde geen minder belang in het onmiddellijk verleenen der vrijbrieven : van hier dan ook , dat van den Franschen Koning **LODEWIJK DEN ACHTSTEN** gezegd wordt : « Omnes civitates suas esse reputabat in « quibus communiae essent. » *Recueil des Ordonn. des Rois de Fr.* Tom. XIII, préface , p. 40. *Recueil des Hist. de Fr.* Tom. XII. , p. 304. In Holland was wel de Graaf een leenman des Rijks , maar de onmagt der Keizers , het vermogen der Graven en de afgelegenheid des lands maakten , dat zij in vele opzigten als onafhankelijke Vorsten handelden.

Zoodra het nu als uitgemaakt beschouwd mag worden , dat bij verre de meeste steden van Europa , en bijzonder , hoogstens met eene eenige uitzondering , alle onze Nederlandsche steden alleen bij handvest zijn bevrijd ; wanneer het tevens meer dan genoegzaam blijkt , dat niet alle plaatsen op dezelfde voorwaarden tot poorten zijn verheven , dan gevoelt men van hoe groot belang het , én voor de geschiedenis , én zelfs voor de regten (zoolang de omwentelingen geene geheele verandering in het Staatsbestuur hadden gemaakt) zijn moest , die oorspronkelijke handvesten te bezitten of op te sporen , en het is zeker niet het geringste bewijs voor de onrust van den voortijd , dat er zoo weinige steden zijn , die ze kunnen aantoonen. Bij Amsterdam is het zelfs tot nog toe onzeker , aan wien de stad hare vrijheid heeft te danken , en wanneer zij die bekomen heeft.

In het vorig Deel onzer werken heeft de Heer **VAN WYK** uitgegeven eene oudere keur der stad Amsterdam dan die tot nog toe bekend was , welker aanzijn **WAGE-**

NAAR had vermoed; en hij heeft die met zeer veel schran-
 derheid en kunde gebragt tot het jaar 1300 of 1301 :
 hij eindigt zijne Verhandeling met de aanmerking , dat ,
 Amsterdam toen reeds eene poorte zijnde , dit regt moet
 verkregen hebben sedert den jare 1291 , alswanneer
 Graaf FLORIS de V , bij zijnen vernieuwden tolbrief , den
 aldaar gezetenen geenen anderen naam gaf dan *homines*
manentes apud Amstelredamme (luiden wonende te
 Amsterdam). Dit gevoelen , door den Heer VAN WYN
 als waarschijnlijk opgegeven , komt mij buiten bedenking
 voor , en daar de Klasse thans den tolbrief zelve uit geeft ,
 mag ik eene nadere toelichting daarvan niet voorbij gaan.

Dat in de taal der middeleeuwen *manere* wonen
 beteekent en met *habitare* gelijk staat , van waar *mansio*
 eene woning , *mansus* , *manerium* , eene bouw-
 hoeve , waarop de landman woont , *manentes* (in het
 Fransch *manants*) even als *habitatores* inwoners
 beduidt , lijdt geen twijfel : ik behoeve daartoe alleen
 aan te halen het begin der keur door FLORIS , Voogd
 van Holland , aan het platte land van Zeeland gegeven
 en te vinden bij VAN MIERIS , Iste Deel , pag. 302 ,
manentibus inter Bornisse et Heydene Zee ; alsmede
 den tolbrief van Koning WILLEM , aan die van Moord-
 recht , mede bij VAN MIERIS , I Deel , p. 291 , *intra*
officium de Moordrecht manentibus et de caetero man-
suris. In Fransche brieven van dien tijd komt dit woord
 in denzelfden zin voor ; als in den vrijbrief van Koning
 PHILIPPUS AUGUSTUS aan die van Bourges in 1181 gegeven ,
 in het *Recueil des Ord.* , Tom. XI , p. 222 ; en die van
 denzelfden Koning aan die van Senlis van 1201 , *Recueil* ,
 Tom. XII , p. 292.

Ook beduidt het woord *apud*, bij eene plaats gevoegd, in datzelfde Latijn, even zooveel als *te*. In de Capitulariën der Frankische Keizers wordt dikwerf melding gemaakt van vergaderingen gehouden, of besluiten genomen, *apud* zekere plaats, die naderhand blijken in die plaats genomen of gehouden te zijn. Zoo is, bij voorbeeld, de Synodus *apud Vermeriam*, bij BALUZIUS, *Cap. Reg. Franc.* Tom. II, pag. 57, blijkens het onderschrift, gehouden *in eodem palatio Vermeriae*; het Capitulare *apud Silvacum* (ald. pag. 63) gehouden in *Silvatico*, of volgens het volgend Capitulare *in Silvaco*: ja wanneer men vergelijkt de verhandelingen van de beide bijeenkomsten te Marsna tusschen LOTHARIUS, LODEWIJK en KAREL, ZONEN van Keizer LODEWIJK DEN VROMEN, in de jaren 847 en 851 gehouden en te vinden bij BALUZIUS, Tom. II, p. 41 en volg., zijn daarin de aanwijzingen der plaats *apud Marsnam* en *in loco qui dicitur Marsna* onverschillig gebruikt: gelijk ook het oudste gedenkstuk der Romansche taal, de eed van LODEWIJK van Beijeren en KAREL van Aquitanië (BALUZIUS, Tom. II, p. 39.) gezegd wordt te zijn afgelegd in *conventu apud Argentoratum*, en naderhand uitgelegd in *civitate quae olim Argentaria vocabatur, nunc autem Strazburg vulgo dicitur*.

Geen wonder dan dat *manentes apud* niet anders beteekent, dan *wonende te*, en niet *bij* deze of gene plaats. Behalve het gezag van den Heer VAN WYNTER aangehaald der plaatse, en dat der vertaling van dezen tolbrief in de Handvesten van Amsterdam, I Deel, pag. 125, kan men aanvoeren de vertaling door VAN MIEN van het opschrift eens tolbriefs, den 6den Dec.

1224 gegeven, *hominibus apud Gorinchem*, aan eenige menschen te Gorinchem wonende. Duidelijker echter en buiten eenigen twijfel wordt dit gesteld door eenen brief van Koning PHILIPPUS AUGUSTUS van Frankrijk van den jare 1183, in het *Recueil der Ord. des Rois de Fr.*, Tom. XI, p. 226. «Homines tam
 «manentes quam mansuris Aureliis, et in Baillia Sancti
 «Martini, et in Baillia Sancti Johannis et apud Co-
 «drellum, et apud Arrebrachien, et apud Germinia-
 «cum de cetero ab omni tolta et tallia liberos esse
 «volumus;» hetgeen in de oude Coutumes van Orleans aldus vertaald werd gevonden: «Les homes ceux
 «qui mainent ou maindront à Orléans, et en la baillie
 «St. Martin, et en la baillie St. Jehan, et à Codrai,
 «et à Rebronchies, et à Gimeigni.» Gelijk mede bij den vrijbrief door denzelfden Koning, een jaar later, gegeven aan de inwoners van Cerny en Laonnais en zeven andere plaatsen, in het *Recueil* voorn. Tom. XI, p. 231, onder de benaming van *hominibus tam manentibus quam mansuris APUD* etc. In denzelfden zin, hetgeen dit nog te meer opheldert, gebruikt die Vorst in den vrijbrief aan die van Senlis gegeven, in het gemeld *Recueil*, Tom. XII, p. 292, de woorden: *universi homines infra muros civitatis et extra manentes*.

Wij hebben reeds gezien hoe vele voordeelen aan de vrijheid eener gemeente waren gehecht, en het spreekt van zelve, dat zij die zoodanige voorregten genoten alle gelegenheden zochten daaraan te herinneren. Van het oogenblik dat eene stad haren vrijbrief had ontvangen, of in die enkele gevallen, waarin zij hare Romeinsche vrijheid had behouden,

den, droeg zij den naam van *civitas* of *oppidum*, de inwoners die tot de gemeente behoorden dien van *cives*, *oppidani*, *burgenses*, en deze naam komt in alle brieven voor; ofschoon ook wel de benamingen van *civitas* en *oppidum* vroeger, vooral in meer oude tijden, gebruikt worden voor grootere steden, en bijzonder voor die welke Romeinsche vrijheden hadden, zoo als reeds bij het verdrag tusschen LODEWIJK den Beijer en KAREL van Aquitanië, omtrent de stad Straasburg, is gebleken.

Zorgvuldig vinden wij dan ook de poorters, of hen die tot de gemeenten behoorden, onder dien naam: zoo als *cives Laudunenses*, in eenen brief van Koning LODEWIJK DEN DIKKEN of VI van Frankrijk, hij het herstel der gemeente Laon in 1128, *Recueil des Ord.*, Tom. XI, p. 185; *cives de London*, in het Charter van Koning HENDRIK II van Engeland, van 1154, hier boven aangehaald; *cives Trajectenses* in een' brief van Keizer FREDERIK ROODBAARD van 1217, bij VAN MIERIS, I Deel, p. 170, waaruit tevens blijkt dat Utrecht reeds vóór dien tijd eene vrije of gevrijde stad, eene poorte was. In denzelfden zin *Burgenses Campendii* (van Compiègne) in een' brief van Koning PHILIPPUS AUGUSTUS van 1186, vermeldende eenen vroegeren brief van LODEWIJK VII: *Recueil des Ordonn.*, Tom. XI, p. 240; *Burgensibus Tornacensibus*, in een' brief van denzelfden Vorst van 1187, *Rec. ib.*, p. 248; *Burgensibus montis Desiderii*, in een' brief van denzelfden aan Mont-Didier van 1195, *Recueil*, Tom. XII, p. 288; *Burgenses nostros in Antverpia*, in een' brief van Hertog HENDRIK I

van Brahand, van de maand Maart 1228, *Plakaatboek van Brahand*, I Deel, p. 229; *Burgensibus de Dordrecht*, in een' brief van Koning WILLEM, van 1249, bij VAN MIERIS, I D., p. 252, en bij VAN DE WALL, *Handv. van Dordr.* I D., p. 18. Al verder *Oppidani de Middelburg*, in de Keur van Middelburg door de Gravin JOANNA van Vlaanderen en Graaf WILLEM van Holland, gegeven in 1217, bij VAN MIERIS, I D., p. 171; *Oppidani de Dordrecht*, in eene menigte brieven van de 13de eeuw, bij VAN DE WALL, in zijne uitgave der Handvesten van die stad bijeengebragt.

Van het oogenblik af dat die gemeenten welke vrijbrieven hadden bekomen, zich van de overige onderscheiden en derzelve burgers, *cives*, *burgenses*, *oppidani* werden geheeten, kon de benaming van *manentes* of *habitantes* niet anders aanwijzen, dan de inwoners der plaatsen die geene voorregten hadden, of wel de ingezetenen der vrijsteden, die geen burgerregt hadden, wanneer ze tegen de burgers werden overgesteld. Reeds veel vroeger had, volgens de schrandere aanmerking van SAVIGNY, *Geschiede des Römischen Rechts in Mittelalter*, Tom. I, p. 251, het woord *habitor* in de achtste en negende eeuwen die Germanen beteekend, die, als ze zich in Romeinsche steden nederzetterden, zich niet verwaardigden naar de Romeinsche wetten te leven en zich alzoo van het ligchaam der burgerij afzonderden. In lateren tijd is deze tegenoverstelling niet te miskennen. Zoowel in het Handvest van Haarlem van 1245, bij VAN MIERIS, I D., p. 219, als in dat van Alkmaar van 1254 (ald., p. 284), staan de *circummanentes* over tegen de

burgenses en de *oppidani*. In een Verdrag tusschen Graaf FLORIS van Holland en den Heer van Heusden, den 14 Febr. 1272 aangegaan, over de schouw van den Hoefdijk, bij VAN MIERIS, I D., pag. 360, waar telkens van de ingelanden wordt gesproken, die tot geene gemeenten behooren, komt de uitdrukking van *manentes* altijd voor; zoo mede bij de eerste vrijbrieven in Frankrijk gegeven aan Bourges, door Koning PHILIPPUS AUGUSTUS, in het jaar 1181 (*Rec. des Ord.*, Tom. XI, p. 222), en aan Senlis in 1202 (*Rec. des Ord.*, Tom. XII, p. 292), ofschoon men ook wel eens bij de oude vrijbrieven de benaming van *burgenses* vindt, het zij dat ze alleen vernieuwing van vroegere regten bevatten, het zij dat, als in denzelfden brief de vrijheid werd vergund, de eervolle benaming ook in het hoofd niet werd onthouden. Maar boven alle bedenking wordt deze tegenoverstelling verheven door eene uitspraak van Koning PHILIPPUS DEN SCHOONEN van Frankrijk van 1309 (*Recueil des Ord.*, Tom. XI, p. 417), waarbij de inwoners van Lisle en Périgord bij onderscheidene voorregten worden bevestigd, met uitdrukkelijke vermelding dat zij geene *commune* uitmaken, weshalve zij ook altijd *habitatores* en *incolae* worden genoemd ¹⁾.

¹⁾ In vele onzer oude keuren vindt men de tegenoverstelling van *burgers* en *inwoners*; en het kan ter opheldering van deze uitlegging, aan de benaming *manentes* gegeven, welligt dienen, dat in die keur door Keizer KAREL V, aan de stad Gent vergund, en bekend onder den naam van *Caroline*, van het jaar 1540, in dien zelfden zin worden gebruikt de woorden *bourgeois* et *MANANS*.

Dan alleen wanneer van inwoners moest worden gesproken, zonder onderscheid of dezelve al dan niet tot eene gevrijde stad of plaats behoorden, kon de uitdrukking van *manere* of *inhabitare* te pas komen, en in dien zin mogt in het vredesverdrag, op Woensdag na *Reminiscere* in het jaar 1167, te Brugge gesloten, tusschen den Graaf van Holland en dien van Vlaanderen, bij VAN MIERIS, I D., p. 112, worden gesproken van *inhabitantes terram Comitum Hollandiae*, bij art. 4; en van *oppidum vel villam in qua mercator manet*, art. 14; ten zij men liever aanneme, dat, vermits deze woorden altijd van het Graafschap Holland worden gebezigd, aldaar nog geene poorten of gevrijde steden bestonden, zoo als men ook werkelijk geene andere bewijzen vindt, dat reeds zoo vroeg die gewoonte in het Graafschap Holland was doorgedrongen.

Één eenig voorbeeld is ter mijner kennis waarin *habitantes*, ook voor burgers eener gemeente opgenomen, met het woord *oppidani* verbonden wordt aangetroffen, en wel in den vrijbrief door PHILIP VAN DEN ELSAS, Graaf van Vlaanderen en Vermandois, aan die van Nieuwpoort gegeven, in den jare 1163, bekend onder den naam van *secundae leges Noviportus*, en welke onder anderen met bijzondere zorg zijn uitgegeven, achter het II Deel der *Annales de Flandre* van D'OUDEGHERST, met de Aanteekeningen van LES-BROUSART. Deze keur, die in vele opzigten zeer merkwaardig is en tot de oudste van de Vlaamsche Handvesten van dien aard behoort, begint aldus: *Notum sit tam praesentibus quam futuris quod ego Philippus Dei*

Gratiâ Comes Flandrorum hanc legis justiciam oppidanis meis habitantibus in novo oppido concessim; dan ook deze uitdrukking laat zich met het hier-voren gezegde overeenbrengen. Vooreerst toch is reeds met een enkel woord aangemerkt, dat, ofschoon de eerste vrijbrief eener gemeente eigenlijk werd gegeven aan de inwoners vòòr dat dezelve poorters waren, als beginnende hun poorterschap eerst met dien brief, evenwel dikwerf reeds dadelijk de eernaam van *cives*, *burgenses* of *oppidani* aan dezelve werd toegekend, zoo als dit bijzonder te zien is in de brieven van Koning LODEWIJK DEN DIKKEN van Frankrijk aan die van Laon in 1128 (*Recueil des Ordonn.*, Tom. XI, p. 185) en die van LODEWIJK DEN JONGEN aan de inwoners van Compiègne, waarvan een *vidimus*, door deszelfs zoon PHILIPPUS AUGUSTUS verleend, staat in het *Recueil des Ordonn.*, Tom. XI, p. 240. Ten andere is het bekend, dat vele steden buiten-poorters hadden, die niet in de stad woonden (zie KLUIT, *Hist. der Hollandsche Staatsregeling*, T. 4, p. 153), en de keur van Nieuwpoort moest alleenlijk voor de inwonende poorters dienen, zoo als ook verder daarin voorkomt: *concessi etiam oppidanis meis de novo oppido, quod quicumque ibi manserit ab omni telonio nisi sit de terra vel de plumis liber erit*: een duidelijk bewijs dat de Graaf een onderscheid maakte tusschen de *oppidani* en diegene *qui in oppido manserint*.

Zoo is het dan, naar mijn inzien, uit de woorden van den laatsten tolbrief van Graaf FLORIS buiten bedenkking, dat Amsterdam in 1291 geene poorte of bevrijde stad was. Ik kan echter bij deze gelegenheid niet afzien

op te merken, dat deze tweede tolbrief gedagteekend is uit Leiden *feriâ quartâ post St. Agatham*, dat is Donderdags na St. Aegten dag, terwijl daags te voren de zoen was gesloten tusschen den Graaf van Holland en de Heeren JAN VAN RENESSE EN DIEDERIK VAN BREDERODE, voor welken laatsten JAN VAN TEYLINGEN, DIEDERIK SIMONSZ. VAN TEYLINGEN, WILLEM VAN OESTGEEST, HERMAN VAN WOERDEN EN GYSBRECHT VAN AMSTEL borggen waren gebleven, van welke zoen en borgtogten de brieven staan bij MIERIS, I D., p. 526—534, en het is dus waarschijnlijk, dat de vernieuwde tolbrief met deze verhandelingen in een naauw verband staat.

Wanneer men nu in aanmerking neemt, dat op een tijdstip waarop Heer GYSBRECHT VAN AMSTEL met den Graaf FLORIS in goede verstandhouding was, de inwoners van Amsterdam alleen tolvrijheid, en geene poorterij hebben bekomen; dat evenwel Heer GUY van Henegouwen, zoo als de Heer VAN WIJN dit zeer waarschijnlijk heeft gemaakt, zijne keur in den jare 1300 heeft gegeven, en toen Amsterdam reeds eene poorte was; dat voorts alle de Vorsten beweerden, dat hun alleen het regt toekwam steden te bevrijen, en mindere leenmannen dit niet vermogten, vermits alle gemeenten in dadelijken schut der Vorsten waren, eene leer die overal is aangenomen, gelijk ook alle de handvesten in Holland door den Graaf zijn gegeven; dat wijders JAN van Henegouwen in 1296, na den moord van Graaf FLORIS, tot de regering van Holland is gekomen, en vervolgens zijnen broeder GUY met de Heerlijkheid van Amstel heeft beleend: zoude het dan niet waarschijnlijk zijn, dat

Graaf JAN tusschen den aanvang van Julij 1296 , als-
wanneer hij eerst de Grafelijke waardigheid heeft
kunnen aanvaarden , en de maand Mei 1300 , toen
hij zijn' broeder GUY met Amstelland heeft beleend,
of bij gelegenheid dier verlijding , Amsterdam tot
eene poorte heeft verheven? Gaarne onderwerp ik
deze gissing aan de beoordeeling van meer bevoegde
regters.

VERHANDELING

OVER DE VRAAG:

**OF DE GRAVEN VAN HOLLAND AAN DE STATEN
VERANTWOORDING DEDEN OF LIETEN DOEN
WEGENS HET GEBRUIK DER BEDEN, OF
ONDERSTANDSGELDEN, DOOR DIE
STATEN TOEGESTAAN.**

VOORGELEZEN IN DE VERGADERING DER TWEEDE KLASSE VAN HET
KONINKLIJK INSTITUUT VAN WETENSCHAPPEN, ENZ.
OP DEN 24 MEI 1832.

*Gedrukt in het VIde Deel der Gedenkschriften van het Kon.
Ned. Instituut.*

Wanneer men met een aandachtig oog gadeslaat, wat er in latere tijden gedaan is, om juiste en gevestigde denkbeelden te erlangen over de ware beginselen der huishouding van Staat en over de onderlinge betrekking tusschen Vorst en Volk; wanneer men overdenkt, tot welke ongerijmde uitersten, zoowel de leer van het goddelijk regt der Vorsten, als die van de oppermagt des Volks, heeft doen overslaan, dan kan men zich niet genoeg overtuigen, hoe alle dergelijke redeneringen, als zij eeniglijk op bespiegeling gegrond zijn, het gevaar medebrengen, dat men, zich uit het rijk der wezenlijkheid verwijderende, zich in het onbepaalde verliest, en gebouwen optrekt, aan welke alle grondslag ontbreekt. De Staatkunde; zoo verre die zich tot het huishoudelijke der Staten bepaalt, dat gedeelte derzelve, hetwelk men eigenlijk regeerkunde kon noemen, is geen afgetrokkene wetenschap; zij is, althans zij behoort op de kennis van den Mensch in zijne betrekkingen gegrond te zijn.

Vormen van bestuur op zich-zelve te willen beoordeelen, is even ongerijmd als in het afgetrokkene over de verschijnselen des dagelijkschen levens te willen beslissen. De Staat is zamengesteld uit menschen, niet zoo als men zich die wil verbeelden en naar een of ander bepaald einde kan doen streven, maar zoo als zij werkelijk zijn, en zoo als zij, door hunne rede bestuurd, en door hunne driften aangezet, handelen; somtijds regelmatig, meestal aan den indruk des oogenblik geoorzamende, hun waar belang en welzijn voorbij ziende. De bespiegelende wijsgeer, die zich in zijn studeervertrek menschen voorstelt, zoo als die in zijn stelsel te pas komen; die hij naar de regelen, welke hij voorschrijft, laat handelen; die hij voor alle uitersten bewaart; die hij zelfs in hunne afwijkingen van den regten weg naar welgevallen leidt; die hij telkens met vrucht kan toeroepen: «tot dus verre en niet meer;» die wijsgeer kan eene leer van staatkunde ontwerpen; hij kan regeringsvormen droomen; hij kan met juistheid een evenwigt van magten scheppen, die zich op het papier zeer goed laten aanzien; eene bevallige voordragt, eene juiste orde in de verdeeling moge zijn ontwerp smakelijk maken en aannemelijk doen voorkomen; wanneer men hetzelfde in dadelijke toepassing wil brengen, zal het nimmer op het onderwerp passen; in de uitvoering zal men wel niet dadelijk de leemten kunnen aanwijzen, doch men zal de gevolgen ondervinden van deszelfs gebreken, of liever van deszelfs eenig gebrek, dat het niet op de wezenlijkheid, van zaken en personen is gebouwd.

Hoe hebben zich de onderscheidene regeringen gevormd? En moet er niet een eerste ontwerper geweest zijn van de verschillende vormen, waarvan wij de uitwerksels hebben gezien en ondervonden? Ik antwoord neen. Al die vormen hebben zich allengs ontwikkeld, en meest alle instellingen, vooral die, welke zich op den duur als weldadig en nuttig hebben doen kennen, zijn verschuldigd aan eenen samenloop van omstandigheden, in 's menschen opvatting toevallig. Dit toeval heeft veel voortgebracht; de ondervinding heeft het goede en kwade leeren kennen en onderscheiden; veel van hetgeen kwaad bevonden werd, is uit overtuiging afgeschaft; veel, dat in de uitwerking goede gevolgen opgeleverd heeft, is bijbehouden: en zoo is uit eene reeks van toevalligheden en uit de ondervinding van hetgeen ieder dezer toevalligheden uitgewerkt heeft, een tamelijk Staatsgebouw ontstaan; hier wat beter, daar wat minder goed, naarmate de omstandigheden gunstiger of minder gunstig waren. En uit die ondervinding alleen is het mogelijk beginselen af te leiden, welke, met de wezenlijkheid in verband staande, niet alleen wijsgeerig kunnen worden onderzocht en beoordeeld, maar welke ook, vooral zoo men aan bespiegeling weinig ruimte overlaat, den toets zullen kunnen doorstaan.

Zoo is de Geschiedenis de kennis, die tot het algemeen geluk der Menschheid den grootsten, den gewichtigsten invloed oefent. Op de kennis van het verledene zijn alle regeerkunde, alle regtskunde, alle beginselen van de voorschriften omtrent de betrekkingen tusschen den

Vorst en zijne onderdanen onderling, gebouwd. Bij gebrek aan noodige kennis van het verledene staan alle maatschappelijke betrekkingen op losse schroeven; veiligheid van personen en goederen zijn ondergeschikt aan deze kennis, en, na de zorg voor ziel en ligchaam, is er zeker voor niemand iets belangrijk, hetwelk niet in een naauw verband staat met de behoorlijke kennis der Geschiedenis. Uit het verledene moet de kennis van het tegenwoordige, zoowel als de voorzorgen voor de toekomst, worden afgeleid; en zoo ik mij in deze mijne opvatting niet geheel bedriege, is, uit dit oogpunt beschouwd, de Geschiedenis de voornaamste, de gewigtigste en tevens de nuttigste van alle wetenschappen.

Zonderling is intusschen het schouwspel, hetwelk zich aan ons oog vertoont, indien wij de verschillende beschouwingen nagaan, die de toepassing van deze algemeen gevoelde waarheid heeft doen geboren worden. Na geruimen tijd in een' diepen slaap te hebben gerust, na de duisternis, die het menschelijk geslacht in de zoogenoemde middeleeuwen bedekte, begon op eenmaal de menschelijke geest te herleven. De ontdekking van de eerwaardige overblijfselen eener grijze oudheid was het eerste teeken, waaraan men dit nieuwe leven bespeurde, en alle aandacht was op de oudheid gevestigd. Hare kennis was de eerste behoefte; zij moest het middel worden, waardoor de menschen hunne eigene waarde weder zouden beginnen te gevoelen, en te bemerken, dat ook zij, even als de ouden, eene eigene rede, een eigen oordeel, een eigen denkvermogen hadden. Geleerdheid gold

voor verstand en oordeel, belezenheid en geheugen voor wetenschap. Niemand vermat zich zelve te denken, en zoo eens een uitstekend man, eigenlijk ten gevolge van zijn eigen oordeel en vernuft, eene gewigtige waarheid ontdekt had, waagde hij het niet, die openbaar te maken, zoo hij geene voorbeelden kon bijbrengen, dat oude schrijvers hetzelfde gedacht en gezegd hadden. Verwrongen werden dikwerf de uitdrukkingen der Ouden, om toch eenig gezag bij te zetten, aan hetgeen men zich-zelven niet vertrouwd te kunnen beoordeelen. Lang duurde die staat van eigen wantrouwen, waarin men een voorbijgaand denkbeeld van een' dikwijls onbeduidenden dichter, mits hij in Griekenland of Italië geschreven had, eerbiedigde boven hetgeen men zelf uit eigen verstand had kunnen nagaan. Het werk van onzen beroemden landgenoot H. DE GROOT, *over het Regt van Oorlog en Vrede*, is welligt het sprekendst voorbeeld van die zwakheid, die niet zelden in belagchelijkheid ont-aardt, wanneer men eene eenvoudige waarheid, die ieder bij zich-zelven kan nagaan, ziet bevestigen door eene uitdrukking van een der sprekers in een Grieksch Blijspel of liever eene Grieksche klucht ¹⁾,

Het is hier noch de plaats, noch mijne bedoeling, al de gevolgen van deze opvatting na te gaan, of aan te toonen hoe de menschelijke geest, zich-zelven

¹⁾ Zoo bewijst DE GROOT, dat een Volk zich aan een ander kan onderwerpen; uit de *Amphitruo* van PLAUTUS, Lib. 2, Cap. 5, § 31.

meerder gevoelende, van die slaafsche zwakheid, van dat angstvallig wantrouwen, van dien gedwongen leiband een walg en afkeer hebbende bekomen, daardoor welligt tot een ander laakbaar, hoezeer verschoonlijk, uiterste is overgeslagen, en hoe aan deze overspannen, men mag zeggen kinderachtige, vereering der oudheid eene verachting voor al het oude is geboren, bij een aantal geleerden der vorige eeuw zichtbaar; en hoe die dweeperij met de oudheid in de vijftiende en zestiende eeuwen wel den grond kan hebben gelegd voor het oppervlakkige en spottende van de achttiende eeuw; hoe in de geleerdheid, en vooral in het ten toon spreiden der geleerdheid (de Franschen noemen dit met het onvertaalbare woord *pedanterie*) van DE GROOT en zijne tijdgenooten, de eerste oorsprong en verontschuldiging is te vinden voor de losheid en wuftheid van VOLTAIRE en BIDEROT; ik wil hier mij alleen bepalen tot hetgeen de Geschiedenis en hare toepassing op Staat- en Regeerkunde betreft.

Zoo lang men alle kennis, alle wijsheid aan de Ouden toeschreef en bij Grieken of Romeinen zoeken moest; zoo lang men zich-zelf en zijne tijdgenooten niet beschouwde als bevoegde beoordeelaars van hetgeen goed, hetgeen juist is; zoo lang men natuurlijk met nog veel meer verachting moest terugzien op die onzer Voorouders, die niet alleen aan hetzelfde euvel ziek waren van de tijdgenooten, dat zij, namelijk, jonger waren dan die beroemde volken der oudheid, maar die ook nog daarenboven het voorregt misten, van met die oudheid bekend te zijn;

zoo lang men de tijdvakken naar den staat der geleerdheid en letterkunde in dezelve beoordeelde, kon men geen gewigt hechten het zij aan de geschiedenis van den lateren tijd, het zij aan die van het duistere tijdvak, hetwelk de Grieken en Romeinen scheidde van de zestiende, zeventiende en achttiende eeuwen. Wie kon belang stellen in de lotgevallen van woeste volken, die geene letteren of geleerdheid kenden of op prijs stelden? Wie kon zich de moeite getroosten, om de geschiedrollen, de wetgevingen, de verhalen te lezen en op te sporen, in ruwe en onbeschaafde talen uitgedrukt, of door onkundige en ongeletterde handen beschreven in een bedorven Latijn, hetwelk den geleerde, die de Ouden vlijtig bestudeerde, en 't zich tot de hoogste eere rekende hunne taal met zuiverheid en bevalligheid te behandelen, walgen moest? Eene zeer oppervlakkige kennis der gebeurtenissen, die na den val des Roomschen Rijks hadden plaats gehad, werd voldoende gerekend; niemand oordeelde de geschiedenis van latere tijden belangrijk genoeg, om daaraan eenen opzettelijken arbeid te wijden. De geschiedenis der Grieken, der Romeinen, een ruw overzicht van het sedert voorgevallene, werd beschouwd als het eenige onderwerp, den Geschiedkundige waardig.

Wanneer men dan eenige beginselen der kennis van Staatskunde, van Regering, van Wetgeving op de onderzinking wilde doen berusten; wanneer men al eens gevoelde, dat het niet de gezegden der Oudheid waren, die men moest raadplegen, maar de lessen der Geschiedenis, ook dan was het louter en alleen die van de oude Grieken en Romeinen. Men bestudeerde den regeringsvorm

van Sparta en Athene; men vergeleek den staat des bestuurs onder Rome's Koningen met dat der Tienmannen of der Consuls, en waande het reeds zeer ver gebracht te hebben, indien men daaruit eenige algemeene voorschriften voor de toekomst had afgeleid. Dan, was men afgeweken van de bloote bespiegelende kennis, die uit eigene redeneringen en spreuken van oude Wijsgeeren of Dichters en andere Schrijvers bestond, men had de ondervinding te hulp genomen; de Wijsgeer had hare lessen, intusschen ongemerkt, uit dezelfde bronnen geput, waaruit hij zijne overige kennis ontleende. Men vergat, dat wij tegenwoordig geen Grieken of Romeinen zijn; dat het menschdom in kennis, in beschaving, in behoefte veel is vooruitgegaan, immers veranderd; men vergat dus, dat niet al wat toen gold thans toepasselijk zijn kan. Men vergat daarenboven, hetgeen men zich niet genoeg kan voorstellen, dat wij weinig van die oude Volken weten; dat onze kennis omtrent hunnen waren toestand, hunne zeden, gebruiken, manieren en wetten zeer beperkt is, dat hunne geschiedenis niet alleen ons veelal onbekend is, maar dat wij uit gedeeltelijke voorstellingen, uit overdrevene lofspraken of veroordeelingen, uit bevooroordeelde geschiedverhalen, voor waar en bekend houden, hetgeen valsch en duister is. Thans, nu men minder aan het bloote gezag hecht, en uit zich-zelfen oordeelen wil, worden dagelijks onwaarheden ontdekt in stellingen, die niemand ooit in twijfel had durven trekken; er worden gapingen aangevuld, waar niemand te voren het gebrek aan samenhang vermoed had. Ik behoeve slechts te herinneren aan de nieuwe werken

van NIEBUHR over de Romeinsche geschiedenis, en de ontdekkingen van CHAMPOLLION over Egypte.

Niet alleen dat de oudere geschiedenis ons niet genoeg bekend is, of zijn kan, om tot rigtsnoer te dienen; maar de omstandigheden en betrekkingen van de Staten der Oudheid worden ons op eene wijze voorgesteld, die geene duidelijke begrippen opleveren. Het zij dat wij niet genoeg weten of verstaan, hetgeen ons de oude schrijvers wegens den vorm van het bestuur in Sparta, en althans in het oude Rome, hebben nage-laten, het zij bij hen-zelve die vorm geheel onbekend was, het zij, eindelijk, zij het nageslacht met opzet of bij toeval hebben misleid, mag men vragen, wie is er in den tegenwoordigen staat der maatschappij, die zich een denkbeeld kan vormen van eenen Staat, waarin (zoo als ons omtrent Sparta wordt verhaald) geen eigendom, geen huwelijk bekend is, en waarin alle goederen, even als alle vrouwen, gemeen zijn? Van een Land (gelijk men van Athene opgeeft), waar niemand eenig bewind in den Staat, eenig bevel in den oorlog, eenig gezag, van welken aard ook, voeren kon, zonder met eene ballingschap te worden beloond, al was er ook tegen hem geene gegronde beschuldiging in te brengen? Van een Volk (zoo als van de Oude Romeinen gezegd wordt), waar de ambtenaar, met het hoogste gezag bekleed, openlijk door zijnen vader gekastijd wordt, wanneer zijn bestuur niet volkomen beantwoordde aan de denkbeelden, die de vader had opgevat? Ik beken het gaarne, dat mij deze algemeen aangenomene begrippen zoo hoogst ongerijmd voorkomen, dat ik die zoo onbestaanbaar met het

wezen van eenen Staat houde, en ze zoo zeer voor wederlegd rekene door het bestaan van den Staat zelve, dat ik veeleer overhelle, die in twijfel te trekken, dan ik mij de moeite geve eene verklaring daarvan te zoeken. En even als geen getal getuigen, hoe groot, hoe aanzienlijk, hoe eenstemmig ook, mij immer zal overtuigen van eene gebeurtenis, die met de voorschriften der Wis- of Natuurkunde strijdt; even weinig als de zorgvuldigste bewijzen, verzameld tegen tovenaars en heksen, mij van het aanwezig eener tooverkracht overtuigen; even weinig ik LIVIUS geloove, wanneer hij verhaalt hoe TARQUINIUS, op het zeggen van eenen wigchelaar, eenen steen met zijn mes doorsneed; even weinig geloove ik de verhalen van die oude vormen der oude Grieksche en Romeinsche Staten.

Dit toch mag men als zeer stellig aannemen, dat in de oude geschiedenissen veel voorkomt, hetgeen wij niet kunnen verstaan; veel, hetwelk wij niet behoeven of zelfs vermogen te gelooven: het zij dan, dat wij ons niet genoeg in de tijden en omstandigheden kunnen verplaatsen, het zij men ons onwaarheden heeft opgedischt, of wel als daadzaken opgegeven, hetgeen alleen in eene geheimzinnige beteekenis moest worden opgevat. De oudere geschiedenissen, zonder onderscheid, zijn opgevuld en vermengd met verhalen, die alle kenteekenen van onwaarheid dragen, en alleen op rekening van dwaling of ligtgeloovigheid kunnen worden gesteld. Ook hierin is het niet te verwonderen, dat, toen eenmaal die heilige eerbied voor al wat tot de Oudheid behoorde, was verflauwd, de mensch tot een ander uiterste is overgeslagen, en, aan alle oudere geschiedenis

geloof weigerende, het bestuderen van die oude geschiedenis als geheel onnut heeft beschouwd.

Lang heeft het echter geduurd, alvorens men zich van die zoo lang gekoesterde begrippen heeft ontdaan, eer men heeft begonnen in te zien, dat de beginselen van het Staats- of Burgerregt niet uitsluitend in de geschiedenis van Griekenland en Rome waren te zoeken. Zelfs de groote MONTESQUIEU, aan wien men grootendeels de nieuwere denkbeelden heeft te danken, heeft zich niet op eens daarvan kunnen losmaken; en het is, in mijn oog, geen der minste gebreken van zijn onsterfelijk werk, *de Geest der Wetten*, dat hij zich veelal beroept op de wetten, gebruiken en instellingen van die oude volken, of ook op die van vreemde landen, hem alleen uit onvolledige en onzekere berigten van reisbeschrijvers bekend, waarop dezelfde aanmerkingen vallen als op de Staten van den voortijd. Daaraan ook is het, mijns bedunkens, toe te schrijven, dat zoo vele beginselen, door MONTESQUIEU gesteld, voor geene toepassing vatbaar zijn bevonden, en bij ondervinding hebben gefaald.

De diep doordringende blik van MONTESQUIEU kon hem dit gebrek niet verborgen laten; hij gevoelde zijne dwaling, en, gelijk het den grooten man past, trof hij dadelijk het juiste middel tot herstel. Zijn werk bleef hetgeen het was, doch de laatste boeken van hetzelfde werden besteed, om de kennis te openen van den nieuweren tijd. Hij begreep, dat de kennis der oude geschiedenis niet moest worden verzuimd, en daarom verwierp hij niet hetgeen hij vroeger had geschreven; maar, ten einde de nadeelige gevolgen der

toepassing van onbruikbare bouwstoffen te verminderen, en den weg te banen ter verkrijging van latere en meer volledige kennis, sloeg hij de handen aan de nieuwere geschiedenis, en wel bepaaldelijk aan die van het leenstelsel. Hij spoorde de eerste bronnen op van de geschiedenis der Germanen, en drong door in den geest hunner wetten, zeden en gewoonten. Daaruit leidde hij met onbegrijpelijke schrandtheid af de geschiedenis van eenen regeringsvorm, die geheel Europa heeft beheerscht; van het *leenstelsel*, uit hetwelk al onze tegenwoordige instellingen zijn voortgevloeid. Zoo ook dit gedeelte van het werk van MONTESQUIEU veel te wenschen overlaat, zal niemand kunnen weigeren dien onvergelykelijken Schrijver hulde te bewijzen, wanneer hij nagaat, dat vòòr MONTESQUIEU, niemand aan eene geschiedkundig-wijsgeerige ontwikkeling van het leenstelsel had gedacht.

Veel is sedert dien tijd gedaan, en onophoudelijk wordt er gewerkt, om meerdere en volledige kennis te erlangen tot de geschiedenis van dat gewigtig tijdvak, hetwelk den val van het Romeinsche Rijk afscheidt van de hedendaagsche geschiedenis, en men mag gerust zeggen, dat daarin aanmerkelijke vorderingen zijn gemaakt. Deze geschiedenis van eenen tijd, nader bij den onzen, en waaromtrent wij zoo veel meer zekere en naauwkeurige berigten bezitten kunnen, en ook werkelijk bezitten, waarin de meeste onzer hedendaagsche instellingen haren oorsprong hebben, welke instellingen de kennis van dien tijd ophelderden, even als zij zelve door die kennis worden opgehelderd, die beschouwing is voor de beoordeeling van de lessen der ondervinding

niet alleen nuttig, omdat zij het veld der geschiedenis zoo zeer uitbreidt, maar ook bijzonder als tegenwigt tegen den onmatigen invloed van denkbeelden, eeniglijk op Grieksche of Romeinsche schriften gegrond. Hoe nader de geschiedenis komt tot onze hedendaagsche tijden, hoe meerdere overeenkomst van zeden, gebruiken en gewoonten men aantreft, en dus hoe meerdere toepasselijkheid op den tegenwoordigen stand van zaken en op onze toekomst.

Twee bijzondere redenen zijn er nog daarenboven, die de geschiedenis der middeleeuwen voor den staat van Europa, zoo als het zich thans bevindt, veel leerzamer en veel nuttiger maken, dan de oude geschiedenis, en deze redenen verdienen zeker alle mogelijke aandacht. De eerste reden is het grootte verschil, hetwelk tusschen de oudere en hedendaagsche geschiedenis bestaat, met betrekking tot de Godsdienst. De Heidensche godenleer, die zoo Grieken als Romeinen volgden, — die niet alleen in het bloot geloof bestond, maar ook met hunne geschiedenis, immers voor hetgeen ons als zoodanig gegeven wordt, was ingeweven, waaraan zij den oorsprong van een aantal instellingen toeschreven — had niettemin op den Staat, op deszelfs leden, zeer geringen invloed. Bijgeloof mogt somtijds eenen Priester, eenen Wigchelaar invloed geven op het bestuur van den Staat, of op het beleid eener bijzondere onderneming; een regelmatige en duurzame invloed van de Kerk op den Staat, en van den Staat op de Kerk, was bij de Ouden onbekend. De nieuwere geschiedenis, die vooral van de middeleeuwen, mag deze beschouwing niet uit het oog verliezen; en zoo die invloed

niet meer even gewichtig is; zoo, waarschijnlijk voor altijd, voorbij is het oogenblik, waarin een GREGORIUS VII Keizer HENDRIK IV om genade deed smeken; of een BONIFACIUS VIII Koning PHILIPS DE SCHOONE van Frankrijk trotseerde; waarin op de prediking van den Heiligen BERNARDUS gansch Europa zich tegen de Saracenen wapende en geheele legers naar Azië stroomden, of waarin de Kerkhervorming van LUTHER in Nederland eenen tachtigjarigen- in Duitschland eenen dertigjarigen krijg veroorzaakte; zoo die invloed aanmerkelijk is verminderd, blijft die niettemin zeer gewichtig, en een onderscheidend kenteeken van oudere en nieuwere geschiedenis uitmaken, waardoor de lessen, welke de Romeinen ons zouden kunnen geven, voor de hedendaagsche Staat- en Regeerkunde dikwerf min toepasselijk worden.

De andere bijzondere reden, welke ik bedoelde, is deze, dat, ofschoon, over het algemeen, de Mensch overal en in alle tijden dezelfde is; dat de aandachtige en onpartijdige beschouwer in alle landen, even als in alle tijdvakken, dezelfde maat van deugd en ondeugd, van beleid en onvoorzigtigheid, van diepzinnigheid en domheid zal aantreffen; de bijzondere wijziging van gebruiken, zeden, omstandigheden en dergelijke uiterlijke toevalligheden, op volken, even als op bijzondere personen, werken. Hoezeer men dan ook zekere gelijkheid tusschen alle volken moge erkennen, heeft niettemin ieder eene eigenheid, zoodat hetgeen bij het eene volk bepaalde gevolgen medebrengt, bij een ander volk wel niet geheel tegenovergestelde, doch evenwel verschillende gevolgen hebben kan. Eveneens

als de Mensch, over het algemeen, dezelfde eigenschappen in zijn ligchaam en deszelfs aandoeningen heeft, die de geneesheer in het afgetrokkene leert kennen, en waarin het wetenschappelijke zijner kennis bestaat, doch niettemin ieder ligchaam zijne bijzonderheden heeft, zoodat hetgeen den eenen verkwikt, dikwerf den anderen afmat; zoo als de geneesheer uit de ondervinding aan het ziekbed en de bekendheid met den lijder dit moet leeren; zoo is in de geschiedenis in het algemeen de kennis te zoeken der groote beginselen van regeerkunde en wetgeving, in die van ieder volk de bijzondere kennis, die de toepassing van deze algemeene beginselen op dat volk wijzigt en regelt. Het is daarom noodig, dat hij die uit de geschiedenis lessen voor de tegenwoordige tijden en de toekomst wil afleiden, bij de algemeene kennis, die de geschiedenis van alle volken en tijden hem leert, ook die voege der geschiedenis van ieder bijzonder volk, ten einde daardoor te geraken tot de kennis van ieders eigenheden, welke bij de toepassing der algemeene beginselen op den bijzonderen toestand van elk gegeven volk een' zoo gewigtigen invloed oefenen. Ook daarin is de geschiedenis der middeleeuwen voor de leering van het tegenwoordig geslacht en de nakomelingschap van grooter belang, dan die van de oudere tijden, omdat juist in die middeleeuwen de bijzondere thans bestaande Staten zich hebben afgezonderd; omdat, behalve de geschiedenis van Europa, zich ook eene geschiedenis gevormd heeft van dat Engeland, van dat Frankrijk, van dat Duitschland, van dat Nederland, hetwelk tegenwoordig aanzijn heeft, en waarin wij bestaan; omdat ieder zijne

Vaderlandsche geschiedenis in het bijzonder kan en moet bestuderen, niet als afgezonderd van de Algemeene Geschiedenis, maar als uitmakende een deel van hetzelfde geheel; doch dit deel door bijzondere omstandigheden, door zeden, door gebruiken, door eigenheden van plaatselijke ligging en levenswijze of middelen van bestaan, gewijzigd en van de overige deelen verschillend.

Zal dan de kennis der Geschiedenis haar hooger doel bereiken, zal zij kunnen strekken tot het wezenlijke nut, om de ware beginselen der Staat- en Regeerkunde te doen inzien, en zulks op eene wijze, dat die beginselen zich niet alleen aan de rede en bespiegeling aanbevelen, maar ook met de daad laten toepassen, en dat zij door de ondervinding worden bewaarheid, dan behoort bij de geschiedenis der Ouden en der voornamesten onder dezelve, de Grieken en de Romeinen, ook die te worden gevoegd van de latere tijden, en bepaaldelijk van de middeleeuwen, voornamelijk ook die van den Vaderlandschen grond en geest. Hij die de lessen, door vroegere ondervinding gegeven, op den tegenwoordigen tijd en de toekomst wil toepassen, moet zich vooral toeleggen de vroegere gesteldheid van Europa en van zijn Vaderland met de meeste naauwkeurigheid te kennen; en iedere bijdrage tot die juiste kennis, iedere herstelling van verkeerde begrippen omtrent instellingen van den voortijd, wordt ook dan nuttig, al ziet men niet dadelijk in de toepasselijkheid daarvan op de tegenwoordige gesteldheid der regeringsvormen, al hebben de betrekkingen eene geheel verschillende gedaante bekomen.

Deze algemeene waardering van het nut der beschou-

wing van den toestand der Europeſche Staten, en bijzonder van ons Vaderland gedurende de middel-eeuwen, welke welligt bij iedereen niet even duidelijk zoude in het oog loopen, heeft mij steeds genoopt dit gewigtig tijdvak onzer Geſchiedenis met bijzondere aandacht te beſchouwen; en zoo is bij mij natuurlijk ontſtaan het denkbeeld om ter toetſe te brengen eene ſtelling, onlangs door een der achtenswaardige Leden onzer Klasse in het midden gebragt, dat, namelijk de Graven van Holland naar willekeur konden beſchikken over de gelden door 's Lands Staten, bij wege van *beden*, toegestaan. Ik erken gaarne, dat die ſtelling het gewigtigſte gezag voor zich heeft, en dat **KLUIT** ¹⁾, daarin volgende het voetspoor van **VAN DE SPIEGEL** en van **SLINGELANDT** ²⁾, met uitdrukkelijke woorden heeft ter neder geſteld, « dat die gelden, zoo « als het van zelve ſpreekt, in de ſchatkiſt gebragt, « volkomen kwamen in het bezit en de magt der Graven, om ze te gebruiken tot die einden, waartoe « zij gevraagd waren; » dat ook de Heer **VAN WIJN**, « de verkregene bede, » beſchouwt als, « het goed « van den Graaf geworden ³⁾. » Doch, niettegenſtaande den eerbied dien ik voor deze namen koestere, vermeen ik integendeel te kunnen bewiſzen, dat de *beden* tot zekere bepaalde einden zijnde toegestaan, de Graaf niet alleen verplicht was, de gelden uitsluitend tot die einden te gebruiken, maar ook aan de

¹⁾ *Historie der Holl. Staatsregering*, IVde Deel, bl. 539.

²⁾ Bl. 29.

³⁾ *Aanmerkingen op WAGENAAR*, D. V, bl. 28.

Staten zelve te doen blijken, dat werkelijk de gelden deze bestemming hadden bekomen. Het betoog van deze stelling zal welligt eenigzins ver moeten worden opgehaald; doch ik vleije mij, dat hetzelfde des te belangrijker zal worden, daar de gelegenheid zich aanbiedt eenige voorouderlijke instellingen daarbij toe te lichten, en andere niet min gewigtige punten aan te raken.

De oude Germanen waren in hunne boschrijke en onbebouwde streken geheel vrij. Sommige hunner Volksstammen kenden geene regering, en bestuurden zich zelve; andere hadden Vorsten, doch wier magt zeer gering was ¹⁾. Hunne vrijheid bestond daarin, dat zij zich door niemand wetten of bepalingen lieten voorschrijven. De krijg, hunne voornaamste bezigheid, werd door den Vorst aan de Algemeene Volksvergaderingen voorgesteld, waartoe alle mannen, die wapenen droegen, een deel van het heer uitmaakten (Heermannen, Hermannen, Germanen, Alemannen, Arimannen), werden toegelaten. Alle groote aangelegenheden des Lands werden mede aldaar beslist. Het stond ieder vrij zijn gevoelen te uiten; en zoo al de meerderheid besliste, had de minderheid altijd het vermogen zich aan die beslissing te onttrekken, door zich van het volk af te zonderen ²⁾. Zòò schetst ons TACITUS het bestaan der Duitsche Volksstammen; en het is niet twijfelbaar of eene bijeenkomst van strijdbare mannen, allen ruw, onbeschaafd, en alle tot

¹⁾ TACITUS, *de morib. Germ.*, Cap. 7.

²⁾ *De morib. Germ.*, Cap. 7 en 11.

den strijd opgebracht, aan den drank daarenboven overgegeven, zal wel eens, in plaatse der bedaarde overweging en rustige overstemming, eene geweldige beslissing door het zwaard hebben verkozen¹⁾; te meer, daar de invloed der Priesters, die de orde in die vergaderingen moesten handhaven, zeker niet groot genoeg geweest is, de rust volkomen te verzekeren, hoezeer zij daartoe het gezag hadden. Althans hetgeen TACITUS zegt, dat de Priesters die onrustigen of onwilligen, niet bij wege van straf, maar als vijanden, mogten van het leven berooven, doet genoeg onderstellen, dat die bijeenkomsten dikwerf hoogst onstuimig moesten zijn²⁾. En dat dergelijke Volksscheidingen als een gevolg van verdeeldheid in de Algemeene Vergadering niet vreemd waren, leeren ons menigvuldige voorbeelden, waaronder het genoegzaam zal zijn, dat aan te halen, hetwelk, onder de Gatten voorgevallen, een gedeelte van het volk naar de eilanden aan den Rijn heeft doen verhuizen, waar het, onder den naam van Bataven, het eerst ons Vaderland in de Geschiedenis heeft doen kennen³⁾. Was eenmaal besloten tot den krijg of tot eene landverhuizing, dan moest ieder van zijne zijde daartoe medewerken, en de zwaarste straffen, oneer, schande, de dood zelfs,

¹⁾ Bekend is het, dat op de oude Poolsche Rijksdagen, waar niet dan eenstemmig een besluit kon worden genomen, dikwerf die eenstemmigheid niet werd verkregen, dan ten koste van het leven van eenige dergenen; die zich met de meerderheid niet vereenigden, en het *veto* uitspraken.

²⁾ *De morib. Germ.*, Cap. 11 op het einde.

³⁾ TACITUS, *de morib. Germ.*, Cap. 29 en *Hist.*, Lib. IV, Cap. 12.

wachtte hem, die zich aan het besluit onttrok ¹⁾). Het volk, hetwelk geene vaste woonplaats had, was steeds bereid, het zij om krijgsbedrijf, of om eenen beteren grond te bezetten, uit te trekken; de maanen waren altijd gewapend; ieder Volk een gedurig heer; iedere vestiging eene nieuwe legerplaats ²⁾).

Intusschen werd niet altijd tot eenen Volkskrijg besloten; en wanneer voorzigtigheid der meerderheid gebod het zwaard in de schede te houden, wanneer de magt der naburige Volken vrede gebod, dan bleef voor den krijgsman, behalve het vermaak van de jagt, niets over, dan zich vrijwillig in dienst van een ervaren Opperhoofd te begeven, en met dat Hoofd strooptogten of andere bijzondere ondernemingen te beproeven. Ieder die zich door moed, door dapperheid, door beleid had doen kennen, vond ligtelijk vrijwillige volgelingen, die zich uit verkiezing tot zijne dienst verbonden en onder zijn bevel streden: de band tusschen zoodanig Opperhoofd en zijne vrijwilligers werd zeer naauw gerekend ³⁾, en daar bij de Duitschers de slavernij niet drukkend was, daar persoonlijke diensten niet onteerend werden gerekend, had een Opperhoofd in zijne volgelingen, niet alleen vrijwillige krijgslieden in zijne togten en ondernemingen, maar ook bedienden voor zijnen persoon, die hij te

¹⁾ TACITUS, *de morib. Germ.*, Cap. 18. Zie ook CAESAR, *de Bello Gall.* Lib. 1.

²⁾ Van daar de menigvuldige invallen der Duitschers in Frankrijk, die CAESAR de volksverhuizingen der woeste volken noemt, en die het Romeinsche Rijk overheerden, en later die der Noormannen.

³⁾ TACITUS, *de morib. Germ.*, Cap. 13.

zijnen koste grootendeels had te onderhouden en door geschenken aan zich verbond ¹⁾. Deze betrekking, die welligt oorspronkelijk slechts tijdelijk geweest was, werd later en in de tijdstippen, waaruit onze eerste berigten zijn, reeds bestendig: het Opperhoofd en zijne opvolgers waren elkander over en weder getrouw tot in den dood.

Al deze gebruiken der Duitschers bleven hen grootelijks bij, toen zij de meer beschaafde gedeelten van het Romeinsche Rijk veroverden en bezetteden. De buit, die hun ten deel viel, en die bij verre overtrof hetgeen zij zich ooit hadden kunnen verbeelden, werd onder hen verdeeld, zonder dat de Vorst of aanvoerder zich daaromtrent iets meerder kon bevoordeelen, dan ieder ander krijgsmann. Ook bij het bezetten van landerijen had ieder burger zijn deel in het veroverde, en werd bij eenen inlander of Romein ingelegerd, die hem een aandeel van de opbrengst zijner landerijen moest afstaan; of hij stelde zich-zelf in het bezit van een gedeelte der landen. De Opperhoofden, die, alleen door vrijwillige volgers vergezeld, zich in het bezit van veroveringen hadden gesteld, die dus niet als aanvoerders van eenen Volkskrijg moesten worden beschouwd, hadden wel dadelijk aanspraak op den geheelen buit, doch de verplichting, op hen rustende, hunne vrijwilligers met geschenken te beloonen, deed deze in ruime mate daarin genieten, zoodat hoogstens voor het Opperhoofd een ruim deel overschoot. De onvolledige berigten, die tot ons zijn gekomen

¹⁾ Tacitus, *de morib. Germ.*, Cap. 13, 14, 25.

wegens de verovering der Romeinsche wingewesten in Spanje, in Engeland, in Frankrijk, in Italië, in Hongarije, in Afrika door de Duitsche volken, geven niet zeer duidelijk aan, hoe de verdeeling van den behaalden buit en de veroverde landen tusschen de Opperhoofden der veroveraars en hunne ondergeschikten hebbe plaats gehad; zelfs zijn die berigten wel eens tegenstrijdig; doch, behalve de groote verwarring, die destijds overal plaats grijpen moest, laat het zich zeer wel verklaren, dat er een onderscheid bestond, en bestaan moest, of de verovering een gevolg was van een besluit door het Volk genomen, en dus van eenen Volksoorlog (*guerra, gurra, war*), in welk geval eene gelijke, immers bijna gelijke deeling tusschen al de krijgslieden, hoogstens met eenig voorrecht voor den Vorst of het Opperhoofd te pas kwam; dan wel, of de verovering was gemaakt door een bijzonder Opperhoofd, die op eenen strooptogt (*faide, fehde, veete*) door vrijwillige volgelingen was verzeld; in welk laatste geval de geheele buit aan dat Opperhoofd behoorde, doch door zijne verpligte belooning aan zijne vrijwilligers door geschenken zoodanig werd uitgeput, dat hem weinig meerder overbleef, dan hetgeen hij aan ieder zijner knechten of ridders had toegekend.

Het is dit verschil, dat zich lange heeft staande gehouden, doch hetwelk eindelijk geheel is versmolten bij het algemeen worden van het leenstelsel, hetgeen, niet duidelijk genoeg ingezien, tot vele misvattingen omtrent de vroegste vormen der regering in de landen van Europa heeft aanleiding gegeven. De eigenlijke

Staat bestond uit een Vorst en vrije mannen (*Arimanni*), die, op geregelde tijden te zamen komende, op de Maart- en Meivelden over de zaken des Staats beraadslaagden, en verplicht waren den Staat met goed en bloed te dienen. Naast deze bestond eene andere verbindtenis van het Opperhoofd met zijne volgelingen, gezellen (*gevasalli*, *vasalli*) die hem bijzonder en persoonlijk trouw waren (*fideles*, *antrustiones*), en die niet den Staat, maar den Vorst met goed en bloed dienden. Na verloop van tijden werden de vrije mannen gedwongen hunne vrijheid op te geven, hun eigen goed in leen te veranderen, de diensten, die zij den Staat schuldig waren geweest, den Vorst te bewijzen, en zò ontstond het leenstelsel. Dit leenstelsel onderscheidt zich van den vroegeren vorm der Duitsche Staten op Romeinschen bodem gevestigd eeniglijk daardoor, dat de regten en verplichtingen, die bevorens aan of jegens den Staat hadden toebehoord, persoonlijke regten der Vorsten en pligten der leenmannen waren. De Vorst was niet meer het hoofd des Staats, maar hij was de eigenaar; de Graaf was niet meer Ambtenaar, maar leenman; de slaaf, de lijfeigene, de hoorige, werd het eigendom van dengenen, aan wien het leen, waarop hij woonde, geschonken werd. Deze weinige groote trekken moeten hier slechts in het voorbijgaan worden neder geworpen; het betoog daarvan is door mij op eene andere plaats gegeven, en de schets is alleen dienstig om het beheer der geldmiddelen in oude tijden te doen kennen, of de kennis daarvan voor te bereiden. Eveneens moet hier slechts met een enkel woord worden bijgevoegd dat,

zoo de oorsprong der leenen uit den oersten inval der Duitsche Volken kan worden aangewezen, deze, in den eigelijken zin des woords, eerst onder KAREL DEN GROOTEN EN KAREL DEN KALEN hebben aangevangen te bestaan ¹⁾, en het leenstelsel eerst algemeen is geworden onder de laatste Vorsten van den Carolingischen stam ²⁾.

Zoo lang de eerste vorm der regering bestond en de Staat was zamengesteld uit vrije Duitschers, die,

¹⁾ Het is genoegzaam bekend, dat na de eerste vestiging der Germaansche Volken, Franken, in Gallië, oene tweede, en wel die der Germanen, heeft plaats gehad; ook deze Germanen worden onder den naam van *Frankos* opgegeven, zoo als dit zich zeer natuurlijk laat verklaren, wanneer men door Franken niet verstaat een bepaald volk, maar alle zoodanige Germanen, die, hoezeer in de nabijheid der Romeinen wonende, evenwel vrij en onafhankelijk waren. Deze gelijke benaming heeft dit veelal doen over het hoofd zien; doch even zoo als daaraan de verheffing van PIPPIN is verschuldigd, geloove ik ook aan dezen tweeden inval, die waarschijnlijk een strooptogt was, en alleen door Opperhoofden gevolgd van vrijwillige gezellen (*fideles*, *antrustiones*, *vasalli*) geschiedde, de meerdere en spoedige uitbreiding van het leenstelsel te mogen toeschrijven. (Zie over dezen dubbelen inval der Germanen, AUGUSTUS THIERRY, *Lettres sur l'Histoire de France*, GUIZOT, *Cours d'Histoire moderne*, en de aldaar aangehaalde schrijvers).

²⁾ Het woord zelf van *feudum* komt nergens voor, dan na de Carolingische Wetten. Dit woord is overigens verbasterd van het Latijnsche *fides* en niet van Duitschen oorsprong. Het wordt het eerst in Longobardische Charters uit het Noorden van Italië aangetroffen. In het Duitsch en in alle Duitsche talen heet het *leen*, *lehen*; en hoe oud deze benaming zij, weet men niet, daar de Duitsche talen vóór de elfde of twaalfde eeuw in geene Charters of wetten gebruikt werden, daarvan althans geene overig zijn. Onder de Carolingische Vorsten kende men alleen *Beneficia*. Het woord *alode*, daarentegen, hetwelk reeds in de oude Germaansche wetten voorkomt, is van Duitschen oorsprong.

allen gelijk uit Duitschland gekomen, een gelijk aandeel in den buit en de veroverde landen hadden gehad, en aan wier hoofd een Vorst stond, wien uit de deeling alleen een gering voorregt was te beurt gevallen, was de magt van dien Vorst zeer beperkt. In de algemeene bijeenkomsten, welke gewoonlijk in de maanden Maart en Mei plaats hadden, werd over de algemeene belangen geraadpleegd en besloten, terwijl de Vorst de uitvoerder van die besluiten was. Hetgeen evenwel de magt der Vorsten eenigzins vermeerderde, waren de bijzondere veroveringen, die zij door hunne vrijwillige gezellen hadden gemaakt, welke nu als leenmannen hun ten dienste stonden, ook tot het uitvoeren van die bevelen, en het volbrengen van die besluiten, die niet door de algemeene Volksvergadering waren aangenomen of goedgekeurd. De behoeften van den Staat en den Vorst waren gering: de vrije mannen (*Arimannen*), even als de *vasalli* of *vrijwilligers*, waren verplicht te hunnen koste den Vorst in den krijg te dienen; de vrije mannen, alleen zoo die krijg bij de Volksvergadering besloten was, de vasallen, altijd. De beraadslagingen, de teregtzittingen, werden evenzeer, uit hoofde van de algemeene verplichtingen der vrije mannen en der vasallen, kosteloos bezet en waargenomen. KAREL DE GROOTE had — onder voorwendsel dat hij den vrijen mannen de moeite wilde besparen om altijd ter teregtzittingen te komen, en het bestuur in de Graafschappen waar te nemen — *schepenen* benoemd, die, zonder de vrije mannen uit te sluiten, welke goedvonden op te komen, verplicht zouden zijn zich altijd te laten vinden, en dat daardoor zijne magt en invloed niet

weinig vermeerderd, doch zelfs deze schepenen werden niet bezoldigd; eenige eerbewijzen en voorrang, geringe voordeelen uit de regtspleging voortvloeiende, meerdere hoop op bevordering en eenig deel in het bestuur, waren hunne algeheele belooning. De Geestelijkheid zelve moest hare pligten vervullen, zonder daarvoor eenig ander voordeel te trekken, dan eene gedeeltelijke vrijstelling der verpligtingen op andere vrije mannen drukkende ¹⁾.

In dien stand van zaken had de Vorst voor zich weinige behoeften. De opbrengst zijner bijzondere eigendommen en domeinen, over welke Keizer KAREL DE GROOTE een naauwkeuriger toezigt hield ²⁾; eenige toevallige inkomsten, bestaande vooral uit de goederen waarop niemand bepaaldelijk eenige aanspraak had; zoo als verloren of gevonden goederen, nalatenschappen van vreemden, eindelijk een gedeelte in de boeten, welke in de regtbanken werden geheven, waren genoegzaam om in de behoeften der hofhouding te voorzien, te meer, daar de Vorst overal, waar hij zich bevond, om niet werd onderhouden; het zij hij zijnen intrek nam in een klooster of bij eenen onderdaan; het zij zijne dienaren, hetgeen voor de tafel en onderhoud noodig was, zonder betaling, overal vorderden, of des noods roofden ³⁾. De vrije Duitscher droomde niet dat

¹⁾ De Geestelijken waren vrij van den heerban, dat is, de verpligting om de wapenen te dragen; zoo ook van onderscheidene lasten op de goederen. *Capitul. Reg. Franc.*, Lib. I, Cap. 85. *ap. CANCIANI Legg. Barb.* Vol. III, p. 157. Zie ook MICHEORN, *Deutsche Staats- und Rechtsgesch.* I. D., § 95, n°. 2.

²⁾ Zie het bekende *Capitulare de Villis*.

³⁾ Dit regt, in Frankrijk bekend onder den naam van *droit de prise*,

iemand het regt hebben kon een gedeelte van zijne bezittingen of inkomsten van hem te vragen; hij diende den Staat of den Vorst in het veld of in de raadzaal; doch zijne verpligting strekte zich niet verder uit, dan om dadelijk mede te werken tot hetgeen hij had helpen besluiten. Even weinig als de Vorst verpligt was voor de behoeften van den onderdaan te zorgen, even weinig als de Staat hem onderhield, was hij verpligt tot onderhoud van Staat of Vorst bij te dragen. Hetgeen de Staat of de Vorst meer behoeften moest veelal door geweld worden verkregen, en dit kon in die tijden van verwarring en algemeenen oorlog zeer gemakkelijk door den krijg op de naburen worden veroverd.

De groote verandering in den vorm des Staats, door het algemeen worden van het leenstelsel, maakte hierin geen groot uiterlijk verschil ¹⁾. Ook de vasal rekende zich niet verpligt den leenheer meer te geven, dan hetgeen hij bij het doen zijner hulde had beloofd. Trouwens de groote behoeften van den Staat werden

(waarvan bij vervolg meer) heeft bijna overal bestaan. In Engeland heette het *purvoyance*. BLACKSTONE, *Comm*, B. I, Cap. 8, No. 6, waar het eerst in de zeventiende eeuw onder KAREL DEN TWEDE is afgeschaft. Zie voorts RICHORN, *Deutsche Rechts- und Staatsgesch.* I D., § 171.

¹⁾ Het is even deze uiterlijke overeenkomst, die, het groot inwendig verschil bemantelende, zoowel de invoering van het algemeen leenstelsel gemakkelijk maakte, als voor den geschiedkundige de zwaarigheid oplevert, om den juisten gang dezer zoo gewigtige omwenteling naauwkeurig gade te slaan. Het is daaraan, dat de verwarringen in de verklaring van den oorsprong van het leenstelsel grootendeels zijn toe te schrijven; gelijk het aan het niet dan langzamerhand afnemen en ophouden van dit stelsel moet worden toegeschreven, zoo de toepassing der beginselen van het leenregt op de latere overblijfselen van dat regt zoo uiterst moeijelijk is.

daardoor vervuld; de *leenman* moest te zijnen koste den Vorst dienen tegen alle zijne vijanden, en daardoor werd de krijg zonder onkosten gevoerd. De *vasal* moest te zijnen koste zijnen Heer dienen in zijnen raad, zoolwel als in zijne teregtzittingen; hetgeen het bestuur des Lands en de bedeeeling des regts kosteloos voor den Staat maakte. De Geestelijkheid bezat leenen, die wel niet geheel van de dienstpligtigheid te velde vrij waren, doch die gedeeltelijk alleen de verpligtiging medebragten, in de behoeften van de openbare Godsdienst, en, zoo veel de zeden des tijds dit medebragten, in het armenwezen ¹⁾, te voorzien; zoodat ook daarop voor den Staat geene onkosten vielen.

Wat den bijzonderen hofstaat der Vorsten betrof, hij had daarvoor in de eerste plaats de ophrengst zijner bijzondere eigendommen of domeinen, die, wel is waar, door gedurige schenking en verkoop verminderden, doch ook dikwerf door het versterven van leenen, door verbeurdverklaringen, door gelukkige oorlogen, weder aangroeiden. Zij hadden daarenboven die regten, de ook zoo even vermelde, de onbeheerde goederen, waaronder ook de nalatenschappen van vreemden (*droit d'aubaine, jus albinagii*), de gevonden goederen, waarvan de eigenaar onbekend was (*epaves, waifs, bona waviata*) ²⁾, de strandvonden en schipbreuken,

¹⁾ Zoodanige geestelijke leenen, waar de leenman alleen tot vrome diensten gehouden was, werden gezegd *Eleemosynas* (DU CANGE op het woord *Eleemosyna*, 2de beteekenis); in het Fransch *franche aumône* (MERLIN, *Répertoire*, op het woord *franche aumône*); in het Engelsch *frank almoign* (BLACKSTONE, *Comm. B. II, ch. 6, num. 5.*)

²⁾ Zie onderscheidene woordenboeken van taal- en rechtsgeleerdheid op

de groote opbrengsten van jagt en visscherij, de tollen op de groote wegen, voor zoo verre die niet bijzonder ter leen waren uitgegeven, de veergelden, en meer dergelijke inkomsten ¹⁾. Voorts hadden zich de Vorsten jegens hunne leenmannen, en deze wederom jegens hunne vasallen, verbonden tot schut en socherm, en op grond daarvan oefenden zij het regt uit, hunne minderjarige leenmannen te vervooeden, en gedurende de minderjarigheid de inkomsten te genieten; de dochters der leenmannen uit te huwelijken; beide welke regten (*guardia et maritagium*) onder de aanzienlijke inkomsten der Vorsten en Heeren worden gerekend ²⁾.

De voornaamste bedieningen tot 's Vorsten persoon of hofhouding behoorende, werden buiten kosten, als leenpligten waargenomen. 's Vorsten stal werd bestuurd door eenen Constabel (*Comes stabuli, Connétable, Marschall*), onder wien mindere bedienden als *rijknachten* stonden (*Ecuyers*). De Hofmeester (*Senescallus, Dapifer, Sénéchal, Truchsets*); de Keldermeester (*Bubicularius*) ³⁾, of Schenker (*Pincerna, Echanson,*

die woorden, zoo als DU GANGE in voce *Albinagium, Atbini, wayf*, MERLIN, *Répertoire* in voce *Subaine*. Zie ook BLACKSTONE, *Comm.*, B. I, Ch. 8, num. 14.

¹⁾ Dergelijke inkomsten staan onder den naam van *regalia* in eene Constitutie van Keizer FREDERIK in de *libri Feudorum*, Lib. II, Tit. 56. Vergelijk ook BLACKSTONE, *Comm.* B. I, Ch. 8.

²⁾ *Assises de Jérusalem*, Cap. 172 en volgg. Cap. 242 en volgg. BRAUNAUOIR, *Out. de Beauvaisis*, Cap. 16. *Etablissemens de St. Louis*, Cap. 63. BRISSON, Cap. 66.

³⁾ In Frankrijk kende men een opzigter over het brood: *Grand panetier*; in andere landen andere, somtijds hoogst ronderlinge, bedieningen van denzelfden aard.

Schenk), de Kamerheer (*Camerarius*, *Chambellan*) waren alle leenmannen, die deze persoonlijke dienst als de verpligting van hun leen verrigten ¹⁾, en het is onbegrijpelijk in onze tegenwoordige denkbeelden, welke diensten niet al als leenpligtigig werden verrigt ²⁾. Daarenboven had de Vorst het regt zich om niet in te legeren (hetgeen bij zwakke Vorsten niet zelden ongelegenheden baarde, zoo als Keizer HENDRIK DE VIERDE ondervond, toen hem de burgers van *Goslar* het verdere verblijf in hunne stad met der daad beletteden, en hem met geweld ter poorte uitdreven), en om hetgeen hij voor zijn dagelijksch gebruik behoefde, door zijne hofbedienden zonder betaling te laten wegnemen, waar zij het vonden ³⁾.

Waren er intusschen eenige buitengewone omstandigheden, welke plegtigheden geboden, of andere uitgaven, die de Vorsten uit hunne *spaarpotten* ⁴⁾

¹⁾ Met deze diensten stonden ook regten in verband; zoo had de Admiraal der Zee groote regten op de zeevarenden, waarvan de Admiraliiteits Gerechtshoven in Engeland, die oudtijds hier en in Frankrijk bestonden, afkomstig zijn. Welligt is het hier niet te onpas aan te merken, dat oorspronkelijk *Admiraal* niet uitsluitend een *Vlootvoogd* beteekende, maar ieder krijgsman; het woord komt van het Arabisch en beduidt een *Emir*. DU CANGE, *Gloss.* in voce *Amir*.

²⁾ Men herinnere zich slechts de vreemde aanvragen en uitspraken daarop gedaan bij gelegenheid der plegtige krooning van GEORGE DEN VIERDE, Koning van Engeland, die al de oude gebruiken bij die gelegenheid wilde laten gelden.

³⁾ MERLIN, *Répertoire de Jurisprudence* in voce *prise*. Omdonnantie van Koning JAN van Frankrijk van 28 Dec. 1355. Art. 12. *Ordonn. des Rois de France*, Vol. III, pag. 27 et 28.

⁴⁾ *Epargnes*. Zie Hervormings-Edict van Graaf PHILIPS, of liever van Keizer MAXIMILIAAN van 6 Mei 1495, § 31, bij KLUIT, *Hist. der Holl.*

(want zoo heetten die inkomsten, die niet uit de domeinen voortkwamen) niet konden bekostigen, dan had de wet of het gebruik in dezelve voorzien, en de leenmannen tot eene bijdrage verplicht. Als zoodanig kent men de regten uit de middeleeuwen, 's Vorsten inhuldiging, als wanneer, behalve de heergewaden, die bij het nieuwe verlij der leenen verschuldigd waren, ter goedmaking van de gewone feesten, *ter blijder inkomste*, eene buitengewone toelage gegeven werd; het geval, wanneer de Vorst naar het Heilige Land, of in het algemeen over zee of naar verre landen toog ¹⁾; wanneer hij in krijgsgevangenschap geraakte; wanneer hij zich ten huwelijk begaf ²⁾; wanneer zijn zoon tot den Ridderstand werd verheven, of wanneer hij zijne dochter uithuwde ³⁾. Al deze gevallen hadden buitengewone hulp of onderstandsgelden ten gevolge, die de leenmannen den Vorst verschuldigd waren, en die hem in staat stelden, de noodige uitgaven van rantsoen of huwelijks-gift te doen, en de waar-digheid van] zijnen rang door schitterende feesten, gelagen en steekspelen, te onderhouden.

Het leenstelsel konde zich op den duur niet staande houden, en Vorsten zoowel als Volken werden hetzelfde

Staatsr., V D., p. 443. De post van *Rentmeester des épargnes* heeft zelfs nog na de Grafelijke tijden bestaan.

1) In het Duitsche Rijk betaalden de Vorsten nog in het begin dezer eeuw Römermaanden, dat is, een buitengewonen onderstand voor den togt, dien de Keizer naar Rome doen moest, om de Kroon op te zetten; welke togt niet dan gewapenderhand geschieden kon.

2) KLUIT, *Gesch. der Holl. Staatsreg.*, IV Deel, bl. 496.

3) KLUIT, l. a. p.

moede. De Vorsten zelve, door de leenmannen kosteloos gediend, moesten weldra ondervinden, dat zij van den goeden wil dier leenmannen geheel afhankelijk waren, en dat, zoo die leenmannen hunnen pligt verzaakten — hetgeen dikwerf het geval was, als zij geen onmiddellijk belang daarbij vonden — het hun aan magt ontbrak, de leenmannen tot dien pligt te noodzaken. De Vorsten zagen dat hunne oppermagt, hoe groot ook in schijn, geheel had opgehouden te bestaan, en de leenmannen hun meestal eene nietsbeduidende hulde bewezen, zich-zelve het wezenlijke van het gezag voorbehoudende ¹⁾. Er ontstond dan ook tusschen Vorsten en leenmannen een worstelstrijd, die zeer lang duurde. In Frankrijk was het eerst onder het bestuur van den Kardinaal DE RICHELIEU en de regering van LODEWIJK DEN DERTIENDE, dat de Koninklijke magt den Adel en de Leenmannen geheel ten onder bracht, waardoor LODEWIJK DE VEERTIENDE als een oppermagtig Vorst konde gebieden zonder eenigen tegenstand te ontmoeten. In Duitschland integendeel zegevierden de Leenmannen over den Keizer, en de Gulden Bulle van KAREL DEN VIERDE, die het Duitse Rijk tot in het begin dezer eeuw tot Grondwet diende, had den Keizer, met de meeste uiterlijke hoogheid, niets anders overgelaten, dan den stand van een verheven hoofd van verbonden Vorsten, die van hem geheel onafhankelijk waren. In Engeland integendeel eindigde deze worstel-

¹⁾ Keizer KAREL DE VIERDE werd door de Rijksvorsten op hunne knieën gediend, terwijl zij hem al zijne magt ontnamen, en hem geheel aan hun welbehagen onderwierpen.

strijd met eene schikking in een gemengd bestuur, hetwelk, met behoud van 's Konings hoogheid, de magt tusschen hem en de Leenmannen deelde.

Niet minder was het Volk over het leenstelsel te onvrede. Hoe kleiner, dit leert de dagelijksche ondervinding, de uitgebreidheid van het gezag is, hetwelk iemand oefent, des te drukkender is hetzelfde; zoowel omdat de gezaghebbende zich door een herhaald betoon van zijne magt, en een geduriger gebruik daarvan over den geringeren omvang, als het ware, zoekt te vertroosten en te verhalen, als omdat die gezaghebbende, nader bij zijne onderhoorigen geplaatst, meerdere aanraking met deze heeft. In de krijgsdienst, om een dagelijksch voorbeeld te nemen, mag de soldaat meer eerbied gevoelen voor den Veldoverste, den Generaal, den Kolonel, wat de dagelijksche tucht betreft, vreest en gehoorzaamt hij meer zijnen Korporaal of Serjeant, die, nader bij hem geplaatst, hem meer onmiddellijk zijn gezag doet voelen, en met wien hij in dadelijke aanraking is. Zoo gevoelden de hoorigen, de lijfeigenen, zelfs de vrije inwoners, den druk der leenheeren, der smalheeren, der kleinere dwingelanden, veel meer dan het Vorstelijk gebied; zij moesten niet alleen de schattingen opbrengen tot onderhoud van den Vorst, maar ook van al de leenmannen, en achterleenmannen, die tusschen hen en den Vorst waren. Zij ondervonden de grilligheden van ieder, die boven hen stond. Daarenboven had de onafhankelijkheid der leenmannen ten gevolge, dat zij, hoezeer denzelfden Opperheer, althans in schijn, dienende en gehoorzame, dikwerf onderling krijg voerden, zoodat de

ongelukkige onderdanen en opgezetenen niet alleen den last gevoelden der oorlogen, die de Vorsten tegen elkander voerden, maar ook van de verschillen tusschen leenmannen en achter-leenmannen. En wat konde het den landman aangaan, of hij als Franschman door de Engelschen, als Bourgondiër door de Armagnacs, of als inwoner van Tongeren door de Luikenaren werd uitgeplonderd, mishandeld of in gevangenschap weggevoerd ¹⁾?

Diep was het leenstelsel ingeworteld, en alle zeden, gebruiken en gewoonten daarvan doordrongen; het was geene gemakkelijke zaak hetzelfde uit den weg te ruimen, en de oorspronkelijke betrekking tusschen den Vorst en het Volk te herstellen. Met reden kan men twifelen of het nu reeds, ik wil niet zeggen overal, maar in de meeste gedeelten van Europa, is gelukt. Behalve Engeland en Frankrijk — in welke beide landen evenwel nog heden ten dage enkele sporen daarvan, vooral in oude instellingen, overblijven — is het zeker nergens tot nu toe volbragt, en het zoude geene moeite kosten, zelfs in de Grondwet van het Rijk der Nederlanden, belangrijke punten aan te wijzen ²⁾, welke zich alleen als gevolgen van het leenstelsel laten verklaren. De samenwerking van den Vorst en het Volk

¹⁾ Ik heb juist dit voorbeeld gekozen, omdat het mij bij de lezing van de geschiedenis der Hertogen van Bourgondië door den Graaf DE BARANTE getroffen had.

²⁾ Ik reken hiertoe de wijze van verkiezing der leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal door de Provinciale Staten, en van deze door de Steden en Ridderschappen. De onmiddellijke volkskeuzen in Frankrijk en in Engeland zijn vrij van deze gevolgen van het leenstelsel.

was tot deze gewigtige omwenteling noodig, en die zamenstemming vindt men overal in geheel Europa bijna op dezelfde wijze. Het kan alleen eenen vreemdeling in het rijk der wijsgeerige geschiedenis wonderbaar voorkomen, dat die zamenstemming bijna gelijktijdig overal wordt aangetroffen, namelijk in de XIIIe en XIVe eeuw, toen **LODEWYK DE ACHTSTE** en **PHILIPS DE SCHOONE** in Frankrijk, **EDUARD DE DERDE** in Engeland regeerden, toen, na de lange tusschenregering, **RUDOLPH** van Habsburg den Keizerlijken troon beklom, en toen **Holland Graaf FLORIS DEN VIJFDE** gehoorzaamde. De nieuwere geschiedenis toch leert dat al de Staten van dit werelddeel in alles een' gelijken tred hebben gehouden, dat daarom de beschouwing van het eene niet van die der andere afgescheiden kan worden beschouwd, en dat, om dezelve behoorlijk te kennen, men uit de vergelijking van de werking tot de oorzaak opklimmen, of van de oorzaak tot het gewrocht afdalen moet. De eerste stap tot ondermijning van het leenstelsel ging van het Volk uit. Zoo dikwerf eenige der ongelukkige opgezetenen, die niet volkomen als lijfeigenen te beschouwen waren, rust behoefden, om eenig bedrijf te oefenen, of de vruchten van hunnen arbeid te genieten, somtijds zelfs, wanneer zij, of om hun onderhoud te vinden, of zelfs tot Godsdienstige einden, zich van hunne woonplaats verwijderden, moesten zij, om niet door onderdrukking of kwelzucht mishandeld, door geldzucht geplonderd of beroofd te worden, hunne geringe krachten vereenigen. Reizende kooplieden of pelgrims, handwerkslieden, kunstenaars, geleerden of liefhebbers der letteren, allen die iets te verliezen

hadden, moesten de handen in een slaan, om zich onderling tegen baldadige of roofzieke leenmannen, het zij uit den Adel of de Geestelijkheid, te verweren, en vormden genootschappen, broederschappen, gilden, universiteiten, gemeenten ¹⁾. Daar zij door vereende krachten zich meerdere rust en veiligheid konden verschaffen, groeiden daardoor van zelve de middelen aan, die zij zich ter beveiliging hadden aangeschaft; de kunsten, de handwerken, de handel, de nijverheid breidden zich meer en meer uit, en deze vereenigingen wonnen in magt en invloed. De leenmannen gevoelden spoedig hoe nadeelig hun dergelijke verbroederingen waren; zij lieten niet na ze als inbreuken op hunne regten te beschouwen, en de bijzondere leden daarvan als weêrspannige onderdanen te vervolgen; maar ook de Vorsten, die niet alleen even spoedig begonnen in te zien, hoe veel voordeel voor hunne magt uit dezen nieuwen staat van zaken te trekken was, maar die ook de behoeften gevoelden, eene naauwere en meer onmiddellijke betrekking met hunne onderdanen aan te knopen, wettigden die vereenigingen door plegtige erkenning, ondersteunden die door hunne magt, vereerden ze met voorregten, die dezelve moesten uitbreiden ²⁾. De beide eeuwen, zoo even gemeld,

¹⁾ Al deze woorden zijn oorspronkelijk van dezelfde beteekenis, en worden dikwerf onderling verwisseld. *Gildas*, *communia*, *universitates*, worden onverschillig gebruikt, om vereenigingen aan te duiden: en het is eerst later, dat men die onderling onderscheidende vereenigingen tot nering of handwerk bijzonderlijk *gilden*, tot geleerdheid *universiteiten*, tot staatkundige einden *gemeenten* heeft genoemd. Zie deswege DU CANGE op de onderscheidene woorden.

²⁾ Alle verzamelingen van oude brieven, het *Recueil des Ordonnances*

onderscheiden zich van de vroegeren, door het ontstaan, het wettigen en het aangroeijen der gemeenten, welke den eersten trap hebben uitgemaakt, langs welken de vrijheid der ingezetenen allengs heeft aangevangen zich te verheffen, de magt der Koningen en Vorsten zich tevens heeft begonnen te herstellen in haren vorigen luister, en zich te ontdoen van de kluisters, waarin magtige en heerschzuchtige, zoowel als ongehoorzame, leenmannen hen lang hadden gekneld gehouden. Hoe nader de betrekkingen tusschen Vorst en Volk geworden zijn, hoe meer al die tusschen- in geplaatste gezagvoerders zijn teruggeweken, en naarmate de vrijheid der Onderdanen zich heeft uitgestrekt, naar diezelfde mate is ook de magt der Vorsten aangegroeid, zoodat tegenwoordig alleen in die Landen, waar het Volk geene of zeer weinige vrijheid kent, de Vorst nog de magt zijner leenmannen te ontzien heeft ¹⁾).

Zoo de oprigting en vrijmaking der gemeenten de eerste stap geweest is tot de omverwerping van het leenstelsel, tot de uitbreiding van handel en nijverheid, van wetenschappen en kunsten, tot bevrijding der

des Rois de France en het *Charterboek* van VAN NIERIS zijn opgevuld met dergelijke bevrijdingen. Zij maken den eersten grondslag uit van alle stedelijke handvesten, die gewoonlijk daarmede beginnen. Belangrijk is het om eene proeve te hebben van de hinderpalen, die het oprigten eener gemeente ondervond, en de bescherming die zij genoot, hetgeen uit oude brieven en geschiedschrijvers is verzameld bij AUG. THIERRY, *lettres sur la Monarchie Française*, *lettre* 16 en volg.

¹⁾ Dat langen tijd in Polen de Koninklijke magt zoo weinig beduidde, heeft geen anderen grond. Ook in Rusland en Hongarij is zelfs heden ten dage, niettegenstaande de groote magt der Keizers van Rusland en Oostenrijk, de invloed der Boyaren en Magnaten zeer aanzienlijk.

onderdanen en herstel der Vorstelijke magt, is het tevens natuurlijk, dat die gemeenten zelve niet aanstonds al die voordeelen hebben kunnen aanbrengen, noch ook zelfs dadelijk hebben kunnen worden geschoeid op eenen leest, die met de bestaande denkbeelden zeer weinig strookte. Na de eerste oogenblikken, waarin de naauwelijks gestichte gemeenten als verderfelijke en oproerige zamenrottingen uitgekreten, vervolgd en verdelgd werden, waarin zij, die tot die gemeente hunne toevlugt namen, als burgers of inwoners ¹⁾, te vuur en te zwaard benaauwd, zich alleen door geweld konden verdedigen, tot dat de Vorstelijke magt, tusschen beide tredende, hun slechts somtijds verademing en veiligheid schonk, werden de gemeenten zelve op den eenig bekenden regelmatigen voet ingerigt. Ieder die tot een beroep behoorde, moest, ter verdediging geroepen, onder de banier van zijn gild strijden, even als de hoorigen onder dien van hunnen Heer; de gilden moesten te zamen onder de stadsbanier strijden; de gemeente zelve diende den Vorst, die haar bevrijd had ²⁾. De groote trekken van het leenstelsel bleven nog, ten minste in den uiterlijken vorm, geheel bewaard; het ligchaam der gemeente, de universiteit, de broederschap

¹⁾ Het is niet zonder reden, dat ik *burgers* en *inwoners* afscheidde; men weet toch, dat de gemeenten ook niet-inwonende burgers hadden. Dit vermeerderde hare magt en beveiligde deze niet-ingezetenen burgers, doeh was dikwerf eene bron van geschillen. Zie v. d. WALL, *Handvesten van Dordrecht*, fol. 356 en 951. EICHORN, *Deutsche Staats- und Rechtsgesch.* § 243 etc. Bij de Gulden Bulle, onder Keizer KARL DEN VIJFDE, verkregen de leenmannen de afschaffing der landpoorters of uitpoorters (*Pfahlbürger*, *Spiessbürger*).

²⁾ Van daar de banieren en wapenen der steden.

schap was gelijk een leenman aan den Vorst, tot den leenpligt, gehouden ¹⁾; de gilden, de collegiën, de onderdeelen bekleedden de plaats der achterleenmannen jegens die gemeenten en universiteiten; de burgers stonden onder die gilden, de studenten of beoefenaars eener wetenschap onder de collegiën, gelijk bevorens de eigenen onder hunnen heer. De uiterlijke vorm was bijna dezelfde; het inwendig bestuur werd daardoor gewijzigd, dat de gemeente, geen ligchamelijk persoon zijnde, door *bestuurders* werd vertegenwoordigd, uit die gemeenten en door dezelve gekozen; het gild door *overlieden*, die zelve handwerkslieden waren en door de overigen werden benoemd; de universiteiten door *rectoren*, die de studerenden zelve uit hun midden aanstelden ²⁾; doch vele der vroegere betrekkingen uit het leenstelsel bleven over, die de vrijheid der burgers van de nieuwe vrijstaten — vooral dan, wanneer zich de besturen zekeren invloed op hunne eigene aanvulling verzekerd hadden — niet weinig belemmerden, en ze alleen hunnen stand verkiesselijk of gelukkig deed voorkomen, wanneer zij dien bij de lijfeigenen en hoo-rigen der smalheeren vergeleken. Lang heeft die staat

¹⁾ Van deze stelling heeft men vele bewijzen, en nog heden ten dage gevolgen. Niet alleen de gemeenten, maar ook de universiteiten dienden den Vorst. De universiteit van Parijs had zitting in de Staten-Generaal van Frankrijk; de universiteiten van Oxford en Cambridge zenden nog heden ten dage afgevaardigden in het Engelsch Parlement.

²⁾ Zie SAVIGNY, *Geschichte des Römischen Rechts in Mittelalter*, III D. Cap. 21, waar hij zeer breedvoerig over de oude universiteiten, bijzonder die te Bologna en te Parijs, handelt, en vele wetenswaardige bijzonderheden opgeeft en met ontegenzeggelijke getuigenissen bewijst.

in vele landen geduurd; ook heden ten dage duurt die op meer dan eene plaats nog voort; in andere landen, en daaronder ook in ons Nederland, zijn daarvan de duidelijkste sporen, *en* in de wetten, *en* in de instellingen, *en* in de zeden en gewoonten dagelijks aan te treffen.

Deze verandering van zaken en beginselen, deze toenadering van den Vorst en de onderdanen onderling, om de leenmannen te verzwakken en het geheele leenstelsel om te keeren, was eene wezenlijke omwenteling, zoo gewichtig als er ooit eene in Europa is gezien: die zich eerst langzaam ontwikkelde, maar ook eenen algemeenen invloed oefende en oefenen moest op al wat met het wezen van den Staat in betrekking stond, en bijzonder ook, hetgeen het tegenwoordig onderwerp meer van nabij betreft, op het bestier der geldmiddelen. En hier doet zich voor den oordeelkundigen beoefenaar der geschiedenis eene dier beschouwingen op, welke het groote nut en doel der Geschiedenis bewijzen. De Vorsten die, in plaats van een bestuur, hetwelk zich eeniglijk in hunnen persoon vereenigd en *geconcentreerd* had, eenen meer algemeenen regeringsvorm wilden invoeren, en het Volk in dadelijke betrekking tot dien regeringsvorm brengen, door het uitroeijen van het leenstelsel, bevonden zich te dien opzichte in een tegenovergesteld standpunt dan de eerste Keizers van Rome. Deze, immers, het oppergezag bemagtigd hebbende, in een Republikeinschen Staat, waar alle instellingen van het Volk uitgingen en op 's Volks wil en keuze waren gegrond, moesten zich zelve en hun gezag in de plaats des Volks pogen te stellen. De Romeinsche Keizers moesten

zoeken het al te magtige Volk op den achtergrond te schuiven; de Europeſche Vorſten, integendeel, zochten het al te zeer gedrukte en vernederde Volk op te beuren. De eerſten wilden opvolgen in de magt des Volks, de Europeſche Vorſten wilden het Volk in de magt doen deelen, om gezamenlijk met dat Volk de leenmannen uit den weg te ruimen. Beiden, zoo wel de Romeinſche Keizers, als de Koningen van Europa, hadden met magtige tegenſtanders te doen; zij moeſten hunne oogmerken verbergen en op eene min duidelijke wijze hun doel bereiken. Het Romeinſche Volk, nog niet gewoon blindelings aan des Vorſten wil te gehoorzamen, zoude bij eenen al te openbaren aanval den troon hebben omvergeworpen, eer die nog genoegzaam was gevestigd; de Europeſche leenmannen zouden zich van den Opperheer, die zijne aanslagen niet vermoed had, met geweld hebben ontslagen ¹⁾, het Rijk onder zich hebben verdeeld, eenen anderen Vorst welligt gekozen, die zich bedingen had laten voorschrijven, zoo als dit de Duitsche Keizers deden; althans hadden zij zich door eene verkiesbare Kroon, met uitsluiting van de erfopvolging, gewaarborgd tegen 's Vorſten overmagt, waarvan datzelfde Duitsche Rijk mede een voorbeeld oplevert. In deze zoo geheel tegen elkander overstaande betrekkingen, en bij gelijk onvermogen om hun voornemen openlijk en met magt door te zetten, waren zoowel de Romeinſche Keizers, als de Vorſten in Europa op meer bedekte middelen bedacht, en toen

¹⁾ Zoude onze Graaf FLORIS daarvan geen voorbeeld mogen gerekend worden?

(zeker niet in even hooge mate, doch overigens even als nu) de geldmiddelen de zenuw waren van de magt, was het ook bijzonder op de geldmiddelen, dat deze hunne steeds moeilijke toestand een' gewigtigen invloed oefende, en natuurlijk, doch naar gelang hunner onderscheiden betrekkingen, twee geheel tegenovergestelde gevolgen had, die ik niet weet dat tot op dit oogenblik juist opgemerkt, gekend en beoordeeld zijn. De Romeinsche Keizers vonden niet anders dan eene *openbare schatkist (aerarium)*, waarin al de inkomsten van den Staat werden gestort, en die in al de behoeften van den Staat moest voorzien. Nevens deze schatkist rigtten zij eene *bijzondere schatkist (fiscus)* op ¹⁾, waarin al des Keizers inkomsten zouden komen, en welke in 's Keizers behoeften en in die van het leger moest voorzien; en naar mate het Keizerlijk bestuur de Republikeinsche instellingen verdrong, verzwolg de *fiscus* het *aerarium*: de persoon des Keizers werd in het bestier der geldmiddelen, even als in den geheelen Staat gezien: de Vorst had zich in plaatse van den Staat gesteld. De Vorsten onder het leenstelsel vonden daarentegen niet dan eene bijzondere spaarpot (*épargne, domaine*) uit hunne eigen persoonlijke goederen en middelen bestaande, bestemd om in de uitgaven voor hun persoon en hofhouding te voorzien; zij voegden daarbij eene openbare *schatkist*, die door den Staat

¹⁾ In den aanvang zoude ook dit hebben gestuit, en men noemde die afzonderlijke schatkist eerst eene *krijgskas (aerarium militare)*. Ik ben deze bijzonderheden veelal verschuldigd aan eene Verhandeling van ons medelid den Heer VAN GOUDORVEN, voorgelezen in de Derde Klasse van het Instituut.

of de ingezetenen en het Volk werd onderhouden, en de uitgaven voor dat Volk dekken moest. Het Volk begon nevens den Vorst bij het bestier dier geldmiddelen te worden gekend, en deze openbare schatkist won zoo zeer het veld over 'sKonings spaarpot, dat thans, nu de omwenteling, die het leenstelsel geheel verdrongen heeft, in sommige landen geheel voltooid is, des Konings civiele lijst (die de oude spaarpot vervangt) uit 's Rijks schatkist wordt voldaan ¹⁾.

Toen de leenmannen ophielden hunne pligten te vervullen, toen de Vorsten niet dan noode hen daartoe opriepen, werd het noodzakelijk op eene andere wijze in die diensten te voorzien, en allengs werden, benevens de leenmannen, ook gehuurde krijgslieden (van daar *soudeniers* en *soldaten* genaamd) aangeworven,

¹⁾ Dat deze uitlegging met de waarheid overeenkomt, toonen al de kleine omstandigheden, die deze verandering vergezellen. Toen in Frankrijk de Kardinaal DE RICHELIEU (hij toch was het, die onder den naam van LODEWIJK DEN DERTIENDE regeerde) de leenmannen geheel had ten onder gebracht, vereenigde hij al hunne regten in de hand des Konings. Daardoor regeerde LODEWIJK DE VEERTIENDE onbepaald, en kon zeggen *l'état, c'est moi*: hij en zijne beide opvolgers hadden tot op 1790 alleen het beheer over al de inkomsten. Sedert 1790, onder de constitutionele Koningen, zelfs onder het bewind van NAPOLEON (met eenige weinige uitzonderingen, die zijne oppermagt verklaren), hebben de Vorsten in Frankrijk alleen eene *civiele lijst* gehad. In Engeland, waar de volkskeuzen van allen invloed van het leenstelsel vrij zijn, heeft de Koning eene *civiele lijst*; daar er echter in andere deelen van het bestuur nog sporen van het leenstelsel bestaan, heeft de Koning eenige der oude regten, en een gering overblijfsel eener spaarpot naast die civiele lijst behouden. In het Duitsche Rijk had de Keizer eenige regten als *épargne*: overigens had het Rijk opgehouden door den Keizer te worden geregeerd. In de Nederlanden was alleen eene *schatkist*.

om de krijgsdienst te verrigten ; het bestuur des Lands en het bedeele van 't regt aan bezoldigde ambtenaren toevertrouwd , en de kosten der hofhouding in geld betaald. Zoo dit alles den Vorsten bijzonder in de hand werkte , om niet alleen den onwil der leenmannen te kunnen trotseren en van deze onafhankelijk te worden , maar ook om krachtdadig hunne oppermagt aan die leenmannen te doen gevoelen , konden deze nieuwe middelen niet worden bij de hand genomen , zonder tevens te voorzien in de kosten daartoe vereischt. Niet alles werd dadelijk op dien voet gebragt , waarop wij hetzelfde thans zien ; men begon eerst met weinige krijgslieden of ambtenaren te bezoldigen , zoo omdat men er niet genoeg vinden kon , die zich daartoe verleenden , als bij gebrek aan middelen ¹⁾. Men durfde ook niet te openlijk uitkomen voor de bedoeling , die zelfs in den beginne niet overal even duidelijk werd ingezien ; doch ook de eerste proeven vorderden meerdere uitgaven dan de Vorstelijke domeinen en spaarpot konden opbrengen , en het werd noodig , andere wegen uit te vinden , om in de behoeften te voorzien.

De toenemende rijkdom , door de nijverheid der vrijgeworden burgers verworven , stelde wel de gemeenten

¹⁾ Men schafte na de eerste invoering van de staande legers de leenverplichtingen niet dadelijk af , zoowel om de oogmerken niet al te duidelijk aan den dag te leggen , als omdat men nog steeds bleef hechten aan het denkbeeld , om met geringe kosten en omslag eene geduchte magt , door het oproepen der leenmannen tot hunnen dienstplicht , te kunnen op de been brengen. Zelfs nog in 1688 , riep **LODEWIJK DE VEERTIENDE** den heerban (*arrière ban*) zijner Edelen op.

in staat de Vorsten dikwerf te gerijven ¹⁾, zelfs met meerdere gelden, dan de leenmannen konden opschaffen, doch deze gemeenten hadden, even als de leenmannen zelve, het oude voorregt der vrije Germanen, geene belastingen te voldoen. Men kende niemand het regt toe over het goed eens anderen te beschikken; en zoo lang de Vorst alleen geld konde noodig hebben voor zijne bijzondere vertering en hofhouding, was daarvoor ook te minder reden, daar die buitengewone omstandigheden, welke naar den loop der zaken grootere verteringen moesten veroorzaken, ook buitengewone opbrengsten medebragten. Intusschen hadden deze gemeenten veelal 's Vorsten bescherming noodig, en waren steeds bereid bescherming en bijzondere voorregten te koop, die de Vorsten niet alleen gaarne voor geld toestonden, of verkochten, maar ook wel eens weder introkken, om daardoor de gelegenheid te hebben, dezelve ten tweede male tot geld te maken. Bijzondere gelegenheden, die buitengewone uitgaven vorderden en ook buitengewone opbrengsten ten gevolge hadden, werden dikwerf te baat genomen, en eene ruimere toelage van eene gemeente bij zoodanig eene gelegenheid bragt dan ook wel eene vermeerdering van voorregten of eene bevestiging der voorgaande

¹⁾ Daartoe behoorden de geldopnemingen, die de gemeenten deden, om in de benoedigheden der Vorsten te voorzien, en die zij door den bijstand der poorters en het meerdere vertrouwen, hetwelk zij inboezemden en verdienden, konden bekomen. In onze Vaderlandsche Geschiedenis zijn die geldopnemingen, het zij bij wege van lijf- of losrenten, zeer bekend onder den naam van *versegelingen*. Zie KLUIT, *Historie der Holl. Staatsreg.*, D. IV, bl. 500 en volg., en de menigvuldige voorbeelden bij WAGENAAR, VAN MIERIS, VAN DE WALL enz.

mede ¹⁾. Dan al deze verkoopen van privilegiën , al de bijzondere regten , die der Vorsten spaarpot uitmaakten , de inkomsten der domeinen , de veelal ver , of te ver , uitgestrekte regten op sommige , vooral weerlooze , personen ²⁾ , ongeregtigheden en knevelarijen zelve , konden wel voor eenige oogenblikken in der Vorsten nood voorzien , op den duur was dit alles ontoereikende , en men moest op een meer duurzaam middel bedacht worden. De veranderingen in het muntstelsel waren mede onder de middelen , waartoe de Vorsten zeer dikwijls hunne toevlugt namen ³⁾ ; doch ook dit middel , hetwelk meer schade voor de onderdanen , dan voordeelen voor den Vorst medebragt , kon slechts tijdelijk zijn. Geldleeningen waren , bij gebrek aan vertrouwen en onderpand , alsmede aan omloop van geld , voor de Vorsten zeer moeilijk.

Het nieuwe middel , waartoe de Vorsten hunne toevlugt namen , was in zich zelve zeer eenvoudig , en evenwel was het van de gewichtigste gevolgen ; het was namelijk aan hunne leenmannen onderstand te vragen tot de kosten , die zij benoodigd hadden. Hiertoe was de gemakkelijkste weg , dat de Vorst , die allen deed bijeenroepen van wie hij bijstand te wachten had , hun zijne benoodigdheden openbaarde , en dien

¹⁾ Van daar , dat de voorregten der Brabanders bijna altijd in de *Blijde Inkomsten* der Hertogen zijn vervat.

²⁾ Ik bedoel de minderjarigen , die de Vorst vervoogde (*guardien*, *guards noble*) , de dochters der voornaamsten , die hij uithuwde (*haeritagium*) ; de verdrukkingen van vreemden , reizigers , Joden en dergelijke.

³⁾ De regeling der munte beslaat geene geringe plaats , zoo onder de ordonantiën der Koningen van Frankrijk , als der oude Graven van Holland.

onderstand vroeg, welken hij behoefde. Al de leenmannen, zoo wereldlijke als geestelijke, werden dan in eene vergadering bijeengevraagd, en dit kon te minder opziens baren, daar de Vorst als Opper-leenheer het regt had zijne leenmannen te roepen, om hem in zijn raad te dienen of zijn gerechtshof te bezetten ¹⁾. Bij die leenmannen riep de Vorst te gelijk ook de gemeenten, en zulks om twee gewigtige redenen: vooreerst, omdat die gemeenten, ten gevolge harer meerdere vrijheid en daardoor bevorderde nijverheid en handel, veel meer in staat waren tot geldelijke bijdragen, dan de Baronnen en Prelaten, die zelve hunne inkomsten tot hunne verteringen behoefden; ten andere, omdat de gemeenten, door de magt der Vorsten te schragen en van de leenmannen onafhankelijk te maken, hare eigene belangen voorstonden, en alzoo veel gereeder waren de hulp te verleenen, die hun gevraagd werd. Om den leenmannen deze mede-oproeping der gemeenten smakelijk te maken, en niet al te duidelijk open te leggen het doel, hetwelk de Vorsten hadden (hoezeer

¹⁾ Er is ook geen twijfel of dergelijke oproepingen hebben altijd bestaan, om over zaken van belang te handelen. Na de Volksbijeekomsten der Germanen, die TACITUS schetst, volgden de bijeenkomsten der groote vrije grondbezitters, eerst in Maart- en Meivelden, later in die vergaderingen, zoo treffend afgeschilderd in de brieven en andere werken van HINGMAR, die onder Keizer KAREL DEN GROOTEN en zijne Zonen Aartsbisshop van Rheims was (zie de Verzameling *des Historiens de France*). Vervolgens in de *cours plenières* of *Rijksdagen* (*Conciliën, Synodi, Parlementen*) die de Vorsten met hunne voornaamste leenmannen hielden. Onder de algemeene belangen van iederen Staat behooren voorzeker de geldmiddelen, en het was dus niet vreemd, op dergelijke vergaderingen die te zien behandelen.

welligt meer dan één zich dat doel niet zal zijn bewust geweest) zich van den dwang dier leenmannen te ontslaan en ze te vernederen, werden onderscheidene middelen gebruikt. Dan eens stelde men de leenmannen als een regtsbeginsel voor, dat, daar de gemeenten door den Vorst waren bevrijd, en onder deszelfs onmiddellijke bescherming stonden, zij den Vorst alle leenpligten hadden te bewijzen, werkelijk eene soort van leenmannen waren; dan eens liet men de gemeenten niet toe in dezelfde vergaderkamer; en, om de onderscheiding min stuitend te maken, splitste men de vergadering der Edelen, zoodat de Geestelijkheid, de Adel en de Gemeente (deswege den Derden Stand genoemd) ieder afzonderlijk bijeenkwamen; dan weder liet men de gemeenten wel toe in dezelfde kamer, doch met onderscheiding, zoodat het hooger einde der vergadering voor de leenmannen, het lagere gedeelte voor de gemeenten waren ¹⁾; dan weder mogten de leenmannen zitten, waar de gemeenten stonden, de leenmannen zich dekken, waar de gemeenten ongedekt moesten blijven; somtijds zelfs de leenmannen overeind staan, terwijl de gemeenten knielden ²⁾. Deze vergaderingen werden

¹⁾ DE BOULAINVILLE, *du Gouvernement de la France*. Nog heden ten dage wanneer in Engeland het Huis der Gemeenten eene Bill naar dat der Pairs opzendt, wachtten de Gedeputeerden buiten de balie van de kamer; zoo als dit nog zeer onlangs bij het overbrengen der reformbill met meer dan twee honderd leden van het Lagerhuis is gebeurd.

²⁾ Het is wel niet noodig al deze bijzonderheden, die genoeg bekend zijn, te bewijzen. Hetgeen in 1789 bij de opening der Staten-Generaal in Frankrijk plaats had, hetgeen aldaar bij de Wet van 13 Aug. 1814, bepaald was, omtrent de mededeelingen van wege den Koning aan de Kamers van de Pairs en der Gedeputeerden; zijn daarvan overblijfselen.

de Staten, de Staten-Generaal, de Parlementen, de Rijksdagen genoemd, en in alle landen van Europa zijn dezelve vroeger of later bijeengeroepen. Dat de gemeenten daarin zijn toegelaten, had bijna gelijktijdig in de Cortes van Spanje, in de Parlementen van Engeland, in de Staten-Generaal van Frankrijk, in de Nederlandsche Gewesten, en in de Duitsche Rijksdagen plaats: de dertiende en veertiende eeuwen zijn te dien opzichte hoogst-merkwaardig.

Bij deze vergaderingen verzochten de Vorsten eene vrijwillige toelage; en daar hun die zelden werd geweigerd, en tot het verkrijgen der toestemming alle middelen, zelfs dikwerf de meest onkiesche en gewelddadige werden gebruikt; daar deze verzoeken allengs bevelen werden, aan welke de Staten zich niet konden of mogten onttrekken, werd deze dwang door uiterlijke nederigheid vergoed. De Vorst, namelijk, vroeg, verzocht, *bad*, zijne leenmannen en gemeenten om eenen geldelijken onderstand, die dan ook den naam bekam van *preces*, *praecaria*, *quaestio*, *quiritum*, *petitio*; terwijl, daar dezelve tot hulp van den Vorst strekte, ook de naam van *auxilium*, *aide*, daarvoor werd gebruikt. De bede gegund zijnde, dankte de Vorst plegtig voor de betoonde welwillendheid ¹⁾.

Geen wonder is het, dat, bij deze uiterlijke nederigheid, de Vorst ook aan de Vergadering liet voor-

¹⁾ De Koning van Engeland gebruikt bij het bekrachtigen der wetten die de inkomsten verzekeren (*ways and means*) nog deze woorden: « *le Roi remercie ses nobles communs et aussi le veut.* »

Zoo vermeldt ook BLACSTONE, VI, C. 2 (pag. 184): *le Roi remercie ses loyal subjects, accepte leur benevolence, et aussi le veut.* —

stellen de redenen waartoe hij de gevraagde gelden noodig had, en dat deze eene, het zij dan wezenlijk of ten minste schijnbaar, zoo gunstige gelegenheid niet lieten voorbijgaan, om al hunne bezwaren aan de voeten des troons neder te leggen, en herstel te vragen van ieders wezenlijke of vermeende bezwaren; dat zelfs die gemeenten, die vooraf werden opgeroepen om afgevaardigden ter dagvaart te zenden, deze hunne afgevaardigden voorzagen van de noodige berigtschriften omtrent hetgeen zij te verzoeken, te smeken, te vragen, of somtijds (naar mate de behoefte meer of minder dringende was) te vorderen hadden ¹⁾. Geen wonder, dat de Vorsten, om een gunstig besluit van de vergadering te erlangen, dikwerf vele gunsten bewezen aan enkele personen, of aan gemeenten, dikwerf grieven verhielpen en aan gegronde klagten regt lieten wederbaren; dat alzoo de vergadering der Staten, ook van die zijde, zeer belangrijk werd. Iedere bijeenkomst werd dan gewoonlijk gevolgd, niet alleen van eenen omslag tot het vinden der gelden, op 's Vorsten bede toegestaan, en van de regeling hoe die gelden zouden worden geheven, maar ook van eenige wettelijke bepalingen (*statut*, *ordonnantie*, of hoe die ook genoemd mogte worden, omtrent de klagten die aan den Vorst waren overgebracht ²⁾).

1) Deze berigtschriften, in Frankrijk bekend onder den naam van *Cahier*, komen aldaar reeds zeer vroeg voor, en hebben in den jare 1789 meer algemeene bekendheid bekomen. De registers van de Advokaten van Holland AERT en ADRIAAN VAN DER GOES, en de resolutiën van Holland toonen daarvan bijna op iedere bladzijde voorbeelden aan.

2) Men zie daaromtrent het uitmuntend *Recueil des ordonnances* van

Wanneer nu eene bede was toegestaan en tevens de wijze bepaald, waarop de gelden zouden worden gevonden, dan sprak het van zelve, dat daarbij tevens werd opgegeven tot welk einde die bede was vergund, en dat wel naar aanleiding van de reden, die de Vorst zelf bij het doen der aanvraag opgegeven had. Maar hoe werd nu het gebruik van het geld geregeld? Ook hierover is en kan geene bedenking zijn. De Vorst, die zijne onderdanen om eene toelage had gebeden, moest ook zelf, immers door zijne bijzondere ambtenaren, de penningen besteden op de wijze, die hij 't meest geschikt keurde. Maar nu ontstaat de vraag, of wegens het gebruik der gelden aan de Staten eenige opening en verantwoording van 's Vorsten wege moest worden gegeven, dan wel of de Vorst daaromtrent alleen beschikte, zonder zich verder om de Staten te bekreunen?

Wanneer men, zonder zich nog de moeite te geven de geschiedrollen of de overgeblevene stukken van dien tijd in te zien, louter de waarschijnlijkheid raadpleegt, dan loopt het van zelve in het oog, dat het niet wel anders kon, of er wierden openingen wegens het gebruik der penningen, uit de beden afkomstig, gegeven: immers er bestonden onderscheidene bedenkingen, waarom de Vorsten geene reden hadden die verantwoording achter te houden, neen, maar integendeel, waarom hun belang vorderde, dat zij aan

de Koningen van Frankrijk (eene verzameling, die ten voorbeelde aan alle dergelijke ondernemingen mogt worden gesteld, doch die uit gebrek aan bekwaamheid en ondersteuning weinige navolging zal vinden), en vooral de voorreden, waarin telkens de geschiedkundige samenhang der meeste wetten wordt ontwikkeld.

de Staten de meest volledige inzage verschaffen van het gebruik der vergunde penningen ¹⁾).

Als eene eerste reden toch, moet men niet vergeten, dat de Vorsten bij de inwilliging der bede, en vooral bij de betaling der gelden, welke hun waren toegestaan, minst op den Adel en de Geestelijkheid, doch het meest op den zoogenoemden Derden Stand te rekenen hadden; als welke de meeste middelen bezat gelden op te brengen, en die dagelijks bij het ontluiken van kennis, van handel, van nijverheid, van scheepvaart, van landbouw, van bedrijven en van vertier, in rijkdom vorderingen maakte. Het groote doel der Vorsten, om zich door de vernedering hunner leenmannen van derzelve overmoed te ontslaan, bestond ook voor de Gemeenten; daartoe strekten zelfs ongemerkt al hunne pogingen, het zij de Vorst alleen dadelijk op vergroo-ting van magt, naar binnen- of buitenlands drong, het zij de gemeenten zich bepaalden tot het vorderen

1) Deze redenering is van te meer klem, daar, zoo lang het leenstelsel niet geheel was omvergeworpen, en de Adel en de Geestelijkheid niet hunnen grooten invloed op de Staatskunde als afzonderlijke lichamen hadden verloren, de Vorst en het Volk, of Derde Staat, hetzelfde belang hadden, en geenen nijdver op elkanders magt gevoelden of betoonden. Het is eerst nadat de Adel en Geestelijkheid hebben opgehouden op zich zelve te staan, dat de Vorst en het Volk zich als tegen elkander over hebben gesteld gerekend, en, of eene onbepaalde eenhoofdige regering, zoo als in Frankrijk onder LODEWIJK DEN VEERTIENDE en VIJFTIENDE, en onder NAPOLÉON, of een Volksbestuur, als in de Fransche Omwenteling, ontstaan is. In Denemarken heeft het Volk, om den Adel en de Geestelijkheid derzelve magt te benemen, in 1660 den Koning de onbepaalde heerschappij aangeboden; weinige jaren vroeger had de afschaffing der magt van den Adel en de Geestelijkheid van de Kamer der Pairs in Engeland het Volk doen zegeprelen, en na het onthoofden van KAREL DEN EERSTE de Republiek gevestigd.

van meerdere voorregten en vrijheden of bescherming voor haren handel; het kon dus niet anders, of de Vorst mogt op de goedkeuring der gemeenten rekenen, en hoe meerder vertrouwen hij aan deze goedwillig betoonde, hoe meer hij te haren opzigte zijn gezag bewaarde, door eigenmagtig toe te staan hetgeen hij gevoelde te moeten toegeven, des te gereeder vond hij de gemeenten, zijne beden, ofschoon dikwerf bezwarende, zonder bedenken toe te stemmen.

Daarenboven waren de beden zeldzaam strekkende om eene oogenblikkelijke en voorbijgaande behoefte te voldoen, maar hetgeen daarmede werd bekostigd was meestal van een' duurzamen en doorlopenden aard, en werd dit hoe langs hoe meer. Toen eenmaal de Vorsten hadden ingezien en ondervonden, dat een staand en bezoldigd krijgsvolk hun meer en onbepaelder ten dienste stond dan leenmannen (die, daar zij kosteloos hunnen pligt vervulden, ook steeds op hunne regten het oog hadden gevestigd, en deze deden gelden, handhaafden, ja zelfs in oogenblikken van nood vergrootten); dat hetzelfde krijgsvolk hen tegen ongehoorzame en weérbarstige leenmannen diende, tegen wie het moeilijk en bedenkelijk zoude geweest zijn andere leenmannen op te roepen of aan te voeren, toen werd dit weldra eene blijvende gewoonte, en de Vorsten wilden zich van hun staande heer niet ontdoen ¹⁾.

¹⁾ In het eerst bestonden de bezoldigde krijgsknechten uit lieden, die zich onder een Opperhoofd hunner keuze vrijwillig vereenigden, en hunne diensten verhuurden: dergelijke Opperhoofden werden in het Italiaansch *Condottieri* genaamd. Een der voornaamste en laatste dier Opperhoofden was de in den dertigjarigen krijg zoo beroemde WALLENSTEIN, die in

Toen later , b. v. in Frankrijk , de gewelddadigheden en strooperijen van afgedankte krijgsknechten bij het sluiten van den vrede het geheele land verontrustten , en tegen hen eene staande gewapende magt werd ingevoerd , die over het geheele rijk de burgers beveiligde en 's Konings gezag deed eerbiedigen ¹⁾, vond deze nieuwe instelling bij den Koning zoo veel bijval , dat zij , op dien oorspronkelijken voet , met slechts geringe wijziging , en onder afwisselende benamingen , tot op deze oogenblikken is bijbehouden ; terwijl in Spanje eene vrijwillige verbroedering tegen de Saracenen en de vagebonden ingerigt (*Santa Hermandad*), om dezelfde reden gedurende eeuwen is gehandhaafd , en als een steun der Koninklijke magt is aangehouden geworden. Niet minder vonden de Vorsten en Koningen tot uitbreiding hunner eigene magt baat bij het vervangen der onbezoldigde leenmannen , als ambtenaren en regters , door personen , die zij naar welgevallen benoemden

Duitschland de hoogste waardigheid en eer genoot , zoo als DUGUESCLIN in Frankrijk *connétable* geweest was. Naderhand huurde men geheele benden van andere Volken. Schotten en Ieren waren in Frankrijk en hier te lande ; Duitsche benden overal ; Zwitsers worden nog heden op die wijze in dienst genomen.

¹⁾ Men vindt de oprigting en instandhouding van eene gewapende magt tegen deze stroopers (bekend onder den naam van *Compagnies noires* of enkel van *Compagnies*), als een grond tot het aanvragen en toestaan van beden , in eene ordonnantie van Koning JAN van Frankrijk , van 5 Dec. 1360, *Rec. des Ordonn.* III D., bijzonder bl. 435. Het is overigens genoeg bekend , dat dit de oorsprong is der Marechaussée (die in de laatste tijden *Gendarmerie* is genoemd), en waarvan het opperhoofd (*Praepositus*, *prévot*) eene zeer uitgebreide regtsmagt oefende. Zie *Ord. Crim. de Louis XIV*, de 1670, n°. 2. Nog later zijn de , in het tegenwoordig

en in geld betaalden ¹⁾; ook de ingezetenen bevonden zich daarbij veel beter, en deze nieuwe instelling, die welligt in het eerst voorbijgaande was ²⁾; werd duurzaam. De bede daarvan moest telken reize worden herhaald, en de Vorst vond zich genoodzaakt tegen den tijd, waarop die ophield, op nieuw de Staten om eene gelijke, of liever (want dit leert de ondervinding maar al te zeer) om eene verhoogde bijdrage te vragen. Hij moest, dit bragt de aard der zake en de algemeene gewoonte mede, de aanleiding opgeven, waartoe hij de gelden benoodigd had, en de toestemming tot het gevorderde smakelijk maken; en hoe kon dit zonder, althans min of meer, in de verantwoording te treden van de vroeger toegestane gelden? Wanneer de Vorst gelden benoodigd had om eenen buitenlandschen oorlog te voeren, en eene bede had gedaan, die hem was toegestaan tot eene bepaalde som, om daarmede gedurende den oorlog een zeker getal krijgsknechten te bezoldigen ³⁾, en hij, door behoefte gedrongen, eene

geldend, Wetboek van de lijfstraffelijke regtpleging art. 553 vermeldde speciale geregtshoofden afkomstig, welke eerst bij besluit van 11 Dec. 1813, art. 17, zijn afgeschaft.

¹⁾ In sommige landen deed geldgebrek deze ambten en waardigheden verkoopen. Daardoor onafhankelijker geworden deden de ambtenaren de Vorsten bijna denzelfden wederstand ondervinden, als te voren de leenmannen, en **LODEWIJK DE VIJFTIENDE** had geene geringe moeite zich van de Parlementen te ontdoen.

²⁾ In Frankrijk was het aanwerven van Duitsche legerbenden in den beginne zoo vreemd, dat men niet wist van waar die gekomen waren, en ze geen anderen naam te geven, dan die zij zich zelve gaven: *Lanz-Knechte* (*Lansquenets*) en *Reiter* (*Reitres*). Zie ook **VAN DE WALL**, *Handv. van Dordr.* fol. 720, aanteeek.

³⁾ Somtjids voor het aanschaffen van geschut. Zie Brief van Hertog

nadere bede deed, kon het anders, dan dat hij begon met de Staten voor te stellen, hoe en waarom de vorige bede ongenoegzaam was geweest? het zij dan, dat de kosten boven de gemaakte raming waren uitgelopen, het zij dat de oorlog van langeren duur was geweest of meerdere hulp had noodig gemaakt. Het zoude moeilijk zijn eene nieuwe aanvraag voor te stellen, die zich niet aan de vorige had aangeknoopt, en niet wegens het gebruik der gelden eenige, al ware het dan ook onvolledige, opgave had bevat.

Maar al had ook 's Vorsten eigenbelang niet medebracht verantwoording der vroeger toegestane gelden te laten doen, hoe zoude hij zich daaraan hebben kunnen onttrekken? Nimmer gevoelde de Vorst meer dat hij de hulp zijner onderdanen noodig had, dan bij het doen eener aanvraag, eener nederige bede: nimmer gevoelden de gemeenten meerder hare magt, en zij maakten dan ook van die gelegenheid steeds gebruik, om hare bezwaren lucht te geven en herstel te vragen. Zoo zeer gingen de beden van den Vorst gepaard met wederkeerige beden van de Staten, die hunne bezwaren wenschten en vorderden te zien afdoen, dat de Vorsten zelve geraden oordeelden, dit als eene vergunning hunnerzijds te doen beschouwen, en dadelijk in de beschrijvingsbrieven de leenmannen

PHILIPS VAN BOURGONDIE van 11 Julij 1456. VAN DE WALL, *Handv. v. Dordr.* fol. 603 en bijzonder de *aant.* op fol. 604. Bij andere gelegenheden werd eene bede toegestaan tot een bepaald einde, zoo als in 1542 eene bede van f80,000 en eene van 60,000, uitsluitend om de penningen te gebruiken tot verdediging van Holland tegen MAARTEN VAN ROSSEM. WAGENAAR, V Deel, bl. 225—227.

en gemeenten ter dagvaart beriepen om te helpen en te beraden. Men is in latere tijden, vooral heden ten dage, meermalen lang bezig geweest met de vraag, of, bij gelegenheid van Vorstelijke beden, petitiën, aanvragen, of hoe men die ook noemen moge, en bij de beraadslagingen der Staten over het toestaan van geldelijken onderstand, het voegzaam konde zijn over staatkundige betrekkingen of over algemeene maatregelen van inwendig bestuur te raadplegen. In de middeleeuwen was men minder gewoon te beraadslagen, en meer te handelen. Ook vonden de Staten-Generaal van Frankrijk in 1356, bij gelegenheid eener bede, hunnerzijds geene bedenking, te vorderen, dat de Koning, die *om krankzinnigheid* was opgesloten, zoude worden in vrijheid gesteld; dat een aantal der hoogste Staatsdienaren zoude worden verwijderd, en een geheel ander stelsel van Staatskunde worden gevolgd ¹⁾. Bij andere gelegenheden, waren de vorderingen der Staten-Generaal niet minder gewigtig, en meestal werd aan dezelve, immers voor het oogenblik, toegegeven en de sluiting der zitting met eene Koninklijke verordening bekroond ²⁾.

¹⁾ *Ordonn. des Rois de France*. Voorrede van het Derde Deel, fol 49 en volg.

²⁾ Dit was in Engeland zoo stellig aangenomen; dat al hetgene in eene zitting van het Parlement werd afgedaan, in een enkel statuut werd vervat; terwijl de meest verschillende onderwerpen, in hetzelfde statuut opgenomen, alleen als onderafdeelingen voorkomen. Het gebruik, om aan ieder dier onderdeelen een opschrift te geven, is eerst in de zestiende eeuw onder Koning HENDRIK DEN ACHTSTE ingevoerd. BLACSTONE, *Comm.*, B. I, Ch. 2, numm. 6. Eerst zeer onlangs heeft men aldaar begonnen iedere afzonderlijke wet ook als een afzonderlijk statuut te beschouwen.

Bragt nu 's Vorsten belang mede aan de Staten volledige opening te geven van het gebruik der door hen verleende onderstandsgelden, zoo wel omdat men vooraf kon nagaan dat zoodanig gebruik zoude worden goedgekeurd, als omdat daardoor de aanvraag tot vernieuwing of vermeerdering van dien onderstand voegzamer kon worden ingeleid, en met meerderen klem aangedrongen, zoo zoude alle geheimhouding of stilzwijgendheid deswege weinig gebaat hebben. Daar de Staten geene bedenkelijkheid zouden hebben gemaakt openingen te vragen, vooral zoo er eenig algemeen verdenken bestaan had, omtrent eene andere bestemming aan die gelden gegeven, en zij welligt de wegzending zouden hebben gevorderd van zoodanige raadslieden der Vorsten, die het verkeerd gebruik der gelden zouden verdacht geweest zijn te hebben aangeraden of bestierd, of die de gevorderde verantwoording zouden hebben belemmerd, dan valt er ook bijna niet te twijfelen of die openingen werden altijd gegeven. Ja het is zelfs te vermoeden, dat die openingen ook geheel van zelve, en zonder aanvraag, zullen zijn gegeven; zoowel omdat de Staatskunde der Vorsten in dit stuk, zoo als in vele andere, medebragt liever ongevraagd toe te geven, dan eene aanvraag af te wachten, die zij niet konden wederstaan, alsook bijzonder omdat, wanneer de verantwoording vooraf en bereidwillig gegeven werd, het gemakkelijker viel het een en ander te bedekken of te bemantelen, hetgeen men den Staten niet al te duidelijk kon willen bekend maken, dan wanneer op eene gedane aanvraag die verantwoording onverhoeds ware gevorderd en noodzakelijk geworden.

De voorzigtigheid gebood zich tot het geven van openingen voor te bereiden; het was altijd geschikt om de harten te winnen, die openingen ongevraagd te geven; terwijl de Staten door het afslaan der gevraagde bede, zelfs door het slepende houden der beraadslagingen, de Vorsten in de grootste verlegenheid konden brengen, en ook dikwerf bragten, om daardoor datgene te verkrijgen, hetwelk zij als herstel van bezwaren, te regt, somtijds ook wel eens ten onregte, vorderden.

Maar het is in de geschiedkunde niet genoeg aan te toonen dat iets natuurlijk en waarschijnlijk is. Schoon zoodanige redenering veel mag afdoen tot de geloofbaarheid en opvatting van daadzaken, zijn het echter deze alleen, welke den grond kunnen leggen tot eene wetenschappelijke kennis der geschiedenis, en alle waarschijnlijkheid moet voor de wezenlijkheid zwichten. Wat leeren dan de gebeurtenissen op dit onderwerp?

Wanneer men de Engelsche geschiedschrijvers opslaat, dan springt deze waarheid in het oog, dat altijd de Parlementen van het gebruik der verleende onderstandsgelden kennis hebben genomen. Bereids in den jare 1244 berigt de geschiedschrijver MATTHIS PARIS, in ruwe en weinig gematigde uitdrukkingen, dat het Parlement nieuwen onderstand weigerde, omdat uit de verantwoording der vroegere gelden van derzelve onbehoorlijk gebruik tot andere einden gebleken was ¹⁾; reeds vroeger zelfs in den jare 1241 had het Parlement

¹⁾ Rex cum instantissime, ne dicam impudentissime, auxilium pecuniare ab iis iterum postularet, toties laesi et illusi, contradixerunt ei unanimiter et uno ore in facie.

vier Baronnen benoemd in wier handen de onderstandsgelden of beden zouden komen, ten einde voor het gebruik daarvan te waken ¹⁾. Dat in lateren tijd de Engelsche Parlementen zich stellig hebben bemoeid met het onderzoek naar het gebruik van de beden gemaakt, alvorens eenigen nieuwen onderstand te verleenen, behoeft geen betoog; en tot den tegenwoordigen dag is de invloed van het Parlement op de geldelijke verantwoording der verleende onderstanden niet te miskennen.

De Cortes in Castilië, die insgelijks den Koning beden (aldaar *pedidos* genaamd) toestonden, hielden geen minder toezigt over de einden, waartoe het den Vorst toegestane werd besteed. Nadat reeds verscheiden malen daarover onderhandeld was geworden, weigerden de Cortes in 1590 den Koning eene bede, omdat hun niet was gebleken, waar de grootere sommen, reeds vroeger oegestaan, gebleven waren, en zij dus de noodzakelijkheid der nieuwe bede niet konden bevatten. Bereids in 1527 hadden die Cortes den Koning geld geweigerd, hetwelk hij tot het voeren van eenen oorlog had gevraagd; en de toon dier weigering, zoo als die bij MARIANA wordt opgegeven ²⁾, bewijst genoegzaam, dat die vergadering niet gewoon was het gebruik der penningen onverantwoord te laten. In den jare 1407 vorderden de Cortes, dat de Koningin en haar mederegent, gedurende 's Konings minderjarigheid, zich onder eede zouden verbinden, de

¹⁾ HALLAM, *State of Europe during the middle ages* Ch. 8, p. 2.

²⁾ Que contribuir a la guerra con ciertas sumas era totalmente opuesto a sus privilegios a asi que no podrian acomodesse a lo que S. M. deseaba.

toegestane gelden tot den oorlog tegen Granada te besteden, en niet anders; van welken eed de Koningin zich naderhand door den Paus deed ontbinden. In het Koninkrijk Arragon, en dit kan geenszins bevreemden, indien men met den regeringsvorm van dat Rijk, ook slechts oppervlakkig, bekend is, oefenden de Cortes geen minder toezigt op de aanwending der beden door hen aan den Koning toegestaan ¹⁾).

In het Duitsche Rijk schijnen de Keizers zich met de leenverplichtingen der Baronnen of Vorsten te hebben te vrede gehouden, en zich vergenoegd met de buitengewone opbrengsten der Römermaanden, althans geene *beden* te hebben beproefd; welligt uit hoofde der geringe magt, die bij hen overgebleven was, veezende met een verzoek om ondersteuning in geld te worden afgewezen. En het is daaraan toe te schrijven, dat de Duitsche geleerden omtrent een stuk van zoo veel belang gezwezen hebben, dat zelfs de naauwkeurige (ofschoon niet altijd even juist oordeelende) EICHORN slechts in het voorbijgaan van beden spreekt; en een volkomen gebrek aan kennis, zoo omtrent het woord als de zaak, aan den dag legt ²⁾).

Onderscheidene redenen hebben mij tot het laatst doen uitstellen de beschouwing der Fransche wetten en gebruiken omtrent de beden. Geen land is er toch in Europa, welks geschiedenis, bijzonder het innerlijke des bestuurs, meer is bestudeerd dan Frankrijk; geen land is er, waar de bronnen der geschiedenis voor ieder, zelfs

¹⁾ HALLAM, *State of Europe during the middle ages*, Ch. 4.

²⁾ EICHORN, *Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte*, Th 2, § 306.

voor den vreemdeling, meer toegankelijk zijn gemaakt, geen, eindelijk, hetwelk op de Nederlanden meerderen invloed heeft geëfend, en waarvan het dus voor den Nederlander meer belangrijk is de bijzonderheden te kennen. Ik zal dan omtrent Frankrijk mij niet bepalen tot het aanhalen van geschiedschrijvers, of het ter toetse brengen van oordeelvellingen van anderen, maar mij eeniglijk toeleggen tot het onderzoek en de aanhaling der oorspronkelijke staatsstukken.

Wanneer de Koningen van Frankrijk geldelijken onderstand van hunne onderdanen, en bijzonderlijk van de gemeenten, behoefden, werden de algemeene Staten bijeengeroepen, en wel die van het Noordelijk gedeelte des Rijks en van het Zuidelijk gedeelte ieder afzonderlijk, omdat niet overal dezelfde taal werd gesproken ¹⁾. Die van het Noorden, waar de *Langue d'oïl* in zwang ging, werden veelal te Parijs gehouden; die van de meer Zuidelijke gewesten, waar de *Langue d'Oc* werd gesproken, in eene stad in het Zuiden, terwijl ook buitendien nog wel eens Staten van bijzondere Vorstendommen, als van het Hertogdom *Normandië*, van het Graafschap *Vermandois*, en andere voorkomen. Bereids bij de Staten-Generaal van 1355 werd, bij eene Koninklijke ordonnantie van den 28 December, bepaald, art. 5, dat de beden niet zouden

¹⁾ Het verschil bepaalde zich niet eeniglijk tot de taal, maar strekte zich ook uit tot de Wetgeving. Het Noordelijk gedeelte (*Langue d'oïl*) volgde meest oude Germaansche onbeschrevene gebruiken, en heette *pays coutumier*. In het Zuidelijk gedeelte (*Langue d'oc*) gold meestal het beschrevene Romeinsche regt, *pays de droit écrit*. Zie daarover A. THIERRY, *lettres sur l'histoire de France*.

worden geheven noch uitbetaald door 's Konings Ambtenaar, maar door goede, eerlijke en vertrouwde personen, benoemd door de Staten, daar, waar de uitgaven geschieden moesten; welke aan den Koning zouden zweren de gelden noch aan den Koning, noch aan iemand op zijn bevel, uit te betalen, maar alleén aan de krijgslieden of ter zake van de oorlogskosten ¹⁾; terwijl art. 7 medebrengt, dat de Staten nader te Parijs zouden bijeenkomen, ten einde, zoo de krijg niet geëindigd ware, en in aanmerking nemende de behoeften des oorlogs, en de wijze hoe de beden uitgegeven en besteed waren, over eene nieuwe bede te beraadslagen ²⁾. En deze bepalingen komen bij de volgende gelegenheden telkens weder voor, als in 1356 en 1358 ³⁾; gelijk mede bij gelegenheid der Staten van het Zuiden van Frankrijk, volgens eene ordonnantie van 1355, in het Latijn gegeven door den Dauphyn van Frankrijk ⁴⁾.

1) Et ne seront les dites aydes et ce qui en ystra levées ne distribuées par nos gens, par nos trésoriers, ne par nos officiers, mais par autres bonnes gens saiges loyaulx et solvables, ordonnés, commis et députés par les trois Estats dessusdits, tant es frontières qu'ailleurs, où il les conviendra distribuer: Les quels commis et députés jureront à Nous ou à nos gens et aux députés des trois Estats que par nécessité qui aviegne ils ne bailleront ne distribueront le dit argent à Nous ne à autres, fors seulement aux gens d'Armes et au fait de la guerre.

2) Pour nous conseiller et aviser sur le fait de nos guerres: et se elles n'étaient adonques finies, considérées les qualités de nos dites guerres, l'état d'icelles et comment les aydes dessus dites auraient été despensées et employées ils pourvoiraient de nous faire aide convenable etc. *Ordonn. des Rois de France*, Vol. III, fol. 26.

3) *Ordonn.* Vol. III, fol. 129 en 221.

4) *Ord. ib. ib.* fol. 108, et eisdem nobilibus, prelatibus et communitatibus

Het is bijzonder merkwaardig, dat, zoo bij de Staten-Generaal van Frankrijk op de beden eene orde was gesteld, deze altijd gepaard ging met eene wet over de munt, en dat even zoo de Staten zich het regt hadden voorbehouden om bijzondere Ambtenaren aan te stellen, die over het gebruik der onderstandsgelden moesten beschikken, onder de benaming van algemeene Schatmeesters (*Trésoriers Généraux*), of Generaalmeesters der geldmiddelen (*Généraux maitres des Finances*) ¹⁾, welke laatste benaming ook nog heden ten dage hier te lande is bewaard in de Generaalmeesters van de Munt ²⁾.

Omtrent het Graafschap Holland ontbreken zeker de Staatsstukken, uit welke men, even duidelijk als in Frankrijk, de betrekkingen der Staten tot het gebruik der onderstandsgelden en tot het muntwezen kan inzien; dat zij echter niet minder of anders zijn geweest, is uit die stukken zelve, die wij bezitten, genoeg op te maken.

Bereids in den jare 1299 sprak Graaf JAN, zoo wel als Graaf JAN VAN AVENNES, van het doen der oorlogskosten bij rade der goede luiden van de poorten ³⁾; en de geleerde KLUIT merkt op dezen brief aan, dat

et statibus predictis et duobus ex istis, videlicet nobilium et popularium disponendi, ordinandi, instituendi et destituendi, quoties eis videbitur expedire personas idoneas ad predictam oblationem levandam et exigendam ac *distribuendam* in dictis officiis, de quibus supra est facta mentio, necessarias liberam auctoritatem concedimus.

¹⁾ *Ordonn.* id. fol. 197.

²⁾ Wet van 11 Julij 1814.

³⁾ VAN NIERIS, Charterb. I Deel, fol. 614.

daarin niet wordt gesproken van het regt van vrede of oorlog, maar alleen van de oorlogskosten, waaruit hij met regt afleidt, dat de Graaf daarbij geen verdrag aanging of van zijne heerschappij afzag ¹⁾. In andere oogenblikken vindt men, dat de Staten zich onledig hielden met al de bronnen van 's Graven inkomsten, als Domeinen en dergelijke ²⁾, alsmede met de kwijtscheldingen die de Graven aan sommige plaatsen verleenden in de bede te dragen ³⁾; alle bemoeijenissen, welke geen ander doel of oorzaak hebben konden, dan dat zij met den geheelen stand der geldmiddelen werden bekend, ten einde te kunnen beoordeelen, hoe de opbrengsten der beden waren besteed geworden, en welke dien ten gevolge de volstrekte benooidigheden waren ⁴⁾; aan welk onderzoek waarschijnlijk moet worden toegeschreven de langdurigheid en moeilijkheid der beraadslagingen over die beden ⁵⁾. Het was ook niet vreemd dat de Staten, even als in Frankrijk, zich voorbeielden, zelve het bestuur te houden over de toegestane beden ⁶⁾. Bij alle welke gronden nog

1) *Gesch. der Holl. Staatsreg.*, IV Deel, bl. 408.

2) Zie de stukken aangeh. bij KLUIT, t. a. p., bl. 507 en volg.

3) Zie onder anderen, VAN DE WALL, *Handv. v. Dordrecht*, fol. 843, not. 8 en 9.

4) Zie het register van AERT VAN DER GOES op het jaar 1529, aangehaald bij v. d. WALL, *Handv. v. Dordrecht*, fol. 843, not.

5) Bijzonder merkwaardig zijn daaromtrent de aantekeningen van AERT VAN DER GOES in zijn register. De plaatsen zijn te menigvuldig om ze op te tellen. Onder anderen op het jaar 1536, I Deel, 514 en 515.

6) « Dat wij ook denzelven Staten zouden hebben geaccordeerd den geheelen omvang en de administratie » enz. Octrooi van Koning PHILIPS van 25 Jan. ¹⁵⁵⁷/₁₅₅₈, VAN DE WALL, *Hand. v. Dordrecht*, III Deel,

moet gevoegd worden, dat de Staten in Holland, even als de Staten-Generaal van Frankrijk, telkens bij iedere bede, welke zij toestemden, bepalingen maakten over de munt en het muntwezen ¹⁾.

Hoe veel waarschijnlijkheid al deze gronden ook opleveren om in Holland, even als het in Frankrijk bewezen is, aan te nemen dat, wegens het gebruik der onderstandsgelden, aan de Staten rekening of opening gegeven werd, zouden zij daarvan nog geen volledig geschiedkundig bewijs opleveren, en men zoude al deze voorbeelden of aanaanmatiging, of aan tijdelijken en slechts oogenblikkelijken, invloed der gemeenten ²⁾ kunnen toeschrijven, ware er niet een bewijs voor de stellige waarheid mijner vooronderstelling voorhanden, hetwelk geen verschil van gevoelen toelaat. Ik bedoel namelijk de *propositie* van Koning PHILIPS vóór zijn vertrek naar Spanje, waarin de navolgende alzo opmerkenswaardige uitdrukkingen voorkomen, die waarlijk geen twijfel kunnen overlaten. De Koning zegt, namelijk, te vertrouwen, dat zijne goede vassallen en onderdanen hem de gevraagde beden zullen vergunnen. « Verhoopende « dat ghy aenmercken en considereren sult, niet alleen « lijck dat alle hetzelfde (de opbrengsten van vorige « beden) beheert en gheëmployeert wort tot uwer « welvaert, ende om te verhoeden de bederffnisse

fol. 1221. « In 1542 sloeg de Koningin-Regentesse voor, dat die van « Holland zelve zullen eligeren, die zij willen, om die penningen te ontvan- « gen en te employeren ter defensie. » enz. AERT v. D. GORS, V D., bl 664.

¹⁾ Zie het Charterboek van VAN NIERIS en de *Hundv. v. Dordrecht* door v. D WALL passim.

²⁾ J. C. DE JONGE, *Invloed des Derden Staats*, 3^e. Hoofdst.

« ende incommoditeit van den lande, *mitsgaders oock*
 « *de REKENINGE die U so specialick en dickwils GEGH-*
 « *VEN IS GEWEEST, hoedat de penningen profytelicken*
 « *gheemployeert zijn geweest, ende sonder enen pen-*
 « *ning in andere saken te besteden, dan tot uwer*
 « *eigene bewoernisse ende beschermnisse, »* en verder:
 « en dat ghy daer en boven oock bemercken sult,
 « hetgene dat hij u ten diverschen stonden heeft doen
 « vertoonen, hoe leet dat hem geweest is, dat hij u
 « heeft moeten doen eysschen die beden ¹⁾. » En dat
 dit geen bloote of ijdele woordenpraal was, zoo als die
 wel eens in staatsstukken wordt aangetroffen, bewijst het
 verslag door WAGENAAR gegeven ²⁾, dat bereids in
 1545 Keizer KARL aan de Staten had doen voorleggen
 eenen staat of rekening van zijne ontvangst en uitgave,
 op hoedanigen staat de beroemde President VIGLIUS
 's Keizers bede aan de Staten grondde ³⁾. Tien jaar
 later, in 1555, leide Koning PHILIPS aan de Staten
 mede eene rekening voor, ⁴⁾, en in 1557 werd dit
 voorbeeld door de Landvoogdes gevolgd; bij welke
 laatste gelegenheid het de hoogste opmerking verdient,
 dat de Staten zich bijzonder met die rekening bezig
 hielden, en onder anderen deze aanmerking maakten,

¹⁾ *Groot Placaatboek*, III D., fol. 18.

²⁾ *Vaderl. Gesch.* V, D., bl. 283.

³⁾ In 1552 vertoonde hij aan de Staten, dat 's Keizers uitgaven in het verleden jaar veel meer dan zijne inkomsten beloopt hadden. WAGENAAR, V D., 371.

⁴⁾ WAGENAAR, *Vaderl. Gesch.*, VI Deel, bl. 23. Iets dergelijks toont ons mede het register van AERT VAN DER GOES op het jaar 1534, I Deel, bl. 434.

welke kennelijk bewijst, dat het geen bloot vertoon, maar een wezenlijk onderzoek was, dat die rekening en het achterwezen, daaruit ontstaande, meer den Koning, dan de Nederlanden betrof ¹⁾.

Wanneer nu Keizer KAREL DE VIJFDE en Koning PHILIPS van Spanje dit regt der Staten om de verantwoording van de opbrengst der beden te ontvangen, en daaruit overtuigd te worden dat dezelve besteed waren tot de einden, waartoe zij vergund waren, zonder dat een penning tot andere zaken was verteerd, hebben erkend, wie zou dan aan dit regt twijfelen? Wie toch zal beweren de Geschiedenis des Lands en de wederkeerige regten van den Vorst en de Staten beter te kennen, dan de raadslieden dier Vorsten, die zelve nog in den tijd der beden leefden, en aan wier hoofd men een VIGLIUS noemen kan, als zeker een der eerste regtsgeleerden, een der kundigste Staatsmannen, een der ervarenste Geschiedkundigen, die ooit aan het roer des Staats in de Nederlanden gezeten hebben? Wie zal zich verbeelden, dat de twee Graven, die bij verre de meeste magt hebben gehad van al de Vorsten die over Nederland hadden geregeerd, en die beiden niet gewoon waren, hun gezag prijs te geven of hunne regten te laten verkorten, dit voorregt der Staten zouden hebben toegekend, zoo de Staten hetzelfde niet buiten alle tegenspraak hadden bezeten? En zoo al

¹⁾ Zeer juist is dit aangemerkt door KLUIT, *Gesch. der Holl. Staatsreg.*, IV Deel, bl. 511 in de aantek., doch allervreemdst is zijne wederlegging. De ware reden is deze: de beden in Holland gegeven waren bestemd tot bepaalde einden, en de verantwoording moest bewijzen dat dezelve daartoe en niet anders waren besteed.

Keizer KAREL DE VIJFDE of Koning PHILIPS, door nood gedwongen, iets hadden moeten en willen toegeven, hetgeen nieuw ware geweest, zoude dit niet hemelhoog zijn geroemd geworden? Zouden zij zich op deze hunne toegevendheid niet te veel hebben laten voorstaan, en zoude dit bij al de twistschriften en wederzijdsche openlijke verwijtingen en verantwoordingen bij den aanvang der beroerten niet breed zijn uitgemeten geworden?

Zoo is het dan geschiedkundig betoogd, dat in Holland, even als in andere landen van Europa, gedurende de middeleeuwen, de Vorst verplicht was aan de Staten niet alleen te vragen de buitengewone toelagen in geld, die hij voor het Staatsbestuur behoefde, maar ook verantwoording te doen of te laten doen wegens het gebruik dier gelden, ten einde de Staten zouden kunnen oordeelen of dezelve hesteed waren tot die einden, waartoe zij waren vergund ¹⁾; en het schijnt uit meer

¹⁾ Dat men dit naderhand heeft in twijfel getrokken, schijnt in verband te staan met de partijschappen, die reeds lang het Vaderland hadden geschokt; maar ook die schrijvers, welke de verplichting tot het doen van verantwoording hebben tegengesproken, hebben hun gevoelen meestal in bewoordingen uitgedrukt, welke niet stellig waren, althans ook eene meer gewijzigde uitlegging toelaten, «dat die gelden,» zegt KLUIT, IV D. bl. 539, «volkomen kwamen in het bezit en de magt der Graven, om ze te gebruiken tot die einden, waartoe zij gevraagd waren,» welke wijziging echter in de behandeling zelve achterwege gelaten werd. En om dit zonderling stelsel goed te maken, doet diezelfde Schrijver het beding, bij het toestaan eener bede gedaan, dat de gelden uitsluitend zouden worden gebruikt tot de verdediging van Holland tegen MAARTEN VAN ROSSEN, *Gesch. der Holl. Staatsreg.*, IV D., bl. 497. Dit was intusschen een stellig beding, en zoo de woorden beleefdheidshalve in eenen verzoekenden

dan ééne omstandigheid af te leiden, dat dit onderzoek bij de Staten zeer ernstig werd voorgenomen, en dikwerf aanleiding gaf tot vertoogen, welke niet wel iets anders konden ten doel hebben dan het verzoek tot verwijdering van raadslieden, die den Graaf tot verkeerd gebruik der penningen hadden aangezet of behulpzaam waren geweest. Dit laatste toch mag men gerustelijk aannemen, wanneer men de Graven op de aanvraag der Staten ziet bepalen, dat de aanvraag der bede in een bijzonder geval gedaan door Commissarissen zal zijn bij gratie en *niet* bij regten, belovende voortaan geene bede anders te vragen dan in persoon ¹⁾).

Het is zoo, en men kan dit niet genoeg bij beschouwingen van dergelijken aard voor oogen houden, dat gedurende de middeleeuwen geene geschrevene Staatsregelingen bestonden, en het dus onmogelijk is, ééne eenige bepaling van bestuur te vinden, welke óf voor een onwedersprekelijk en onmiddellijk bewijs vatbaar is, óf waarop geene uitzonderingen zijn te vinden ²⁾):

toon waren gebruikt, men bedenke dat de aanvraag zelve eene *bede* en geen regt of verpligting was.

¹⁾ *Handv. v. 11 Junij 1452. Handv. v. Amsterdam, I D., fol. 75. Groot Privilegie van vrouw MARIA* (art. 35 ald. fol. 81). Met reden zegt KLUIT, *Gesch. der Holl. Staatsreg.*, IV Deel, p. 470, «dat dit geschiedde om alle misbruiken der hooge beamtten voor te komen,» doch de reden door mij aangegeven blijkt te duidelijk, wanneer men nagaat, dat de Staten-Generaal ten jare 1356, in Parijs gehouden, onder anderen, vroegen het verwijderen en in beschuldiging stellen van den Kanselier van Frankrijk, die 's Konings Commissaris bij de opening der zitting was geweest. *Ordonn. des Rois de France*, Tom. III, *préface*, fol. 48—51.

²⁾ Zie dit begrip ontwikkeld bij J. C. DE JONGE, *invloed des Derden Staats*, in de Nieuwe Werken der Leidsche Maatschappij van Letterkunde. I D., 1ste Stuk, bl. 149.

een Vorst, die buitengewone magt bezat, kon zich van zijne verplichtingen ontslaan, even als bij een zwakkeren Vorst de Staten zich veel aanmatigden, en zelfs lieten toekennen hetgeen hun niet toekwam ¹⁾). Het is dan ook aan deze bijzondere gevallen en omstandigheden toe te schrijven, dat zoo dikwerf op vele punten, en vooral ook op het onderhavige geval, verschil bestaat. Niemand kan beweren, dat wegens alle beden rekenschap gegeven zij; niemand integendeel, dat dit nooit zoude hebben plaats gehad. De vraag is alleen deze: was de verantwoording de regel, of de uitzondering? En de beslissing dezer vraag wordt te moeilijker, daar de woorden *beden*, *omslagen*, *schildtalen*, in die oude stukken niet altijd in denzelfden zin genomen, somtijds buitengewone belastingen aanduiden ²⁾; terwijl ook omtrent het denkbeeld eener rekening en verantwoording bedenking kan vallen. Het is om die reden, dat ik gemeend heb, mijn betoog ook met de denkbeelden onder andere Vorsten, en vooral onder de Koningen van Frankrijk aangenomen, te moeten ophelderen, en dat ik mij durve vleijen, de zaak tot eene volledige oplossing te hebben gebragt.

¹⁾ Ten bewijze daarvan strekt het Groot Privilegie van Vrouwe MARIA van *Bourgondië*.

²⁾ KLUIT, *Gesch. der Holl. Staatsreg.* IV Deel, bl. 462 en volg.

VERHANDELING

OVER HET

**ONDERZOEK EN DE HERZIENING DER STEDELIJKE
EN PLAATSELIJKE VOORREGTEN EN KEUREN
DOOR DE REGTERLIJKE MAGT IN DE
NEDERLANDEN, EN BIJZONDER
DOOR DEN HOOGEN RAAD.**

VOORGELEZEN IN DE VERGADERING DER TWEEDE KLASSE VAN HET
KONINKLIJK INSTITUUT VAN WETENSCHAPPEN, ENZ.
OP DEN 17 MEI 1827,

*Reeds in druk verschenen in het Vde Deel der Gedenkschriften
van de Tweede Klasse des Instituits.*

Onder alle wetenschappen, die den kring der menschelijke kennis vervullen, is er geene of van meer belang of van meerdere aangelégenheid, naarmate van hare behandeling, dan de Geschiedkunde. Zoo heerlijk in haren aanleg, zoo nuttig in hare gevolgen, wanneer zij zich tot het algemeen overzigt van de vorderingen of verachteringen van 's menschen zedelijken toestand verheft, wanneer zij den Zusammenhang van de gebeurtenissen schetst, wanneer zij daaruit lessen afleidt tot de kennis van den Mensch en de vermeerdering van 't algemeen welzijn, zoo nietig is die zelfde Geschiedkunde, wanneer zij zich bepaalt tot het oplossen van bedenkingen over bijzondere daden of voorvallen, over enkele personen, over geschillen van tijdrekenkunde. Niet dat die kleinigheden zouden mogen worden verwaarloosd; doch slechts in zoo ver verdienen zij de aandacht van den wijsgeerigen kenner, als zij kunnen strekken om algemeene beschouwingen te bevestigen of te wederleggen,

en alzo te bewijzen, dat de inzage van den zamenhang al of niet juist is. De kronijkschrijver, de tijdrekenkundige, de kenner der geslachten, der zegels, der oudheid in 't algemeen, kan den geschiedschrijver behulpzaam zijn in het vaststellen der gronden; in waardigheid van onderzoek, in het nut der gevolgen, kan hij nevens hem niet worden genoemd.

«Weinig is er mij aan gelegen,» zegt een der geestigste schrijvers van de vorige eenw, die, veelal miskend, bij mij als een der grootste geschiedschrijvers wordt aangezien, en dien slechts weinigen van verre hebben kunnen volgen ¹⁾, «wanneer een onbeschaafde Vorst «over een ruw volk heeft geregeerd of eenen wreeden «voorganger is gevolgd: hij, die het ongeluk zoude «hebben, de tijdrekenkundige opvolging der Vorsten «uit ieder Huis in zijn hoofd te prenten, zoude niets «dan woorden kennen.» Daardoor alleen worden dergelijke nasporingen van belang, dat zij dienen tot het juist vaststellen der gronden, waarop de geschiedenis berust, daardoor alleen beloonen zij de moeite daartoe besteed. Het is in dien geest, dat de gebeurtenissen

¹⁾ VOLTAIRE, *Essai sur les Moeurs, Intr.* Hetgeen deze schrijver, behalve het voortreffelijk en wijsgeerig gezigtspunt, waaruit hij de Geschiedenis heeft beschouwd, en de uitmuntende behandeling derzelve, zoo hoogst belangrijk maakt, is, dat, terwijl hij al den uiterlijken schijn van geleerden pronk vermeden, en zijn aaneengeschaald verhaal door geene aanhalingen afgebroken heeft, niettemin bij elk punt, hetwelk aan een geest onderzoek wordt onderworpen, blijkt, hoe grondig hij alles heeft gekend en vergeleken, en dat alleen door de aangenaamheid der voordragt de diepe kennis en gelcerdheid wordt voorbijgezien. Ik make van mijn oordeel geen geheim, dat, hadde VOLTAIRE niets dan dit werk geschreven, hij niettemin een der grootste mannen mogt worden genoemd, die ooit geleefd hebben.

kunnen worden behandeld; en het gewigt der vaststelling van deze of gene daad, het zij in betrekking tot de kleinere omstandigheden, het zij omtrent de juiste bepaling van tijd en plaats, hangt eeniglijk af van de betrekking, waarin zoodanige gebeurtenis tot de groote beschouwingen der Geschiedenis staat.

Het is deze overdenking, welke mij noopt eene nadere ontwikkeling te geven aan eene stelling, die ik in de geschiedenis van ons Vaderland had opgegeven, doch die men heeft willen in twijfel trekken; terwijl ik slechts in zoo verre daaraan hechte, en het onderzoek daarvan eener toelichting waardig keure, als zij in een naauw verband staat met het staatkundig stelsel der Nederlandsche Vorsten uit het Huis van *Bourgondië*, en van den grooten WILLEM, Prins van *Oranje*, wiens grootsch ontwerp niet dan ruim twee eeuwen na zijnen tijd heeft kunnen worden tot stand gebracht, en waarop *Nederland* — onafhankelijk van die bijzondere, ik mag wel zeggen toevallige, omstandigheden, waaraan hetzelfde zijne vorige grootheid te danken had, en die meestal even toevallig weder zijn verdwenen — deszelfs blijde uitzigt op de toekomst vestigt.

Van den oogenblik af, dat erfenis, aanhuwelyking, overwinning, en welke meerdere oorzaken voor staatkundige verwisseling van het lot der landen bestaan, de onderscheidene gewesten van *Nederland* onder het bestier van dezelfde Vorsten had vereenigd, en bijzonder toen de Hertogen van *Bourgondië* over alle heerschten, begon men in te zien, dat het vereenigd *Nederland* door uitgestrektheid en rijkdom van grond,

nijverheid der ingezetenen, uitgebreidheid van handelsbetrekkingen, ligging en andere omstandigheden, onder de Rijken van *Europa* eene niet onaanzienlijke plaats bekleeden kon. Een Graaf van *Vlaanderen*, van *Holland*, een Hertog van *Brabant* of *Luxemburg* kon onder de groote Leenmannen van het Fransche of Duitsche Rijk eene aanzienlijke rol vervullen; maar de Vorst, die over al de Nederlanden heerschte, kon zich met de meeste Koningen gelijk stellen. Dit gevoelden de Hertogen van *Bourgondië*, die, reeds lang de opperheerschappij des Konings van *Frankrijk* moede, zich met de Engelschen hadden verbonden, en zich op de puinhoopen van dat Rijk gezocht te verheffen, niettegenstaande de banden van maagschap, die tusschen den Hertog van *Bourgondië* en den Koning van *Frankrijk* bestonden. De onregtmatische aanval van **LODEWIJK DEN ELFDE** op de landen van **MARIA VAN *Bourgondië***, gaf aan den wensch tot geheele onafhankelijkheid meerdere billijkheid en regtmatigheid, en de waardigheid van **FREDERIK VAN *Oostenrijk***, met wiens zoon zij in den echt trad, gaf de zekerheid dat, zoo het Huis van *Bourgondië* de noodige magt verwerven kon, het ook aan den koninklijken titel niet zoude ontbreken ¹⁾.

Intusschen waren te dier tijd de banden van het leenstelsel nog te sterk, om den Koningen in hun land veel magt te laten. Een Koning was het hoofd der aanzienlijke Leenmannen, doch de achter-leenmannen,

¹⁾ Men zie het uitmuntend werk van den Heer **DE BARANTE**, *Histoire des Ducs de Bourgogne*.

de onderzaten dier leenmannen waren hem bijna geheel vreemd, en het heeft den onderscheiden Vorsten niet weinig moeite gekost deze magt der leenmannen te verminderen, onder welke de Keizerlijke waardigheid in *Duitschland* bezweken is. De Hertogen van *Bourgondië* hadden wel geene leenmannen, die voor hunne magt gevaarlijk konden zijn; een Heer van *Amstel* of van *Woerden* kon eenigen tijd aan den Graaf van *Holland* het hoofd bieden: voor eenen Hertog van *Bourgondië* moest hij bukken, en durfde zich met diens magt niet meten; maar eene andere soort van onderhoorigen bedreigde der Vorsten gezag. Overal hadden sedert het begin der twaalfde eeuw de gemeenten zich begonnen te vestigen; door de vergunning der opperheeren hadden de steden en vlekken onderscheidene voorregten bekomen; handel, nijverheid, eene meerdere vrijheid hadden derzelve rijkdommen en magt vermeerderd, en bijzonder in *Vlaanderen* en *Holland* begonnen zij de regten, die hun even als aan de leenmannen toegekend waren, te doen gelden.

Om deze aanmatigingen der gemeenten beter te verstaan, zal een blik op derzelve aanzijn en staatkundige gesteldheid noodig zijn. Elk tijdperk heeft zijne eigene beschouwing; de middeleeuwen, de tijden van het leenregt kenden geene burgerlijke vrijheid; Edelen, die door de beloofde hulde en manschap den Vorst op zekere voorwaarden dienden, Lijfeigenen, die de eigendom der Edelen waren, en eenige weinige, meestal uit slavernij ontslagene, Vrijen waren de eenige bestanddeelen der maatschappij. Met het begin der twaalfde eeuw (de vrijbrief der stad Londen is van 1100)

begonnen de Vorsten aan enkele plaatsen het voorregt te schenken, dat de inwoners of burgers geene slaven zouden zijn; daarentegen moesten die gemeenten zich tot zekere diensten verbinden; het ligchaam der gemeente werd een leenman van den Vorst, en had wederom, het zij in de gilden, universiteiten en andere corporatiën, het zij in de bijzondere burgers, deszelfs achterleenmannen: de staatkunde van den tijd kende geen ander verband, dan dat der leenroerigheid ¹⁾. Even als de leenheeren, trachtten ook de gemeenten naar onafhankelijkheid en vermeerdering harer regten; zij waren zelfs voor de Vorsten des te gevaarlijker, daar, de Edele leenmannen sterfelijk zijnde, in derzelver opvolging of zwakkere of meer gedienslige aangetroffen werden, die den Vorst meer te wille waren, dan gemeenten, die altijd onveranderd bleven; en de veelvuldige zoo algemeene oorlogen als bijzondere veten, de verpligting der baanderheeren en ridders, die overal den krijg volgden, de kruistogten, de steekspelen zelve en andere uitspanningen van den adel, maakten de opvolgingen der bezitters van leenen veel sneller: er moesten vele aangetroffen worden, die door eerezucht, door vleijerij, door list, door verleiding zich lieten winnen, terwijl al deze middelen op de gemeenten verloren waren.

Niet alleen dat in de *Nederlanden* de handel, de scheepvaart, de nijverheid, welke uit de leengoederen der Heeren, door gedurige onderdrukking verdreven,

¹⁾ Ik heb dit breeder ontwikkeld in mijn *Esprit, origine et progrès des institutions judiciaires*.

zich in de steden gevestigd, en aan deze meerdere rijkdommen en aanzien verschaft hadden, waren ook deze gemeenten, elk in haar gewest, gewoon geworden eenen hooger toon te voeren, dan zij welligt zonden hebben kunnen doen, indien de uitgestrektheid des lands grooter ware geweest. Gemakkelijker konden zich de gemeenten van *Holland* of van *Vlaanderen* omtrent hare belangen verstaan; dan de steden van al de *Nederlanden* gezamenlijk zouden gedaan hebben; zij wisten of konden weten, wat onder gemeenten — evenzeer, ja meer nog dan onder bijzondere personen, — de haïjver vermogt, en dat, hoe grooter het getal was dat te zamen kwam, hoe gemakkelijker het zijn zoude, twist daar tusschen te zaaijen, welke bij zoodanige lichamen dikwijls onverzoenlijk wordt. De gemeenten hadden dus belang, dat iedere Provincie op zich zelve bleef, en dat, zoo al *Holland* en *Henegouwen* aan denzelfden Graaf geoorzaamden, de Graafschappen intusschen afgezonderd bleven. Ook de Edelen, althans in den beginne, deelden in deze gevoelens, en van daar onderscheidene Charters en Handvesten in dien geest van afscheiding.

Juist alle deze redenen, en meer andere, moesten bij de Vorsten eene tegenovergestelde werking hebben, en zoo zeer Edelen en Gemeenten de afscheiding der Provinciën verlangden, zoo zeer wenschten de Vorsten de vereeniging. De Edelen waren ligt daartoe te brengen; nauwelijks was in 1428 de zoen gesloten tusschen *Vrouw Jacoba* en Hertog *Philips*, en dien ten gevolge het bestuur op dezen laatsten overgegaan, of hij stichtte de orde van het Gulden Vlies, als een lokaas en eene

belooning voor die Edelen en Ridders, welke zich, met verzaking hunner provinciale betrekking, aan het Hof wilden verbinden ¹⁾. Maar dit middel kon niet dienen om de steden en gemeenten van hare geliefkoosde denkbeelden af te brengen, en hiertoe werd het raadzaam geoordeeld, in de eerste plaats, den geest van afscheiding tusschen de onderscheidene gewesten te verdoven. Tot dat einde riep men Algemeene Staten bijeen, op welke de Staten der bijzondere Provinciën door hunne afgezanten werden vertegenwoordigd ²⁾; men rigtte een Algemeen Gerechtshof en eene Algemeene Rekenkamer te *Mechelen* op, en toen deze stap eenmaal gedaan en toegegeven was, besloot men de bijzondere keuren, herkomsten en privilegiën der gemeenten aan eene herziening te onderwerpen, waardoor men met vlijt en in langen tijd, zonder grooten aanstoot te geven, al die punten kon doen verdwijnen, op welke de stedelijke onafhankelijkheid berustte.

Aan goede en schoonschijnende redenen voor deze veranderingen kon het niet ontbreken: het belang, zoowel van den Vorst als der onderzaten, werd bevorderd door het vereenigen der Staten van onderscheidene Provinciën; de gelijkmatigheid der beden en omslagen

¹⁾ De Ridders van het Gulden Vlies bekwamen het regt in alle 's Vorsten Raden te zitten boven de gewone Raadsheeren, en gaven alleen den voorrang aan de Bisschoppen. *Confirmatie der Privilegiën van de Heeren van den Gulden Vliese* van Oct. 1556. *Plac. B. v. Brab.* I D., fol. 238 en volg.

²⁾ Onze Geschiedschrijvers hebben zoo weinig het gewigt dezer oproeping van de Algemeene Staten ingezien, dat zij niet eens te boek gesteld hebben, wanneer deze voor het eerst heeft plaats gehad, veelmin de voorwendzels of redenen vermeld, die daarvoor gegeven zijn.

werd daardoor verzekerd; terwijl, daar de afgezanten van elk gewest niet stemden dan na ruggespraak met hunne lastgevers, iedere Provincie de verzekering had, niet anders te zien aannemen, dan datgene waarin hare Staten hadden toegestemd; eindelijk werd door deze vereeniging der Algemeene Staten de band tusschen de gewesten versterkt, dien men ter onderlinge veiligheid reeds bij verdragen had bepaald ¹⁾. De eenheid der Rekenkamer — een ligchaam destijds van veel meerdere beteekenis dan hetgeen thans onder diezelfde benaming wordt verstaan — bragt niet alleen gelijkheid in het beheer der Grafelijke domeinen in al de Gewesten, maar ook in het geheel huishoudelijk bestuur, en was, als een middel van bevrediging, en bovenal als der gelijkmatige verdeling van lasten bevorderlijk, welkom. Eindelijk was de vestiging van een eenig hoogst Geregts-hof, waartoe men slechts in enkele zeer bijzondere gevallen zijne toevlugt had te nemen, te meer aangenaam, daar, iedere Provincie door innerlijke verdeeldheid en burgerlijke twisten verscheurd, er bij de provinciale en stedelijke Geregts-hoven maar al te zeer op de personen werd gelet ²⁾. Deze en andere daarbij komende beweegredenen, door 's Hof's invloed begunstigd, hadden ten gevolge, dat de Nederlanders, hoe gehecht ook aan hunne gewoonten en voorregten, die nieuwe instellingen rustig aanzagen, en zich troostten hunne privilegiën te zien verkorten, daar zij, én in de algemeene Staten, én in

¹⁾ Zie de vereeniging van *Henegouwen* en *Holland*, *Brabant* en *Luxemburg* enz.

²⁾ Verg. WAGENAAR, IV D., pag. 22 en 23.

de Rekenkamer, en bij het hoogste Gerechtshof vertegenwoordigd werden.

Intusschen ontbrak het niet aan oordeelkundige en scherpsziende mannen, die 't zij reeds vooraf het gevolg der nieuwe verordeningen bevroedden, 't zij door de ondervinding de strekking daarvan hadden leeren kennen, en de eerste gelegenheid werd dan ook waargenomen om de intrekking er van te vorderen. De dood van Hertog KAREL DEN STOUTEN, de zwakheid van zijne dochter MARIA en de omstandigheden, werden te baat genomen, om haar een nieuw Charter te doen teekenen, van zoo veel gewigt geoordeeld, dat hetzelfde steeds onder den naam van het *Groot Privilegie* is bekend geweest ¹⁾. Volgens dit Privilegie was aan eenheid van Staten, van Rekenkamer, van Gerechtshof, niet te denken.

Zoo zeer de Nederlandsche gemeenten en hare voorstanders aan dit Privilegie hechtten, zoo zeer was hetzelfde den Vorsten, en die der eenhoofdige regering gunstig waren, in den weg: geen wonder dat zich de Vorsten bij vervolg niet veel daarom bekreunden. Trouwens, Vrouw MARIA kon niet zonder reden zich daarop beroepen, dat zij dit Charter niet vrijwillig had geteekend, en hetzelfde haar door geweld was afgedrongen ²⁾: eene verontschuldiging, die ook in het vervolg te meermaalen is aangehaald.

Het Groot Privilegie van Vrouw MARIA geraakte welhaast in vergetelheid; de Staten werden op nieuw als Algemeene Staten te zamen geroepen, de Algemeene

¹⁾ *Hand. v. Amsterdam*, I D., fol. 77 en volg.

²⁾ WAGENAAR, IV D., pag. 167.

Rekenkamer en de Hooge Raad te *Mechelen* hersteld, en het schijnt niet, dat te dier zake eenige ernstige wederstand hebbe plaats gehad; het zij dat de bijzondere belangen daarbij minder, immers niet onmiddellijk, werden gekwetst, het zij dat men de wezenlijke voordeelen erkend hebbe, het zij dat 's Hof's gunst de hoofden der ontevreden en hebbe bedaard.

Moeijelijker moest het vallen, de voorregten der bijzondere gemeenten aan te randen en in te trekken; doch ook hierin waren de Koningen van *Frankrijk* volkomen geslaagd, door aan de Parlementen het regt toe te kennen, die voorregten met de keuren en herkomsten te doen inzenden, en door eene herziening in dezelve eene meerdere eenstemmigheid te weeg te brengen, die voor de inwoners niet dan voordeelig kon zijn. De Nederlander was aan die voorregten bijzonder gehecht, en de tijd was wel gekomen, dat men de gelijkvormigheid des regts op de juiste waarde schatten kon; meerdere omzigtigheid moest hier echter worden gebruikt, te meer daar in iedere gemeente van kleineren omvang het beklag van een eenig persoon, die in zijne hoop of verwachting is te leur gesteld, de algemeene stemming kan bepalen of omzetten; de veranderingen moesten allengs worden bewerkstelligd en ingevoerd, bekwame en geschikte gelegenheden worden waargenomen, en bovenal gezorgd, dat bij elke verandering eene behoorlijke aanleiding werd gezocht en zooveel mogelijk bekend gemaakt.

De Geregtshoven, waarvan de leden door den Vorst werden benoemd uit de kundigste mannen, de Geregtshoven, welke, daar zij niet te gelijk werden veranderd,

maar de leden achtervolgens vernieuwd , naarmate door dood of bevordering plaatsen waren opengevallen , mogten met reden geschikt worden geoordeeld tot het doorzetten van maatregelen , die gedurende langen tijd moesten worden voorbereid. De zamenstelling dier lichamen waarborgde de gelijkvormigheid der behandeling van zaken , terwijl daarbij tevens genoegzame kennis en voorzigtigheid mogt worden voorondersteld , om niet bij overhaasting de strekking hunner handelingen te duidelijk aan den dag te leggen. Een geschikt en aandachtig vertegenwoordiger van den Vorst , hoedanigen men in den Procureur-generaal kon aantreffen , eenmaal met de ware inzichten bekend , kon door gestadige zorg telkens gelegenheid vinden om , wegens wezenlijke , of onder voorwendsel van gewaande , onregtvaardigheden , de stedelijke privilegiën en herkomsten stuk bij stuk aan te tasten en ongemerkt ook die bepalingen te doen intrekken , waarop de wezenlijke onafhankelijkheid der steden gegrond was.

In *Frankrijk* hadden in dien geest de **Koningen** zich meesterlijk van het gezag der Parlementen bediend , om de magt der gemeenten te fnuiken , en het is dan niet te verwonderen , dat de Hertogen van *Bourgon-dië* dit voorbeeld volgden ; het was buiten twijfel met dit inzicht , dat reeds in den jare 1531 Keizer **KAREL DE VIJFDE** , bij eene Ordonnantie voor den Grooten Raad te *Mechelen* uitgevaardigd ¹⁾ , aan denzelven de magt

¹⁾ En outre toutes et quantes fois que lesdits de nostre Grand Conseil trouveront par le déméné des procès estant pardevant eux , qu'il y aura quelque corruptèle , style , statut politique ou autre chose déraisonnable

toekende, om, wanneer in aanhangige gedingen mogt blijken van eenige gewoonten, herkomsten, stedelijke keuren of verordeningen, welke met het algemeen regt strijdig waren, die te niet te doen en voor het vervolg nader te regelen, zoo als bij dezelve, des noods na verhoor der Gouverneurs en bevoegde ambtenaren, zou bevonden worden te behooren ¹⁾). Met deze Ordonnantie verdienen in verband te worden gebragt twee Placaten van denzelfden Keizer, het eerste binnen de maand na die Ordonnantie uitgevaardigd op 15 Nov. 1531, welks derde artikel bepaalt «dat alle Officieren «ende Wethouderen van allen den steden van onsen «voorsz. landen, groten ende cleynen, ende elcken «van dien, voor de voorsz. steden, heure Schependommen, Banmylen, by den Bailliuwen, Proosten, «Meyeren, ende andere Officieren ende Wethouderen «van den Bailliuschappen, Proosten, Meyeren ende «Casselrien, ende in alle anderen quartieren, by dengeenen, die daer regiment, administratie of bewint hebben, alle de privilegien, costumen, herkomen «zouden worden in geschrifte gebragt en ter goed- of

allégué et vérifié hors raison et termes de justice, ou que de ce ils seront advertis, les pourront et devront corriger, soit d'office ou partie ouyée, comme ils verront appartenir; interdire et défendre d'en plus user, et bailler provision et ordre comme l'on se règlera pour l'avenir, ainsi que mieux sera advisé, pour le bien et utilité des pays; consultant, si besoin est, les Gouverneurs, et autres Officiers, selon l'estat et exigence des cas et affaires. art. 7. *Plac. Boek van Brabant*, Tom. 4, fol. 331.

¹⁾ Verg. ook de Instructie van den Hove van *Holland* van 20 Aug. 1531, art. 8. *Groot Placaatboek*, T. II, fol. 703. Ordonn. voor het Hof van *Utrecht*, 23 Maart 1529, art. 23. *Utr. Placaatb.* T. II, fol. 949.

«afkeuring den Keizer voorgelegd» ¹⁾; het andere van 4 Oct. 1540, art. 4, waarbij hetzelfde bevel herhaald wordt ²⁾.

Keizer KAREL had met de grootere betrekkingen van *Europa*, met de oorlogen tegen *Frankrijk*, met de beroerten in het Duitsche Rijk, met de zaken van *Spanje* te veel te doen, om met kracht het begonnen werk door te zetten; en het schijnt eerst onder zijnen Zoon en opvolger, bijzonder toen de Hertog van *Alva* het opperbestuur der *Nederlanden* in handen kreeg, met dit belangrijk ontwerp ernst te zijn geworden; en deze aanmatiging op een ontijdig oogenblik, toen de gemoe-deren aan het gisten waren en er reeds zoo vele redenen van ontevredenheid bestonden, is voorzeker geen der minste aanleidingen tot den opstand tegen *Spanje* geworden, waarvan de vestiging van de Republiek der *Vereenigde Nederlanden* een zeer toevallig gevolg is geweest.

De Hertog van *Alva* toch, met alle die gebreken, die hij in zijn bestier over deze landen heeft aan den dag gelegd, en waarvan sommige ook aan zijnen tijd en stand zijn toe te schrijven, had als bestuurder ontegenzeggelijke verdiensten. Streng in het uitvoeren der maatregelen, was hij meer dan iemand anders in staat, die veranderingen te volvoeren, waartoe reeds vroeger de gronden waren gelegd. Zijn onverzettelijke wil zoude, onder andere omstandigheden, de afschaffing der stedelijke voorregten, vrijheden en herkomsten hebben

¹⁾ *Utr. Placaatb.*, T. I, fol. 413.

²⁾ *Utr. Placaatb.*, T. I, fol. 421.

bewerkt; en hij had daartoe eene bijzondere aanleiding. De Hertog van *Alva* moet al zeer spoedig bedacht zijn geweest, om in de *Nederlanden* eene nieuwe gelijkmatige en verbeterde wetgeving in lijfstraffelijke zaken in te voeren; althans had hij nog geen drie jaren zijne waardigheid aanvaard, of hij deed de *Criminele Ordonnantie* en die *op den stijl crimineel* afkondigen: wetten, welke in aanmerking van den tijd en algemeenen staat der regtsgeleerdheid, bijzonder hoog mogen worden gesteld ¹⁾; die nog eene eeuw later ten gronde zijn gelegd aan de wetgeving in een naburig land, en welke, zoo wel in de Oostenrijksche als in de vereenigde *Nederlanden*, met zeer weinige veranderingen ²⁾ meer dan twee eeuwen zijn opgevolgd, en in beiden eerst zijn vervallen, toen die landen met het Fransche Rijk vereenigd, de wetten van hetzelfde hebben moeten aannemen.

Bij het maken van die wetten kon het niet anders, of de Hertog moest het ongepaste, het nadeelige, ja het ongerijmde bespeuren van al die bijzondere wetsbepalingen, die in iedere stad, plaats of plek werden gevolgd; en zouden zijne nieuwe wetten van eenig goed gevolg zijn, moest hij bepalen, «dat ingevalle eenige «stylen, oft costumen, privilegien, statuyten, ende «ordonnantien, municipale ende locale manieren van «procedeeren waren, nyet contrarie zynde, maer dif-

¹⁾ Men zie over deze wetten het uitmuntend werk van VOORBA, *Criminele Ordonnantien van Koning PHILIPS*, 1792.

²⁾ *Br. het Plac.* van 1 Mei 1742 tot afschaffing der verbeurdverklaring van goederen, en de *Ordonnantie* van 10 Oct. 1798, wegens de afschaffing en vervanging der pijnbank.

«fereerende van dezen jegenwoordighen styl ende ordon-
«nantie, hebben wy die geschorst en schorssen, ter
«tyt toe dat die ons gepresenteerd, ende in rade, door-
«sien ende geexamineerd wezende, wy dezelve geap-
«probeert en gedecreteerd zullen hebben» ¹⁾), terwijl
alle strijdige costumen werden afgeschafft ²⁾). Eindelijk
werd vastgesteld, dat alle de statuyen, privilegien,
usantien ofte costuymen binnen drie maanden zouden
worden ingezonden, om dezelve te onderzoeken en
daaromtrent zulk decreet gedaan te worden; als men
zoude bevinden te behooren. ³⁾).

Ofschoon nu wel enkele plaatsen aan de vroegere
verordeningen van Keizer KAREL hadden voldaan, zoo
als *Mechelen* ⁴⁾ en *Utrecht* ⁵⁾), waren bij verre de
meeste teruggebleven, en behalve het bevel in de
criminele ordonnantiën was het noodig geworden, bij
rondgaande brieven de steden daartoe aan te manen;
en ook daarvan zijn nog de sporen overig ⁶⁾). Een
aantal steden en plaatsen voldeed aan dezen last ⁷⁾);

¹⁾ *Ord. op den stijl*, art. 74.

²⁾ *Ord. op den stijl*, art. 73.

³⁾ *Crim. Ordonn.*, art. 59.

⁴⁾ De Costumen van *Mechelen* waren reeds in Julij 1535 ingezonden en bevestigd. CHRISTINAËUS *ad Cons. municip. Mechl. Epilog.*: die der Casselarij van *Yperen*, den 18 Junij 1535, *Costumen van Vlaanderen*, door v. D. HANE, fql. 774.

⁵⁾ Keizer KAREL had reeds in 1550 *Costumen van Utrecht* bevestigd. *Utrecht Placaatb.* T. III, fol. 319.

⁶⁾ Zie den brief van den Hertog van *Alva* aan het hof van *Utrecht*, in het *Utr. Placaatb.*, T. I, fol. 425.

⁷⁾ Het Kwartier van *Utrecht* en dat van *Eemland* in 1569. *Utr. Placaatb.*, T. I, fol. 426 en 431; *Amersfoort*, *Utrecht*, *Amsterdam* en

dan de gewigtige Staatsverandering en overige gebeurtenissen van den tijd gedoogden niet dat de bevestiging of verandering daarvan tot stand kwam, zoo dat de duidelijkste bewijzen van het ware doel dier oproeping ontbreken.

Op deze wijze komt het mij voor, dat hetgeen ik had voorondersteld, volkomen bewezen was, en dat de regterlijke magt, bijzonder de Grootte Raad te *Mechelen*, belast was geworden met het herzien van alle de stedelijke voorregten, keuren en herkomsten, door welk onderzoek, en de verandering, welke bij de bevestiging door den Vorst dien ten gevolge gemaakt zouden worden, op eene verdeckte wijze de onafhankelijkheid der gemeenten kon worden ondermijnd. Dan op het gezag van BOR EN VAN MEETEREN, waarbij men nog had kunnen voegen dat van den ongenoemden schrijver van het *Grondig berigt van het Nederlandsch oproer* ¹⁾, heeft men beweerd, dat deze herziening der stedelijke voorregten en keuren door den Hertog van *Alva* en den *Bloedraad* was ondernomen. Van zeer groot belang is dit verschil, omdat alsdan deze herziening niet ware geweest een gevolg van den toeleg tot vernietiging der stedelijke onafhankelijkheid en tot vestiging der magt van de Vorsten.

Dordrecht in 1570. *Utr. Placaatb.* T. III, fol. 365 en 1085. NOORDKERK, *Handv. van Amsterd.*, T. II, fol. 445. VAN DE WALL, *Handv. van Dordr.*, pag. 1328.

¹⁾ Veel zoude dit *Berigt* afdoen, zoo hetzelfde, gelijk wel eens beweerd is, aan den President VIGLIUS moest worden toegeschreven; dan dit gevoelen is reeds over lang verworpen, en dit naamloos geschrift is alzoo voor geen geschiedkundig bewijs te rekenen.

Ter wederlegging van hetgeen door VAN MEETEREN en in het *Grondig berigt* opgegeven wordt (want de plaats van BOR is voor andere uitlegging vatbaar) ¹⁾ strekt vooreerst de onwaarschijnlijkheid, dat de Hertogen van *Bourgondië*, die in de meeste hunner instellingen het voorbeeld der Koningen van *Frankrijk* hebben nagevolgd, omtrent de bevestiging der stedelijke voorregten eenen anderen weg zouden hebben ingeslagen, dan die met den besten uitslag voor de koninklijke magt in *Frankrijk* was gevolgd; en deze onwaarschijnlijkheid wordt nog grooter, wanneer men nagaat wat deze zelfde Hertogen in *Bourgondië* hebben gedaan. PHILIPS DE GOEDE, namelijk, gelastte de costumen der onderscheidene plaatsen van het Hertogdom in geschrifte te brengen, en wel op verzoek der Staten van het Hertogdom; hij benoemde drie leden van zijnen Raad, uit elk der standen, de Geestelijkheid, den Adel en de Gemeenten, één, aan ieder van welken een plaatsvervanger werd toegevoegd; deze bragten alle de gewoonten en herkomsten, na de noodige berigten en getuigenissen te hebben ingewonnen, bijeen, en verzonden dezelve

¹⁾ «Hij (de Hertog van *Alva*) heeft ook aan alle de 'principaalste steden «brieven gezonden, datse aan den Rade van trouble souden oversenden «alsulke privilegien en costumen, als binnen den bevrijden van hare steden, «nopens de crimineele proceduren wesende buiten de dispositie der gemeene «regten, geuseerd werden.» Dit toch kon voornamelijk zien op de regtsmagt van den Raad, die over sommige misdaden kennis nemen moest. Dan de zaak zelve is door BOR misverstaan; de brieven van den Hertog zijn alleen aan de Hoven-provinciaal geschreven, en strekten zich, volgens de placaten van Keizer KAREL, uit tot alle privilegien en costumen; de bepaalde last bij BOR bedoeld is niet gegeven bij brieven, maar in de *criminele ordonnantie* en in die *op den stijl crimineel* vervat.

aan GERARD DE PLAINE, Hoofd van den Raad en President van 's Hertogs Parlemen ten in *Bourgondië*, die, met de overige Raadsheeren, te *Dijon* gevestigd, ze onderzocht, waarna zij met de gemaakte aanmerkingen aan den Hertog en zijnen geheimen Raad werden ingebracht, bekrachtigd, en als algemeene wet afgekondigd ¹⁾. Ook daár werd derhalve het Parlement of Geregts hof niet alleen geraadpleegd, maar het was alleen door dat ligchaam, dat de costuymen den Vorst met de noodige wijzigingen of veranderingen ter bekrachtiging werden voorgelegd.

Behalve deze, als ware het innerlijke, onwaarschijnlijkheid in het verhaal van VAN MEETEREN, bestaat er eene andere reden om te gelooven, dat deze geschiedschrijver van de waarheid is afgeweken. In de menigvuldige verzamelingen van Placaten of Handvesten wordt geen enkel stuk gevonden, hetwelk zijn gevoelen bekrachtigt. Geene aanschrijving van den Hertog of den Bloedraad, geen bewijs, dat een eenig stuk aan dien Raad ingezonden zij, is in allen aan te treffen, en deze omstandigheid zoude reeds aan dien schrijver alle geloofwaardigheid ontnemen, zoo niet daarenboven de stelligste bewijzen van het tegendeel voorhanden waren.

Vooreerst toch, gelijk reeds is aangemerkt, heeft Keizer KAREL DE VIJFDE niet alleen het inzenden der privilegiën gelast, maar de costuymen van *Mechelen* en *Utrecht* zijn lang vóór de rerering van Koning PHILIPS ingezonden en bevestigd ²⁾.

¹⁾ *Consuetudines Burgundiae prooem.*, *ibique* CHASANARUS.

²⁾ Zoo ook die der Casselarije van *Yperen* op 18 Junij 1535. L. VAN DEN HANE, *Costumen van Vlaanderen*, Ed. in fol. bl. 773.

Ten andere is de aanschrijving van den Hertog van *Alva* tot inzending der privilegiën gegrond op de Placaten van Keizer KAREL, van 1531 en 1540 ¹⁾: die aanschrijving is gerigt aan het Hof-provinciaal van *Utrecht*; en dat er eene dergelijke aanschrijving ook aan andere Hoven is gezonden, blijkt daaruit, dat de costuymen van *Amsterdam* en *Dordrecht*, in geschrifte vervat, aan den Hove van *Holland* ingezonden zijn.

Maar in de derde plaats, en dit maakt het tegenwoordig geschilpunt voor de wetenschappelijke kennis der geschiedenis hoogstbelangrijk, is deze herziening der stedelijke privilegiën en costumen noch met den Bloedraad begonnen, noch met denzelven geëindigd; maar integendeel heeft zij eenen aanvang genomen met het ontwerp van vereeniging der *Nederlanden* onder éenen Vorst, en voortgeduurd tot dat de eenhoofdigheid van den regeringsvorm onder de magt der gemeenten is bezweken; zoodat hetzelve met den Hertog van *Alva* en zijnen Raad in geen het minste verband staat.

Hoe onder de Bourgondische Vorsten deze herziening allengs is voorbereid geworden, is tot hiertoe reeds aangewezen; er blijft alléen over te onderzoeken, tot hoe lang hetzelfde ontwerp is aangehouden, en waardoor het is komen te vervallen. De veelvuldige misbruiken, die onder de regering van Koning PHILIPS hadden plaats gevonden, hadden algemeen misnoegen

¹⁾ *Utr. Placaatb.*, T. I, fol. 425. Ook waren reeds in Keizer KARELS tijd aanschrijvingen deswege door het Hof van *Holland* gedaan in 1548 en 1551, welke in de *Beschrijving van 's Gravenhage*, door DE RIEMER, zijn te vinden.

verwekt, en hiervan werd gebruikt gemaakt om, eerst door nederige verzoekschriften, en naderhand door geweld, 's Vorsten magt tegen te gaan; WILLEM VAN *Oranje* had zich aan het hoofd der misnoegden gesteld; en dat men alleen den vreemden dwingeland door eenen anderen Vorst zocht te doen vervangen, die den ingezetenen meer aangenaam zoude zijn, is uit de geschiedenis blijkbaar. Noch *Alva's* strenge wreedheid, noch de zwakke toegevendheid van REQUESENS, noch de schitterende hoedanigheden van den Hertog van *Parma* vermogten het oproer te dempen of 's Prinsen gezag en invloed te krenken: dit scheen aan Don JAN VAN *Oostenrijk* voorbehouden, en zoo hij aan den Prins van *Oranje* geen zoo geschikten tegenstander had aangetroffen, zoude hem waarschijnlijk gelukt zijn, al de *Nederlanden* voor *Spanje* te behouden, zoo als hij een groot gedeelte daarvan behouden heeft. Dan de Prins van *Oranje*, het ontwerp mislukte ziende om al de Nederlandsche provinciën onder zijne regering te vereenigen, koos de voorzigtigste partij, en bepaalde zijne ontwerpen vooreerst tot die, waarop hij den meesten invloed had; bijna te gelijker tijd kwamen de Unie van *Utrecht* en het verbond van *Arras* tot stand, door welke tusschen de *Nederlanden* een scheidsmuur werd opgetrokken, welke eerst onlangs afgebroken, nog heden maar al te blijkbare bouwvallen heeft overgelaten.

Zoolang al de *Nederlanden* nog een geheel uitmaakten, waren de instellingen, tot het bevestigen der eenheid vastgesteld, voor ieder dienstig, die naar de opperheerschappij stond, maar zoodra die band verbroken was, moest de Souverein van een gedeelte, of

hij, die naar die souvereiniteit stond, zorgen, dat in zoodanig gedeelte nieuwe instellingen gemaakt of voorbereid werden, die zijn gezag bevestigden: en daartoe strekte vooral eenheid in het algemeen bestuur, eenheid in de bedeeeling des regts. Bij de Unie van *Utrecht* was gezorgd voor eene zekere eenheid in het bestuur; de Bondgenooten moesten te zamen bij gedeputeerden opkomen, en de vergadering dier gedeputeerden verving de bijeenkomst der Algemeene Staten, zoo als zij ook naderhand onder diezelfde benaming is bekend geweest. Veel was er bij het verbond van Unie onbepaald gelaten, hetwelk naderhand tot geschillen aanleiding heeft gegeven; doch de tusschenkomst der Stadhouders (wier naam alleen reeds een eenhoofdigen regeringsvorm aanduidt, daar die ambtenaren des Vorsten plaats of stede hielden) moest die beslechten, en daardoor meerdere eenstemmigheid worden verzekerd.

Hoe die Unie in den beginne werd verstaan en wat haar doel was, is niet moeijelijk na te gaan, wanneer men hierbij vergelijkt de handelingen in *Holland* en *Zeeland*, om aan den Prins van *Oranje* de souvereiniteit op te dragen, welke, ofschoon reeds in het Placaat van 26 Julij 1581 wegens de afzwering van den Koning van *Spanje* ¹⁾ openlijk erkend, niet dan eenige jaren later haar beslag bekwamen ²⁾. Dat ook de souvereiniteit des Prinsen, ofschoon voor als nog zich niet dan over *Holland* en *Zeeland* uitstreckende, over de andere provinciën bedoeld werd, is buiten

¹⁾ *Gr. Placaatb.*, T. I, fol. 7.

²⁾ KLUIT, *Gesch. der Nederl. Staatsreg.* I D., pag. 198 en vervolg.

twijfel, wanneer men ziet hoe *Utrecht* reeds in al de onderhandelingen was begrepen geweest, en hoe de Staten van *Holland* aan die van al de andere Gewesten en plaatsen daaromtrent hadden geschreven ¹⁾).

Als Vorst en ter bevestiging van het Vorstelijk gezag behoefde de Prins, even als zulks door de Hertogen van *Bourgandië* was ingezien, een middel, om de magt der gemeenten te verminderen; hiertoe was de vereeniging der hoogste regterlijke magt noodig geoordeeld; geen wonder, dat ook de Prins van *Oranje* zich diezelfde middelen voorstelde, en het ontwerp der Bourgondische Vorsten in zijn eigen belang vervolgde. Op den 31. Mei 1582, ordonneerde de Prins op zijnen naam, als representerende en aan hem gedeferereerd zijnde de souvereiniteit dezer landen, de instelling van eenen Hoogen Raad ²⁾; de gronden voor de oprigting van dien Raad, in de ordonnantie zelve gegeven, zijn geene andere dan dat het hoogst raadzaam en noodig bevonden is, boven het Hof van *Holland* op te rigten een hooger Raad, waarvoor zouden kunnen worden gebragt de klagten van hen, die zich bij uitspraak van den Hove bezwaard rekenen; en deze gronden, zoo kennelijk onvoldoende, leveren niet alleen het bewijs op, dat men de ware redenen niet wilde opgeven, maar ook dat men zich bepaalde tot zoodanige, die op de overige provinciën met even zoo veel regt, zoo al niet nog meer, toepasselijk waren ³⁾).

¹⁾ Box, XV D, bl. 202, en *Resol. Holl.*, KLUIT, II D, pag. 322.

²⁾ *Gr. Placaatb.* T. II, fol. 789.

³⁾ Niet al de provinciën hadden hunne eigene Hoven. In *Oovertijssel*

Niet minder werd er gezorgd voor de herziening van de stedelijke voorregten, costumen en herkomsten, die aan de regterlijke magt onderworpen werden. De politieke ordonnantie op den 1 April 1580 ¹⁾ voor de provincie *Holland* uitgevaardigd, hield bij deszelfs 39ste artikel bijna dezelfde bepalingen in, die Keizer KAREL in het Placaat van 1581 had voorgeschreven, en gelastte alle costumen, keuren en usantiën in geschrifte ter Griffie van den Hove in te leveren binnen den tijd van zes maanden, op straffe van verval. Het is tevens opmerkenswaardig, hoe deze zoo gewigtige verordening, als ware het, in de ordonnantie ingeschoven is tusschen andere, betrekkelijk de kosten en regten aan ambtenaren verschuldigd, even als of men daardoor de groote bedoeling verbergen en de zaak zelve aan de ingezetenen smakelijk maken wilde ²⁾. Zelfs na den moord des Prinsen van *Oranje* had men hier te lande geen denkbeeld van een anderen regeringsvorm dan van den eenhoofdigen, en LEYCESTER

bestond geen Hof, dan alleen zoo lang dit Gewest onder de Bisschoppen van *Utrecht* stond. Het landschap *Drenthe* had evenmin een Hof; de eenige Begthank aldaar (*de Etstoel*) zat slechts op eenige bepaalde tijden (*lottingen*) en ook dan duurde die Zitting, bij gebrek van zaken, slechts weinige, hoogstens veertien, dagen. *Tegenwoordige staat van Drenthe* (Amst. 1792), 1ste St, bl. 33 en volg.

¹⁾ *Gr. Placaatb.*, T. I, fol. 322.

²⁾ De anderszins zoo oordeelkundige en jegens de vaderlandsche oudheden zoo verdienstelijke VAN DE WALL schijnt dit niet te hebben ingezien, gelijk hij zich evenzeer bedriegt omtrent den regeringsvorm in *Holland* tijdens de politieke ordonnantie werd afgekondigd; anders zoude hij zijne algemeene aanmerking op de bij den Hertog van *Alva* ingezondene costumen van *Dordrecht* hebben gewijzigd. *Handv. van Dordrecht*, p. 1330.

oefende dien uit: alzoo zijn bestuur algemeene ontevredenheid verwekte, begonnen zich echter onderscheidene partijen te vormen. Prins MAURITS stond naar het oppergezag, zijnen Vader bestemd, maar hij vond eenen wakkeren tegenstander in den bekenden Advokaat van *Holland*, JAN VAN OLDENBARNEVELD; beide waren heerschzuchtig en streefden naar het hoogste bewind, doch ieder langs zijnen weg; MAURITS, op zijnen rang, geboorte en krijgsroem trots, verlangde als souverain Vorst te gebieden; de Advokaat, van burgerlijke afkomst en alleen door invloed in de Gemeenten magtig, wilde niet onderworpen zijn. Er was misschien een oogenblik, waarin deze twee hoofden zich hadden kunnen verstaan, en indien MAURITS aan den Advokaat VAN OLDENBARNEVELD het voorzitterschap der Staten voor zijn leven had verzekerd, en zijnen broeder de waardigheid van Advokaat van *Holland* opgedragen, zoude hem de Souvereiniteit zijn toegekend geworden ¹⁾; dan welligt is dit ontwerp, hetwelk door den Franschen Gezant in 's *Gravenhage*, den President JEANNIN, wordt opgegeven, door dienzelfden Gezant tegengewerkt, als met de bedoelingen zijner regering strijdig; nog meer waarschijnlijk was het daartoe geschikte oogenblik in den jare 1609, reeds voorbij, en had noch de invloed van Prins MAURITS, noch die van OLDENBARNEVELD de reeds zoo zeer gevestigde magt der gemeenten kunnen bedwingen.

¹⁾ KLUIT, *Gesch. der Holl. Staatsreg.* III D., p. 76 en volg. Verg. VAN SLINGELAND, *Staatk. Gesch.*, D. III, p. 10 en 11; en WAGENAAR, IX D., p. 452 en volg.

Er was, namelijk, eene resolutie bij de Staten genomen, welke aan de steden en gemeenten eene magt had toegekend, die zij te voren nooit hadden bezeten, en die dezelve, zoo wel als alle stedelijke keuren en verordeningen, voor altijd aan het regtsgebied der Hoven onttrokken had; eene resolutie, van welke, mijns inziens, de Republiek der vereenigde *Nederlanden* als een federatief bestuur ¹⁾, waarin de oppermagt bij de stedelijke besturen berustte, dagteekent: ik bedoel de Staats-resolutie van 10 Sept. 1591 ²⁾. Met het vertrek van LEYCESTER, dit wil ik gaarne met de meeste en voornaamste schrijvers over de Staatgesteldheid van *Nederland* instemmen, heeft de *Staatsregering* eenen aanvang genomen en het eenhoofdig bestuur opgehouden ³⁾, doch met den jare 1591 is het vreemde stelsel van *föederalisme*, dat met onderscheidene wijzigingen tot op den jare 1797 heeft voortgeduurd, eerst gevestigd. Die Staats-resolutie, namelijk, verbood den Gerechtshoven het verleenen van provisiën van justitie tegen steden, zonder die alvorens in hare belangen te hebben gehoord; en wanneer men daarbij voegt, dat, vermits diezelfde steden in de vergadering der Staten vertegenwoordigd werden, en er dus ook daár niets tegen dezelve kon worden besloten, dan vloeit uit

¹⁾ Het is niet noodig te doen zien, hoe niet alleen de Republiek eene federatie der Provinciën, maar ook iedere provincie in zichzelf wederom eene federatie van Gemeenten was.

²⁾ *Gr. Placaatb.*, II D., fol. 1062.

³⁾ VAN BERKEL, *over de militaire jurisdictie*, p. 40. DE GROOT, *Ned. Hist.*, op het jaar 1608. WAGENAAR, *Verh. over het Stadhouderschap*, p. 7. KLUIT, III D. p. 20 en 21.

deze resolutie voort, dat de stedelijke besturen van alle andere en hoogere magten onafhankelijk werden. Zoo was te gelijk met alle uitzigt op éénhoofdigheid in de regering, ook alle denkbeeld van herziening der stedelijke voorregten, en van invloed der Hoven daarop, vernietigd.

Een ander en niet minder doorslaand bewijs, dat het herzien der keuren, voorregten en costumen niet met het bestuur des Hertogs van *Alva*, noch met de aanmatigen van den Bloedraad in eenig het minste verband stond, levert de beschouwing der wetgeving in die gedeelten der *Nederlanden*, welke onder de magt der Spanjaarden gebleven waren. Niet alleer dat ook aldaar, even als in de overige provinciën, de last tot inzending der voorregten en gebruiken reeds bij de voormelde placaten van Keizer *KAREL*, lang vóór den tijd van *ALVA* en den bloedraad, was gegeven, vindt men langen tijd daarna hetzelfde bevel vernieuwd in het 1ste artikel van het Eeuwig Edict van de Aartshertogen *ALBERT* en *ISABELLA* van 12 Julij 1611 ¹⁾, aan welk Edict, althans in de provinciën *Brabant* en *Vlaanderen*, is voldaan, zoo als uit de verzameling van bekrachtigde costumen voor al de plaatsen in die gewesten genoegzaam blijkt. Alleen moesten volgens dat edict de voorregten aan 's Vorsten Raad, en niet aan de Geregthoven worden ingezonden, en werden dezelve ook door dien Raad bekrachtigd ²⁾, hetgeen zich uit de tijdsomstandigheden, uit

¹⁾ *Brab. Placaatb.* T. IV, fol. 458.

²⁾ Zie de Verzamelingen zoo der *Brabandsche* als *Vlaamsche Costumen*.

de verminderde magt van den Hoogen Raad te *Mechelen* en de vrees om aan de Nederlandsche steden en gemeenten aanstoot te geven, zeer wel laat verklaren.

Wat dan ook eenige schrijvers mogen gezegd hebben, het is onwaarschijnlijk en onbewezen, dat de Bloedraad ooit de herziening der stedelijke voorregten, keuren en gewoonten hebbe voorgenomen; het is daarentegen bewezen, dat die herziening, lang vóór *Alva's* tijd begonnen en langen tijd ná hem voortgezet, aan de Geregthoven is opgedragen geweest; dat zij stond in een onmiddellijk verband met de vereeniging der *Nederlanden*, of van een gedeelte derzelve onder eene éénhoofdige regering, en dat die herziening vervallen en onmogelijk geworden is, toen de Staats-resolutie van 1591 de oppermagt der stedelijke besturen en het federalistische stelsel, hetwelk de Republiek der *Vereenigde Nederlanden* kenschetste, heeft gevestigd.

OVER DEN
RAAD VAN BEROERTEN

ALS

IN DESZELFS STREKKING EN REGTSPLEGING NIET
ZOO VREEMD VAN DE BEGRIPPEN EN
INSTELLINGEN VAN DEN TIJD.

TOT EENE VOORLEZING OPGESTELD.

Uit het handschrift.

De eerste afdeeling van de wetenschap is de natuurkunde, welke zich bezigt op de oorzaken en werkingen der natuurkrachten. De tweede afdeeling is de wiskunde, welke de wetten der natuur in getallen en figuren uitdrukt. De derde afdeeling is de geschiedenis, welke de oorzaken en werkingen der menschen behandelt. De vierde afdeeling is de rechtsgeleerdheid, welke de wetten der menschen behandelt. De vijfde afdeeling is de geneeskunde, welke de oorzaken en werkingen der ziekten behandelt. De zesde afdeeling is de landbouw, welke de oorzaken en werkingen der landbouw behandelt. De zevende afdeeling is de nijverheid, welke de oorzaken en werkingen der nijverheid behandelt. De achtste afdeeling is de handel, welke de oorzaken en werkingen der handel behandelt. De negende afdeeling is de scheepvaart, welke de oorzaken en werkingen der scheepvaart behandelt. De tiende afdeeling is de oorlog, welke de oorzaken en werkingen der oorlog behandelt.

Het is geene der minste zwarigheden in het beoordeelen der geschiedenis van vroegere gebeurtenissen, dat men zich niet dan met groote moeite kan verplaatsen op het ware standpunt, van waar die moeten worden gezien, en dat men maar al te ligt in de voorvallen van den ouden tijd de nieuwere en toenmaals geheel onbekende denkbeelden mengt. Bijzonder is dit het geval bij het onderzoek van de zoodanigen, welke eenen zeer bepaalden, het zij voor- of nadeeligen indruk hebben gelaten, en die daarom bijna nooit, zelfs door tijdgenooten of door hen die van nabij daarmede hebben kunnen bekend worden, onpartijdig zijn beschouwd.

Veelvuldig zijn daarvan de voorbeelden, vooral in onze Vaderlandsche Geschiedenis. Een worstelstrijd, door belang, hardnekkigheid, langen duur en gewigtige gevolgen geheel voorbeeldeloos, heeft eene reeks van gebeurtenissen medegebragt, die gedurende het barnen der driften door ieder naar de gevoelens zijner pratij zijn geschetst, en die na het bedaren der stormen reeds te ver waren verwijderd, om met juistheid te worden gewaardeerd. Uit vele een voorbeeld te kiezen is het oogmerk waartoe ik mij in dit uur

geroepen gevoele, en de vriendelijke mededeeling der bedenkingen van een onzer verdienstelijke medeleden heeft daartoe aanleiding gegeven ¹⁾).

Dat de instelling van den Raad van Beroerten door den Hertog van *Alva* in deze gewesten eene inbreuk was op de heiligste voorregten, die de Koning van Spanje plegtig had bezworen, kan bij niemand een oogenblik in bedenking staan; dat die Raad door de wijze, waarop dezelve zijne uitspraken deed, den naam van Bloedraad verdiende, is evenzeer door de ontegenzeggelijkste bewijzen gestaafd: en evenwel is omtrent dien Raad bij onze Hollandsche schrijvers veel gezegd, hetgeen den toets van een behoorlijk onderzoek niet kan doorstaan, veel gezwogen hetgeen verdiende te boek gesteld te worden. Dit eenigzins toe te lichten, eenige denkbeelden over den oorsprong van dien Raad op te geven, vreemde verschijnselen in deszelfs vonnissen te verklaren, denzelven van een enkel verwijt vrij te pleiten, is mijne bedoeling.

Wanneer wij ons verplaatsen in de denkwijze van Koning PHILIPS en zijnen waardigen Stedehouder, den Hertog van *Alva*, dan was de Vorst in de Nederlanden even oppermagtig als zich de meeste Koningen van Europa op dat tijdstip hadden weten te maken;

¹⁾ De Hoogleeraar J. F. VAN CAFFELLE laat zich wit in zijne *Bijdragen tot de Geschiedenis der Nederlanden*, Bladz. 271, in de volgende woorden: *Mogt het dien scherpzinnigen geleerde (J. D. MELIER) behagen, tot uitbreiding onser historische kennis, dit gedeelte van zijn hoogst verdienstelijk werk (Origine etc. des Institutions judiciaires) ter gelegener tijd tot nadere ontwikkeling te brengen.*

dan was des Konings gezag ook wettelijk reeds gekomen tot dat punt, waartoe alle de Hertogen uit het Bourgondische Huis, bijzonder Keizer KAREL DE VIJFDE, de een meer openlijk, de ander meer bedekt hadden gezocht te geraken; dan waren alle de voorregten, handvesten en keuren van de onderscheidene gewesten, steden en plaatsen niet dan herroepelijke gunsten van den Opperheer; dan was zijn gezag, niet door grondwettige instellingen, niet door verdragen, niet door eed en pligt gewijzigd, maar alleen door zijn eigen gevoel van zedelijkheid, nut of billijkheid beperkt. Dit gezichtspunt was zeker met de wel verkregene regten der onderzaten strijdig; het was niet overeen te brengen met den eed door den Koning bij zijne huldiging afgelegd; het was eene miskennis van hetgeen de Nederlander zich, in de gegevene omstandigheden, zoude laten welgevalen; — doch eenmaal aangenomen, was de instelling van den Raad van Beroerten aan de gewoonten des tijds niet vreemd, de regtspleging voor dezelve noch ongewoon, noch huitengemeen hard, de wijze van vonnissen niet buitensporig, de verdere bemoeijingen van den Raad in den dagelijkschen loop zijner werkzaamheden.

Evenzeer is het niet aan de instelling van den Raad, dat men deszelfs schrikbarende uitspraken heeft te wijten, zelfs niet aan de bijzondere wreedheid van de meeste leden; maar de geest der eeuw (om mij van deze uitdrukking te bedienen) bragt over het algemeen eene strekking mede, die het streng, heerschzuchtig, dweepziek en onverzettelijk gemoed des Hertogs, de boosheid, gierigheid en bloeddorstigheid van de voor-

zittende leden, zoo als VARGAS, maar al te zeer versterkte. De Raad der Nederlandsche Beroerten heeft hier te lande den naam van Bloedraad gedragen, en is als zoodanig nog heden ten dage met reden verfoeid; doch wanneer men deszelfs vonnissen vergelijkt met die van andere gelijktijdige raden van beroerte, dan zal men wel niet den Hertog van *Alva* of VARGAS verontschuldigen, maar men zal die op ééne lijn stellen met verschillende anderen, die de geschiedenis van naburige landen niet minder nadeelig heeft doen kennen.

In alle éénhoofdige Regeringen, die zich op de puinhoopen van het leenstelsel gevestigd hebben, was de Vorst de hoogste Regter; hij had wel in den beginne de verplichting zich daarin door de groote leenmannen des Rijks te doen bijstaan; doch naar mate de band der leenroerigheid begon te verslappen, naar mate de kennis des regts tot het beoordeelen der geschillen meer noodig werd, naar mate zich de wetgeleerden in de regtszaken hadden ingedrongen, hielden de leenmannen op den Vorst tot zijne regtsoefening behulpzaam te zijn; ook de Koningen hadden zich allengs uit de raadzaal verwijderd, en het Hoogste Geregts-hof bestond uit 's Konings Ambtenaren, die voor hem en in zijnen naam uitspraak deden. Ook de heilzame bepaling van het Oud-Duitsche- en naderhand van het Leenregt, die ieder door zijne evenkniën deed beoordeelen, was, behalve in Engeland, in onbruik geraakt, hoezeer ook in dat land destijds geene vaste wetgeving bestond, en de Vorsten zich alles veroorloofden. Vaste regtbanken waren overal ingevoerd, en de weg tot

eene betere bediening des regts was gebaad.

Wanneer echter buitengewone gevallen voorkwamen, wanneer binnenlandsche onlusten meer dan dagelijkse voorziening vorderden, wanneer het heil des Staats meerdere voorzorgen beval of wettigde, dan trad de Vorst weder in de volheid van zijn gezag; hij schreef niet alleen de maatregelen voor, welke de omstandigheden schenen te gebieden, maar hij oefende wederom zelve de regterlijke magt uit, of vertrouwde die aan bijzondere raadslieden, en zorgde alzoo voor de toepassing der wetten. In onze meer beschaafde tijden, hoezeer ook thans speciale Regtbanken, gedelegeerde Regters, militaire Commissiën niet geheel vreemd zijn, brengen dezelve bij ieder een gevoel van onregtmaticheid en geweld mede; in die eeuwen was dit verschijnsel noch ongewoon, noch vreemd, noch de palen zelfs der meest gematigde regering te buitengaande; ja misschien laat zich dit gebruik door de mindere vestiging der regtbanken zelve, door de meer dadelijke deelneming van de meeste leden der maatschappij in de algemeene geschillen, door de onafhankelijkheid van allen die eenig gezag voerden, door de mindere kracht van het maatschappelijk verband, verontschuldigen.

Als een voorbeeld van dit gezegde strekte, hetgeen in het laatst der vijftiende en het geheel der zestiende eeuw in Engeland plaats vond. Ook daar waren sinds lang geregtshoven gevestigd, geheel op een' verschillenden voet dan op het vaste land van Europa; doch bijna geheel overeenkomende met hetgeen nog heden ten dage in dat Rijk plaats heeft; ook daar bestonden, zoo al geene geschrevene wetten, geene dadelijke

Charters, geene openlijke handvesten, ten minste oude herkomsten, die niet minder algemeen werden erkend en geëerbiedigd. Lang hadden de onlusten en binnenlandsche oorlogen tusschen de Huizen van *York* en *Lancaster* Engeland verwoest; en alle orde was verdwenen; toen HENDRIK VII die beide geslachten door zijn huwelijk vereenigde en den uiterlijken vrede herstelde; maar verre was het er af dat daarmede de driftten tot bedaren waren gekomen, of dat alles eene rustige plooi had aangenomen: middelen werden noodig geoordeeld om aan de uitvoering der wetten en het Koninklijk gezag meerderen klem bij te zetten. In dien stand van zaken bedacht men het herstel van de oude regtspleging door den Koning zelve of in zijnen naam uitgeoefend, van het voormalig koninklijk Hof, *Aula Regis*.

De groote leenmannen van het Rijk hadden reeds lang afgezien van het voorregt om vonnissen uit te spreken en misten daartoe de noodige bekwaamheden; de voornaamste waardigheden des Rijks, die van Constabel, Hofmeester en dergelijke, werden bijna niet meer vervuld, en het ontbrak dus aan de personen die in dit Hof zouden te regt zitten; een statuut van het *derde* jaar der regering van dien Vorst (1488) bepaalde derhalve de oprigting van eenen Raad door den Koning zelve te houden, en waarin de Kanselier, de Tresorier, de Grootzegelbewaarder zitting zouden hebben. De Raad werd bijgewoond door twee leden van 's Konings gewonen Raad, waarvan de één geestelijk, de andere wereldlijk zoude zijn, benevens twee Regters, doch deze laatsten alleen ter voorlichting.

De Koning tegenwoordig zijnde, besliste alleen; in zijne afwezigheid de Kanselier, en ook deze niet in den Raad zijnde, was de uitspraak aan de beide overige grootwaardigheid-bekleeders ¹⁾).

Dit Hof nam kennis over alle beschuldigingen van hoogverraad, kwetsing van 's Konings gezag, overtreding tegen de openlijke Godsdienst of de voorschriften der Kerkelijke tucht, over oproer, over onwettige bijeenkomsten, over het uitgeven of dragen van openlijke teekenen tot onderkenning van partijen, over misbruik van magt van ambtenaren, over omkoopingen van Regters, en andere dergelijke misdaden. En wanneer men nagaat, dat aan de misdaad van kwetsing van 's Konings gezag schuldig werd gerekend niet alleen die zich tegen zijne bevelen had verzet, maar ook die zich eene oneerbiedige uitdrukking jegens eenen der Staatsdienaren had laten ontvallen; dat evenzeer tegen de openlijke Godsdienst gezondigd had, die vòòr den jare 1534 zich der hervorming, en die na dat jaar tot op den dood van HENDRIK VIII zich voor de Roomsche Kerk had verklaard; dat in den loop van vijftig jaren tweemaal de oppermagt van den Paus; en tweemalen die des Konings gerekend werd een wezenlijk deel der Kerkelijke tucht uit te maken; dan valt het niet moeilijk na te gaan, dat er zich kwalijk iemand in Engeland bevond die niet, onder het een of ander voorwendsel, voor dien Raad kon worden geroepen. De regtmagt van denzelfven was daarenboven onbeperkt; geen stand was er van

¹⁾ REEVES, *History of the English law*, Tom. IV, pag. 146 sqq.

bevrijd; de Pairs des Rijks, even als de gemeenste der ingezetenen, de eerwaardigste geestelijke, de heldhaftigste krijgsman, de eenvoudigste leek stonden gelijk te regt; geene plek van het Rijk was uitgezonderd: met één woord geheel Engeland stond bloot aan de vonnissen van dit Hof, hetwelk de *Star-chamber* genoemd werd.

Vergelijkt men nu met dit Hof de zamenstelling van den Raad van Beroerten, dan is de overeenstemming zoo treffend, dat men bijna niet twijfelen kan of PHILIPS moest dadelijk op het denkbeeld komen eene zoodanige instelling ook op zijne landen herwaards over toe te passen. Immers had hij na zijn huwelijk met Koningin MARIA van Engeland eenigen tijd in dat Rijk doorgebracht, en aldaar kunnen zien hoe veel zoodanig Geregts-hof vermogt, het zij in het tegengaan der Kerkhervorming, waartoe deszelfs invloed onder MARIA werd gebezigd, het zij tot het vestigen eener willekeurige alleenheersching, door HENDRIK VIII gegrondvest, en onder diens kinderen in Engeland op de onbeschaamdste wijze uitgeoefend, het zij eindelijk tot het uit den weg ruimen van alle dezulken die, met of zonder reden, bij den Vorst gehaat, aan zijne ontwerpen in den weg stonden. De trotsche *Alva*, die het volkomen vertrouwen zijns meesters bezat, en die, waar men op geene zachtmoedigheid, op geene menschlijkheid, op geene opgeklearde denkwijze zag, dit vertrouwen volkomen verdiende, was voorzeker de man aan wien PHILIPS bij het hoog bestuur, in burgerlijke zaken zoowel als in den krijg, het voorzitterschap van eenen Raad van Beroerten kon opdragen, hetwelk hem zonder eenig

wederzeggen de magt over de eer, het leven, de vrijheid en de goederen van alle onderzaten, zonder onderscheid van stand, rāng, geboorte of vermogen, in handen gaf.

Is deze stelling aannemelijk, dan kunnen ons de Engelsche statuten ophelderen, hetgeen de schrijvers over de Nederlandsche onlusten, die van de Staat-sche zijde zoowel als die der Spanjaarden, niet hebben opgeleverd, hetgeen uit de overgeblevene stukken van dien Raad zelve niet is te verklaren, hoedanig de wijze geweest zij waarop die Raad zijne vonnissen sloeg. Dan eens vindt men die vonnissen door den Secretaris, dan weder door twee leden van den Raad onderteekend; dan zegt men dat de Raden bij beurten zaten, en dat het vonnis van de gezindheid der tegenwoordige leden afhing; dan weder dat de geheele Raad geen vermogen had een vonnis te slaan, maar alleen eene beradende stem had, en dat de Hertog alleen besliste, en het door hem gesproken vonnis verzegeld in den Raad werd geopend. Alle die zwaarigheden verdwijnen, indien, naar het voorbeeld van het Engelsche Hof, waar de Koning, tegenwoordig zijnde, of wel de Kanselier, alleen besliste, en indien beide zich daaraan onttrokken, het vonnis door den Tresorier en Grootzegelbewaarder te zamen werd geveld, terwijl de overige leden zich bepaalden tot het voorloopig onderzoek, het voorbereiden der zaken, en het brengen van deze tot staat van wijzen, en tevens vóór het besluit hun gevoelen openbaarden. Dan toch, en deze wijze was bij de Engelsche statuten vastgesteld, was het niet te verwonderen, dat de Hertog van *Alva*

alleen regt sprak, dat aan hem de geheele beslissing werd gelaten, dat zijne uitspraak in den Raad verzegeld ingebracht, aldaar geopend en gevolgd werd, dat hij — om met *vox* te spreken — de Opperregter was. Bleef hij uit den Raad afwezend, of was de zaak hem de moeite niet waardig, dan verviel dit regt aan een of twee der opvolgende leden, de overige konden slechts door eene meerdere of mindere gematigdheid in het verhoor, door het meer of min partijdig inwinnen der getuigenissen, door het meer of min aanwijzen der bezwaren en middelen van verdediging of verschooning, door het meer of min gunstig voordragen der zaak bij de beslissing, hunne vrienden beschermen of hunne vijanden in het verderf storten.

Allerverschrikkelijkst is voor ons, die tegenwoordig eene willekeurige wijze van regtspleging niet gewoon zijn, het denkbeeld, dat het vonnis, waarvan het leven, de vrijheid, de eer van eenen ingezeten afhangt, niet het gevolg zal zijn van eene beradene overweging, maar naar de willekeur van eenen eenigen, het zij dan Vorst of deszelfs Stedehouder, zal kunnen worden bepaald; gruwelijk wordt het wanneer die Vorst, een PHILIPS, zijn Stedehouder een ALVA is; — maar dit was niet in alle tijden, dit is nog niet overal zoo vreemd. Hoe vele landen zijn er niet nog heden ten dage, waarin alle lijfstraffelijke vonnissen aan den Vorst worden voorgelegd, wiens teekening niet alleen tot de oefening der straf als noodzakelijk wordt gerekend, maar die ook het vermogen heeft bij die gelegenheid het vonnis te veranderen, te wijzigen, te verligten of ook te verzwaren. Zeldzaam is zeker bij de meer

zachte geaardheid van den geest der eeuw die verzwaring; doch wij herinneren ons nog in onze dagen dat een Stedehouder van den Vorst, dat een Nederlandsch ambtenaar dit vermogen feitelijk had, en bij de bekrachtiging van een aangeboden vonnis de lijfstraf, door den Regter uitgesproken, in eene doodstraf veranderde: ik bepaal niet of hiertoe reden was, en of de omstandigheden voor strengheid pleitten; ik zoek de nagedachtenis van dien ambtenaar noch te verdedigen noch te bezwalken; dan waarom zoude in de zestiende eeuw een Hertog van *Alva*, een man die, bij alle zijne gebreken, vele groote hoedanigheden paarde, tot de eerste geslachten van Europa behoorde, en, in het vol genot van het vertrouwen zijns Vorsten, met eene der hoogste waardigheden bekleed, niet dezelfde magt hebben, die zich in de negentiende eeuw een Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië aanmatigde?

De regspleging voor den Raad van Beroerten was van de uiterste eenvoudigheid en met die van alle de overige regtbanken van dien tijd overeenstemmende. Hij die zich aan eene dier misdaden had schuldig gemaakt of daarvan verdacht werd gehouden, welke met de aangenomene begrippen, het zij omtrent de Godsdienst en Kerktucht, het zij omtrent de magt des Konings in aanraking kwamen, en over alle welke de Raad, even als het Engelsch Geregts-hof, deszelfs magt uitstrekke, werd, nadat vooraf eenige berigten dien-aangaande waren ingewonnen, in hechtenis genomen, en waar met eenigen grond eene verbeurdverklaring van goederen kon te voorzien zijn, een beslag op zijne goederen gelegd. Hij werd op onderscheidene vraag-

punten gehoord, even als de getuigen op welker aantijging de beschuldiging gegrond was, ofschoon het destijds niet algemeen aangenomen scheen deze getuigen in de tegenwoordigheid van den aangeklaagde te brengen; vervolgens de beschuldiging opgemaakt en het zij in deszelfs geheel of voornamste punten ter kennis van den gevangene gebragt, die zich, of dadelijk of na eenig tijdsverloop, had te verantwoorden, en onmiddellijk waarna het vonnis geslagen werd. Dit was de loop der zaak, zoo als zij in Engeland was voorgeschreven, ofschoon daàr bij alle andere regtbanken alleen gezworenen over de daad, waarvan iemand aangeklaagd was, uitspraak deden, en de verdediging veel meer ruimte had; zoodanig leeren wij die uit de overgeblevene vonnissen van den Bloedraad kennen; zoodanig stemde zij volkomen overeen met hetgeen van zulk eene regtbank was te verwachten, waar alles geheim en partijdig was.

De regtsmagt van den Raad van Beroerten strekte zich uit tot het kennis nemen over al hetgeen, naar de ruime uitlegging van de regtsgeleerden van dien tijd, als misdaad van gekwetste Goddelijke en menschelijke hoogheid werd beschouwd. Als zoodanig oordeelde de Raad over de beschuldiging van ketterij, van kerkschennis, van afval van het Geloof en van alle ondersteuning aan die daden gegeven, het zij door toelating, oogluiking of min-strengte toepassing der bestaande wetten; hij sprak regt over oproeren, geweldadige of gewapende weêrspannigheid, verstandhouding met vreemde Mogendheden, of met buitenlandsche grooten, over ongehoorzaamheid aan de bevelen van

den Koning of van den Hertog, over kwaadspreken tegen de regering, het misbillijken der maatregelen van het bestuur, en als zoodanig ook het inroepen van privilegiën, handvesten of oude herkomsten, over alle beleediging jegens ambtenaren. Zeker was de kring dezer betrekkingen zeer groot, en ieder kon onder een of ander voorwendsel voor den Raad worden gebracht; doch reeds TACITUS wist in zijnen tijd hoe ver men de misdaad van gekwetste Majesteit kon uitstrekken, toen hij die misdaad noemde het wanbedrijf dergenen die aan alle overtreding onschuldig waren ¹⁾; en het is moeijelijk te gelooven, zoo men zich niet zelve uit inzage der wetten heeft overtuigd, dat hij die 's Vorsten beeldtenis versmolten had als schuldig aan schennis der Majesteit werd geoordeeld ²⁾, en dat regtsgeleerden zich de vraag voorstelden, of het herstellen van een beeld dat beschadigd was, het toevallig treffen van zoodanig beeld met een geworpen steen, het verkoopen van 's Keizers beeldtenis, het smelten van afgekeurde beeldtenissen, ook strafwaardig was ³⁾? Ik heb deze bevoegdheid van den Raad van Beroerten naar de Engelsche Geregthoven opgegeven; doch wanneer men daarbij vergelijkt wat de Nederlandsche schrijvers, en bijzonder VAN METELEN over dezen Raad hebben aange- teekend, zal men van de overeenstemming getroffen zijn.

Vóór men vervolgingen aanving moesten voorloopig berigten worden ingewonnen, naar aanleiding van welke

¹⁾ *Crimen eorum qui crimine vacanti*, TACITUS.

²⁾ L. VI, D. ad. L. *Jul. Majestatis*.

³⁾ L. IV, § 1, L. V, § 1 en 2 D. ad. L. *Jul. Majestatis*.

eene aanklagte begonnen konde worden: de waarde of onwaarde dier berigten werd overwogen, ten einde te beslissen of men aan eene aanklagte denken kon. Het spreekt van zelve dat waar iemand op heeter daad werd aangegrepen, waar de daad zeker, van algemeene bekendheid, was, of waar men oordeelde tegenstand bij waarschuwing te zullen ontmoeten, het met dit voorloopig onderzoek niet zoo naauw genomen werd. Trouwens dit alles is bij de meeste regtsplegingen in lijfstraffelijke zaken bijna onontbeerlijk, en oude wetten, zoo wel als nieuwe, Nederlandsche en vreemde, stemmen daarin overeen. Des Konings Procureur-Generaal was met het doen van dit onderzoek belast, en daar die ambtenaar onmiddellijk de bevelen van den Hertog van *Alva* ontving ¹⁾, was deze althans van den ingang in regten volkomen meester, al zoude ook zijne afwezigheid en het tegenovergestelde gevoelen van de overige raadslieden eens eene gelegenheid tot vrijspraak tegen zijnen wil hebben gelaten. Zoodanig begin van onderzoek had noodzakelijk ten gevolge, dat in alle de gevallen waarin verbeurdverklaring der goederen kon vallen — en deze straf stond op de misdaad van gekwetste Goddelijke en menschelijke Majesteit — de goederen van den aangeklaagde dadelijk in beslag werden genomen. Dit was geene bijzondere bepaling bij den Raad van Beroerten, geen buitensporige maatregel, geen bewijs van gierigheid of vervolgzucht, zoo als dit bij sommige schrijvers is voorgesteld; maar hetzelfde had hij de gewone regtbanken, krachtens de

¹⁾ Verg. het formulier van citatie in het *Groot-Plakaat- en Charterboek van Friesland*, door den Graaf VAN SCHWARTZENBERG, III D., fol. 743.

beschikkingen der algemeene wetten, altijd plaats ¹⁾).

Was de beklaagde in hechtenis gebragt, zoo werd hij door een of meer leden van den Raad van Beroerten gehoord, zonder dat hem de gelegenheid werd toegelaten, het zij met zijne medebeschuldigden, het zij met eenen regtsgeleerde, het zij met andere vrienden, te raadplegen. Ook dit was bij de algemeene wet voor alle gevallen bepaald ²⁾, en nog heden ten dage zijn alle onze regters en regterlijke ambtenaren in het denkbeeld, dat dit verhoor als een bewijsmiddel tegen den aangeklaagde moet strekken, en hem dus de middelen moeten worden afgesneden zich aan dat bewijs te onttrekken. De getuigen werden vernomen, zonder dat er eene vaste regelmaat schijnt te hebben bestaan, of zij in tegenwoordigheid van den beklaagde moesten worden gebragt, en aan zijne ondervraging, aan de persoonlijke tegenoverstelling, aan de mondelinge tegenpraak, onderworpen. Het schijnt zelfs dat men meestal dit bewijsmiddel der onschuld achterwege liet. Ook hierin echter was almede geene bijzondere onbillijkheid, daar de wetten van dien tijd steeds aan des regters bepaling in ieder geval overlieten, of er eene zogenoemde *confrontatie* noodig was: en eerst in den jare 1570 is vastgesteld, dat altijd een beklaagde opgave bekomen zoude van de namen der getuigen die tegen hem gehoord werden ³⁾, hetgeen vroeger niet als noodzakelijk werd beschouwd.

¹⁾ Ordonnantie op den Stijl Crimineel, art. 5.

²⁾ Ordonnantie op den Stijl Crimineel, art. 14, 15 en 16.

³⁾ Ordonnantie op den Stijl Crimineel, art. 20.

Was nu de beklaagde niet tot bekentenis gebragt der misdaad hem ten laste gelegd, dan stond het aan die leden van den Raad, welke met het onderzoek van de zaak waren belast, hem ter pijnbank te doen brengen om uit zijnen mond de belijdenis van schuld te vernemen. Wanneer dat scherpe onderzoek vermogt plaats te hebben, moest, bij geheel gebrek aan eenige stellige wetgeving, naar de voorschriften van het beschreven, dat is het Romeinsche en Cannonieke regt, worden beoordeeld, en deze wetgevingen waren omtrent misdaden van gekwetste Majesteit, het zij der Kerk, of van den Vorst, niet zeer toegevend. Ook bestond er toen, evenmin als in lateren tijd, eenige maat voor de pijniging, en het was geene kunst voor eenen partijdigen regter den beklaagde door overmaat van smart tot alle die bekentenissen te brengen, welke men tot bereiking van zijn doel noodig oordeelde. En dit was te gemakkelijker, daar het zwakke behoedmiddel om de door pijn afgedwongene bekentenis niet eer kracht te doen hebben, dan wanneer die een' dag later buiten het gezigt der pijnbank bevestigd werd, eerst bij de Ordonnantie op den Stijl Crimineel is ingevoerd ¹⁾. Een beklaagde alzoo, na een verhoor en het zeggen van getuigen, die hij zijnerzijds niet tegenspreken, noch wraken kon, ter pijnbank gesleept, en dáár door overmaat van foltering genoodzaakt eene schuld te bekennen, waaraan hij geheel vreemd was, had niet eens de gelegenheid zijne bekentenis te herroepen, en aan de uitwerking der pijn toe te schrijven. Dan ook dit was al wederom bij den Bloedraad niets vreemds: geen

¹⁾ Ordonnantie op den Stijl Crimineel, art. 21.

gewoon regter in de Nederlanden zoude zich in de dagelijksche beschuldigingen eene andere regtspleging voor den geest hebben gebragt.

Wanneer de beklaagde, het zij vrijwillig, het zij door pijn en banden, tot bekentenis van schuld was gebragt, zoo had het geding een einde, en den regter bleef alleen over de straf op hem toe te passen, zoo als die bij de wet was voorgeschreven, of liever, zoo als, in de volstreckte onbepaaldheid omtrent den staat der wetgeving, hij die vaststelde; maar was de beklaagde bij ontkenntenis gebleven, dan had hij het vermogen zich te verdedigen. Doch waarin bestond deze verdediging? Zonder kennis van den inhoud der getuigenissen tegen hem afgelegd, moest hij, uit hetgeen hem uit zijne verhooren gebleken was, en dit nog alleen naar zijn geheugen, opmaken, en, zonder behulp van raadlieden, die middelen opgeven, die hij als middelen van onschuld of van verzachting begreep te kunnen dienen. Ook deze behandeling mag, bij meer opgeklaarde begrippen, bij de, uit Frankrijk herwaarts overgebragte, ruimere verdediging der gevangenen, hard en onbillijk schijnen, zij was het in de oogen der Nederlandsche regtsbeoefenaren geenszins; en zoo HOORT, met eene schijnbaar geregte verontwaardiging, optee-kent dat EGMOND EN HOORNE gedwongen waren geworden zich bij geschrifte, *zonder eenige hulp van regtsgeleerden*, te verantwoorden ¹⁾, zoude men hem hebben kunnen vragen, of hij als Drossaart ooit aan zijne gevangenen toestond zich van regtsgeleerden raad te

¹⁾ *Nederl. Historiën*, II D., bl. 131. Ed. v. SIEGENBEEK.

voorzien? Of zoude bij **HOORT** welligt het denkbeeld hebben geheerscht, dat lieden van den rang en stand van de Graven van **EGMOND** en **HOORNE** niet gelijk aan andere beklaagden voor de wet waren?

Het is toch bij ieder, die slechts den geringsten ommegang met lijfstraffelijke zaken in ons Vaderland gehad heeft, overbekend dat de Ordonnantie op den Stijl Crimineel, in naam des Konings van Spanje, door den Hertog van *Alva*, ten jare 1570 uitgevaardigd, in de regtspleging eene groote verbetering heeft aangebragt ¹⁾, en volgens deze Ordonnantie werd aan gevangenen slechts dan de hulp van regtsgeleerden toegestaan, wanneer zij noch vrijwillig, noch ter pijnbank, tot bekentenis hadden kunnen worden gebragt. Eerst dan kon de beschuldigde in *ordinair proces* worden ontvangen. Daar nu in de meeste gevallen van eenig belang, bij gebreke eener vrijwillige bekentenis, of de pijnbank, of eene slaking volgde, daar een beklagde, die de pijn had doorgestaan, meestal buiten dadelijke straf bleef (ofschoon dikwerf eene oppermagtige beschikking de gevankenis deed voortduren), was dat *ordinair proces* zoo zeldzaam gebleven, dat (ik beroep mij gerust, en zonder vrees van te worden gelogenstraft, op de ondervinding van allen, die den staat van zaken hebben gekend, en op de getuigenis van alle aantekeningen) op *vijf honderd* gevangenen, in Amsterdam te regt gesteld, *naauwelijks meer dan één* zich van den raad van regtskundigen bedienen kon. Zelfs nadat in den jare 1798 de pijnbank was afgeschaft, bleef die verdediging zeer gebrekkig en tot

¹⁾ VOORDA, *Over de Criminele Ordonnantie*, Inl., § 8.

weinige gevallen beperkt; en het is niet dan bij de invoering der Fransche wetten alhier dat ieder beklagde het regt heeft, den bijstand van deskundigen in te roepen; ja dat, in de gewigtigste gevallen, zonder zoodanigen bijstand geen regt mag gesproken worden.

De regtspleging bij den Raad van Beroerten was derhalve niet onbillijker, niet wreeder, dan bij de gewone regtbanken. De misdaden die voor dien Raad werden gebragt waren; naar de aangenomene beginselen van wetgeving van den tijd, bijna alle strafbaar met den dood, en de daarmede als van zelve verbondene verbeurdverklaring van goederen ¹⁾; het is dus alleen te wijten aan de wijze hoe de wetten bij dien Raad werden toegepast, dat dezelve nog heden ten dage den bijnaam van *Bloedraad* heeft behouden. Zóó veel vermag de persoonlijke hoedanigheid der regters, vooral bij eene zóó onvolkomene wetgeving! Zóó veel lieten onze oude wetten, die echter tot nog vóór weinige jaren opgevolgd werden, aan de willekeur der ambtenaren over! Dit echter strekt tevens ten bewijze van den zachteren aard des Nederlandschen Volks, en ter eere zijner regters, dat de misbruiken, waaromtrent men te klagen had, zoo zeldzaam waren; terwijl de wetgever niet alleen geene voorzorgen had genomen, maar integendeel het er op scheen te hebben toegelegd om het lot der beklagden aan den regter geheel en onbeperkt over te laten ²⁾.

¹⁾ Het was een stokregel van het oud Fransche regt: *qui confisque le corps, confisque les biens.*

²⁾ Zoo gold hier te lande het gezegde van TACITUS: *plus ibi boni mores valent, quam alibi bonae leges.*

Maar indien de Raad van troebelen naar de gewoonte van den tijd en het voorbeeld van naburige volken was ingesteld, indien zijne magt en regtspleging niets buitengewoons hadden, van waar ontleende hij dan het vermogen om, zoo als VAN METEREN verhaalt, voor zich te doen brengen alle de herkomsten, voorregten en handvesten dezer landen, om die naar willekeur te veranderen; eene taak, die echter zoo bezwaarlijk is bevonden dat men haar heeft moeten laten varen? Zeer zeker zou deze daad in alle opzichten onverantwoordelijk zijn, te meer vermits die geheel buiten den kring der werkzaamheden van den Raad was liggende; dan ik geloof dat men deszelfs nagedachtenis, reeds buitendien zoo wel verdiend, in den algemeenen haat, daarmede niet moet bezwaren, daar het mijns oordeels niet alleen is onbewezen, dat de Raad zich ooit met 'de keuren en handvesten hebbe bemoeid, maar integendeel bewijsbaar dat deze aantijging geheel ongegrond is. Ik heb dit reeds in het algemeen bij eene andere gelegenheid aangemerkt ¹⁾; dan daar mijn gezegde, op gezag van BOR en VAN METEREN is aangerand ²⁾, mag ik deze gelegenheid niet laten voorbijgaan, op geschiedkundige gronden, de juistheid mijner opgave te regtvaardigen.

Ik zeg, vooreerst, dat de bemoeienis van den Raad van troebelen met de keuren en handvesten is onbewezen. Immers de plaats van BOR is niet bepaald, en

¹⁾ *Esprit, origine et progrès des Institutions Judiciaires*, L. V, Ch. 5 en 9.

²⁾ VAN HAANEN, Diss. inaug.: *de Curia Mechliniensi*, Utr. 1825.

ofschoon het waar zij, dat VAN METEREN zich zeer stellig en bepaald uitdrukt ¹⁾, zoo is het niet te ontkennen, dat voor zoodanige oproeping aan de stedelijke overheden, veel min nog voor de opzending van handvesten, geene de minste omstandigheid kan worden bijgebracht, die uit echte bronnen bewezen is. Het is niet ter mijner kennis dat in eenige verzameling van landelijke, gewestelijke, of stedelijke stukken, een voorbeeld worde aangetroffen eener aanschrijving van den Raad van Beroerten om de handvesten tot onderzoek en bekrachtiging bijeen te brengen en over te maken; dat er van eenige zamenstelling van keuren of gewoonten, tot dat einde of bij die gelegenheid vervaardigd, iets tot ons gekomen zij; dat eene enkele keur, als aan dien Raad opgezonden, of door denzelfden, het zij bevestigd, het zij verworpen, of te niet gedaan, ooit vermeld zij. Zoo vele Plakaatboeken, Verzamelingen van Charters of Brieven, Handvesten of Costumen, van dien tijd, mij ooit voorgekomen, nergens heb ik daarvan eenig spoor aangetroffen; en het kan toch kwalijk aan toeval worden toegeschreven, wanneer geene enkele omstandigheid het gezegde van die geschiedschrijvers bevestigt, vooral over een tijdvak waarover zoo menigvuldige bescheiden aan het licht zijn gebracht. Wat geloof toch een schrijver moge verdienen, zijn gezag kan niet opwegen tegen het

¹⁾ Hetzelfde vindt men in een werk, betiteld: *Grondig berigt van het Nederlandsche oproer*. Van veel gezag zoude dit te dezen aanzien gehouden moeten worden, indien hetzelfde aan den president VIGLIUS kon worden toegeschreven; dan dit gevoelen is reeds overlang verworpen, en dit kan alzoo als geen bewijs gelden.

algemeen stilzwijgen dier echte bewijzen, die niet uit haat, uit liefde, uit vooroordeel, uit misvatting, uit verkeerd verstand, kunnen falen, of tegen de registers der voornaamste Besturen zelve.

Maar de getuigenis van VAN METEREN moet, in de tweede plaats, veel van hare geloofwaardigheid verliezen, indien men acht slaat op de zamenstelling van den Raad van Beroerten zelve, en op den tijd dien deze aan zijne werkzaamheden besteden kon; zoo men, bij het gering getal leden, dat den Raad uitmaakte, vergelijkt de verbazende menigte van vonnissen door denzelfden geslagen; wanneer men nagaat dat, hoe willekeurig er ook werd gehandeld, alle de beklagden toch moesten worden gehoord, hunne beschuldigingen ten papiere gebracht, de getuigenissen ingewonnen, de verdedigingen ontvangen, en vonnissen geslagen en gesteld; dat daarenboven alle goederen van gevangenen in beheer genomen, en bij veroordeeling, overgegeven moesten worden; dat, al ware het ook slechts voor den uiterlijken vorm, overal leden van den Raad tegenwoordig moesten zijn en bevelen geven, — dan heeft men veeleer reden tot verbaasdheid, over de onbegrijpelijke werkzaamheden dier leden, en men kan zich niet verbeelden dat zij een zoo reusachtig werk, als het verzamelen alleen der Handvosten van meer dan duizend plaatsen, zouden hebben aanvaard.

En was dan de Raad van Beroerten zoodanig ingerigt, dat dezelve een onderzoek omtrent de Keuren, Costumen en Herkomsten doen kon? Had hij eenige de minste strekking waarmede de bekrachtiging der

Costumen in aanraking kon komen? Zeer stellig neen. Immers de Raad had geene bevoegdheid om over burgerlijke regtszaken kennis te nemen, en het is eene andere misvatting van VAN METEREN, als hij denzelfven ten laste legt het ontnemen van appellen, die in lijfstraffelijke zaken, de eenige welke bij den Raad voorkwamen, zelden te pas kwamen. De Raad — en dit toont zijne benaming reeds aan — was ingesteld om regt te spreken over de beroerten, of troebelen; hij oefende alleen de strafwetten uit, en was, noch door het getal van zijne leden, noch door de wijze waarop het regt gesproken werd, in de gelegenheid om den wijden omvang der burgerlijke geschillen, veel min nog de wettelijke bepalingen, de voorregten, de gebruiken van alle plaatsen, te beoordeelen.

Het is echter niet onmogelijk, — en dit kan tot het verkeerd denkbeeld van VAN METEREN aanleiding gegeven hebben — dat welligt bij de eene of andere gelegenheid de Heer eener plekke, of eene geheele gemeente, beschuldigd werd deel te hebben genomen in eenige daad, die onder de ruime benaming van Goddelijke en Wereldlijke gekwetste Majesteit werd gebragt, en alzoo gerekend tot de beroerten te behooren, en dat bij het uitspreken eener straf ook het verlies van eenige regten uitgesproken geworden zij. In oogenblikken van partijwoede kan men ligtelijk eene verbeurdverklaring, omdat die misschien aan een onregtvaardig vonnis verbonden was, als eene poging willen doen voorkomen om alle voorregten en vrijheden te vernietigen. Keizer KAREL V had daarvan een voorbeeld gegeven, toen hij, na de verovering der stad

Gent, tegen zijne magt opgestaan, die stad van alle hare voorregten vervallen had verklaard: en ook in lateren tijd, zelfs nadat de Vereenigde Nederlanden het Spaansche juk afgeschud, en zich als een onafhankelijk en vrij land gevestigd hadden, ontbrak het niet aan voorbeelden van dergelijke verbeurdverklaringen. Met waarschijnlijkheid mag men dus vooronderstellen dat een schrijver, niet zoo naauwkeurig met de regterlijke instellingen bekend, gedreven door ijver voor zijne partij, en op den Raad van Beroerten met reden gebeten, op grond eener dergelijke uitspraak heeft aangewreven een verwijt, hetwelk aan dat lichaam niet toekwam, schoon de zaak zelve bestond, reeds lang bestaan had, en nog eenigen tijd voortgeduurd heeft.

Het ontwerp namelijk om, door middel en onder voorwendsel van herziening van de bijzondere herkomsten en voorregten van alle plaatsen, dezelve allengs tot eenheid of eenvormigheid te brengen, zonder grooten aanstoot te geven al datgene te doen verdwijnen, hetwelk der Vorstelijke magt in den weg stond, en alzoo, met ineensmelting van alle de gewesten tot één enkel Rijk, het gezag van den Vorst, zoo naar binnen, als naar buiten, te vergrooten, was lang vóór *Alva's* bestier, niet alleen in de Nederlanden, maar ook in andere naburige landen beproefd, en had in Frankrijk volkomen aan de bedoeling beantwoord. Het werd, niet alleen door, en onder *Alva* voortgezet, maar ook na zijnen tijd in de gewesten welke aan Spanje en het Huis van Oostenrijk zijn verbleven, evenzeer als in de Noordelijke gedeelten der Neder-

landen, onder het bestuur van WILLEM I, die de Vorstelijke waardigheid zocht; het werd niet eerder achtergelaten dan toen de staatkunde van OLDENBARNEVELD van den moord des Prinsen VAN ORANJE, en van de jeugd van MAURITS, gebruik maakte om den Republikeinschen regeringsvorm te vestigen. Dat ontwerp, alzoo gekend, en geschiedkundig gestaafd, zal, meer dan eenig ander bewijs, kunnen aantonen, hoe zeer ten onregte het verwijt, de voorregten en herkomsten te hebben willen veranderen, den Hertog van *Alva* en den Raad van Beroerten getroffen heeft.

Om nu tot geene vroegere wetten of plakaten der Nederlandsche Vorsten uit het Huis van Bourgondië op te klimmen ¹⁾ — (want de Heeren uit dien stam waren de eerste die aanzienlijke deelen der Nederlanden tot één bragten, die tevens zoo wel magt als eerzucht genoeg hadden om iets dergelijks te beproeven) — vindt men reeds door Keizer KAREL V, bij een placaat van den 15 Nov. 1531, art. 3 ²⁾ de bepaling: « dat alle « Officieren ende Wethouderen van alle de steden van « Onzen voorz. lande, groote ende cleijne, en de elken « van dien voor de voorz. steden, heure Schependom- « men, Banmijlen, bij den Bailluwen, Proosten, Meije- « ren en andere Officieren en de Wethouderen van de « Bailluwenschappen, Proosten, Meijeriën en Casselriën,

¹⁾ Men zie b. v. de Keur voor Zeeland van den Aarts Hertog PHILIPS, van Aug. 1495, *Groot Placaatboek*, IV D., fol. 999.

²⁾ VAN DE WATER, *Utrechtsch Placaatb.*, fol. 413. En dat deze bepaling niet nieuw was, blijkt onder anderen daaruit, dat de Statuten van Mechelen, bereids in den jare 1535, bevestigd zijn. P. CHRISTINAERTS, *ad. Leg. Mechl. Epil.*

«ende in alle andere quartieren, bij dengeenen die «daar regiment, administratie of bewind hebben, alle «de Privilegiën, Costumen en Herkommen zouden «worden in geschrifte gebragt, en den Keizer ter goed- «of afkeuring voorgelegd.» Dit zelfde werd naderhand herhaald bij placaat van Keizer KAREL, van 4 October 1540, art. 10 ¹⁾. Geen wonder dan dat de Hertog van *Alva* op den 25 October 1569, den Hove van Utrecht aanschrijvende de overzending der Costumen te doen plaats hebben, zich op beide deze placaten beriep ²⁾. Eene aanschrijving die, zoo als hierna meer bijzonder in aanmerking komen zal, niet zonder gevolg is gebleven.

Deze opzending der handvesten en voorregten ter nader onderzoek wordt niet alleen bij vele placaten van den Koning van Spanje herhaald, maar dikwijls er bijgevoegd eene schorssing daarvan, ten minste tot op derzelve bevestiging in sommige punten. Men vindt dit onder anderen in twee Ordonnantiën, die het bestier van den Hertog van *Alva* eere aandoen, en die de bijzondere onderscheiding hebben genoten om, na verloop van eene eeuw, bij een naburig volk ten grondslage van deszelfs wetgeving te worden genomen, en meer dan twee eeuwen lang ook zijn opgevolgd geworden in andere landen, welke zich aan 's Konings gehoorzaamheid onttrokken hadden. De Criminele Ordonnantie, en de Ordonnantie op den Stijl Crimineel, beide van den 9 Julij 1570, ofschoon niet naar

¹⁾ *Utrecht. Placaatb.*, I D., fol. 421.

²⁾ *Utrecht. Placaatb.*, I D., fol. 425.

de tegenwoordige meer verlichte en wijsgeerige denkwijze ingerigt, hebben niet te min ten grondslage gestrekt der wetten op de lijfstraffelijke regtspleging door **LODEWIJK XIV** uitgevaardigd; zij hebben ook in de Vereenigde Nederlanden, geheel onveranderd, hoezeer door verkeerde uitleggingen zeer ontsierd, gegolden tot in den jare 1798, en, met eenige weinige wijzigingen, tot op de invoering der tegenwoordige Fransche wetgeving ¹⁾. Beide deze zoo hoog geroemde wetten bevatten de bepaling wegens het opzenden der handvesten en voorregten, en de schorsing daarvan, voor zoo verre zij met deze Ordonnantien mogten strijden, of daarvan verschillen, tot op derzelver bekrachtiging ²⁾.

Lang na dien tijd vinden wij niet alleen dezelfde bepaling in de wetten der Spaansche Nederlanden, en bijzonder in het *Eeuwig Edict* der Hertogen **ALBERT** en **ISABELLA** ³⁾, maar uitdrukkelijk wordt daarbij ingeroepen het vroeger placaat van Keizer **KAREL**, van den jare 1540, als waarop de verplichting om de Keuren en Herkomsten ter bekrachtiging in te zenden, werd gerekend te berusten.

Ook in die gewesten die het Spaansche geweld weêrston den bleef het gemaakte ontwerp, om de stedelijke en plaatselijke handvesten en herkomsten in de magt van den Opperheer te houden, zoo lang gevolgd, als

¹⁾ Zie over deze Ordonnantien het werk van Prof. **VOORDA**, *over het verstand der Ordonnantie op den Stijl Crimineel*.

²⁾ Crim. Ord., art. 59. Ord. op den Stijl, art. 73 en 74.

³⁾ *Eeuwig Edict* van 12 Julij 1611, art. 1. *Placaatb. van Brabant*, IV D., fol. 459.

daar een Vorstelijk gezag beoogd werd. Prins WILLEM VAN ORANJE had reeds vroeg de blijkbare bedoeling, de Vorstelijke waardigheid — welke PHILIPS zich, door deszelfs gewelddadigheden en wreede handelwijze, onwaardig had gemaakt, die achterevolgens, te vergeefs, aan den Koning van Frankrijk en aan de Koningin van Engeland was aangeboden, die en de Aartshertog MATTHIAS, en de Hertog van *Anjou* alleenlijk hem moesten voorbereiden — op hem zelve te doen nederkomen ¹⁾. Deze opperheerschappij zoude zich eerst uitstrekken over alle de Nederlanden; doch toen de sluwheid van den Spanjaard den Prins genoodzaakt had meer openlijk de Hervormde godsdienst, als een punt van vereeniging, op den voorgrond te stellen, bepaalde zich des Prinsen invloed tot de Noordelijke gewesten, die zich te Utrecht vereenigden; terwijl de Zuidelijke, ten gevolge van het Verbond van Arras, de Spaansche zijde kozen. Ofschoon nu wel onderscheidene bepalingen der Unie ingerigt waren om de eenhoofdigheid der regering over alle de gewesten te herstellen; ofschoon in die Unie van geene Republikeinsche regering wordt gesproken; ofschoon de benaming zelfs van Stadhouders in de provinciën kennelijk terugwijst tot een hoofd, of Vorst, wiens plaats wordt

¹⁾ De heer VAN DE WALL, hoe verdienstelijk hij zich ook aan de Nederlandsche geschiedenis hebbe gemaakt, heeft, met vele onzer schrijvers, niet ingezien dat, zoolang althans Prins WILLEM DE EERSTE in het leven was, de regeringsvorm hier te lande geene verandering had ondergaan, de Prins dezelfde magt, althans in Holland en Zeeland, als de vorige Vorsten oefende, en de stedelijke besturen niets meer waren dan te voren. Aan deze misvatting alleen is toe te schrijven, hetgeen hij over het bijeenbrengen der Keuren, bij de politieke ordonnantie bevolen, opgeeft. *Handv. v. Dordrecht*, fol. 1330 in not.

vervuld, zoo durfde de Prins niet dadelijk zijn' geheelen toeleg ontblooten, en hij moest zich bepalen tot de provinciën Holland en Zeeland, waar zijn gezag het meest gevestigd was. Hoe ver hij daarin geslaagd was, is genoeg bekend, en wij beschouwen als geen der minste trekken zijner staatkunde, de poging tot het oproepen der stedelijke keuren om, onder schijn van gelijkvormigheid, daarin veranderingen te kunnen maken ¹⁾, en de oprigting van den Hoogen Raad over Holland en Zeeland ²⁾. De voorzigtige staatsman gewaagde niet van de overige te Utrecht vereenigde provinciën; doch wanneer men nagaat de onnoozele, ja men mag zeggen de ongerijmde, aanleiding voor deze laatste inrigting bij de wet gegeven, dan loopt het in 't oog dat er andere, bedekte, redenen moeten zijn geweest voor de oprigting van dezen Raad, waarover elders meer bijzonder is gehandeld ³⁾.

Is het dan geschiedkundig bewezen dat de last tot inzending der handvesten, voorregten en herkomsten lang vóór *Alva's* tijden, vóór de instelling van den Raad van Beroerten gegeven was, even als die daarna door deszelfs opvolgers in het algemeen bestuur der Nederlanden, en even zoo door latere Vorsten en Heeren is vernieuwd, zoo vervalt noodwendig het denkbeeld dat deze maatregel als eene aanmatiging van dien Raad

¹⁾ Politieke Ordonnantie van 1 April 1580, art. 39, *Groot-Placaatb.*, I Deel, fol. 329 en volg.

²⁾ Instructie voor den Hoogen Raad, 31 Mei 1582; *Groot-Placaatb.*, II Deel, fol. 789.

³⁾ *Esprit, Origine et Progrès des Institutions Judiciaires*, L.V, Ch. 9.

moet worden beschouwd. Het bekend *nos non curamus vestros privilegios* kan niet te min volkomen in den mond passen van een lid van den Raad van troebelen; daar, zoo als die Raad de verkregene regten en handvesten niet beoordeelde, noch te beoordeelen had, zijne regtspleging evenwel, en die zich over alle de provinciën zonder onderscheid uitstreckte, die daar te boven dadelijke oproeping van ingezetenen voor eenen vreemden regter medebragt, reeds eene kennelijke vertreding was van het voorregt, aan de meeste der Nederlanders toegekend, om niet dan voor hunne eigene regters te kunnen geroepen worden ¹⁾).

Er blijft ten opzichte van deze inzending en bekrachtiging der stedelijke keuren en voorregten nog eene groote vraag over, die namelijk welk ligchaam in den Staat met die herziening belast geweest zij; en ik heb gemeend te mogen stellen, dat het hoogste regterlijke Collegie, hetwelk over geheel de Nederlanden regt sprak, de Groote Raad, het Parlement, het Hoogste Geregts-hof te Mechelen gevestigd, bevoegd was geoordeeld; en daar deze mijne stelling in twijfel is getrokken ²⁾, zal ik dezelve hier eenigzins toelichten.

Het is reeds in de eerste opvatting van het denkbeeld om, onder voorwendsel van eenheid te brengen

¹⁾ Deze privilegiën zijn te bekend, dan dat wij die hier zouden behoeven te herhalen.

²⁾ Men heeft mij zelfs tegengeworpen dat ik mij op een placaat of resolutie zoude beroepen hebben, welke niet bestaan. Het laatste wil ik gaarne toegeven; althans het is mij onbekend; doch het is mij nooit in den zin gekomen mij op een *uitdrukkelijk besluit* te gronden, als hetwelk ik, tot bereiking van het voorgestelde doel, noch noodig noch dienstig oordeel.

in keuren en gewoonten, die meestal het regt en deszelfs toepassing betroffen, de voorregten van steden en plaatsen te verkorten, althans daaruit met zachtheid en op eene bedekte wijze te doen verdwijnen, hetgeen het hooge bestuur, of den Vorst, hinderlijk zijn kon, niet wel kon worden opgedragen dan aan zoodanige ambtenaren, welke met de wetgeving en de regtspleging bekend en in gedurige aanraking waren. Geene beoordeeling kon minder argwaan wekken van bestuurders der steden en gemeenten, wier gezag tot eene hoogte was geklommen, waaronder, in de Noordelijke gewesten dezes lands, de magt, en van den Koning van Spanje, en van den Prins van ORANJE, zijn bezweken, en hetwelk zich evenwel met de Vorstelijke heerschappij niet kon noch durfde meten. Eene herziening der voorregten aan eenig *Staatsligchaam* opdragen, zoude luide hebben doen schreeuwen. Een onderzoek van herkomsten aan regters opgedragen, om meerdere gelijkmatigheid in te voeren, om botsingen te voorkomen, om kosten te besparen, was eene veel zachtere voordragt van hetzelfde ontwerp. Min doorziende bestuurders, het algemeen, aan hetwelk mistrouwen tegen den Vorst niet kon worden medegedeeld of hetwelk misschien, niet zonder reden, zich liever door den Vorst zoude hebben laten gebieden, dan aan de bevelen van trotsche stedelijke ambtenaren te gehoorzamen, werden door deze voorstelling ingenomen; ofschoon ook zelfs die schijn niet genoegzaam was om de vooruitziende angstvalligheid van gemeenten, of liever van hen die het bestier derzelve in handen hielden, en dat bestier voor zich ende de hunnen wilden behouden, te overwinnen.

Heerschzucht, met gevoel van zwakheid gepaard, is meer dan behoedzaam; geheimzinnigheid en klein-geestigheid zijn daarvan onafscheidelijk, en deze oorzaak heeft steeds hier te lande ten gevolge gehad achterhoudendheid, omtrent al wat het bestuur betref. Ook bij deze gelegenheid, het zij het ontwerp werd doorzien, het zij men daarvan slechts een denker gevoel had, het zij men eindelijk bloot uit de eenmaal aangenomene gewoonte, zich daarvan afkeerig gevoelde, werd aan het bevel tot inzending der keuren en herkomsten niet dan schoorvoetende voldaan; herhaalde bevelen van den Keizer en deszelfs opvolgers hadden slechts de inzending van weinige Costumen ten gevolge; eerst lang naderhand hebben in Braband, in Vlaanderen en andere Zuidelijke gewesten de meeste besturen aan den last voldaan; doch toen was daar een éénhoofdig gezag, ten koste der Gemeenten, gevestigd. In de Republiek — waar, na den moord van WILLEM I, de Gemeenten de overhand hadden behouden, en de pogingen van andere Vorsten uit het Huis VAN ORANJE wel wisten te verijdelen — was er niet weder aan te denken¹⁾.

Vorderde het beleid en de voorzigtigheid dat de herziening der Costumen en herkomsten door de regterlijke magt geschiedde, aan de andere zijde kon dit gewichtige werk aan geene andere regtbank voegzaam worden opgedragen, dan aan den Hoogen Raad te Mechelen. Immers het geheim, waarmede de strekking dezer herziening bedekt blijven moest, gedoogde niet die taak in ieder afzonderlijk gewest aan de Provin-

¹⁾ Bijzonder belangrijk is daaromtrent de resolutie van 10 Sept. 1594. *Groot Placaatb.*, II Deel, fol. 1062.

cialc Raden toe te vertrouwen; terwijl ook in die, van het middelpunt der Regering meer verwijderde Geregts-hoven geene zoo groote toegevendheid aan 's Vorsten toeleg te verwachten was. Het ontbrak ook niet aan goede voorwendfels om den Hoogen Raad alléén met deze werkzaamheid te belasten. Niet alle gewesten hadden opperste Geregts-hoven ¹⁾, althans geene die steeds vergaderd waren ²⁾. De eenstemmigheid der Costumen, die het uiterlijke oogmerk der herziening was, kon veel beter worden bevorderd, wanneer alle de Nederlandsche herkomsten aan één eenig Geregts-hof werden onderworpen. De achtbaarheid van dat Hof moest aan deszelfs goedkeuring meerderen klem en luister bijzetten.

Eenheid in de regering is de geest der éénhoofdige Staatsgesteldheid; verscheidenheid, die van het bestuur van weinigen. De Vorsten uit het Huis van Bourgondië, die voor- en na alle de Nederlanden onder hun bestuur hadden vereenigd, Prins WILLEM VAN ORANJE, die alle, of toen dit mislukt was, sommige onder zijne heerschappij zocht te brengen, moesten dit doel voor oogen hebben. Daarom begonnen allengs deze Vorsten Algemeene Staten over alle de gewesten bij een te brengen, en droegen aan dezelve zoo veel op, als zij van de bijzondere Staten der provinciën konden ontnemen;

¹⁾ Overijssel had tot op den jare 1811 geen Geregts-hof.

²⁾ De *Etstool* van Drenthe was geen bestendig collegie, en kwam slechts op gezette tijden, *lottingen* genaamd, bijeen.

(Men zie nopens de opkomst en werking der Geregts-hoven in het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, de Verhandeling van Mr. K. BARON VAN COLTSTRIN, in de *Themis* II, blz. 46.

terwijl de hoofden der aristocratische partij daarentegen de magt der Bijzondere Staten verdedigden ¹⁾. De Vorsten rigtten te Mechelen eenen Hoogen Raad op, aan welken van alle vonnissen, door de Provinciale Geregts-hoven gewezen, hooger beroep zoude vallen. Prins WILLEM vestigde een' dergelijken Raad in 's Gravenhage, waaraan hij het Geregts-hof over Holland en Zeeland onderwierp, en die der overige gewesten hoopte te zullen onderwerpen; terwijl de Staatsgezinden deze uitbreiding verijdelden. De Vorsten gelastten de herziening en de gelijkmatigheid der stedelijke en plaatselijke verordeningen, en zochten die aan een onderzoek en bekrachtiging te binden; de stedelijke overheden beweerden dat zoodanige bekrachtiging geheel onnoodig was; en, zoo zij zich onder Keizer KAREL, onder de eerste jaren der regering van PHILIPS, en onder Prins WILLEM I, al niet rondborstig durfden verklaren, hielden zij hunne handvesten met de daad achter.

Niet alleen dat derhalve de Bourgondische Vorsten, en het oogmerk waartoe de inzending der Costumen werd gelast, medebragten dat het onderzoek aan den Hoogen Raad te Mechelen werd overgelaten, dit wordt nog daarenboven te waarschijnlijk, daar in Frankrijk het bevestigen der Costumen aan de Parlemen ten, als hoogste Geregts-hoven, was opgedragen. Hoe de Hertogen van Bourgondië zich in alles naar de gewoonten

1) Dit duurde nog naderhand voort bij alle gelegenheid waar tusschen de Stadhouder en de Staatschte partij verschil was. Bij gelegenheid van Prins MAURITS en OLDENBARNEVELD getuigt dit WAGENAAR, *Vaderl. Geschied.*, X Deel, bl. 379. Omtrent DE WITT, KLUIT, *Gesch. der Holl. Staatsreg.*, III D., Hoofdst. 21.

van Frankrijk en van het Fransche Hof schikten, is niet alleen natuurlijk, maar genoeg bekend. Kan men wel bijna twijfelen, of zij het voorbeeld zouden volgen der Koningen van Frankrijk die, met den besten uitslag, voor de meerdere gelijkvormigheid des regts, als openlijk erkende, en voor de uitbreiding van 's Vorsten magt, als heimelijke bedoeling, van dien maatregel, hunne Parlementen hadden gebruikt? Kan men wel denken dat zij eenen anderen weg zouden hebben ingeslagen? En dit kan te minder bedenkelijkheid hebben, daar uit andere stukken blijkt hoe de Hertogen van Bourgondië zelve in hunne andere landen op dit punt hadden gehandeld.

Toen namelijk Hertog PHILIPS DE GOEDE, wiens regering in het begin der vijftiende eeuw invalt, en die het eerst zijn gezag in de Nederlanden uitbreidde, de Costumen van Bourgondië in geschrift deed brengen en bekrachtigde, geschiedde zulks, ten minste zoo luidt de inleiding, op verzoek der Staten van het Hertogdom. De Hertog benoemde drie leden van zijnen Raad, één uit elk der Standen, van de Geestelijkheid, den Adel, en de Gemeenten, aan ieder van welke een plaatsvervanger werd toegevoegd. Deze verzamelden overal de bestaande gebruiken en herkomsten, daartoe alle de noodige berigten en getuigenissen inwinnende, en zonden dezelve aan GERARD DE PLAINE, hoofd van den Raad (*Chef du Conseil: Caput Consilii*) en President van 's Hertogs Parlementen in Bourgondië, om die met de overige Raadsheeren te Dijon gevestigd, na te gaan. Deze bragten die herkomsten, met hunne bedenkingen, aan den Hertog, en de leden van den

Grooten Raad nevens hem ¹⁾, alwaar dezelve hare bekrachtiging ontvingen en als algemeene wet werden afgekondigd ²⁾. Ook daar was dus het Parlement van Bourgondië als de beoordeelaar der herkomsten, keuren en voorregten, even als door geheel Frankrijk, erkend.

Waar het eene geschiedkundige daadzaak betreft, is het echter niet genoeg die waarschijnlijk te hebben gemaakt; het is ook, en wel door de echte bronnen, bewijsbaar, dat de herziening van de herkomsten en handvesten der steden en plaatsen in de Nederlanden aan de regterlijke magt in het algemeen, en bijzonder aan den Grooten Raad te Mechelen, is opgedragen geworden; en dat betoog zal alhier niet ten onpasse kunnen gerekend worden.

De Hertog van *Alva* schijnt aan alle de Provinciale Hoven te dien einde eenen rondgaanden brief te hebben geschreven. Die geschreven aan het Hof van Utrecht is alsnog voorhanden ³⁾, en het is ten gevolge van- en in voldoening aan denzelfden dat de stad Utrecht hare Costumen, den 3 Februarij 1570, in geschrift vervat en ingeleverd heeft ⁴⁾. Ook de stad Amersfoort voldeed aan de aanvraag op 9 Januarij 1570 ⁵⁾; het quartier van Eemland den 25 October 1569 ⁶⁾, en het

¹⁾ Het is vrij duidelijk, dat de Raden te Dijon, het Parlement aldaar gevestigd, en de Raden nevens den Hertog, den Staatsraad, *consilium principis*, aanwijzen. Zie over deze laatste benaming KLUIT, *Geschied. der Holl. Staatsreg.*, I D., p. 75.

²⁾ CHASSANAEUS, *ad Consuet. Burgundiae in proëm.*

³⁾ *Utr. Placaatb.*, I D., fol. 435.

⁴⁾ *Utr. Placaatb.*, III D., fol. 365.

⁵⁾ *Utr. Placaatb.*, III D., fol. 1085.

⁶⁾ *Utr. Placaatb.*, I D., fol. 426.

Over-quartier 's lands van Utrecht ten zelven dage ¹⁾. De brief aan het Hof van Holland is niet uitgegeven, doch dat er ook een dergelijke moet hebben bestaan, blijkt onder anderen uit de, dien ten gevolge, gemaakte verzameling der Keuren en Costumen in Dordrecht, in den jare 1570 ²⁾, en te Amsterdam den 9 Januarij 1570 ³⁾. De opgevolgde groote Staatsgebeurtenissen hebben te wege gebragt dat er omtrent het onderzoek en de bevestiging der Costumen niets verder is voorgevallen; althans behalve eene Costume van Utrecht, die reeds tot een vroeger tijdvak behoort ⁴⁾, is er geene der steden in de voormalige Republiek der Nederlanden die eene, door den Vorst bekrachtigde, verzameling van herkomsten bezat, en de bevestiging der Costumen in Braband en Vlaanderen is bijna uitsluitend als een gevolg van het Eeuwig Edict van ALBERT EN ISABELLA te beschouwen.

Er zoude dus in het algemeen niets meer bewijsbaar schijnen, dan dat het onderzoek naar de herkomsten aan de regterlijke magt opgedragen was, zoo niet de brieven aan de Hoven der Provinciën reeds aantoonde, dat de Hoven alleen met de verzameling der Costumen van de plaatsen onder derzelver regtsgebied liggende waren belast, en dat deze Hoven zelve die wederom hooger moesten opzenden: en zoë er niet een onweder-sprekelijk voorbeeld bestond eener verzameling van

¹⁾ *Utr. Placaatb.* I D., fol. 431.

²⁾ Zie dezelve bij VAN DE WALL, *Hand. v. Dordrecht*, p. 1328 en volg.

³⁾ *Handv. van Amsterdam*, IV D. fol. 445.

⁴⁾ Costumen van Utrecht bevestigd bij Ordonnantie van Keizer KARL, van 5 Julij 1550. *Utr. Placaatb.* III D., fol. 319.

stedelijke gewoonten, keuren, handvesten en voorregten, bij den Opperheer bevestigd, uit welke de geheele gang der ondernomene herziening duidelijk te zien is. Bereids in de maand Julij 1535 had KAREL V de Costumen van Mechelen bevestigd, en dezelve «bij adresse van onze lieven en getrouwen, de President van onzen voorschreven Grooten Raad» goedgekeurd ¹⁾. Eene uitdrukking die geen' den minsten twijfel overlaten kan, of dit achtbaar ligchaam had reeds te dien tijde dezelfde magt geoefend, die aan hetzelfde, in vergelijking met de Fransche Parlementen, even als met dat van Bourgondië te Dijon gevestigd, toekwam ²⁾.

Zoo mag men het voor uitgemaakt houden dat de Raad van Beroerten, ofschoon met de bezworen voorregten dezer landen strijdig, ofschoon uit hoofde van misbruik zijner magt, van de wreedaardigheid der bevolene straoefeningen, de onregtvaardigheid der vonnissen, de bloeddorstigheid, gierigheid, en vooringenomenheid der voornaamste leden, tot heden toe geschandvlekt, evenwel geene instelling was in de toenmalige staatsgesteldheden vreemd; dat de regtspleging voor dien Raad noch vreemd, noch buitengewoon hard was; dat dezelve eindelijk van het ontwerp om de stedelijke-en plaatselijke voorregten te veranderen of te verminderen, geheel vrij te spreken is.

¹⁾ CHRISTINAERUS, *ad Leg. Municip. Mechl. Epilog.*

²⁾ De later goedgekeurde of bevestigde Costumen van Brabant en Vlaanderen, ten gevolge van het *Eeuwig Edict* van ALBERT en ISABELLA; zijn niet bij den Raad van Mechelen, maar bij den Secreten Raad onderzocht: men vreesde namelijk toen, gedurende den oorlog met de reeds gevestigde Republick, de gemeenten der provinciën aanstoot te geven.

OVER
JOAN VAN OLDENBARNEVELD,

ALS DEN MAN

**AAN WIEN DE STAATKUNDIGE FORMING VAN
ONS LAND TOT EEN GEMEENEBEST IS
TOE TE SCHRIJVEN ;**

VOORGELEZEN NA HET OVERLIJDEN VAN DEN STELLER ,

OVEREENKOMSTIG HET DAARTOE GENOMEN BESLUIT DER TWEEDE KLASSE VAN
HET KONINKLIJK NEDERLANDSCH INSTITUUT VAN WETENSCHAPPEN ,
LETTERKUNDE EN SCHOONE KUNSTEN , EN BIJ WONDE VAN
DEN HEER **Mr. D. J. VAN LENNEP** , TOT
DIE TAAK VERZOCHT ,

IN DE OPENBARE ZITTING DERZELFDE KLASSE , DEN 13 MAART 1835.

*Reeds in druk vervat in het Verslag der Openbare Vergadering
van de Tweede Klasse des Instituuts.*

Zoo het steeds bij ieder Volk als eene belangrijke en aangename taak is beschouwd zijne vroegere geschiednissen, vooral in derzelve gewigtigste tijdperken, na te gaan, en de groote mannen te leeren kennen, die in zoodanige oogenblikken hebben uitgeblonken, hoe veel meer reden hebben wij, Nederlanders, aan deze zucht toe te geven, daar, inlander en vreemdeling, van alle tijden her, hebben ingestemd om de grondvesting van het *Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden* voor te stellen als eene dier gebeurtenissen, welke der Menschheid in het algemeen, en den Nederlanderen in het bijzonder, tot de grootste eer hebben verstrekt. Indien men toch eenige weinige Spaansche of Italiaansche Geschiedschrijvers ter zijde stelt, wien het nog wel is te vergeven, dat zij in het hevig barnen van Godsdienstige en Staatkundige twisten, onze Voorouders niet de hun toekomende lof en eer hebben gegund, zijn er weinige staatkundige voorvallen in de geschiedrollen van geheel de wereld

voorhanden, die zoo algemeen bewondering hebben verwekt, en die zoo eenstemmig zijn goedgekeurd en geprezen. Schrijvers, die tot de meest strijdige Godsdienstige gezindheden behooren, die de meest tegen elkander overstaande staatkundige beginselen hebben gepredikt, komen allen overeen in den lof aan de stichting van ons oud Gemeenebest toegezwaaid, en ik herinner mij althans niet één eenig werk uit de achttiende of tegenwoordige eeuw te hebben gezien, waarin men het zoude hebben durven wagen, den afval van Spanje en het stichten van de Nederlandsche Republiek te laken. Verschillend zijn — en dit kon niet anders — de gezigtspunten, waaruit die gebeurtenis is beschouwd; verschillend de beoordeelingen over de bijzondere omstandigheden, waarmede die was verzeeld; over de voorvallen, welke daarbij hebben plaats gehad; over de aanleidende oorzaken, die haar hebben voortgebracht; over de waarde der gevolgen: maar dit punt schijnt algemeen erkend, dat de Nederlanders met regt het Spaansche juk hebben afgeschud, en eenen regeeringsvorm vastgesteld, die in Europa geheel nieuw was en zich ook in vele bijzonderheden steeds heeft onderscheiden van al hetgeen zich òf te voren, òf te gelijk, òf naderhand, waar het ook zijn moge, heeft vertoond.

Het is mijne bedoeling in dezen oogenblik niet over die gebeurtenis te spreken, of mijne denkbeelden omtrent vele van hare voorvallen te ontwikkelen en te regtvaardigen, denkbeelden, die ik weet dat niet met algemeen aangenomen begrippen strooken, en die ook door velen niet zouden worden toegegeven;

veel min mij deswege in eenigen strijd te begeven, ofschoon het mij welligt minder moeilijk zoude vallen, dan men wel denkt, sommige erkende en bijna ingewortelde stellingen met grond te wederleggen: ik wilde alleen Ul. opmerkzaam maken, met hoe veel reden de Nederlander gaarne herdenkt aan al hetgeen tot deze gewigtige verandering ook maar in eenige betrekking staat.

Geen wonder dan dat, behalve de opzettelijke geschiedenissen, hier te lande zoo vele bijdragen tot de kennis dier staatsverandering worden aangetroffen, en dat men zich als om strijd er op heeft toegelegd de mannen te doen kennen, die tot dit groote werk behulpzaam geweest zijn. Eene bloote optelling der geschriften, die daarover handelen, zoude reeds meer dan genoegzaam zijn het taaiste geduld af te matten; en die mannen zijn ons dan ook algemeen bekend geworden. Maar hetgeen mij steeds verwondering heeft gebaard, en waarover ik Ul. in dit uur wilde bezig houden, is, dat den man, dien ik meen als den waren grondlegger der Republiek te mogen aanzien, niet die zelfde eer is wedervaren als aan anderen, en dat, zoo zijn naam in ieders mond, zijne wezenlijke geschiedenis niet zoo algemeen bekend is; en — zoo als ik gaarne mijne onkunde deswege wil bekennen — voor *mij* nog geheel in het duister ligt.

Aan het hoofd der mannen, die zich in dit blinkend tijdsgewricht onderscheiden hebben, plaatst zich natuurlijk WILLEM VAN ORANJE, in wien Nederland met het hoogste regt den grondlegger der onafhankelijkheid erkent en eerbiedigt. Over de groote hoedanigheden

van dezen Vorst behoeft men niet uit te weiden; en er blijft genoeg grootheids, genoeg bewonderenswaardigs in hem over, al wil men hem niet boven de Menschheid verheffen. Hoezeer ik gaarne in WILLEM DEN EERSTE eenen der schitterendste mannen zie, die de Geschiedenis ons aanwijst, eenen dier waarlijk groote Vorsten, die de Menschheid vereeren, en hoedanigen men in *vele* eeuwen slechts zeer *weinig*en vindt, kan ik niet dulden dat men zijnen lof daardoor meent te vergrooten, door hem te willen vrijpleiten van die driften en beweeggronden, die alleen de menschelijke daden voortbrengen. Ik zoude hem integendeel geen groot man rekenen, ik zoude hem althans in de Geschiedenis geene eereplaats vergunnen, zoo ik hem geene groote eerezucht toeschreef. Hij zocht de Kroon, welke de Koning van Spanje zich onwaardig had gemaakt, en die hij ontworpen had, op eens anders hoofd te plaatsen; en, bijzonder na de ongelukkige proeven van den Hertog van *Alençon*, en den Aartshertog MATTHIAS, was er geen waardiger hoofd te vinden dan het zijne. Zijne bedoeling, van den eersten aanvang der verschillen, was, aan de inwoners van Nederland het genot van hunne oude vrijheden en voorregten, en van Godsdienstige gewetensvrijheid, te verzekeren; hij zocht dit eerst onder den oorspronkelijken Vorst, den Koning van Spanje, te verkrijgen; toen deze poging mislukt, en de Koning vervallen verklaard was, zag hij eerst om naar eenen anderen Vorst, en vond, na vele teleurstellingen, niemand wien deze taak beter was toe te vertrouwen, dan zich zelve. Het zij de keuze van vroegere Vorsten

waarlijk gemeend zij geweest, en door hunne onbekwaamheid verijdeld geworden, het zij dat deze keuze alleen eene ijdele vertooning ware, hij had alles met zeer veel wijsheid en beleid, gelijk hij in alles gewoon was, voor eene éénhoofdige regering voorbereid; en reeds waren een aantal stappen, meer onmiddellijk tot zijne verheffing geleidende, gedaan, toen een sluipmoord aan zijn leven een einde maakte. Welke de gevolgen zouden zijn geweest, indien een man van zijne bekwaamheden den scepter over Nederland gezwaaid, indien de leeftijd, dien hij nog had kunnen verwachten, hem de mogelijkheid hadde gelaten zijnen troon te bevestigen, en indien welligt zijne zachtmoedige en toegevende regering de klove tusschen Holland en Brabant niet zoo diep hadde laten wortelen, en de overige Spaansche Nederlanden aan dien troon onderworpen, is wel eenigzins te gissen, doch met geene zekerheid te bepalen. Had eenmaal WILLEM als Vorst, onder welken titel ook, in de afgescheurde Gewesten geregeerd; hadden zijne beginselen omtrent verdraagzaamheid ook in het stuk van Godsdienst, na zijnen dood zoo deerlijk miskend, algemeen mogen gelden, noch door verschil in Godsdienst, noch door dat in regeringsvorm zouden de Spaansche Nederlanden zich zoo scherp van de andere hebben afgezonderd. WILLEM's zachtaardigheid, zijn groote aanhang, vooral in Brabant en Antwerpen, het voorbeeld eener Vorstelijke regering, die de handvesten en voorregten der Steden en Gemeenten erkende en eerbiedigde, zouden spoedig eene hereeniging der Landen hebben bewerkt, welke niet minder van de Staatsche en Protestantsche zijde,

dan van de Spaansche en Katholijke naderhand is tegengewerkt. En dit Rijk, onder het bestuur niet alleen van eenen WILLEM I, maar ook Zijner Zonen MAURITS EN FREDERIK HENDRIK, gelijk naderhand onder WILLEM III, alle zoo uitstekende mannen, zoude weldra aan geheel Europa de wet gegeven hebben, ten minste aan alle andere ten voorbeelde hebben gestrekt.

Zoo ik derhalve den Grooten WILLEM naar waarde schatte; zoo ik zelfs in hem die eerezucht prijze, zonder welke hij het groote werk niet zoude hebben ondernomen en volbragt; zoo ik eenigzins betreure, dat hij zijn grootsch ontwerp niet heeft mogen volvoeren, om het Graafschap van Holland en Zeeland te aanvaarden en uit te breiden, en zijn Rijk op zijne nakomelingen over te brengen — zoo is het er echter verre van daan, dat ik in WILLEM den grondlegger der Nederlandsche Republiek zoude erkennen. Niets was welligt aan zijne denkbeelden vreemder, niets kon minder in zijne hersenen opkomen.

Wanneer ik mij slechts herinner, wie WILLEM VAN ORANJE was, van welke afkomst hij was gesproten, wat rang hij in de Maatschappij bekleedde, dan wordt het reeds moeijelijk mij te verbeelden, dat hij ooit aan iets anders dan aan eene éénhoofdige regering kan hebben gedacht. Als Vorst *van Nassau* behoorde hij onder de Vorsten van het Duitsche Rijk, en had in zijn Stamhuis een' Keizer (hoezeer dan ook in een oogenblik, dat die hooge waardigheid niet veel beduidde) mogen tellen. Aan het hof van den magtigsten der Europeesche Vorsten, Keizer KAREL V, had hij zijne

staatkundige loopbaan begonnen; was met de hoogste ambten en eerbewijzingen als overladen, en had zich met het vertrouwen van dien waarlijk grooten en Staatkundigen Vorst vereerd gezien. Bij den afstand der Nederlanden aan zijnen Zoon, had de Keizer hem als den man zijner keuze doen kennen, op wien hij niet alleen lichamelijk rustte, maar ook de zorg Zijner regering en die voor zijnen Zoon laadde. Door het Volk, waarbij hij zich door zijne hoedanigheden had bemind gemaakt, als op de handen gedragen; als krijgsman, met roem bedekt, was hij de lieveling zijner krijgsmakers: wat zoude er hebben ontbroken, om hem tot de eerste plaats te roepen? Hoe zoude men toch van hem hebben kunnen verwachten dat hij anders zoude denken, dan Keizer JOSEPH II, die zich, in het begin der Fransche Omwenteling, als voorstander der nieuwe begrippen deed kennen, en niettemin tot een' zijner hovelingen zeide, dat hij een voorstander der éénhoofdige regering was, en van *heroep* zijn moest. Even zoo mag men bij WILLEM VAN ORANJE geen ander denkbeeld, dan dat eener éénhoofdige regering vooronderstellen; en het was niet meer dan natuurlijk, dat hij de Kroon voor zich en zijn nageslacht zocht.

Eene reden te meer, waarom WILLEM aan geene Republiek denken konde, en welke nog zijne verdediging te dien opzichte zoude versterken, zoo hij die, in de oogen van sommigen, mogt behoeven, is deze, dat gedurende zijn leven, en zelfs nog na zijnen dood, de hoofden van het Bestuur zelve naauwelijks het denkbeeld konden vormen van een' Staat, die niet door een' Vorst bestuurd zij. Het oppergezag was reeds

vóór WILLEM aan den Hertog van *Alençon* en aan den Artshertog MATTHIAS opgedragen; na den moord door BALTHAZAR GERARDS gepleegd, werd dit oppergezag aan den Koning van Frankrijk en aan de Koningin ELIZABETH van Engeland, hoezeer vergeefs, aangeboden: en het verschilde niet veel, of deze Vorstin had haren toemaligen gunsteling, den Graaf van *Leicester*, dat oppergezag bezorgd, hetwelk zij zelve niet had willen, of welligt uit vrees van naijver aan de zijde van Frankrijk, niet had durven aannemen.

Maar — en hiermede kome ik nader tot het oogmerk dat ik mij thans heb voorgesteld — indien WILLEM VAN ORANJE geene andere bedoeling had of hebben kon, dan de regten, de vrijheden en het welzijn der Nederlanders te vestigen door eene verbetering in de wijze van regeren, zonder den vorm der regering aan te tasten; indien hij, geen kans ziende dit bij den onverzettelijken Koning PHILIPS te verkrijgen, op deszelfs afzwering bedacht geworden, alleen op het oog had eenen anderen Vorst de oppermagt te verzekeren; indien hij, eindelijk, het Vorstelijk beheer voor zich en zijne nakomelingen heeft begeerd, hoe komt het dat dit zijn voornemen verijdeld is geworden, en Nederland zich tot eene Republiek heeft gevormd? Het antwoord is zeer duidelijk: omdat vooral bij groote veranderingen in het staatkundige, de omstandigheden alles afdoen, en dat het bijna zonder voorbeeld is, dat iemand die omstandigheden enkel naar zijnen wil heeft kunnen leiden: — integendeel, ook de magtigste, de bekwaamste, de behoedzaamste is steeds door die omstandigheden medegesleept geworden, en heeft zijn doel of voorbij-

gestreefd , of ter zijde laten liggen : daarbij komt nog dat WILLEM door de wandaad eens moordenaars te midden zijner schitterende loopbaan , en juist op het oogeblik , toen de groote gebeurtenis haar beslag zoude bekomen , is weggerukt geworden.

De Prins van Oranje was niet de *eenige*, die de Staatsverandering had te weeggebragt; vele anderen hadden hem daarin moeten behulpzaam zijn , en ook niet tegenstaande deze medewerking was het groote werk niet zoo gemakkelijk tot stand te brengen. Deze anderen waren ook door menschelijke hartstogten , en vooral door dien , welke naar deszelfs leiding de grootste heldendaden of de verfoeijelijkste overtredingen medebrengt , door eerzucht , aangedreven ; ook deze anderen zochten , ja wel gedeeltelijk , het algemeen welzijn , doch ook sommigen hoofdzakelijk , enkelen uitsluitend , hun eigen voordeel en de uitbreiding van hun eige magt en gezag. Onvermijdelijk is dit bij alle groote ondertieningen , onvermijdelijker nog , wanneer het groote veranderingen geldt in Staatkundige en Maatschappelijke betrekkingen , die , al het bestaande min of meer aan het wankelen bringende , tot allerlei nieuwe ontwerpen gelegenheid geven , welke een ieder , naar zijn oordeel , naar zijn' zin , soms naar zijne grilligheid , veelal naar zijn wel of kwalijk begrepen eigen belang , smeedt. Niet anders was het , of kon het in Nederland gaan. Zoo de een hoofdzakelijk op eene hervorming in het Godsdienstige of Kerkelijke zag , hield een ander zijn oog meer gevestigd op de voorregten en handvesten der Steden en Gemeenten : deze verlangde de uitdrijving der Inquisiteurs , der Bisschoppen en der Monniken ,

de ander die der Spanjaarden, Italianen en Walen; de een rekende zich gelukkig, de nieuwober ongestraft en ongestoord te kunnen opvolgen, en zijne Kerkvergaderingen in het openbaar te mogen houden; hij verlangde niets meer dan algemeene verdraagzaamheid; de ander rekende zijnen tijd gekomen, om op de vroegere overheerschers zijnen moed te koelen; hij bestormde de beelden en vervolgde, op zijne beurt, de Paapschen. Reeds vroeg had Vorst WILLEM met IMBYZE EN BATENBURG daarover eenen harden strijd gehad.

Hetgeen aan deze omstandigheden een bijzonder karakter geven moest, en waaraan de oorsprong der Republiek moet worden toegeschreven, is de zonderlinge gesteldheid van het Hoogste Bestuur der Nederlanden, vooral zoo als hetzelfde door de afawering van Koning PHILIPS, en de gevolgen van dien gewigtigen stap, was geworden. Bij het verval van het Keenstelsel stond geheel Europa (met eenige bijna niet noemenswaardige uitzonderingen) onder het beheer van Vorsten, wier magt eenigzins werd getemperd of in bedwang gehouden door Staatsligchamen, onder den naam van Rijksdagen, van Staten, van Stenden, van Parlementen, bekend. Deze ligchamen bestonden overal uit drie verschillende standen, dien namelijk der Geestelijkheid, dien van den Adel, en dien der Gemeenten; ook onder den naam van Derden Stand aangeduid. De onderlinge strijd tusschen deze verschillende standen, en hunne vereeniging, waar het Algemeene belangen gold, maakte aan de eene zijde de overwegende magt der Vorsten, aan de andere zijde eene soort van bolwerk tegen het

misbruik dier magt uit. Op gelijke wijze overal ontstaan, hebben in Frankrijk deze Staten voor 's Konings onbe-
paald gezag moeten wijken; in Duitschland hebben de
Rijksdag en den Keizer de oppermagt ontworpen; in
Engeland de Parlemen ten zich nevens de Koningen
in verdeelde magt staande gehouden.

Ook in de onderscheidene Gewesten of afzonderlijke
Vorstendommen, welke te zamen de Bourgondische
Nederlanden uitmaakten, had diezelfde gesteldheid
plaats, hoezeer eenigzins gewijzigd, voornamelijk ten
gevolge der oproeren en van den binnenlandschen
oorlog; deze omstandigheden of wijzigingen verdienen
eene bijzondere opmerking, en verspreiden veel licht
over het ontstaan der Republiek.

De eerste stand, in al de Staten was die der Gees-
telijkheid. Niet overal echter was die stand van
gelijk invloed, en het is opmerkelijk dat, in
onderscheiden der Nederlandsche Gewesten, ook in
de oudste tijden, deze stand zich niet, of niet dan
zeer gebrèkkig, in de Staten heeft doen vertegen-
woordigen. In de geheele uitgestrektheid der voor-
malige Republiek was slechts één Bisschop, en deze
zelf, in sommige Gewesten, Opperheer zijnde, kon
in de Staten van die Gewesten niet verschijnen. In
Zeeland vindt men sporen van den stand der Geeste-
lijkheid in de Staten; in het Graafschap Holland is
nij daarvan nooit iets voorgekomen; wellicht omdat
de Abt van Egmond, de eenige gemiddelde Predaat
in Holland, altijd uit de oudste en eerste adellijke
geslachten zijnde gekozen, bij den stand des Adels
zitting had. Wat naclter de zeden dezer zondarlinge

gesteldheid oudtijds moge geweest zijn, iets hetgeen ik mij tot nu toe vergeefs gezocht heb geschiedkundig te verklaren, moest de invoering en verspreiding der Hervormde Kerkleer op zich zelve reeds den invloed, en vooral den dadelijken en openlijken invloed, der Geestelijkheid verminderen. Niet dat de Predikanten, even als alle geestelijken van andere landen en tijden, geenen invloed op het bestuur van den Staat zouden hebben geoefend en verlangd, zoo als de latere geschiedenissen maar al te duidelijk hebben aangetoond; maar de gelijkheid hier te lande onder de Hervormde geestelijkheid ingevoerd, naar de beginselen van CALVINUS, gedoogde niet wel dat de Geestelijkheid als een afzonderlijken stand zich in de Staten deed vertegenwoordigen, zoo als dit, niettegenstaande de Hervorming, in andere Landen, bepaaldelijk in Engeland, waar de Aartsbisschoppen en Bisschoppen waren behouden, even als in Zweden en Denemarken, naar de beginselen van LUTHER, plaats vond. De Geestelijkheid, die geene uitstekende Opperhoofden meer had, en, bij ontstentenis van Aartsbisschoppen, Bisschoppen en Prelaten, uit onderling gelijk staande Predikanten bestond, kon wel bijzondere invloed hebben; zij kon wel, in Synode of bijeenkomst vereenigd, op den Staat dadelijk inwerken; maar zij kon en mogt zich niet als een duurzaam en blijvend staatkundig ligchaam doen kennen. Zij zoude zich daardoor in onoverkomelijke zwarigheden hebben gewikkeld, en hare wezenlijke magt in gevaar gebragt.

Eene andere en meer plaatselijke reden voegde zich bij deze algemeene reden, om den stand der Geestelijkheid

uit de Staten uit te sluiten. Twee voorname bezwaren hadden den opstand tegen den Koning van Spanje veroorzaakt, of ten minste gewettigd; zij waren de gronden of althans de voorwendsels van dien opstand: *de Inquisitie en het begeven der hoogste waardigheden aan buitenlanders*. De Inquisitie was natuurlijk in handen der geestelijkheid, en werd door haar uitgeoefend; en met dit zeer drukkend bezwaar stond in onmiddellijk verband, of werd in onmiddellijk verband gebracht, de stichting der nieuwe Bisdommen; die oprichting werd dan ook reeds vroeg, niet alleen met leede oogen aangezien, maar ook door alle middelen, zelfs met geweld, tegengegaan. Beide die maatregelen zouden aan den stand der Geestelijkheid in de Staten meerder magt en aanzien hebben gegeven, daar toch wel de Bisschop van Haarlem van regtswege in de Staten van Holland den Geestelijken Stand zoude hebben vertegenwoordigd, en die van Deventer uit de Staten van Overijssel even weinig zoude zijn uitgesloten, daar almede de Groot-inquisiteur en de hoofden der Inquisitie niet zonder magt zouden zijn geweest; en juist om deze reden moest de tegenstand tegen de vermeerdering der Bisdommen en de invoering der Inquisitie, met goed gevolg beproefd en volgehouden, medewerken, om den stand der Geestelijkheid uit de Staten te weren; of ten minste dien allen invloed te benemen.

Niet minder werd dit zelfde bewerkt door de grief, die men in het plaats en der buitenlanders gevonden had. De nieuwe bisschoppelijke zetels zouden, gelijk dit maar al te duidelijk was te voorzien, zoo al niet

uitsluitend, ten minste grootendeels, door vreemden, door Spanjaarden en Italianen worden vervuld: de Geestelijken, aan wie de Inquisitie was opgedragen, waren mede alle, of voor de grootste meerderheid, vreemden en Spanjaarden. Het weren van buitenlanders uit de voornaamste Staatsbetrekkingen kon dus niet wel plaats hebben, zonder de Geestelijkheid uit die betrekkingen uit te sluiten; en het was natuurlijk, dat, wilde men de Staten buiten vreemden invloed houden, men daaruit den stand der Geestelijkheid moest weren, die althans, zoo ver dezelve tot de Katholijke eeredienst behoorde, 's Pausen benoeming of bekrachtiging behoefde. Om in geen verschil omtrent personen te treden moest de *geheele* stand uitgesloten worden, of liever (want zelden wordt in dringende oogenblikken op afgetrokken beginsels gelet) er werden zoo vele personen geweerd, dat de uitsluiting van den geheelen stand daarvan het gevolg was en zijn moest, al waren ook de Nederlanden, na den afval van den Koning van Spanje, tot de Katholijke Kerk blijven behooren, of al had er eene volkomen gelijkheid in de Godsdienst plaats gehad.

De tweede stand in de Staten was de Adel, en ook deze had, ten gevolge der innerlijke verdeeldheden en der afzwering van den Koning van Spanje, veel gezag en invloed moeten verliezen. Twee redenen mogen hiervoor worden opgegeven, waarvan de eerste de najver was van de voornaamste Edelen, op het hoogste standpunt waarop de Prins VAN ORANJE zich had geplaatst, en de nog hoogere waardigheid, naar welke het hun niet verborgen blijven kon dat hij stond,

en welke hij eerlang zoude bereiken. Zij die, in den beginne der onlusten, nevens of zelfs boven den Prins VAN ORANJE hadden gestaan, de Graven *van Hoorn* en *Egmond*, MONTIGNY en anderen, waren de slagtoffers der partijschappen geworden; anderen, die ten minste op dezelfde lijn werden gerekend en zich met hem als gelijken hadden gemeten, konden of wilden zich niet aan onderwerping gewennen, of in den Prins het uitstekend hoofd des Lands zien. De Graaf VAN RENNENBERG en anderen maakte geene zwarigheid deze reden openlijk te erkennen, en zich daarom van de opstandelingen en nieuwigheidzoekers te verwijderen. De voornaamste Edelen, zij vooral, die den grootsten invloed hadden en hunnen stand den meesten luister bijzetteden, erkenden liever den Koning van Spanje als den nieuwen Vorst, onder wien de Nederlanden niet alleen reeds met der daad stonden, maar ook met den tijd in naam zouden staan.

Bij deze reden kwam eene andere: de leenen, waarop de grootheid en luister van den adel hoofdzakelijk steunden, verstierven in de Nederlanden, even als overal, op den oudsten zoon. Voor den nieuwen stamhouder, voor zijne grootheid, om hem de middelen te verschaffen zijnen naam met eere te blijven voeren, werden de belangen der jongere zonen en dochters geheel opgeofferd. Deze jongere zonen, deze adellijke juffers, door de wet van het vaderlijk erfdeel uitgesloten, door de zeden en gebruiken niet alleen buiten staat winstgevende beroepen uit te oefenen, maar zelfs voordeelige huwelijks-betrekkingen aan te gaan, moesten op eene andere wijze worden verzorgd. De hoogere

kerkelijke waardigheden der Roomschen, de half godsdienstige Ridder-orden, de kloosters, de adellijke stiften waren een gereed hulpmiddel, waartoe de adellijke geslachten dikwerf toevlugt moesten nemen. Doch daartoe moesten zij de Roomsche eeredienst blijven belijden, en zich der Pausen bescherming waardig maken; zij moesten den Koning van Spanje getrouw blijven en zijne hulp invoeren; en zoo is het niet te verwonderen dat, toen de Prins van ORANJE, die zich in den beginne alleen de algemeene verdraagzaamheid en de onderwerping aan 's Konings gematigde bevelen had voorgesteld, door de omstandigheden gedwongen werd de vaan van geheele onafhankelijkheid en der Hervorming op te steken, vele der Edelen die in opstand zijnde Gewesten verlieten, en, met behoud van der vaderen geloof, onder de heerschappij des Konings, naar de Spaansche Nederlanden weken; waardoor zij de mogelijkheid behielden, hunne dochters als Kanonikessen of geestelijke dochters te plaatsen, en hunne jongere zonen tot de Orden van Maltha, van Calatrava of andere, tot hooge, ja zelfs de allerhoogste Kerkelijke waardigheden, te zien benoemen, en aan deze alzoo eene loopbaan te openen, aan hunnen stand niet onevenredig, en die hun geene aanspraak benam op de voorregten door de wetten, de zeden, zelfs de vooroordeelen aan hunnen stand toegekend.

Zoo sterk werkten deze beide redenen, dat vele, zoo niet de meeste, der adellijke geslachten in Gelderland, in Holland, in Zeeland, naar de Spaansche Nederlanden weken, weshalve nog heden ten dage de oudste en echtste takken van vele oorspronkelijk

Geldersche, Hollandsche of Zeeuwsche geslachten in Zuid-Brabant en Vlaanderen zijn aan te treffen. De Edelen geraakten bijna overal buiten de mogelijkheid ieder afzonderlijk een lid der Staten uit te maken; zij moesten zich (even als te voren de burgers of vrije luiden, in Gemeenten) in Ridderschappen vereenigen; welke Ridderschappen dan in de Staten werden toegelaten: de Ridderschap, dat is de Adelijke stand, in Holland moest zich vergenbegen met ééne enkele stem, en alzoo met even veel magt als de minste der stemhebbende Steden: in Zeeland waren zelfs niet genoeg Edelen gebleven, om eene Ridderschap te vormen, en uit den geheelen Adel had slechts één man, de eerste Edele van Zeeland, zitting in de Staten behouden.

Waren nu de beide eerste standen in magt gering of gezonken, de Derde Stand, die der Gemeenten, had zoo veel te meer gezag en invloed bekomen. Behalve het Noordelijke Italië, waar het aandenken aan den voortijd en de overblijfsels van Romeinsche instellingen eenen vrijzinnigen geest had voortgebracht, en waar de voordeelen van handel en nijverheid aan de stedelingen en burgers der gemeenten groote rijkdommen hadden doen toevloeijen, die hun aanzien en magt versterkten, waren in geen land van Europa de gemeenten tot die hoogte geklommen, als in de Nederlanden. De algemeene geest des tijds bragt de uitbreiding der meerdere vrijheid van den Derden Stand mede; koophandel en nijverheid ontwikkelden zich met meerdere vrijheid en zekerheid, en dus ook met meerdere voordeelen, in die gemeenten, en de bijzondere gelegenheid der Nederlanden moest dezer opkomst bevorderlijk zijn. De

Italiaansche kooplieden, Longobarden, Lombarden of Lombardiërs, die zich veelal in de Vlaamsche steden vestigden, bragten aldaar de denkeelden van hunnen landaard over; onderscheidene steden in Gelderland, Overijssel en Vriesland, aan de groote vereeniging der Noordsche Hanse verbonden, genoten, zoowel meerdere welvaart als grootere onafhankelijkheid. Reeds vroeg hadden Gent, Brugge, St. Truyen en andere Zuidelijke steden met hunne Graven of Bisschoppen, met de Hertogen van Bourgondië, met de Koningen van Frankrijk oorlog gevoerd met wisselvalligen uitslag; zelfs den magtigen Keizer KARL V had Gent de spitse geboden, en zoo die stad door den Keizer overwonnen en getuchtigd was geworden, bleef de Keizer niettemin op hare grootte en aanzien zoo trotsch, dat hij Frankrijks Hoofdstad, wel nog niet wat zij sedert geworden is, doch niettemin reeds zeer aanzienlijk, ver beneden Gent plaatste.

Hetgeen niet weinig had bijgedragen om de magt der Steden te vermeerderen, was eene nieuwe wijze van oorlogen. De Vorsten hadden niet meer hunne legers kosteloos, als bestaande vroeger slechts uit hunne leenmannen en de knechten, die deze, volgens hunnen leenplicht, moesten medebrengen, bekostigen, bezoldigen en van het noodig wapentuig voorzien; de legers waren thans zamengesteld grootelijks uit huurlingen, het zij afzonderlijk, of bij geheele vendelen, en somtijds als legers in dienst genomen, en die zich duur lieten betalen. Het werd eene eerste zorg de kosten des oorlogs te bestrijden, en niet zelden, zoo de soldij niet behaerlijk werd voldaan, waren de

Veldheeren blootgesteld aan miterij en onwilligheid hunner onderhoorigen; ja het was niet ongewoon dat zij, zoo als de Zwitsersche huurlingen te Merignan; of de Duitschers bij vele andere gelegenheden, niet alleen hunne vanen verlieten, maar zich zelfs aan 's vijands zijde schaarden. Om geld te maken, moesten zich de Vorsten den goeden wil hunner gemeenten verzekeren, en voor geld vele aanzienlijke voorregten, gedeelten zelfs hunner magt, afstaan of verkoopen en verpanden.

Zoo lang geen buskruid bekend was deed lichamelijke kracht en behendigheid veel af in den krijg; de verdedigende wapenrusting was mede een onderwerp van groot belang, en behoorde tot de voorregten der Ridders. Zij alleen in hunne volle rusting, geheel in het ijzer gedost, en gezeten op strijdhengsten, die mede zoo veel mogelijk met ijzer waren bedekt, waren schier onwondbaar; hunne speren, slagzwaarden en bijlen maakten eene slagting, waar zij zich tegen min gewapenden overstelden, en vermogten zelfs de even goed gewapenden te kwetsen of te dooden; slechts één geharnast Ridder, die zich bovendien met zijn schild en vizier deliken, die evenzeer alleen de geweldige aanvallende wapenen gebruiken kon, vermogt bijna een geheel heir van knechten, boeren of gemeenen te bevechten of op de vlugt te drijven. In de Ridders, in de Schildknappen en gewapende ruiters, die men verzelden, bestond de geheele magt des legers. — Maar toen het buskruid in gebruik begon te komen, toen men zich van schietgeweer, van arquebussen, musketten en geweren, en meer nog van kanon en artillerie, bediende, verviel het voorregt der Ridders, van hun

wapentuig , van hunne meerdere oefening. Een burger, een landman, een gemeen schutter kon den Edelsten man even veel benadeelen, als hij van hem te vreezen had; de ruitery hield op de kracht des legers uit te maken, en ook hij, die geen paard bezat of bestüjgen kon, was volkomen even dienstig. Kostbaarder werd ook daardoor het oorlog voeren, maar het voorregt des Adels verviel; en zoo nog langen tijd, ja zelfs nog in vele landen, de Adel uitsluitend de hoogere krijgsposten bekleedt, heeft de wijze van oorlog voeren bewezen, dat men ook uit andere standen bevelhebbers nemen moet, het zij bij uitzondering op den regel, of wel dat de krijgsmen, die zich onderscheiden heeft, in den Adelstand wordt verheven.

Reeds was derhalve in de Staten het evenwigt tusschen de drie Standen verbroken, en welke ook de uiterlijke schijn in sommige der Nederlanden moge geweest zijn, in verre de meeste, en zeker in Vlaanderen, in Holland en Zeeland, stonden de magt van den Vorst en die der Gemeenten alleen tegen elkander over, en dit moest nog te meer het geval worden, toen de Adel door toevallige omstandigheden verdeeld en verzwakt werd, en de Geestelijkheid, ten gevolge der uitbreiding van de Hervormde leer, geheel ter zijde werd geschoven, of als partijdig moest worden beschouwd. Geen wonder dat het, in aanmerking genomen den tijd waarin dit alles voorviel, zoo weinig moeite kostte, eerst eenen opstand tegen den Koning, onder het masker van gehoorzaamheid aan den Vorst — met tegenstand tegen zijne uitdrukkelijke bevelen, zijne vertrouwdste dienaren, en zijne beste legers — tot stand te

brengeu , en later zijne heerscappij geheel af te zweren. Eer kan het dan eenige verwondering baren , waarom niet dadelijk de Derde Stand alle zijne vorderingen heeft doen gelden , en de Republiek gesticht , welke eerst veel later is begonnen , dan wel , dat het gezag der Gemeenten weldra , even als de regten van Adel en Geestelijkheid , ook die van den Vorst zoude verdringen ; waarom niet diezelfde Staten , of liever die zich noemden de Staten te representeren , niet dadelijk de geheele oppermagt hebben aanvaard , welke zij eerst naderhand aan zich hebben getrokken. Onderscheiden zijn de redenen , die , mijns oordeels , daartoe hebben medegewerkt , en die voor den nadenkenden kenner en navorscher der geschiedenis der beschouwing overwaardig zijn.

Als eene eerste reden merk ik aan , dat het denkbeeld eener Republiek bij niemand nog was opgekomen. Over het algemeen kende men geen ander bestuur dan het éénhoofdige , en slechts kleine gemeenten hadden zich onder een eigen bestier mogen handhaven. De vereeniging van vele gelijke vrije lieden , die onderling geen Opperhoofd erkenden , was naauwelijks tot andere einden , dan geringe onderlinge bescherming voor koophandel , nijverheid of geleerdheid , in steden , gilden of universiteiten , beproefd ; en de vereeniging der Duitsche Hanse-steden had — en dit kon bij gebrek aan een behoorlijk middelpunt niet wel anders — geenszins die groote uitkomsten geleverd , die men had mogen verwachten. De rijke en vermogende Italiaansche handels-republieken waren , de eene vroeger , de andere later , of onder de magt van enkele rijke personen

gevallen, zoo als Florence, Pisa en andere, of zij waren, wel niet aan een Vorst onderworpen, maar zuchtten onder de willekeurige overheersching en knelendste onderdrukking van den Adel, gelijk in Venetië en Genua het geval was. Zwitserland alleen bood het voorbeeld aan eener Republiek, doch die men wegens de armoede en mindere beschaafdheid des lands bestaanbaar achtte, terwijl de gewoonte der Zwitsers, in de latere tijden verminderd, thans bijna geheel opgehouden, doch in de vijftiende en zestiende eeuw zoo algemeen, van zich als krijgslieden aan vreemde Mogendheden om loon te verhuren, en dikwerf beide oorlogvoerende partijen te dienen, voor huisselijke welvaart en geluk geen zeer gunstigen dunk opleverde.

Een tweeden grond meen ik te mogen vinden in den gevaarlijken toestand der Nederlanden, die een moedig en kundig hoofd onontbeerlijk maakte. Niet alleen toch was de Koning van Spanje in die tijden een der voornaamste Vorsten, maar stellig de magtigste van geheel Europa, die over al de hulpmiddelen van Italië en Spanje, en zelfs van het nieuwlings ontdekte Amerika, gebieden kon; door de naauwste banden van bloedverwantschap aan den Keizer FERDINAND verbonden, kon men aannemen, dat ook op zijne hulp door PHILIPS mogt gerekend worden, gelijk de uitslag dit ook heeft getoond. Frankrijk en Engeland waren, voor zoo verre reeds toen van een evenwigt van Europa een denkbeeld mogt hebben bestaan, met innerlijke beroerten en huishoudelijke belangen te zeer bezig, om zich nadrukkelijk in buitenlandsche geschillen te kunnen doen gelden. Hierbij kwam, dat, gelijk dit bij

burgeroorlogen altijd plaats heeft, overal verdeeldheid bestond, welke nog grooter moest worden, toen de opstandelingen, die eerst alleenlijk verdraagzaamheid in het stuk van Godsdienst verlangden, later genoodzaakt werden voor de zaak der Hervorming uit te komen, hetgeen niet alleen buiten 's lands den Paus en alle geestelijke Vorsten in Duitschland, maar ook binnen 's lands de Roomsgezinden tegens hen moest opbrengen: en dit was te gevaarlijker, daar zelfs in Holland, waar de Hervorming de diepste wortels had geschoten, nog na het eerste vierde deel der zeventiende eeuw, door de Staten werd erkend, dat de meerderheid der inwoners de Roomsche Eeredienst was toegedaan, of althans beleed.

De Zwitsers hadden wel hunne vrijheid bevochten en tegen het magtige huis van Habsburg gehandhaafd, maar zij waren in hun land als door de natuur verdedigd. De hoogte en steilte der bergen, de naauwheid der engten die deze van een scheiden, waren zoo vele bolwerken door de natuur zelve opgeworpen, en het behoefde naauwelijks eenige magt om deze, zelfs voor den enkelen reiziger, onoverkomelijke hinderpalen, voor een vijandelijk leger ontoegankelijk te maken. Het land had daarenboven geene andere rijkdommen, dan die van den grond en deszelfs voortbrengselen; welke door den hardnekkigen en verderfelijken oorlog wel voor eenigen tijd onbruikbaar konden zijn, doch geen wezenlijk of onherstelbaar verlies hadden te vreezen; maar in Nederland, waar zoo vele schatten waren vergaard, moest men vijandelijkheden des te meer duchten; het land lag van de Fransche even als

van de Duitsche zijde, en bovendien van den zeekant geheel open, zoodat de Spanjaarden of door Frankrijk, of door Duitschland, of ter zee met hunne geheele magt, gelijk dit naderhand is gebleken, het land konden binnenrukken, en de zich alhier bevindende legers van al het noodige voorzien. De wijde velden en vlakten van Vlaanderen, Utrecht, Holland, Overijssel, Vriesland en Groningen, boden geen enig punt van geregelde verdediging aan, een gebrek naderhand door het stichten van vestingen en sterkten eenigzins, doch niet geheel, weggenomen; indien men eenen vijand den overtocht eener rivier op één punt, met hoop op goed gevolg, kon betwisten, was het onmogelijk hem te beletten dienzelfden overtocht te beproeven op zoo vele andere plaatsen, dat de verdediging, zoo niet onmogelijk, althans zeer moeilijk werd.

Deze redenen werkten zoo krachtig dat, niet alleen bij de afzwering van den Koning van Spanje en bij den geheelen opstand, aan geene *Republiek* werd gedacht, en de opperheerschappij, aan den Hertog van *Alençon*, aan den Aartshertog *MATHIAS*, aan den Prins van ORANJE werd opgedragen; maar dat ook, na 's Prinsen afschuwelijken moord, de Nederlanden aan de Koningin *ELIZABETH* van Engeland en den Koning *HENDRIK IV* van Frankrijk werden aangeboden, en het alleen aan hunne weigering — daar zij zich aan den berooiden toestand van dit land, 't zij niet wilden, 't zij, uit vrees voor Spanje en hunne eigene binnenslandsche betrekkingen, niet durfden wagen — is toe te schrijven, dat de Republiek der Vereenigde Nederlanden haar onafhankelijk aanzijn bekomen, en in

de rij der volkeren zoo roemrijk gehandhaafd heeft.

Bij deze redenen voegde ik welligt nog als derde de betrekking van Prins WILLEM VAN ORANJE. Dat zijne staatzucht hem aandreef naar de Vorstelijke waardigheid voor zich en zijne afkomelingen te staan, meen ik reeds in 't kort te hebben aangewezen, en kan ik hem zoo veel te minder kwalijk duiden, daar ik het als eene vlek op zijn karakter en hoedanigheden zoude hebben aangezien, zoo hij, in zijne betrekking, iets anders had bedoeld, en of de niet zeer prijzenswaardige rol gespeeld van eenen MONK, of de waarlijk groote zelfopoffering betoond van eenen WASHINGTON, welke niet in den geboren Prins, den hoveling en gunsteling der magtigste Vorsten, den grooten krijgsheld; en den man der zestiende eeuw, vallen kon. Maar die staatzucht bestond, en had zich vooral, mijns inziens, ten duidelijkste gekenmerkt bij het verdrag der Unie, waarbij aan de Stedehouders in de Gewesten eene groote magt werd toegekend; en bij het oprigten van eenen Hoogen Raad in Holland en Zeeland, welke geene andere bedoeling hebben kon, dan om, eenmaal over de andere Gewesten uitgestrekt, een middelpunt van vereeniging voor de regtsmagt in de Nederlanden te worden, en den Hoogen Raad te Mechelen te vervangen.

Had nu eenmaal de PRINS VAN ORANJE het voornemen, voor zich en de zijnen een Rijk in de Nederlanden te stichten, hoe vele middelen had hij niet, hier alles naar zijne hand te zetten? Hooge geboorte, rang en rijkdom alleen zouden hem reeds aanzien hebben verschaft, doch zijne persoonlijke begaafdheden, die hij in zoo

vele hooge betrekkingen kon aan den dag leggen en ten toon spreiden, verzekerden hem invloed. Zijn juist en bedaard overleg, zijn onbezweken moed, zijn voorbeeldeloos beleid, en zelfs zijne gepaste terughouding gaven hem een onbeperkt gezag over allen, die met het bestuur van zaken waren belast; minzaamheid, gulheid, toegevendheid, mildheid en welberaden gebruik zijner geldelijke vermogens, deelneming in de ontberingen van zijne minderen, maakten hem bij den krijgsmann en bij den hoop des volks even bemind, en wettigden de benaming van *Vader WILLEM*, waarmede hij overal werd begroet; zijne standvastigheid in het volhouden der eenmaal gekozen partij; de middelen, die hij van buiten 's lands, met opoffering van bijzondere belangen, tot ondersteuning dier partij had aangebragt; het vertrouwen, hetwelk zijn doorzigt, zijne kunde, zijn juist oordeel inboezemden, verbonden degenen, die tot die partij behoorden, onverbreekbaar aan hem: en het is minder te verwonderen, dat het hem zoude gelukt zijn de Vorstelijke waardigheid te erlangen, dan wel, dat hij niet dadelijk eenstemmig als Vorst is gehuldigd geworden. Wat mij betreft, houde ik dit verschijnsel geene toevalligheid; maar Prins WILLEM had te veel overleg om zich van een oogenblik van geestdrift te willen bedienen; hij had te veel kennis en ondervinding om niet te weten dat een Rijk, overhaast gesticht, en niet gevestigd op behoorlijke instellingen, van geen duur kan zijn; hij wilde met oordeel en bedaardheid de oppermagt hebben ingevoerd, hetgeen alleen der éénhoofdige Regering klem en duurzaamheid kon verzekeren, waartoe de eenheid in bestier,

in de Unie aan de Stadhouders opgedragen, en de eenheid in regtsmagt, door den Hoogen Raad bedoeld, behoorde; ten einde, wanneer hij te eeniger tijd de Vorstelijke Kroon opzette, ook te gelijk het Rijk, op goede en hechte gronden gevestigd, mogt te voorschijn treden. Bijzondere en toevallige omstandigheden noopten hem, vóór het gebouw *geheel* voltrokken was, de benoeming als Graaf van Holland en Zeeland te vroeg aan te nemen, hetgeen even toevallig door zijnen moord werd verijdeld.

Als de vierde en zeker niet de minste reden, waarom zich niet dadelijk eene Republiek vestigde, reken ik de omstandigheid dat er niemand bestond, die den wensch van de Gemeente durfde en kon verwezenlijken, die de afgezonderde en verspreide pogingen verbond en leidde, die eenheid in de maatregelen bragt; of liever, dat hij, die reeds bestond, zich nog niet als zoodanig had doen kennen. Zoodra het voornemen van den Prins, om 't oppergezag te aanvaarden, ruchtbaar en onwedersprekelijk was geworden, ontbrak het niet aan leden van den Derden Stand, die vreesden dat eene verandering van opperhoofd niet noodzakelijk eene verbetering ware; dat men wel om het eene onheil te vermijden in een ander vervallen kon; het ontbrak niet aan stedelijke of plaatselijke Regenten, die de oppermagt als eene vermindering van hunne bijzondere magt beschouwden; en de verheffing van den Prins ondervond menige tegenkanting. Maar er was geen geregelde tegenstand, geene eenheid van handeling onder de tegenstrevers, geen beleid in hunne maatregelen; en de groote magt der Steden, die weldra

openlijk het Vorstelijk gezag verdrongen, en op 't punt waren zich de opperheerschappij aan te matigen, verwekte niet anders dan lastige en onaangename dwarsbooming, geringe en beuzelachtige zwaarigheid, terwijl het ontwerp des Prinsen VAN ORANJE statig der voltrekking naderde. Zóó groot en gewichtig was het gevolg van dit gebrek aan eenheid en daaruit voortspruitende besluiteloosheid dat, zelfs na 's Prinsen moord, nog in lang aan geene Republiek werd gedacht, en MAURITS, zoo hij de eigenschappen van zijnen Vader had vereenigd, zonder moeite de Vorstelijke waardigheid zoude hebben kunnen magtig worden.

De man intusschen, die de verdeelde werking der Steden en Gemeenten mogt vereenigen, die daardoor de éénhoofdige Regering in de Nederlanden zoude tegenhouden, en die de wezenlijke stichter der *Republiek* van de *Vereenigde Nederlanden* moet worden gerekend, bestond reeds, hoezeer bij het leven van Prins WILLEM minder bekend, en nog niet het hoofd der partij, die door zijn toedoen de overhand behield in den Staat; het was JOAN VAN OLDENBARNEVELD, de Advokaat van Holland. Door zijne ambtsbetrekking in de gelegenheid met de deelen van Hoog Bestuur bekend geworden, wist hij bij onderhandelingen het eerst de Nederlanden door Spanje, hoewel niet uitdrukkelijk en plegtig, te doen erkennen; hij wist de magt der Steden te doen gelden, om de ontwerpen te dwarsboomen van den Graaf van *Leicester* (die, met mindere hoedanigheden dan WILLEM I, met minderen invloed, en, hoezeer deze landen geheel vreemd, alleen vertrouwende op de bescherming der Koningin van Enge-

land, naar de Vorstelijke waardigheid, of ten minste naar de Vorstelijke magt, in het openbaar durfde staan. Om diens ontwerpen te verijdelen wist zich **OLDENBARNEVELD** van den jeugdigen **MAURITS** te bedienen; terwijl hij later dienzelfden **MAURITS** — die, tot rijpere jaren gekomen, gesterkt door zijnen welverdienden krijgsroem en steunende op 's Vaders nagedachtenis, de waardigheid, door zijnen Vader voorbereid en reeds bijna aanvaard, weder zocht magtig te worden — met even veel moed als beleid in den weg trad, en afweerde. Niet zonder moeite, en vooral niet zonder gevaar, was de tegenstand tegen **MAURITS**, en de sluwe Advokaat moest zich daartoe bedienen van middelen, die niet altijd even kiesch waren, daar het weigeren of terughouden van onderstand aan **MAURITS** en zijn leger de geheele onafhankelijkheid van Nederland waagde, indien deze door zijne kloekheid en krijgskunde zich niet tegen de Spanjaarden had weten te handhaven. Een gedrag, hetwelk, zoo het al de wreede weêrwraak van den Prins niet kan regtvaardigen, evenwel verschoonbaar maakt, dat deze Vorst de eerste beste gelegenheid waarnam, om het den Advokaat duur betaald te zetten.

Deze gelegenheid liet zich niet wachten en was 't gevolg van de middelen, die de Advokaat dikwerf met behendigheid had weten te gebruiken. Zoo het toch (en dit leert de dagelijksche ondervinding) eenen sluwen onderhandelaar dikwerf gebeurt dat hij door min schijnbare middelen zijn doel bereikt, is het ook niet zeldzaam dat hij zich in zijne eigene strikken verwart, en dit schijnt het geval te zijn geweest van **OLDENBARNEVELD**. Gewoon zich van de buitenlandsche

Mogendheden , even als van de inlanders tegen elkander , te bedienen , had hij zich , zoo 't schijnt , met het Bestuur van Frankrijk ingelaten en gelden ontvangen : deze daadzaak ter kennis van den Prins gekomen , werd de aanleiding tot zijne beschuldiging en veroordeeling .

Alleen stond zeker OLDENBARNEVELD niet , of hij had zijn ontwerp niet kunnen doorzetten ; velen hadden zich reeds in denzelfden geest geuit , onder wie het genoegzaam zal zijn den Pensionaris VRANCK te noemen ; maar BARNEVELD was zoo zeer erkend als het hoofd der partij dat , toen 's Prinsen invloed die partij zijne wraak deed gevoelen , hij alleen met den dood werd gestraft , en tegen de overige , hoezeer mede hoofden der partij , en mannen van naam , als HUG DE GROOT , HOOGERBEETS enz. , slechts lichtere straffen werden gevorderd en uitgesproken , welke in de *executie* op de zachtste wijze werden toegepast . Niemand zal toch kunnen tegenspreken dat , wat men van de vlugt van DE GROOT weet , zoo het al niet stellig bewijst dat die vlugt oogluikende is bevorderd , althans eene zorgeloosheid in de bewaking en eene toegevendheid in de kerkerstraf aan den dag legt , welke anders in de eerste helft der zeventiende eeuw , en onder een zoo streng geëerbiedigd en gevreesd Veldheer , als MAURITS , niet zoude zijn geweest te verwachten .

JOAN VAN OLDENBARNEVELD is dan de man , dien de Republiek der Vereenigde Nederlanden haar aanzijn , en hare staatkundige vorming verschuldigd is , en deze is het , wiens bijzondere geschiedenis ik mij beklage niet te kennen . Vele bijzonderheden zijn over hem en zijne bedrijven bij alle Geschiedschrijvers , en bijzonder

ook in de Geschiedenis der Hollandsche Staatsregering van **KLUIT**, te vinden; maar mij is niet bekend dat iemand opzettelijk zich heeft voorgesteld, veel min naar waarde uitgewerkt, de geschiedenis van **JOAN VAN OLDENBARNEVELD**. Hoe is hij gekomen tot de waardigheid van Advokaat, eerst van eene der voornaamste steden van Holland, en vervolgens van de Staten? Wie was hij van geboorte, en wat had hij te voren gedaan? Van welk oogenblik dagteekent zijn invloed? Hoe en op welke wijze heeft hij zich dien invloed verschaft, die over den geheelen Staat beslissend is geweest, die èn de vreemde Mogendheden, èn de hoogste personen binnen 's lands, aan den Graaf van *Leicester*, aan Prins **MAURITS**, aan alle anderen, de wet heeft doen stellen? Deze vragen liggen nog grootendeels in het duister. **OLDENBARNEVELD**, naar zijnen ouderdom tijdens zijne onthaling te rekenen, was reeds in het hevigst der geschillen met Spanje, reeds vòòr de afzwering van Koning **PHILIPS**, tot mannelijke jaren gekomen; welke partij heeft hij daarin gekozen, wat rol daarbij gespeeld? Met te meer reden mag men zich daarover bekommeren dat, indien somtijds een krijgsheld binnen korten tijd zich roem kan verwerven en zijnen invloed vestigen, de loopbaan van den *Advokaat* integendeel tot de zoodanige behoort, welke eerst met tijd en geduld eenig merkbaar belang kunnen inboezemen.

De reden, waarom **OLDENBARNEVELD** en de geschiedenis van zijn staatkundig leven min opzettelijk zijn behandeld, laat zich wel nagaan, zoo uit de moeilijkheid der behandeling zelve, als uit de gesteldheid der Republiek: allen die met hem in hetzelfde tijdvak

hebben geleefd, hadden ernstig deel genomen aan de staatsgeschillen, en waren of *voor* of *tegen* den Advokaat zoo zeer ingenomen, dat de getuigenis van geen hunner als onpartijdig mag worden beschouwd; en deze partijdigheid werd nog grooter en scherper, toen Godsdienstige verschillen, te dier tijd met al wat den Staat of deszelfs beleid betrof naauw verbonden, de partijen nog heviger tegen elkander hadden opgezet. Er behoort veel moed, veel geduld, en veel scherpzinnigheid toe, om, naar waarheid en billijkheid, te oordeelen over iemand, omtrent wien men geene onpartijdigheid bij landgenooten verwachten, en bij vreemden geene berigten ontvangen kan. De worsteling tusschen de Stadhoudelijke partij en die der Staten, ook wel eens met den naam van Loevesteinsche factie bestempeld, duurde lang na den dood, én van **OLDENBARNEVELD**, én van **MAURITS VOORT**; het gebrek aan onpartijdige beoordeelaars bleef te meer aanhouden, nadat tusschen den jeugdigen **WILLEM III** en **DE WITT** een soortgelijke strijd ontstaan, en op eene meer wreedaardige wijze beslist was; niemand had ligt onpartijdigheid genoeg, om naar waarheid **OLDENBARNEVELD** te schetsen, niemand ligt moeds genoeg een ontworpen tafereel openlijk aan te kondigen. De Republiek was, en dit zal niemand durven tegenspreken, niet op zoodanige wijze gevestigd, dat men zonder wezenlijk gevaar dergelijk onderwerp behandelen kon; en alle pennen waren in dienst der Regenten of door hen in dwang gehouden.

Zelfs nog heden ten dage, nu wij ons te dien opzigte met meerdere vrijheid mogen verklaren, en voor geene dadelijke vervolging, welke ook de meening zij die men

uitspreekt, te vreezen hebben, blijft de stoffe van den teedersten aard. De groote zwarigheid, het gebrek aan onzijdige getuigenissen is zeker blijven bestaan; doch een vlijtig en naarstig onderzoek naar alle bijzonderheden, door Schrijvers van onderscheiden Godsdienstige of Staatkundige begrippen opgeteekend; een naauwkeurig gadeslaan van de echte, onopgesmukte, en alleen volkomen ware zaken behelzende, oorspronkelijke bronnen, zoo als de resolutiën van Holland en andere registers van dien aard; eene juiste en scherpzinnige beoordeeling aller daadzaken, zelfs het onderzoek van schotschriften, kan dit gebrek, zoo niet geheel, ten minste grootelijks, uit den weg ruimen; en de geest des tijds, die de vroegere terughouding van staatsstukken, en van de zoo zeer geroemde geheimen van het Bestuur, door eene ruime mededeeling en aansporing tot openbaar gebruik daarvan heeft doen vervangen, moet deze taak aangenermer zoowel als gemakkelijker maken. De vrees, niet meer voor geregteelijke vervolging of politieke bestraffing van hetgeen men als schadelijk kan beschouwen, maar evenwel voor openlijke afkeuring en verdenking van geheime oogmerken, blijft wel bestaan, en zoude velen afschrikken; doch er zijn ook eenigen, die zich daarboven durven verheffen. Met één woord: nu schijnt het de tijd, waarop men eene volledige beschouwing van de staatkundige loopbaan van **OLDENBARNEVELD** mag te gemoet zien.

De taak is te moeilijk en belangrijk, dan dat zij door velen of door beginners zou worden beproefd, veel min vervuld; en het is daarom, dat ik die aan U. niet heb mogen voorstellen, om als eene openbare

prijsvraag ter behandeling open te stellen ; maar ik heb gemeend , dit uur te mogen besteden , om aan sommigen uwer deze stof voor te dragen en aan aller aandacht aan te bevelen , als een onderwerp voor de Geschiedenis van ons Vaderland hoogstbelangrijk , en dat de moeite , die er aan mogt besteed worden , ook bij eene slechts tamelijke behandeling , volkomen zoude beloonen.

VERHANDELING

OVER HET

**VERBAND TUSSCHEN DE GESTELDHEID VAN DEN
BODEM EN DEN REGERINGSVORM
IN NEDERLAND ;**

VOORGELEZEN IN DE OPENBARE ZITTING DER TWEDE KLASSE
VAN HET KONINKLIJK-NEDERLANDSCH INSTITUUT VAN
WETENSCHAPPEN, LETTERKUNDE EN SCHOONE KUNSTEN,
OP DEN 1 SEPTEMBER 1830.

*Gedrukt in het verslag van de openbare Vergadering der Tweede
Klasse des Instituuts.*

Indien ik in deze Openbare Zitting onzer Klasse wederom als Spreker optrede, nadat ik in de Openbare Zitting van den jare 1826 *over de welsprekendheid der balie*, en in 1828 *over den worstelstrijd tusschen Franken en Vriezen in de oude geschiedenis van het Graafschap Holland*, het woord had gevoerd, gevoel ik in mij de behoefte, om aan U, om aan de aanzienlijke en geleerde Genoodigden, om aan de overige Hoorders hier toegelaten, die deze plegtigheid met hun bijzijn vereeren en versieren, mijne verontschuldiging aan te bieden, dat onder zoo vele meer kundige en beter bespraakte mannen, op wier lidmaatschap deze Vergadering zich fier verheft, en welke ik deels hier voor mij zie, of wier namen zoo even vermeld zijn, juist ik mijne zwakke stem doe klinken. Wat Gij alle daarbij verliest, is noodeloos te vermelden; dan het is U bekend, dat het van mijne zijde geene ijdelheid is, die mij wederom te dezer plaatse voert. Wij allen hebben onze eigene bestemming en roeping buiten deze

instelling; velen onzer zijn door hoogere of lagere ambtsbetrekkingen verhinderd, zoo veel tijds aan onze werkzaamheden te besteden als zij wel wenschten; anderen zijn door beroepsbezigheden belet; ook ik gevoel deze beletselen in hooge mate, doch ik heb de mogelijkheid ingezien, en daaruit alleen is voor mij de verplichting geboren, mij te belasten met de taak, die Gij mij hebt opgedragen, nadat de meer bevoegde leden dezer Klasse gemeend hadden zich daaraan te kunnen en te mogen onttrekken.

Deze mijne bereidwilligheid, mijne geringe middelen, en de weinige gelegenheid, die mij is gegund geweest om mij tot deze plegtigheid voor te bereiden, zouden mij dan wel ter verontschuldiging hebben mogen dienen, indien hetgeen ik U in dit uur denk voor te dragen, gebleven ware beneden uwe verwachting, en vooral beneden hetgeen men billijkerwijze vorderen mag van den Redenaar, die zich van deze plaats doet hooren: eene andere omstandigheid, die ik U niet kan noch mag verbergen, zal mij op alle uwe toegevendheid dubbele aanspraak verschaffen. Van den oogenblik af, dat ik mij had verbonden, heden in deze Vergadering de spreekbeurt te vervullen, had ik namelijk getracht, zoo veel en weinig in mij is, mij voor te bereiden op eene stof, die noch U ongevallig, noch dezer plaatse en gelegenheid onwaardig mogt worden gerekend. Gewezen lid der Commissie, aan welker voorlichting het Z. M. goedgunstig had behaagd toe te zenden die proeven, die op 's Konings uitnoodiging waren ingezonden ter beantwoording van de voorgestelde vraag over eene algemeene Nederlandsche Geschiedenis, had

ik mij voorgenomen U heden te onderhouden over eenige denkbeelden, die bij mij te dier gelegenheid waren opgekomen, en die, daar zij de goedkeuring van alle mijne Medeleden in die Commissie hebben weggedragen, daardoor in mijn oog meerder gewigt hadden bekomen, die vooral thans ook voor het algemeen van te meer belang konden worden gerekend, nu een gedeelte van de werkzaamheden der Commissie openlijk is bekend gemaakt, en onderscheidene der ingezondene stukken, welke het Hoog Bestuur bijzondere aanmoediging waardig heeft gekeurd, in openbaren druk zijn uitgegeven. Aan U, Mijne Heeren en Zeer Geëerde Medeleden, zijn deze denkbeelden gedeeltelijk reeds bekend, daar ik een afschrift van het Verslag dier Commissie, hetwelk ik, als de werkzaamheden van Sekretaris derzelve op mij genomen hebbende, gesteld had, en bij de verzameling van stukken der Klasse heb nedergelegd: ik veroorlove mij echter met een enkel woord nog aan te stippen, welk het onderwerp was, dat ik mij voorgenomen had in mijne voorlezing te behandelen.

Ik wilde namelijk U doen zien, uit welke diepe inzigten die vraag, ofschoon ook in den beginne eenigzins onbepaald voorkomende, door Z. M. was voorgesteld: hoezeer wij en geheel het Volk den Koning dank verschuldigd waren voor de zucht tot het doen vervaardigen eener Geschiedenis van *Nederland*, zoodanig dat dezelve *algemeen* zoude zijn, en door de meest echte bescheiden *geheel* geregtvaardigd; ik wilde uit de opgave zelve en uit de wijze omtrent de beoordeeling ingeslagen aantoonen, dat zoo eene dergelijke Geschiedenis ook

voor de wetenschap zelve onwaardeerbaar zoude zijn, zij daarenboven, bijzonder in de gesteldheid van dit Rijk, van de belangrijkste en gunstigste gevolgen in het staatkundige zijn kon en moest, en dat waarschijnlijk Z. M. de vraag voornamelijk van die *staatkundige* en waarlijk *verhevene* zijde beschouwd had. Uit deze voorstelling zoude dan ook natuurlijk gevolgd zijn, dat het doel niet blootelijk was, eene op echte bronnen steunende geschiedenis der *Nederlanden* te leveren, maar die Geschiedenis als een enkel geheel te bewerken, en daardoor te doen kennen den band, welke alle de *Nederlanden* steeds vereenigd had; deze ook toen vereenigd hield, toen zij oogenschijnlijk het meest van elkander waren verwijderd; en die mitsdien ook tegenwoordig dienstig konde zijn, om derzelver hereeniging te bevorderen, hartelijker, inniger, en meer duurzaam te maken. De groote moeijelijkheid van dit doel was mij niet ontgaan, en kon dat te minder, daar van alle de ingezondene proeven, hoe groot ook anders de verdiensten van vele moge geweest zijn, geen enkele dit gezigtspunt had durven opvatten, veel min daartoe eenig middel aanwijzen: en ik had daarom reeds bij het rapport gemeend te kunnen voorstellen, ik had gehoopt in deze Zitting eenigzins meerder te kunnen ontwikkelen eenen algemeenen, mag ik zeggen eenen familietrek, aan alle de *Nederlanden* gemeen, die zich evenzeer, ofschoon onder verschillende wijzigingen, in alle de Gewesten van het tegenwoordig Rijk heeft vertoond, toen zij onder bijzondere Hertogen, Graven, Bisschoppen en andere Heeren stonden, even als toen zij te zamen eenen Vorst uit het Huis van *Bourgondië*

gehoorzaamden; die zich in alle, tijdens de beroerten der zestiende eeuw en den krijg tegen *Spanje*, gelijkelijk openbaarde; die in de Zuidelijke Gewesten ook toen bestond, toen zij vreemde Vorsten als hunne Opperheeren huldigden, terwijl zij in de Republiek der Vereenigde Nederlanden op een meer schitterend tooneel zich ten toon spreidde; die zich alzoo, met één woord, kan aanbevelen als een draad, langs welken men zich in de verscheidenheid der Nederlandsche Geschiedenissen leiden kon, en in die verscheidenheid zelve eenheid zou kunnen brengen. Niet als Geschiedschrijver, niet als opgevende een voorschrift voor die geschiedenis, wilde ik optreden: ik bedoelde alleen de mogelijkheid te doen gevoelen, en, door het aangeven van mijn denkbeeld, anderen uit te noodigen, het gebrekkige daarvan te verbeteren en aan te vullen.

Zoo meende ik Ul. heden te zullen onderhouden, en de tijd mij gegund (het is nauwelijks vier weken geleden dat mij deze taak is opgedragen) niet geheel nutteloos te hebben verspild, toen op eenmaal de ongeluksmare zich verspreidde: het burgerbloed had op Neêrlands vreedzamen en rustigen bodem gestroomd, en zoo diep mijn hart daardoor was gewond, zoo zeer ik was getroffen door de nieuwe ramp het Vaderland beschoren, zoo zeer mij de ongerustheid prangde over Vorst en Volk, over vriendschapsbetrekkingen te *Brussel*; zoo spoedig gevoelde ik ook, dat mijne voorlezing niet meer te pas zoude komen. Ik had gerekend op rust en eensgezindheid; ik trof verdeeldheid en beweging: ik had tot mijn doel gesteld vereeniging en verbroedering; ik zag scheuring en tweespalt: hetgeen

ik als een gemeenschappelijken band had beschouwd, zoude nu verkeerd kunnen worden geuid en uitgelegd: hetgeen ik welmeenend voordroeg, had in een geheel anderen zin kunnen worden opgevat en aangenomen. Ik rekende het mij dadelijk tot pligt voor mij te houden, hetgeen ik eene maand te voren als heilzaam, als nuttig, als de algemeene vereeniging bevorderlijk beschouwd had, en met genoegen, met voldoening, met hoop zelfs om algemeen nut te stichten, openbaar zoude hebben verkondigd: er bleef mij geene keus over dan, met opoffering van al wat naar eigenliefde zweemen kan, met de gegronde vrees te minder in staat te zijn aan Uwl. billijken eisch te voldoen; naar een ander onderwerp om te zien en de weinige dagen, die mij overbleven, daartoe bestedende, de enkele uren aan mijne gestadige en waarlijk niet geringe beroepsbezigheden ontwoekerd — in welke uren ik niet eens de benoodigde kalmte van geest heb mogen genieten — te wijden aan de voorlezing, die ik te dezer ure aan Uwl. goedgunstige aandacht en geneigde toegevendheid wagen moet te onderwerpen.

Boven alle de schrijvers, die zich ooit met wetgeving, met staatsregt, met alle de groote beginselen, waarop elke burgermaatschappij berust; hebben onledig gehouden, steekt, mijnes inziens, verre uit de onsterfelijke MONTESQUIEU, die in zijn voortreffelijk werk *over den Geest der Wetten*, hetwelk, met niet onaanzienlijke bijvoegsels verrijkt, ook in onze taal door den Heer HOOLA VAN NOOTEN is overgebracht, vele denkbeelden heeft geopperd, die te zijner tijd

nieuw waren en steeds treffend zijn; die door de opmerking zijner navolgers van dag tot dag meerdere zekerheid niet alleen bekomen, maar ook meerder nut in de toepassing bij elke verstandige en wel geordende wetgeving opleveren. Onder die beginselen reken ik ook dat, hetwelk hij in het achttiende Boek van zijn onschatbaar werk heeft opgesteld, dat, namelijk, *de wetten van een land in onmiddellijk verband staan met de gesteldheid van den grond.*

MONTESQUIEU, schoone een regtsgeleerde van aanleg; schoon door ambtsbetrekkingen geroepen om tusschen den mensch en zijne evennaasten regt te spreken, bepaalde zich niet schroomvallig tot hetgeen men gewoonlijk onder het regt, of burgerlijk regt verstaat, en waarbij alleen uitspraak wordt gedaan over de betrekkingen van den eenen burger in de maatschappij tot den ander; hij verhief zich tot een hooger standpunt en bedoelde ook het staatsregt, hetwelk de verhouding regelt tusschen den Staat zelve en de bijzondere personen, die de burgermaatschappij uitmaken, tot het verdrag tusschen de overheid en de onderdanen, tot den vorm der regering; hij beweerde dat die regeringsvorm, door de meerdere of mindere vrijheid der burgers met 'slands gesteldheid in naauw verband stond: en dit beginsel uit onze Nederlandsche Geschiedenis op te helderen, zal ik U in een kort bestek voorstellen.

Wanneer ik van *Nederland* voor U. spreke, Mijne Heeren! behoeft het wel geene vermelding, dat ik het het geheele tegenwoordige Rijk bedoele, dat is die

landstreek, welke (ofschoon ook tusschen de onderscheidene gedeelten eenig verschil moge zijn) dien naam draagt als het lagere en meer nederige land nabij de zee gelegen, door hetwelk de grootste en voprnaamste rivieren van het Westelijk Europa, de hoogere landen van hun overtollig water ontlasten; van die lagere streek door de zee bespoeld, door welke de Rijn met alle zijne takken, de Maas, de Schelde en andere stroomen het water afvoeren, hetwelk zich in hoogere landstrecken en voornamelijk op de Alpen en het Vogesisch gebergte verzamelt, en welke alzoo aan het geweld der zeevloeden, aan de overstromingen van den Rijn, de Maas, de Schelde bloot staat, terwijl ook deze groote waterplassen in het binnenland onderscheidene meeren hebben gevormd, die door de effenheid en gelijkheid des bodems zich als staande wateren hebben opgehouden, of door verschillende zeegaten met de Noordzee gemeenschap onderhouden. Ofschoon dan nu wel enkele hoogere gedeelten in het Hertogdom *Braband*, in het Graafschap *Henegouwen*, op de *Veluwe*, in de omstreken van *Namen* en *Luxemburg*, van de nadeelige gevolgen der overstromingen, van de gedurige vrees door het water te worden overweldigd, naar aanleiding hunner ligging bevrijd zijn, mag evenwel deze Aardrijkskundige beschrijving, die op *Vlaanderen* even als op *Groningen*, op *Zeeland* even als op *Vriesland* past, algemeen worden gerekend, terwijl de overstromingen van rivieren in de lage gedeelten van *Gelderland* en *Utrecht*, in het Zuidelijk *Holland* eveneens als in de tegenwoordige Gewesten *Limburg* en *Luik*, in de nabuurschap der

steden *Maastricht* en *Luik*, hetzelfde gevaar en dezelfde nadeelen medebrengen, die de nabijheid der zee in *Zeeland* of *Groningen* doet gevoelen.

Zoude nu deze lage grond, door gedurige overstromingen moerassig geworden, of steeds onder water staande, bewoond worden; zoude men, met eenig vooruitzicht om de vruchten van zijnen arbeid te zullen plukken, dien grond bebouwen, dan was het noodig, zich van het overmatige water te ontlasten, zich voor den telkens herhaalden nieuwen aandrang te beveiligen. Het grootste gedeelte van den bodem van dit land was oudtijds, en naar de gelegenheid kon het niet anders, eene onbewoonbare, onvruchtbare poel of moeras, die de Romein beschreef als een land, waarop men niet staan, een water, waarop men niet varen kon ¹⁾. Wij behoeven de getuigenis der oudere geschiedschrijvers niet; het is niet noodig ons te beroepen op de beschrijving, die bijzonder *TACITUS* van den toestand des lands geeft, om ons te overtuigen, dat in overoude tijden een groot gedeelte der landstreek, thans door nijvere en rijke ingezetenen bewoond, niet dan eene naakte oppervlakte was, waarin men nauwelijks het water van het land onderscheiden kon, en waarop, voor zoo verre de grond niet geheel door water bedekt was, de bewoner eener hoogere en vastere landstreek niet dan bevreesd en schroomvallig den voet nederzette. Zal ik er nog bijvoegen, dat de veenachtige grond, die dikwerf onder den stap des reizigers dreunde, vreemden trof, en daarvan nog de sporen in de

¹⁾ *Instabilis tellus, innabilis unda.*

benamingen van onderscheidene op de grenzen van ons Rijk gelegene vlakten zijn aan te treffen, zoo als die bij sommige oudheid- en taalkenners gerekend wordt den naam aan de bewoners te hebben gegeven¹⁾. Zonder groote moeite, zonder vlijt en inspanning der genen, die, uit andere vastere landen vlugtende of verdreven, in deze lage moerassen eene veilige wijkplaats zochten, ware zeker dit land niet bewoonbaar geweest, veel min geschikt om den bewoners het noodige en onontbeerlijke voedsel te verschaffen.

In overoude tijden is het dan wel zeer waarschijnlijk dat de *Nederlanden* geheel onbewoond zijn geweest, en dat daarin moet worden gezocht de reden, waarom men twintig eeuwen geleden geen spoor van dezelve vindt: trouwens het uiterlijk voorkomen van landen, die, door het water overstroomd of daarmede doortrokken, niet dan eenige half-waterige planten konden voortbrengen, waarin de ondervinding nog niet geleerd had, dat vlijt en nijverheid ze in vruchtbare landsdouwen kon herscheppen, moest geen zeer aanlokkend aanzien hebben, dat den wandelaar bekoorde, wien hechte, vruchtdragende gronden met geboomte en stevige gewassen beplant, met wild en andere gedierten vervuld, ten dienste stonden. Slechts één voordeel boden deze treurige en weinig belovende oorden aan: dat, namelijk, eener veilige wijkplaats voor vervolgd, die men in deze moerassen niet zoude zoeken of die zich ook, opgespoord wordende, gemakkelijk konden verweren of door

¹⁾ B. v. *Quakenbrück* in het *Osnabrugsehe*, waarmede de benaming van *Chauci* verwant schijnt. МӖСЕН, *Osnabrück. Geschichte*. p. 253. Zoo ook het eiland *Beveland*.

het dieper indringen voor alle nasporing beveiligen. En is dit zoo, gelijk de natuurlijke ligging en gesteldheid der landen het maar al te zeer aantoon, dan verklaart het zich van zelve, hoe dit land geheel onbekend, en de loop der rivieren zelfs geheel onbeschrijfbaar zij geweest, alsmede hoe (zoo als volgt uit de overlevering, door de oude Romeinen opgenomen, daar de Germanen geene geschrevene geschiedenis hadden ¹⁾), dit land door vlugtelingen het eerst bevolkt is geworden.

Dat de eerste gevlugte Germanen zich dadelijk hebben nedergezet op hoogten en drooge plaatsen, dat zij zelfs, waar de natuur hun geene hoogten aanbood, die door kunst bereidden, en zich bergden op hetgeen men thans in onze schorren en polders *vlugtheuvels* noemt, dat zij op terpen woonden, behoeft naauwelijks te worden vermeld; daar zaten zij voor het oogenblik veilig en droog, en konden van den voorraad, dien zij medegenomen hadden, leven. Maar ofschoon de Germanen geen zeer landbouwend volk waren, de landbouw was hun niet geheel onbekend ²⁾; zij hadden, en daarin bestond hun grootste rijkdom, aanzienlijke kudden groot en klein vee ³⁾; zij gevoelden weldra de behoefte, zich bouw- en weilanden aan te schaffen; en deze behoefte, zoo wel als de vrees voor het verlies hunner have bij den eersten hoogen vloed, bragt hen weldra op het natuurlijk denkbeeld, en tevens tot de onmishare noodzakelijkheid, de landen, die zij voor het bouwen van graan, voor het planten van ooft, voor

¹⁾ TACITUS *hist.* Lib. IV, *Cap.* 12.

²⁾ TACITUS *de morib. Germ.* *Cap.* 26.

³⁾ TACITUS *de morib. Germ.* *Cap.* 5 en 22.

het weiden van vee bestemden, door dijken en andere behoedmiddelen voor de overstromingen van rivieren, meeren en plassen, en voor de vloed der zee, voor zoo verre zij tot aan het strand waren doorgedrongen, te beveiligen; zij vonden zich gedwongen, meerdere moeite te besteden, meerderen ijver aan te wenden, meer geduld te oefenen, en langer naar de uitkomsten te wachten, dan zij in hun oorspronkelijk Vadesland waren gewoon geweest; onvoorzien toevallen dwongen hen ook ongewone hulpmiddelen bij de hand te nemen; dikwerf te leur gestelde verwachting, en daardoor veroorzaakt geduld, leerde hun, zich nieuwe wegen banen en kunst, zoo al geene wetenschap, hoe zich tegen de vreeselijke uitwerkselen der natuur in zekerheid te stellen, vormde zich als van zelve.

Dat onder deze omstandigheden van 's lands gesteldheid de inwoners vlijtig en arbeidzaam, geduldig en volhardend, voorzigtig, doch niet te min ondernemend, moesten worden; dat deze hunne hoedanigheid, gevoegd bij de ligging aan de zee en aan groote bevaarbare rivieren, ze tot grooten en uitgebreiden handel moest brengen, is niet bezwaarlijk na te gaan: en onder bijna gelijke omstandigheden werden de vlugtelingen uit het Noordelijk Italië, die zich in de ombarassen en kleine eilanden aan het eind der Adriatische Zee nedergezet en aldaar eene stad hadden gesticht, de Venetianen, de eerste en voornaamste kooplieden, die de Middellandsche Zee doorkruisten, en Europa met de voortbrengselen van Indië bekend maakten. Een hoofdtrek van het karakter, hetwelk den Nederlander van andere Volken onderscheidt,

laat zich zonder moeite uit deze omstandigheden van 's lands ligging en van den aard des bodems afleiden; doch dit ligt op dezen oogenblik buiten mijn onderzoek, en ik haaste mij daartoe te komen, waarover ik voorgenomen had te dezer ure te handelen.

De bedijking van rivieren, de indijking van polders, schorren en andere landen door den afloop des waters droog geworden, en zulks om die landen naderhand, het zij tot den landbouw, het zij tot de veeteelt, op den duur bruikbaar te maken, is een werk van grooten omvang en van een uitgebreid nut; veler hulp wordt daartoe vereischt, maar ook velen oogsten daarvan de vruchten in. Die arbeid kan niet door één eenigen worden ondernomen; één eenige behoeft daardoor niet te zijn bevoordeeld; maar eene vereeniging der krachten en vermogens van verschillende personen, die gezamenlijk aan de uitkomst deel hebben, is, als ware het, uit den aard der zaak zelve aangewezen. Eigendom der landen, door dien arbeid bruikbaar geworden, en der vruchten, die op den beveiligden grond worden gekweekt, of het aandeel in de gemeene weide, kunnen alleen de verschillende belanghebbenden aansporen, zich gezamenlijk tot het gemeenschappelijk werk aan te gorden, waarvan zij daartegen mede gezamenlijk de voordeelen denken te genieten. Vereeniging der ingelanden tot een eenig werk is derhalve tot de bedijkingen noodig; de gemeenschappelijke dijkpligtigheid wordt door de behoefte der inwoners, die akkerbouw, die veeteelt, die andere takken der eerste en vroegste nijverheid drijven, dadelijk en onmiddellijk aangewezen.

Geen gemeenschappelijk werk kan tot eene nuttige uitkomst geraken, geen kan een gunstig uitzigt opleveren, zoo het niet bestuurd wordt door éénheid van wil, en zoo deze eenige wil niet wordt gewijzigd naar hetgeen de kennis van het doel en van de beletselen, die men heeft te overwinnen, leert. Het zij men blootelijk de ondervinding raadplege, het zij de reeds vroeger gemaakte en beproefde ondervinding bereids eene, hoewel dan min gevorderde, wetenschap hebbe gevormd, het zij men in de bewerking zich alleen door het toeval late bestieren, of dat reeds langere kennis, vroegere proeven en eene natuurlijke hebbelijkheid, eene ontluikende kunst hebben gevormd; het oogmerk, om bepaalde zwarigheden te boven te komen, vordert eene leiding; de *eerste* indijking zelfs vooronderstelt eene zekere wetenschap der waterloopkunde, eene kunst in het vervaardigen van waterkeeringen. Hoe gebrekkig die in den beginne ook moge geweest zijn, hoe verre verwijderd van die vorderingen, die wij op dit tijdstip met gewenscht gevolg zien in het werk stellen, dit is zeker, dat ook de allereerste pogingen tot bedijking of indijking van zelve onderstellen eenen gemeenschappelijken arbeid, onder een bepaald toezigt en onder de leiding van deskundigen, ten minste van die, welke onder de overigen voor kundiger werden aangezien. Ja wat meer is, een gemeenschappelijke arbeid kon niet worden ondernomen of verrigt, zonder opofferingen van de zijde van hen die daarin deel hadden, het zij door het verrigten van persoonlijke diensten, het laten vergraven van hunnen eigenen grond, of, toen de beschaving verder gekomen was, door het dragen in

de gemeenschappelijke onkosten en het betalen van hetgeen tot aller behoefte was besteed.

Bedrieg ik mij niet in deze mijne voorstelling, en waarlijk ik geloove niet iets te hebben gezegd wat niet noodzakelijk uit 's lands gesteldheid voortvloeit, dan moet reeds de eerste bebouwing der *Nederlanden*, de eerste aanleg van weiden voor het vee, de eerste zorg die, na de huisvesting, de herwaarts gevlugte Germanen of Galliërs bezig hield, ten gevolge hebben gehad de instelling van zekere plaatselijke of polderbesturen, welke den gemeenen arbeid tot het gewenschte einde moesten leiden, ieder aandeel in de werkzaamheden en de daartoe vereischte opofferingen regelen, voor de verdeling van de algemeene opbrengst zorgen, en die zich daarin lieten voorlichten door de zoodanigen die, het zij dan te regt of ten onregte, eenig vertrouwen hadden weten in te boezemen. In het gemeen belang der ingeërfdcn aangesteld, zonder eenige magt, welke hun in den ruwen en onbeschaafden staat der maatschappij van hoogerhand kon zijn toevertrouwd, sprak het van zelve, dat deze polderbesturen hun gezag alleen van de toestemming dier belanghebbenden konden ontleenen, en kon het niet wel anders, of deze polderbesturen moesten door de ingelanden zelve worden ingesteld; en deze overheden, gemeensmannen, heemraden, hoe men die ook noemen moge — waarover ons geene geschiedkundige overblijfselen bekend zijn — waren de lasthebbers van hen die, tot hun gemeenschappelijk belang, dit bestuur hadden benoemd. Ook zonder onmiddellijke bewijzen te bezitten, mogen wij dusdanige instellingen als van oudsher bestaande beschouwen,

omdat het niet mogelijk is, dat zonder dezelve dit land een bestaan zoude hebben gehad; terwijl de sporen dier instelling nog heden zijn aan te treffen.

De vereenigingen der ingezetenen, die de eerste bedijkingen van rivieren en indijkingen van lage landen en polders hadden beproefd, waren met de gelukkigste uitkomst gekroond; de bedijkingen werden allengs op meer uitgebreiden voet voortgezet, weldra landerijen of bebouwd of als weilanden tot de veeteelt gebruikt; de bevolking nam toe en begon overvloed te kennen; de loop der rivieren werd geregeld, en Nederland begon zich allengs te ontwikkelen. Bereids onder de regering van Keizer VESPASIAAN vermeldt TACITUS onderscheidene steden, daár waar naauwelijks een of twee eeuwen vroeger de vlugtende Catten in de moerassen eene veilige wijkplaats hadden gevonden. Zoo veel vermogt de vlijt en naarstigheid der vroegste voorouders onder eene behoorlijke leiding, die hun de nood en de behoefte had geleerd aan te nemen, hoe vreemd anders Germanen ook waren, zich onder de bevelen van anderen te schikken. Ja, zoo ver hadden het de Batavieren binnen korten tijd gebragt, dat zij als bondgenooten des Romeinschen volks werden aangenomen, hetgeen ik niet wil aanvoeren als bewijs van dapperheid, daar waarschijnlijk hunne afhankelijkheid, beter dan door magt, was gewaarborgd door de ontoegankelijkheid des lands, hetwelk aan de Romeinsche legers geene voordeelen aanbod, die de moeilijkheden van den togt overtroffen, doch hetgeen evenwel doet zien, dat de Bataven reeds een volk uitmaakten, dat Rome's aandacht vermogt te vestigen.

Niemand verwondere zich dan dat de Nederlander, van de vroegste tijden af, gewoon, door vereende krachten, onder een bestuur door de gemeene belanghebbenden gekozen, de grootste zwaarigheden door de natuur zelve aan den bloei en de welvaart des lands in den weg gelegd, te overwinnen, en, zich bij die ondervinding wel hebbende bevonden, allengs zich daaraan niet alleen heeft gewend, maar ook tot dit zelfde middel zijne toevlugt genomen heeft, toen de algemeene welvaart belemmeringen van eenen anderen aard ondervond; dat ook de Nederlanders zich onderling vereenigden onder vrijwillig gekozene dekenen, gemeensmannen of overlieden, toen de druk van het leenstelsel en de overmoed der opper- en smalheeren de inwoners hunne middelen van bestaan of geheel ontnam, of zich van de voordeelen der bijzondere personen gewelddadig meester maakte. Geen wonder, dat in *Nederland* de gilden en gemeenten, zoo spoedig als in eenig ander gedeelte van *Europa*, opkwamen, en zich weldra door hun vermogen, door hunnen ijver en werkzaamheid, door den handel en daardoor verworven rijkdommen, door aanzien en gewigtig deel in staatsbemoeyenissen, boven alle landen van *Europa* deden kennen.

Het is, immers, genoegzaam bekend, welke de noodlottige gevolgen zijn geweest dier algemeene onderdrukking, die het leenstelsel ten gevolge had, en hoe de onzekerheid van eigendom den inwoner, die niet tot den bevoorregten stand der Edelen en Leenmannen behoorde, alle aanmoediging tot werkzaamheid en nijverheid benam. Allengs bragt ook hier, zoo als overal,

de overmaat van ellende de middelen tot herstel aan, en de zwakkeren begonnen zich onderling te vereenigen, en, daar zij zich zelve tegen de overheersching der smalheeren door wederkeerige hulp beveiligden, en geweld met geweld keerden, een beter bestaan verzekerden. Deze verbroederingen werden allengs van meer belang en vonden in de verdeeldheid hunner onderdrukkers bescherming, tot dat zij zelve, tot meerdere magt en aanzien gekomen, voor hunne eigene veiligheid konden waken. De stedelingen, die niet tot den eigenlijken slavenstand behoorden, welgeborene mannen, die, geene leenen bezittende, evenwel vrij waren, lijfeigenen, die hunne meesters waren ontvlugt, vereenigden zich, en zoo zij die vereeniging tot de oefening van een bepaald beroep of nering bestemden, vormden zij een gild, later gemeenten, waarin onderscheidene gilden te zamen zich verbonden; en deze lichamen, eerst als oproerige vereenigingen beschouwd, die wel eens door geweld werden uiteen gedreven, dan eens geduld, zelfs door sommige smalheeren of opperheeren begunstigd, waren der nijverheid in den handel voordelig; hunne leden verwierven rijkdommen, die hen in staat stelden, hulp, bescherming en later voorregten te koopen en op den duur te bedingen. Verre zij het van mij, die gemeenten als geheel zonder gebreken te beschouwen, of te willen gelooven, dat in dezelve eenige wezenlijke vrijheid bestond; maar zij waren naar den tijd geëvenredigd, en zoo daarin, even als in alle menschlijke instellingen, feilen waren, zoo de burgers en gildebroeders dikwerf werden onderdrukt, was hun toestand, in vergelijking met den

staat van het overige des lands, zeker gelukkig en prijzenswaardig.

Met deze gemeenten, zoo in *Nederlaud* als in het overige *Europa*, moeten niet worden verward of vergeleken die steden in *Italië* en bijzonder in het Noordelijk gedeelte dier landstreek, nog uit den Romeinschen tijd herkomstig, welke een gedeelte hunner oude regten en vrijheden zelfs onder de Gothen, Longobarden en Franken behouden hadden. Ook dáár bestond, in vergelijking met het overige des lands, vrijheid en veiligheid; ook dáár bloeiden handel en nijverheid, kunst en wetenschap; ook dáár vloeiden rijkdom en aanzien toe in groote mate; maar die steden waren in geen verband met het algemeene landsbeheer en het leenstelsel; haar bestuur berustte op beginselen en instellingen, die niet meer van den tijd waren; zij vielen alle vòòr en na, door innerlijke verdeeldheid, ten prooi aan de meest aanzienlijken der ingezetenen, en vormden die kleine Vorstendommen, waarin *Italië* zoo lang was verdeeld, en waarvan sommige nog heden ten dage bestaan.

Geheel anders de gemeenten, die, uit den boezem der Germaansche instellingen en uit die volken of hunne nazaten gesproten, zich wonder wel in het leenstelsel schikten, en den druk van dezen regeringsvorm, of liever van dat gebrek aan regering, lenigden: de Germaansche gemeenten hadden jegens den Vorst of Opperheer bijna dezelfde pligten te vervullen, die den leenman oplagen; zij oefenden jegens hunne onderhoorigen bijna dezelfde regten, en het eenig verschil tusschen de burgers der Gemeente en de mannen der

Heeren bestond daarin, dat de burgers minder aan grilligheden van hunne Overheid waren blootgesteld, en op de keuze dier Overheid zelve invloed oefenden; dat zij daardoor meerdere rust en vrijheid genoten, zich meer op handel en bedrijven konden toeleggen, en voor zich en hunne erfgenamen meer duurzame middelen konden verwerven.

Nergens kon de instelling der gemeenten meer welkom zijn dan in *Nederland*, waar men, van alle tijden her, gewoon zich onder gemeenschappelijk bestuur te vereenigen tegen de woede der elementen en het natuurlijk geweld der watervloeden, gereedelijk tot dergelijke verbroederingen overging tegen de onderdrukking en den overmoed der opper- en smalheeren. Er mogen in andere landen even vroeg, of zelfs vroeger, gemeenten opgericht zijn, dan hier: dit is zeker, dat nergens in geheel *Europa* die gemeenten meer algemeen geworden zijn, zich meer in den algemeenen geest der volken hebben gevestigd, meerder magt, aanzien en invloed hebben verworven dan in dit land. Wat ook in *Duitschland* de Hanzesteden mogen hebben gegolden, nooit hebben ze met *Gent*, met *Brugge*, met *Luik*, met *Antwerpen*, met *Amsterdam*, ieder in hunnen tijd van voorspoed, gelijken tred kunnen houden; terwijl geene andere steden of gemeenten zich ooit met de Nederlandsche hebben kunnen of durven meten. Niet minder hadden de Nederlandsche gilden zich hoog aanzien en magt verworven, en zoo men de Parijsche slaggers of vleeschhousers uitzondert, welke in de oorlogen tusschen de *Armagnacs* en *Bourgondiërs* eene groote en gewigtige rol hebben gespeeld, vindt

men bijna in geene andere Geschiedenis melding van gilden, dan alleen in die der *Nederlanden*, bijzonderlijk in die van *Vlaanderen* en *Brahand*.

Welke de magt en het aanzien der Nederlandsche gemeenten geweest zij, behoeve ik naauwelijks hier te vermelden. Wie weet niet, dat *Gent* den magtigen Graaf van *Vlaanderen*, en zelfs den Koning van *Frankrijk*, dikwerf, en niet altijd met ongelukkigen uitslag, heeft bestreden; dat Keizer MAXIMILIAAN en zelfs KAREL DE VIJFDE door de Gentenaars is gevangen gehouden, en de laatstgenoemde zoo magtige Vorst al zijne krachten heeft moeten inspannen, om deze enkele gemeente te overwinnen, en dezelve van al hare vrijheden en voorregten te ontzetten? Wie weet niet, dat de gemeente van *Brugge* evenzeer den Graaf van *Vlaanderen* meermalen heeft beoorloogd? Of zal ik U herinneren, hoe de gemeente van *Luik* den zoo magtigen Hertog van *Bourgondië* heeft durven de spits bieden, en door diens overmagt op eene zoo bloedige en verschrikkelijke wijze is getuchtigd geworden? Heeft niet evenzeer de gemeente van *Dinant*, na den Bisschop van *Luik* met een' voordeelligen uitslag te hebben bestreden, de overmagt en den overmoed van Hertog KAREL DEN STOUTEN van *Bourgondië* moeten boeten?

Niet minder groot was natuurlijk binnen'slands het gezag der Nederlandsche gemeenten en dezer aandeel aan het Lands-bestier. Reeds vroeg zien wij vreemde Vorsten met die gemeenten verdragen sluiten, of derzelve toestemming en verwaarborging vragen omtrent de verdragen, die zij met den Lands-heer hadden aan-

gegaan. De voorbeelden daarvan zijn te menigvuldig om die aan te halen, en ik oordeele dit des te minder noodig, daar men dergelijke tusschenkomst van gemeenten bij de verdragen der Vorsten ook in andere landen treft.

Maar hetgeen bovenal den grooten invloed der gemeenten in *Nederland* op de minst dubbelzinnige wijze aan den dag legt, is, dat, terwijl in geheel *Europa* de zoogenoemde Derde Stand, of de Gemeenten, zich nauwelijks nevens de Edelen konden staande houden; — terwijl die Derde Stand in de vergaderingen der Algemeene Staten van *Frankrijk* knielde, wáár de Edelen stonden; — terwijl in de Engelsche Parlementen, de zoo wereldlijke als geestelijke, Baronnen of Edelen niet nevens de gemeenten wilden zitting hebben, en zich allengs tot eene afzonderlijke Kamer vormden, die nevens die der Gemeenten; en dikwerf, naar mate der omstandigheden, boven dezelve aan 's Rijks bestier deel nam, — in *Holland* daarentegen de Adel door de Gemeenten zoo zeer is verdrongen, dat hij zich genoodzaakt heeft gezien zijne toevlugt te nemen tot hetzelfde middel, dat de onedelen hadden gebezigd, en zich onderling tot eene gemeente te vereenigen, ten einde als Ridderschap ter Staatsvergadering ééne enkele stem uit te brengen. Ja nog meer; in het Graafschap *Holland* was de magt der gemeenten zoo hoog gestegen, dat zij de Geestelijkheid, die in de meeste Rijken van *Europa* den Eersten Stand in de Staatsvergaderingen uitmaakte, geheel daarvan hadden uitgesloten.

De beroerten der zestiende eeuw en de oorlog tegen

Spanje lieten de gilden en gemeenten in de Zuidelijke Gewesten van het tegenwoordig Rijk, eerst onder het Spaansch en naderhand onder het Oostenrijksch bestuur, bijna op dezelfde hoogte, voor zoo verre niet van tijd tot tijd de grootere magt van den Vorst hun de wet stelde. Overal bleven de gemeenten onder hare eigene besturen, welke, even als de oude Heemraadschappen, zich door eenen waterbouwkundige lieten voorlichten, zoo ook steeds een of meerdere personen hadden, die gerekend werden meerdere kennis van den loop der zaken te bezitten, en onder den titel van *Advokaten* of van *Pensionarissen* de raadplegingen leidden.

In de Republiek der *Vereenigde Nederlanden*, zoodra deze zich onafhankelijk had verklaard, en bijzonder nadat door het Vredesverdrag van *Munster* die onafhankelijkheid algemeen erkend was, steeg het gezag der gemeenten ten hoogsten top. Zij waren het niet alleen, die ieder in den hare het meeste gezag oefenden, maar ook den gewigtigsten invloed op de vergaderingen der Staten hadden; ja die dikwijls aan het hoogste gezag in den lande, zoowel in Stadhouderlijke als Stadhouderlooze tijden, het te houden gedrag voorschreven. En toen een deel der nieuwe Republiek den grondlegger der Nederlandsche vrijheid het oppergezag wilde opdragen, hielden zij niet alleen dit lang tegen, maar het is zelfs niet te voorzien, welke de gevolgen zouden geweest zijn, zoo niet de moord aan Prins WILLEM DEN EERSTE zijne verheffing op den Grafelijken zetel had belet.

De insmelting van al de Nederlandsche Gewesten in

het Fransche Rijk had natuurlijk ten gevolge, dat de gemeenten geheel kwamen te vervallen. Naauwelijks echter was Nederlands onafhankelijkheid zoo wonderdadig als gelukkig hersteld, of het moest gebeuren, dat eene instelling, zoo zeer in den geest des volks ingeweven, mede te voorschijn zou treden. En om niet te spreken van eene vroegere Grondwet, is in de tegenwoordige daaraan toe te schrijven al hetgeen bepaald is over de wijze van bestier in de steden en ten platten lande, de keuze der leden van de Staten door de Ridderschappen, Steden en Eigenerfden, en onderscheidene andere punten, die ieder met mij ligt inzielt.

Ik meen dan alzoo te hebben aangetoond, dat, naardien de gesteldheid des lands vereeniging van krachten onder gemeenschappelijk bestuur vereischte, daardoor alle vormen der regering in de *Nederlanden* zijn gewijzigd, en ik heb het beginsel door MONTESQUIEU gesteld bewaarheid gevonden. Ik heb voorts aangetoond, dat overal ten grondslage diende de spreuk, door de Republick steeds gevoerd: *Eendragt maakt Magt*. Mag ik in de tegenwoordige oogenblikken besluiten met den wensch, dat deze spreuk weldra wederom de algemeene leus worde: dat het Koninklijk en Grondwettig gezag weldra in deszelfs volkomene werking hersteld zij, en dat daardoor, onder de gelukkige Regering van WILLEM DEN EERSTE, Nederland rust, welvaart en bloei herkrijge. Het zij zoo!

B I J L A G E.

(Uittreksel uit den *Gids*, No. 10, van pag. 482 tot 488. — 1839.)

FRANCISCI DE GREVE, *Oratio de* JONA DANIELE MEIJERO, *Icto, de patria, deque Jurisprudentia, et Nomothetica praeclare merito, habita Franquerae die 21 Junii 1838. Amstelodami, apud JOHANNEM MULLER, 1839, 6 et 73 pag.*

JONAS DANIEL MEIJER! wat naam verdient door den regtsgeleerde met meer eerbied genoemd te worden? Aan wiens lofredenaar *behoorde* men meer de vraag te kunnen voorstellen: wie *laakt hem dan?* En echter, ontveinzen wij het niet! MEIJER, die den soem zijns Vaderlands luisterijker dan iemand zijner tijdgenooten, ook buitenslands, hielp handhaven, geniet ook na zijnen dood bij den landgenoot niet die achting, waarop zijne onmiskenbare verdiensten aanspraak maken. Er is eene soort van menschen, ik weet niet juist of het nuttigheidslieden, of patronen der flauwheid, of half jaloersche geleerden zijn, die, ja! wel den moed niet hebben MEIJER's verdiensten openlijk te verkleinen, maar die door een twijfelachtig schouderophalen, een glimlach, een veelbetekend zwijgen, u toch zoo gaarne willen doen gevoelen, dat zij niet zoo hoog met den afgestorvene loopen, en u wel in het oor zouden willen fluisteren, of doen fluisteren, dat hij als advokaat, niet altijd de beste zaken behartigde, en dat (hier noemen zij u eenige van de vrienden wier namen gij na verkiezing met CAJUS, PUBLIUS of VALERIUS, enz., moogt invullen) in dit opzigt verre boven MEIJER verheven zijn. En als het op het Vaderland

aankomt, dan zullen zij het zelfs wagen hardop te zeggen, dat MEIJER, ja een schrander geleerde, een behendig advokaat mag geweest zijn, maar dat het te bejammeren is, dat zijne politieke gevoelens niet anders waren, dat hij geheel Fransch-gezind, en een tegenstander was van het bestaande Gouvernement, dat: maar vul de overige, *ja-maars!* naar uwe wil en goedvinden, of naar den spreker, die gij u voorstelt, in.

Schoon hier en daar in dagbladen en afzonderlijke geschriften de nagedachtenis des beroemden mans was gehuldigd, ontbrak het echter tot nog toe aan eene eigenlijk gezegde lofrede, waarin het kenmerkende zijner verdienste in het licht gesteld werd. Professor DE GREVE aanvaardde die taak, en volbragt ze voortreffelijk. Niet slechts de *Oratie* zelve, maar ook de persoon des sprekers deed ons genoegen. Zoo MEIJER door een practisch geleerde geprezen ware, zou er ligt schijn van partijdijheid in de beschouwing zijn ontstaan. De schrijver dezer redevoering staat reeds door zijne betrekking meer op een zuiver wetenschappelijk standpunt. Gelukkig is dadelijk de aanvang der redevoering. De invoering der nieuwe wetgeving staat daarbij op den voorgrond; maar het voordeel, door die wetgeving aan te brengen, kan zelfs niet bij gissing bepaald worden. Het hangt van vele omstandigheden, het hangt vooral van de studie onzer regtsgeleerden af. De waarheid dezer stelling zal de redenaar niet betoogen, maar door een schitterend voorbeeld aantoonen. *Scilicet* (dus gaat hij voort) *ob oculos mihi versatur Ictus ille, qui longe longaeque majorem, qui non exspectatam, qui luctuosam, ab exteris nempe subactae patriae impositam, nobiscum expertus fuit rerum forensium commutationem.* Ea na dan in breede en krachtige trekken het beeld des voortreffelijken, maar nog ongenoemden, regtsgeleerde te hebben geschetst, vervolgt hij aldus: *Vel fallor, Vel nomen viri, quem exteri non minus quam populares et vivum plurimi fecerunt, et mortuum celebrarunt, vestrum haud pauci suspicantur. Dicam igitur de Jona Daniele Meijero; enz.*

De redevoering is in twee deelen verdeeld. In het eerste, pag. 9: 22, worden de gaven opgeteld, welke MEIJER bezat; in het tweede, pag. 22 ad finem, aangetoond, hoe hij die gaven tot het heil des Vaderlands en tot uitbreiding der Wetenschap aanwendde.

In het eerste gedeelte begint de redenaar met de uitstekende gaven des geestes, die aan MEIJER eigen waren, en welke men reeds in zijne eerste jeugd bewonderde. In eene aanteekening op deze plaats worden merkwaardige voorbeelden in dit opzigt aangehaald; in de redevoering zelve slechts met een woord er over gesproken. En te

regt: Door alle kleinigheden voor het publiek van het spreekgestoelte te willen opsommen, vervalt men in het bespottelijke; even als zeker beroemd redenaar ten onzent, die in eene uitgegevene lofrede, onder anderen, de behendigheid en vlugheid in het knikkeren roemde, welk de achtingswaardige man, wiens uitvaart gevierd werd, in zijne jeugd had bezeten. Maar gaan wij verder. Met die heerlijke gaven des geestes was ook de ziel van MEIJER in harmonie: *Ingenit dotibus, non dispar erat Meijeri animus; haud fucatus, liberalis, benevolus, gratus, fortis, constans, sibi semper similis*. Bij dit alles paarde zich echte vaderlandsliefde, zucht naar waarheid en begeerte naar waren roem. De omstandigheden, waarin hij zich bevond, werkten gunstig op zijne vorming mede. Zijne ouders, zijne leermeesters, zijne vrienden, de staatkundige toestand der tijden, bragten er het hunne toe bij. Bij den natuurlijken aanleg paarden zich de gaven, door vlijt en onvermoeide studie verworven. *Fuit enim in Meijero praeclara eruditio et multiplex doctrina*. De redenaar staat hier inzonderheid stil bij de taalkennis, de balie-welsprekenheid en de geschiedkunde van MEIJER; ook andere wetenschappen, mathesis, staathuishoudkunde, wijsbegeerte, liet hij niet onbeoefend. Alles bragt hij op de regtsgeleerdheid en wetgeving terug. Regtsstudie ging bij hem steeds met regtspræctijk gepaard; zijne bedrevenheid in Romeinsch, Hollandsch en Fransch regt, zijne ervarenheid in handelsregt en handelszaken, zijne bekendheid met staats- en strafregt; ja zelfs met de wetten van naburige volken, eindelijk het practisch gebruik, dat hij van dit alles wist te maken, worden door den heer DE GREVE achtervolgens in fiksche trekken voorgegesteld.

Tot zoo verre zal men aan professor DE GREVE welligt schoorvoetend willen toevallen, schoon menigeen vreemde oogen opzetten zal, hoe inen de regtschapenheid van eenen advokaat kan roemen, die toch in de meeste romans de zelfde rol als de Jesuiten en Monniken spelen. « MEIJER had zoo menig proces verloren, en processen te verliezen, » en een eerlijk man te zijn *Credat Judaeus Appella!* » En al wilden zij dit ook toegeven, op het punt der vaderlandsliefde, het tweede deel van des Hoogleeraars Oratie, wordt gij het toch nooit met hen eens. Zij zullen het als eene groote grieven voorstellen, dat MEIJER de belangen van LODEWIJK NAPOLEON tegen onzen Koning dorst behartigen; zij zullen u een befaamd proces tegen zekeren te ijverigen magistraat uit den Belgischen tijd herinneren; zij zullen het nimmer vergeven, dat hij de Fransche wetboeken in zijne bescherming nam, de Fransche regtspleging, en zelfs de Jury, dorst aanprijzen; zij zullen hem voor een lasteraar aanzien, omdat hij den onsterfelijken

WILLEM DEN EERSTEN van zucht naar de Grafelijke Kroon van Holland verdacht.

Het is eene waarheid, MEIJER behoorde niet onder degenen, die uit vaderlandsliefde (zoo het heet, en zij welligt ter goeder trouw zich verbeelden) de dagbladen met hooge verjaar- of huwelijksverzen vullen; — MEIJER vond de nieuwe wetgeving, zoo verre hij ze kende, noch spoedig, noch goed tot stand gebragt; — MEIJER hield geene scheld- en schimpreden op de Belgen, geene lofredenen op wetten van *perequatie*; — MEIJER beweerde niet, dat de Natie steeds rijker en rijker wordt, door schulden op schulden te stapelen; — maar hij gispte gebreken, bij wien en waar hij ze vond; hij zag de verkeerde rigting, en wees die aan; hij beminde, en vereerde het Fransche regt, en waardeerde de voortreffelijkheid daarvan, boven de verwarde wetgeving onzer vaders; daarom zocht hij den landgenoot er aan te gewennen, en wendde zijne beste pogingen aan, om na *Nederlands* herstel die heilzame vrucht der overheersching niet te doen verloren gaan. En voorzeker, had het aan MEIJER gestaan, de nationale wurg- en geesselpaal zou niet, te gelijk met onze onafhankelijkheid, zijn hersteld. MEIJER's liefde tot zijn Vaderland was eene praktische vaderlandsliefde, wars van ijdel gezwets, maar die handelen wilde, waar hij handelen *kon*; wij zeggen met nadruk handelen *kon*; want wanneer begeerde het Vaderland MEIJER's hulp; of laat ons liever zeggen, wanneer weigerde het niet van zijne uitnuntende gaven gebruik te maken? NAPOLEON bezat onder zijne vele zeldzame hoedanigheden ook de gave, om zijne menschen te kennen, en te gebruiken. NAPOLEON plaatste MEIJER in de Amsterdamsche regtbank, om ziel en leven aan die nieuwe instelling te geven; en beweging en kracht aan het nieuwe en nog stroeve werktuig mede te deelen. NAPOLEON kende MEIJER's verdiensten en schatte ze op prijs. Maar wat deed het herboren Vaderland? Een oogenblik plaatste men MEIJER in eene hooge betrekking, om spoedig zijner niet meer te gedenken. Men deed wat men hier te lande altijd doet. Men begunstigde bevoorregte jongelingen, men liet suffende grijsaards op hunne zetels inslapen; alleen het genie liet men ongebruikt. Zelfs bij de invoering eener nationale wetgeving ging men *Nederlands* eersten regtsgeleerden voorbij, en.... doch het is mijn doel niet scherp te zijn. — Zoo ik immer daar lust toe gevoelde, die lust is thans vergaan, nu de vrees mij bekruipt, om, al beoordeel ik geene zoetsappige lierdichten, door een grimmigen *Avondbode* voor *Jamitsaar* of *Vampyr* te worden uitgemaakt. Daarom keer ik liever tot de voortreffelijke Oratie van professor DE GREVE terug, om u te doen hooren, hoe deze uitstekende geleerde MEIJER's vaderlandsliefde

beschrijft. *Patriae* (dus schrijft hij pag. 11) *niquis alius amantissimus: quoties daretur opportunitas, Factis hunc amorem probavit. Neque tamen, si quae minus prudenter, aut olim gesta aut jam geri ibi viderentur, haec suo loco improbare non audebat. Tanto praeterea odio ei erant praefudicatae opiniones, ut cujuvis, obscurioris quoque, aut aetatis aut populi bona agnoscere, vanarum vero opinionum commenta a celeberrimis licet defensa eruditis, infirmare non dubitaret.*

Gelijk wij reeds opmerkten wordt in het tweede gedeelte der Oratie aangetoond, hoe MEIJER zijne gaven ten nutte des Vaderlands, en tot uitbreiding der wetenschap aanwendde. Hier schetst de spreker MEIJER'S eerste optreding, de gunst, waarin hij bij LODEWIJK NAPOLEON stond, zijne betrekking tot de *Koninklijke Courant*, waarin hij het Vaderland moedig tegea de lasteringen van het Fransch bewind verdedigde. *Nec minus* (zoo gaat de heer DE GREVE voort) *nec minus afflictis, prostratis etiam a Francis patriae rebus, sensit, quanti civiam interresset, ut funditus licet eversa republica, quantum tamen posset praesidii afferret optimus quisque. — Itaque in ipso virilis aetatis flore, cunctos in unam patriam vires intendere constituit.* Zijne voortdurende betrekking tot het reeds vermelde dagblad gaf hem gelegenheid, om door het herinneren aan den letteroem onzer voorvaderen, de vaderlandsliefde bij zijne medeburgers aan te kweken, even als HELMERS het door zijne (volgens den spreker *goddelijke*) gedichten deed. Als lid van het *conseil général du département*, en vooral als regter ter instructie in de Amsterdamsche regtbank, maakte hij zich bij de balie, niet alleen, maar ook bij het Vaderland verdienstelijk, en vervulde de laatste betrekking, *ut perfecti fere judicis speciem retulerit!*

Na zijne regterlijke betrekking zes jaren waargenomen te hebben, keerde MEIJER tot de praktijk terug. De plaats, waarmede de rede naar zijne aanmerkingen over MEIJER als advokaat besluit, is te merkwaardig, om niet in zijn geheel te worden medegedeeld. *Quae cum ita sint, cumque tantum abfuerit ut clientibus unquam deesset, ut adversus magistratum etiam, si necesse videretur, decreta, pari tamen observantia atque fortitudine, iis adesse nunquam dubitaret; — splendidis illis, ingenti plerumque labore nec semper absque invidia quaesitis laureis meritis fuit Ictus, aut causarum patronus — ut in hoc apparuerit, quam verum sit illud Imperatorum Romanorum — « Advocati non minus provident humano generi, quam si praeliis atque vulneribus patriam parentesque a servarent. »* Hierop worden zijne verdiensten ten opzichte der regts-

geleerdheid, en daarna die ten opzichte der wetgeving, uit zijne schriften in het licht gesteld, en bepaald over het aandeel gesproken, hetwelk hij in de zamenstelling onzer tegenwoordige Grondwet gehad heeft. Dit was de eenige openbare betrekking, die MEIJER na de Fransche overheersching immer heeft bekleed. Ten slotte spreekt de schrijver over het voornaamste werk van den overledene, zijne *Esprit, Origine et Progrès des Institutions Judiciaires des principaux pays de l'Europe*, hetwelk vooral gestrekt heeft om MEIJER eene wel verdiende Europese vermaardheid te bezorgen.

Zoo hebben wij een kort overzicht dezer uitmuntende en hoogst belangrijke Oratie gegeven. Nog veel ware er ter herinnering van den grooten man te zeggen geweest. De naauwe vriendschap, waarin hij tot vele zijner beroemdste tijdgenooten stond, en de wederkeerige invloed, dien deze verkeerung uitoefende, zou alleen een opzettelijk onderzoek waardig zijn. Van dat verkeer waren onder anderen de niet genoeg te prijzen *Brieven over de aanstaande wetgeving* een uitvloeisel. Ook BILDERDIJK, hoe verschillend zijne gevoelens in vele opzichten waren; behoorde onder MEIJER's vrienden, en hoogschatters. En hoe wist de voortreffelijke geleerde, bij eene onbegrijpelijke werkzaamheid, niet nog overvloed van tijd te vinden voor uitspanning en gezellig verkeer! Hoe gaarne deelde hij zijne kunde, en de schatten zijner ondervinding aan jeugdige ambtgenooten met de hem eigene voorkomenheid altijd *belangeloos* mede. En hoe had hij bij de verschillendste betrekkingen, waarin hij door zijne praktijk gebragt werd, eene vastheid van handelen, eene zekerheid van rigting, hemelsbreed verschillend van die regtsgeleerden, welke gisteren oppositie drevén, heden de magtigen in alles en op alle wijzen te wille zijn, en morgen eindigen met hun karakter te verliezen, en met hun eigen figuur verlegen te zijn.

Wij maken deze aanmerking niet alsof aan deze redevoering iets ontbrak; integendeel, zij bevat meer dan men voor het doel, waarmede zij uitgesproken werd, kan verwachten. De aantekeningén vullen het ontbrekende voortreffelijk aan, en bevatten belangrijke opmerkingen omtrent MEIJER's leven en zijne werken. Vele bijzonderheden worden daarin aangetroffen, welken den schrijver door professor TYDEMAN, den raadsheer DE FREMERY, en den Amsterdamschen advokaat B. DONKER CURTIUS zijn medegedeeld. Veel daarvan had de laatste van den broeder des overledenen, Mr. A. D. MEIJER, vernomen. Ten slotte wordt eene naauwkeurige lijst van MEIJER's werken gevonden. Hoe veel van dit alles is niet overal verspreid; hoeveel voortreffelijks (wij noemen slechts de onschatbare *verhan-*

deling over de poortertijen) is in de gedenkschriften van het Instituut begraven! en hij, die weet, hoe veel uitmuntends er in de scheurbakken van dien geleerden moloch verdwenen is, zal welligt de vraag niet kunnen onderdrukken, of niet menige vrucht van MEIJER'S genie aan dezelfde vernieling ten prooi is geworden? Doch hoe het zij, **EENE VERZAMELING VAN MEIJER'S HIER EN DAAR VERSPREIDE KLEINERE GESCHRIFTEN, ZIJNE POLITIEKE VERTOOGEN ENZ. MOET IEDER WENSCHELIJK ZIJN, DIE LIEFDE VOOR DE WETENSCHAP KOESTERT. MOGT DEZE WENK NIET GEHEEL VERLOREN GAAN, EN GEENE ANGSTIGE BEDENGINGEN OVER COPYREGT DE VOLDOENING VAN DEZEN WENSCH IN DEN WEG STAAN!**

De stijl is over het algemeen zuiver, dikwijls elegant en fraai; de wijze van behandeling uitmuntend. Alleen het slot beviel ons niet: *Quodsi hac equidem oratione non neminis, juniorum imprimis Ictorum mentem illuc converterem, erit profecto quod gaudio perfundar totus, nec unquam me poeniteat MEIJERI publice celebrandi laboris.* Dit is noch fraai gedacht, noeh bevallig uitgedrukt. Het herinnert te veel aan het gewone slot van eene *voorrede* voor een vertaalden roman; waar de overzetter u verhaalt, dat hij, zoo de lezing u eenige verpozing schenkt, zijn arbeid zich niet zal beklagen. Aan het schoone geheel had een fikser en krachtiger einde gevoegd.

N.

